

8(05)

80

მოსახე

თვიური ჟურნალი

წლიწალი მცირეობეცე

№ VII

ივლისი, 1904

ტფილი

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

1904

შ ი ნ ა ა რ ს ი

- 33.
- I—**გორვენეზანი.** — დრამა სამ მოქმედებად ჭენრის აბსე-
ნისა, თარგმანი ია ეკალაძისა 1
- II—**უსინათლო მიმუსიკა.** — თავი მეექვსეზედ მეშვიდე
ვლად. კოროლენკისა. — თარგმანი ინ-ანისა (დასასრულად) . 38
- III—**ბლანი კაცი.** — წიგნი მესამე, თავი I—III. რომანი
კალჭელძე ფონ ჰოლენცისა. — თარგმანი იგ. ჰოლუძორ-
დგინოვისა 67
- IV—**სამზობლო.** — თან მოქმედებისანი დრამა მესამე მოქმე-
დება თარგმანი ოსმალურიდან სანჯად ბეგისშვილის
აბაშიძისა 97
- V—**ლალატი.** — დრამა ა. სუმბათაშვილისა, — ი. ხატია-
შვილისა 1
- VI—**ცხოვრება და ღვაწლი თედის გრიგოლ ორბე-
ლიანისა.** — თავი XVI. ა. შეუნარგასა 37
- VII—**შინაური მიმოსილვა.** — ნაჯელების სავალდებულო
გამოსილვა. — ხალხს განათლება და სახალხო წიგნთ-საცაფ-
სამკითხველოები. — ქართველი, ვითარცა თავის დედა-ენის მო-
ყვარე და ჰირისუფალი. — ქართული თეატრი. — ფ. გოგიჩა-
იშვილისა 50
- VIII—**უცხოეთის მიმოსილვა.** — 1. საფრანგეთი და პა-
პა. — 2. ვალდევ რუსო. — 3. ყვითელი საფრანგე 71

მ მ ა მ ბ ე

8 (05)
8-80
2-80

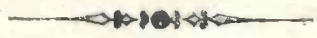
თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი .

წელიწადი მეთერთმეტი

№ VII

ი ვ ლ ი ს ი , 1904

სუ ბ P - 60818

ტ ფ ი ლ ის ი

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

1904

Дозволено цензурою. 13 августа, 1903 г. Тифлисъ.

შინაარსი

83

- I—**მოჩვენებანი.**—დრამა სამ-მოქმედებად ქენრის აბსენისა, თარგმანი ია კეკელაძისა 1
- II—**უსინათლო მემუსიკე.**—თავი მეექვსე და მეშვიდე გლად. კორტუენკოსი. — თარგმანი ინ-ანისა (დასასრულად) . 38
- III—**გლენი კაცი.**—წიგნი მესამე, თავი I—III, რომანი ვილჰელმ ფონ ჰოლენცისა. — თარგმანი იგ. პალუმბორდინოვისა. 67
- IV—**სამშობლო.**—ოთხ-მოქმედებისანი დრამა მესამე მოქმედება თარგმანი ოსმალურიდან სანჯალ ბეგისშვილისაბაშაძისა 97
- V—**ლალატი.**—დრამა ა. სუმბათაშვილისა, — ი. ხატიაშვილისა 1
- VI—**ცხოვრება და ღვაწლი თქმის გრიგოლ მრგბელიანისა.**—თავი XVI. ი. მეუნარგასი 37
- VII—**შინაური მიმოსილვა.**—ნაჯულების სავალდებულო გამოსყიდვა.—ხალხ ს განათლება და სახალხო წიგნთ-საცავ-სამკითხველოები.—ქართველი, ვითარცა თავის დედა-ენის მოყვარე და კირისუფალი.—ქართული თეატრი.—ფ. გოგინაშვილისა 50
- VIII—**უცხოეთის მიმოსილვა.**—1. საფრანგეთი და პარიზი.—2. ვალდევ რუსთა.—3. ყვითელი საფრთხე. 71

მორჩენილებანი

დრამა სამ. მოქმედებად.

ჭენის იბსენისა

(თარგმანი)

მოქმედნი პირნი:

ელენე ალვინგისა—კაპიტნისა და კამერჰერალდ ნგი' ქრისტოფორსისა
ალვინგისა—შვილი ელენესი, მზატვარი.

პასტორი მანდერსი.

ენგსტრანდი—ხურო.

რეგინა ენგსტრანდი—ქ-ნ ალვინგის მოხლე.

(მოქმედება სწარმოებს ქ-ნ ალვინგის მამულში, დასავლეთ ნორვეგიის ერთ დიდ სრუტესთან).

მოქმედება პირველი

(ფართო სასტუმრო ოთახი, რომელზეც ბაღს გადაჭეულებს. ოთახს სამი კარი აქვს: ერთი მარცხნივ და ორი მარჯვნივ. ოთახის შუაში სდგას მრგვალი მაგიდა სუამებით შეპირიგებულ-ლი, მაგიდაზე აწეულია წიგნები და ურნალ-გაზეთები. აფანტონაზე, მარცხნივ ფანჯარაა, ფანჯრის წინა სდგას მომტრო სა-ვარძელი (დაფანი), სავარძლის წინ—პატარა მაგიდა საკერავი-სათვის. სცენის სიღრმეში, სასტუმრო ოთახის კანკარზე, — მოსხანს ევაფილებით სავსე თავლია შემხანნი კანკარობა ოთ-

ხისა და თათხზე ცოტა მომცროს. შუშახანდის მარჯვენა კედელს ერთი კარი აქვს, რომელიც ბაღში გადის. შუშახანდის მინის კედლებში გამოსჩანს მოპირქუშებული ბუნება, რომელიც უფრო ჩამოუბნელებია გამუდმებულ წვიმას. ბაღში გასასვლელ კარებში სდგას ხურთ ენგსტრანდა, მარცხენა ფეხათ ცოტათი მოიკოჭლებს. წადის ძირზე ხის დიდი ქუსლი აქვს მიკრული. რეკანა, რომელსაც ხელში ცარიელი ლუღეინა უჭირავს, წინ გადაედობება და კარი ბჭეს იქით არ უშვებს.

რეკანა (ხმადაბლად). რა გნებავს?.. ფეხი არ მოიცვალა! ვერა ხედავ, გაწუწული ხარ?

ენგსტრანდა. წვიმა, შვილო, ღვთისაა!

რეკანა. მე კი მოგახსენებ, რომ წვიმა ეშმაკების გამოგზავნილია.

ენგსტრანდა. ღმერთო ჩემო, რაებსა ყბედობ, რეგინა! (რამდენიმე ნაბიჯს კოჭლობით წინ წამოსდგამს) იცი რა უნდა გითხრა...

რეგ. ფეხს აგრე ნუ აბაკუნებ! ზევით ახალგაზდა ბატონსა სძინავს, და გამოეღვიძება.

ენგს. რაო? ბატონს გამოეღვიძებარ? მერე აქამდის სძინავს, ღლისით მზისით?

რეგ. ეგ შენი ჭკუის საქმე არ არის!

ენგს. მე-კი წუხელის თუმცა ცოტა გადავხუხე, მაგრამ...

რეგ. არ დაგიჯერებ თუ?

ენგს. დიახ, უნდა დამიჯერო, შვილო, რადგანაც ჩვენ, ადამიანები, ცოდვის შვილები ვართ.

რეგ. ოღონდაც!..

ენგს. მაცდურებანი კი ძალიან ბევრია ქვეყანაზე... მაგრამ ასე თუ ისე, მუშაობა მაინც დილის ექვსის ნახევარზე დავიწყე, ღმერთმანი...

რეგ. კარგი, კარგი! ოღონც კი თავიდან მომშორდი და შენი სხვა არა მინდა რა. სრულიადაც არა მსურს შენთან ყოფნა... ჰემანი ხომ არ დამინიშნავს!..

- ენგს. რა არა გსურს?
- რეგს. არა მსურს, რომ აქ ვინმემა გნახოს, წადი, გასწი შენ გზაზე.
- ენგს. (ერთის ნაბაჯით უახლოვდება). ღმერთმანი, არ მოგშორდები, ვიდრე არ მოგელაპარაკები. ნაშუადღევს სამუშაოს დავასრულებ და დღეს საღამოთივე გემით ქალაქისკენ გავწევ. ბინისკენ...
- რეგს. (ბუტბუტით). გზა მშვიდობისადა გქონია!
- ენგს. გმადლობ, შვილო ჩემო!.. მაგრამ იცი დღესვე რათ უფრო მინდა წასვლა? იმიტომ, რომ ხვალ თავშესაფარი უნდა აკურთხონ, და რადგანაც სხვა-და-სხვა სასმელები თავზე სასხმელი აქვთ, კურთხევას ქეიფიც მოჰყვება, მე კი არა მსურს, რომ ვინმემ ჩემზე სთქვას „რა ოხერია“ იაკობ ენგსტრანდი, მაცდურებას ვერ გაექცაო.
- რეგს. ოჰო, ვერ უყურებთ?
- ენგს. დიახ, ხვალ აქ ბევრი სტუმარი მოიყრის თავს. პასტორ მანდერსსაც კი მოვლიან ქალაქიდან.
- რეგს. იგი დღესვე მოვა.
- ენგს. ფუი ეშმაკსა! სწორეთ იმისი უფრო მერიდებოდა... არ მინდა ჩემზე ცუდის აზრისა იყოს.
- რეგს. ეჰე! აი, თურმე რა ჭვლები გდგომია.
- ენგს. რა ჭვლები?
- რეგს. ისა, რომ გინდა მამა მანდერსი კიდევ მოატყუო.
- ენგს. სსუ! ხომ არ გადაირიე! განა გავბედავ პასტორ მანდერსის მოტყუებას? განა გულში კი გავივლებ იმ კაცის დალატს, რომელიც ყოველთვის გულ თბილათ მეკიდებოდა? მაგრამ ამას თავი დავანებოთ... გაიგონე? დღეს შინისკენ მივემგზავრები მეთქი!
- რეგს. რაც აღრე მომშორდები, ჩემთვის ისა სჯობია.
- ენგს. კი, მაგრამ შენც ჩემთან უნდა წამოხვიდე, რეგინა!
- რეგინა (გაკვირვებული ზიზს დაადებს). გინდა რომ მე... რა სთქვი?

- ენგს.** თან უნდა წაგიყვანო-მეთქი.
- რეგინა** (შხამიანათ). მანამ ნურასა სჯამ, ვიდრე მე თან არ წაპყვანო!..
- ენგს.** აი, ვნახავთ!
- რეგინა.** შეგქვასა ნახავ! მთელი ჩემი სიყმაწვილე აქ გავატარე, ქ-ნ ალვინგის ხელში აღვიზარდე—ყველა ისე მეპყრობოდა, როგორც საკუთარ შვილს და ახლა შენთან უნდა წამოვიდე? შენთან და მერე იმისთანა სახლში?.. ფუი!
- ენგს.** ნეტა არა თვალთმაქცობდე! როგორა ჰბედავ მშობლის წინააღმდეგობას, სულელო გამბიო?!
- რეგინა** (ბუტბუტებს, ხურჩს თვალს აჩილებს). მე განა შცნთვის უცხო არა ვარ? ერთხელ გითქვამს თუ ორჯელ!
- ენგს** სისულელეს ამბობ... ან კი რა სათქმელია?
- რეგ.** განა ასჯერ და ათასჯერ არ გაგილანძლივარ და წამოგიძახნია, აი შე ნაბუშაროვო!
- ენგს.** სტყუი! ფეტიცავ მაშა ზეციერს, რომ მაგისთანა უკმებისიტყვა ჩემს სიცოცხლეში არ წარმომითქვამს.
- რეგინა.** როგორ არა, ძრიელ კარგათ მახსოვს.
- ენგს.** შეიძლება მაშინ ვროშავდი, როდესაც ცოტა გადაკრულში ვიყავი, დიახ! ქვეყნათ ბევრი მაცდურებაა, ჩემო რეგინა!
- რეგ.** უჰ!
- ენგსტრ.** ან იქნება დედიშენის გამოსაჯავრებლად, რადგანაც მეტის მეტად მამრახვებდა ხოლმე, მეც სამაგიერო უნდა გადამეხადნა თუ არა? ოხ რა საშინელი მედიდური და მიუკარებელი იყო ის ცხონებული! (აჯავრებს) „თავი დამანებე, ენგსტრანდ, მომასვენე. სამი წელიწადი კამერჰერ ალვინგს ვემსახურებოდი როზენველდშიო“. (იღინის) რა ამბავი მომხდარა და! საცოდავს ძალიან უკვირდა, რომ იმის მოახლეობის დროს კაპიტანმა კამერჰერობა მიიღო.
- რეგ.** საბრალო დედა ჩემი! შენ იგი უდროვოდ ამოიქამე.

- ენგს. (თავდაჭერით). საკვირველია! ყველგან და ყველასფეროში მე ვარ ხოლმე დამნაშავე!
- რეგ. (შოტრიალდება და ხმა დაბლად). ან კი რა ხერი დაეყრებოდა მაგ ფეხის მომხირალს!
- ენგს. რას ამბობ, შვილო?
- რეგ. Pied de mouton!
- ენგს. ინგლისურად ლაპარაკობ?
- რეგ. დიახ!
- ენგს. კარგია, სასიამოვნოა, კარგია! შენ, ჩემო რეგინა, ბევრი რამ ისწავლე ამ სახლში... და ცოდნა ახლა დიდ სარგებლობას მოგიტანს.
- რეგ. (შტირფლენი სისუხის შემდეგ). ქალაქში რისთვის მიგყვარ?
- ენგს. ეგ რა საკითხია! მამას სურს, რომ თავისი ერთადერთი ქალიშვილი გვერდითა ჰყავდეს. მე ხომ ყველასაგან დავიწყებული, მარტოხელა და ქვრივი ვარ!
- რეგ. თუ ღმერთი გწამს, სისულელის როშვას თავი დაანებე, პირდაპირ მითხარ: შე რას გიშველი?
- ენგს. მაშ კარგი, ყველასფერს გეტყვი, მე გადავწყვიტე რომ...
- რეგ. (უშტვენს). ბევრჯელ გიფიქრნია და გადაგიწყვეტნია რალაც რალაცები, მაგრამ შენის ფიქრიდან არა გამოსულა-რა.
- ენგს. ახლა კი გამოვა, ჩემო რეგინა, ეშმაკებმა წაიღონ ჩემი სული და ხორცი, თუ რომ...
- რეგ. (ფეხს იატაკზე დაჭკრავს). ლანძღვასა და წყევლაკრულვას თავი დაანებე!..
- ენგს. სსუ, ნუ ცხარობ, შვილიკო! ჰო, ის უნდა მეთქვა, აქ ყოფნაში კარგა ძალი ფული შევაგროვე.
- რეგ. ნუ თუ? ეგ კარგი საქმეა!
- ენგს. ან კი ამ მიყრუებულ სოფლათა ნამუშევარი რაში დამეხარჯებოდა?
- რეგ. მერე, რას აპირებ?

ენგს. ამ ფულით მინდა რაიმე სასარგებლო საქმეს დავადგე, მაგალითად, მინდა მეზღვაურთათვის სასტუმრო გაეხსნა.

რკგ. ფუი!

ენგს. ეს სასტუმრო, ქოხიკი არა, მშვენივრათ მოწყობილი სახლი იქნება. ეშმაკი დამეპატრონოს, თუ ეს სასტუმრო კაპიტნებისა, შტურმანებისა და საზოგადოთ რაგიან ხალხის ბინა არ შეიქნეს..

რკგ. და მერე გინდა, რომ მე?..

ენგს. დიახ, შენ უნდა მომეშველო, ხელი შემიწყო, ნუ გეშინიან, მძიმე სამუშაოს არავინ გაკადრებს... ტარტაროზის კერძი გავხდე, თუ ვსტყუოდე. ისე იცხოვრებ, შეილო, როგორც გენებება.

რკგ. აბა-რა, შენგან არ მიკვირს!

ენგს. უქალოთ რომ საქმე არ გაკეთდება, ეს ხომ ცხადზე უცხადესია. როცა ქალები მეყოლება, გავმართავთ ხოლმე ლხინსა და ქეიფს, ცეკვა-თამაშს, სიმღერებს და სხვა და სხვა. უნდა იცოდეს, რომ იქ ზღვის პირათ, ბევრი მეზღვაურის მოხიბლვა შეიძლება! (შიუასჯაფუდეჰა) ჰო, გეთაყვა, რეგინა, სისულელეს თავი დაანებე და სიყმაწვილეს ფუჭად ნუ გაიტარებ. აბა რას უნდა ეწიო აქ ამ სოფლათ, ან რა სარგებლობა უნდა მოგიტანოს იმ სიბრძნემ, რომლითაც შენმა ქალბატონმა თავი გამოგიტენა? მე მითხრეს, ახალ თავშესაფარში ბავშვების მომვლელათა გნიშნავენ. ეს შენი შესაფერი საქმეა? ნუ თუ მართლა გესიამოვნება, რომ შენი ჯანმრთელობა ჭუჭყიანსა და წილიან ბაღნების მოვლას შეაღიო? მართლა დიდი სურვილი კი არა მაქვს, მაგრამ შემდეგში საქმე გამოკეთდება, დიახ გამოკეთდება.

რკგ.

ენგს. რა გამოკეთდება?

რკგ. ნულარ მკითხავ... ფული რამდენი გადაანარჩუნე?

ენგს. მგონი, შეიდას-რვაას კრონამდე იქნება.

- რეგ.** ბლომათა გქონია!
- ენგს.** ამ ფულით, აკი ვამბობ, კარგი საქმის დაწყება შეიძლება მეთქი.
- რეგ.** რა არის, რომ ცოტა ფული მეც მიწილო?
- ენგს.** ჯერ ისე არ გავსულელებულვარ.
- რეგ.** ერთ ხელს კახტა ტანისამოსს მაინც არ მიყიდი?
- ენგს.** წამოდი ჩემთან ქალაქში და იმდენ ტანისამოსს შეგიკერავ, რომ სულ არ მინდა იძახო.
- რეგ.** თუ სულელი არა ვარ, პირს რაზე ვირცხვენ! განა აქ კი ვერ ვიშოვნე კარგ ტანისამოსს!..
- ენგს.** მამის დახმარებით უფრო ადვილად არ შეიძენ, ჩემო რეგინა! აი, მცირე ნავთსადგურს რომ ეძახიან, ვიყიდოთ, იქ პატარა იაფ-ფასიანი, მაგრამ კოპწია, სახლი გავხსნათ სასტუმრო მეზღვაურთათვის და დავიწყოთ ბედნიერი ცხოვრება...
- რეგ.** სრულებითაც არა მსურს შენთან ცხოვრება და არც მინდა შენ საქმეში გავერიო. გამეცალე აქედან!
- ენგს.** თუ კარგათა და მოხერხებულად წაიყვან საქმეს, დიდ ხანსაც არ მოგიხდებოდა ჩემთან ყოფნა. ისეთი ლამაზი, ახლათ შედერებული და ქორთა ქალიშვილი, როგორიც შენა ხარ...
- რეგ.** მერე?
- ენგს.** მერე ისა, რომ... გაიცნობ რომელიმე შტურმანს, შეიძლება თვით კაპიტანსაც და. .
- რეგ.** უკაცრავად, მეზღვეურის საცოლვე არ გახლავარ!
- ენგს.** რას აკაკუნებ?
- რეგ.** ძლიერ კარგად ვიცნობ-მეთქი მეზღვეურთ. იმათ რიგიანი ქალი როგორ მისთხოვდება?
- ენგს.** ნუ მისთხოვდება რა! განა ჯვარ-დაუწერლად არ შეიძლება რიგიანად მოეწყუ (მაუხჯაფჯება და უზურჩუ-ჯებს) იმან—ინგლისელმა—გახსოვს, გემით რონ მოვიდა სამასი Спецпидлера გაიღო და დედა შენი კი შენი ნარცხიც არ იყო.

- რეგ.** (შავარდება). დამეკარგე მეთქი აქედან!
- ენგს.** ეჰე! ცემასაც მიპირებ?
- რეგ.** თუ დედაჩემის შესახებ კიდევ გითქვამს რამე, სულ თავ-პირს დაგამტვრევ. დაილუპე მეთქი აქედან. (ხელს ჰკრავს და ბადის კარებში გააგდებს) ნელა, კარებო არ დაარახუნო, თორემ შავ ღღეს დაგაყენებ. ბატონი ალვინგი არ გამოაღვიძო.
- ენგს.** საკვირველია, რომ აგრე ბევრსა ზრუნავ ახალგაზდა ალვინგისათვის. (ხმა დაბლა) ეჰეი! იქნება... (თვალს ეშმაკურად საუკრავს).
- რეგ.** დაიკარგე, დაიკარგე აქედან, შე დამთხვეულო. აქეთ ნუ მზავდები, აი, იქით დაიხაფრე... უკანა კარები-დანაც კარგათ გეკადრება წათრევა. საცაა პასტორი მანდერსიც მოვა.
- ენგს.** (მიდის მარჯვნივ). დიახ, დიახ, მე მივდივარ. ხოლო შენ კი პასტორს მოელაპარაკე, ის აგინხნის რა მოვალეობაცა აქვს ქალს მამის წინაშე. რაც უნდა სთქვან, შენ მაინც ჩემი შვილი ხარ, გესმის თუ არა! ეს შემიძლიან საეკლესიო წიგნიდანაც დავამტკიცო. (გადის მეორე კარებში, რომელსაც რეგინა გაუღებს და შერე ისევ დაჰკეტავს).
- რეგ.** (საჩქაროთ სარკეში ჩაიხედავს. ცხვირსახდის ქნევით სახეს გაიგრილებს სეუელურს გაისწორებს და შემდეგ ვაგილებიდან მტვრის გადმოწმენდას შეუდგება).
- პასტორი** (შემოდის შეშაბანდში ბადის კარებიდან, ხელში საწვიმო ქოლგა უჭირავს, მხარზე ჰატარა, საგზაო აბჯა აქვს გადაკლებული).
- პასტ.** მანდერსი. დილა მშვიდობისა M-elle ენგსტრანდ!
- რეგ.** (მობრუნდება და აღტაცებით). ახ! დილა-მშვიდობისა ბ-ნო პასტორო. გემი უკვე მოვიდა?
- მანდ.** ეს არის ეხლა მოვიდა! (შემოდის სსსტუმრო ოთახში). უჰ, რა საძაგელი ამინდია.
- რეგ.** (უკან მისდევს). სამაგიეროთ ასეთი ამინდი, ბ-ნო პასტორო, მხვნელ-მთესველთათვისაა სასარგებლო.

- პასტ.** ეგ კი დამაფიწყდა, ჩვენ, ქალაქელნი მხენელ-მთესველებზე ძლიერ ნაკლებათა ვფიქრობთ ხოლმე. (პ. ლტას ისდის).
- რეგ.** ნება მიბოძეთ, მოგეშველოთ! აი ასე... ოხ, როგორ დასველებულა თქვენი პალტო. აი ქოლგაც. ამას კი გავშლი, რომ მალე გაშრეს. პალტოსაც დერეფანში გადავფენ. (შიდის ნიფთებით. მარჯვნივ შეიკრე კარებში პასტორი მოისხნის აბჯას და ქუდთან ერთად სკამზე იდებს. რეკინა შემობრუნდება).
- პასტ.** ძლივს არ მოვალწიე .. სხვა, ყველანი ხომ მშვიდობითა ხართ?
- რეგ.** გმადლობთ, ჩემო ბატონო.
- პასტ.** ხვალისათვის კიდევ ბევრი გაქვთ საქმე?
- რეგ.** დიახ, ბატონო, ჯერ სამზადისი არ გაგვითავებია... ჯერ კიდევ ბევრი საქმე გვაქვს გასაკეთებელი.
- პასტ.** ქ-ნი ალვინგისა ხომ შინა ბრძანდება?
- რეგ.** შინ გახლავთ, ზევით, ახალგაზდა ბატონს შოკოლადს უმზადებს.
- პასტ.** მართლა, ნავთ-სადგურზედ მითხრეს, რომ ასვალდი დაბრუნებულა.
- რეგ.** ჩვენ დღეისათვის მოველოდით და ის კი გუშინ-წინ გაიხლათ.
- პასტ.** ხომ კარგათ არის, ჯან-სალათ?
- რეგ.** ჯან-სალობა და მხიარულება არ აკლია, მაგრამ გზაში კი ძლიერ დაღალულა. ან კი რა გასაკვირველია, პარიჟიდგან აქამდე განა ცოტა გზაა!.. კარგი კი იქნება, ბ-ნო პასტორო, ცოტა ხმა-დაბლათ ვილაპარაკოთ, რადგანაც ბატონსა სძინავს.
- პასტ.** ძალიან კარგი, ხმა დაბლა ვილაპარაკოთ.
- რეგ.** (სავარძელს მივიღასთან მარჯვნივ). აი, აქ დაბრძანდით, ბ-ნო პასტორო, მარჯვეთ და მოსვენებით იქნებით. (პასტორი ჯდება, რეკინა ფეხებში ჰაწია სკამს შეუდგამს) აი აგრე, ხომ მოსვენებითა ხართ, ბატონო პასტორო?

- ჰასტ.** გმადლობთ. ჩინებულათ მოვეწყე (რეგინას უმზესს) რამოდენა ქალი გამხდარხართ მას შემდეგ, რაც მე უკანასკნელათ გნახეთ.
- რეგ.** მართლა, ბ-ნო პასტორო? დავსრულდი კიდევცა, არა? ქალბატონი კი მეუბნება და...
- ჰასტ.** დიახ, მართალი ხართ, ცოტა გასუქებულხართ კიდევცა... (შცირე ჰუზა)
- რეგ.** თუ მიბრძანებთ, ქალბატონს მოვახსენებ თქვენს მოსვლის ამბავს.
- ჰასტ.** გმადლობ, გმადლობ! რას ეჩქარები, შვილო, ერთი ეს მითხარი, ჩემო კეთილო რეგინა, მამაშენი ხომ კარგათ არის.
- რეგ.** გმადლობთ, ბ-ნო პასტორო, ბედს ვერ დაემდურება.
- ჰასტ.** ამ ბოლო დროს რომ ქალაქში იყო, მნახა.
- რეგ.** გნახათ? თუ კი შემთხვევა ეძლევა, ის ყოველთვის მოხარულია ხოლმე თქვენის ნახვისა,
- ჰასტ.** შენ კი არა ნახულობ მამაშენს? არ ეწვევი ხოლმე?
- რეგ.** ხანდისხან, როცა კი დრო მაქვს.
- ჰასტ.** მამაშენი, M-elle ენგსტრანდ, სუსტი ხასიათის კაცია და ყოველთვის ხელმძღვანელი სჭირია.
- რეგ.** დიახ, მართალსა ბრძანებთ.
- ჰასტ.** უკანასკნელათ ქალაქში ყოფნის დროს გულ-წრფელათ გამომიტყდა და მეცა მგონია, რომ მას ესაჭიროება სიახლოვე ისეთის ადამიანისა, რომელსაც დაძახებულნი აქვს მისი ნდობა და სიყვარული.
- რეგ.** მეც კი გადმომიკრა სიტყვა, მაგრამ, როგორ შემეღევა ქ-ნი ალვინგისა, მერე ისიც ახლა, როდესაც ახალის თავშესაფარის მმართველ-გამგეობა მოგველის? თითონ მეც ვერ მოვშორდები ქ-ნ ალვინგისას, რადგანაც იგი ჩემი დიდი კეთილის მყოფელია.
- ჰასტ.** მამისადმი მოვალეობასაც ნუ დაივიწყებ... შვილო ჩემო, თუმცა ქალბატონის დაკითხვაც არ გავენებს.

- რეგ.** ან კი, ჩვენთვის რომა ვსთქვათ, ჩემი ხნის ქალს მარტო-ხელა კაცის სახლში როგორ ედგომინება.
- ჰასტ.** რას ამბობთ M-elle ენგსტრანდ! ჩვენ ხომ მიმიმენის შესახებ ვლაპარაკობთ...
- რეგ.** ეგ სულ ერთია! მაგრამ თუ კი ჩავვარდი პატიოსან სახლში, ნამდვილ ბატონის ხელში, რომლის ნდობა და სიყვარულიც შეიძლებოდეს... მაგრამ... და რომელიც შეილივით მომექცეოდეს, მაშინ კი დიდის სიამოვნებით გადავსახლხებოდე ქალაქად, ვინაიდან აქ საშინელ მარტოობას ვგრძნობ. მარტოობა კი, როგორც თქვენც მოგეხსენებათ, აუტანელი მდგომარეობაა... კვებით არ ვიტყვი და, როგორც შრომის მოყვარეს, ყველაფერის მოხერხება მაქვს, ყოველგვარ სამუშაოს ვიკისრებ. ხომ არ გეგულებათ ჩემთვის, ბ-ნო პასტორო, რიგიანი ადგილი?
- ჰასტ.** არა... და მგონი ვერც ვიშოვი ისეთ ადგილს.
- რეგ.** საყვარელო, ძვირფასო პასტორო, ნუ დამივიწყებთ, თუ ვინიცობაა.
- ჰასტ.** (წამოდგება). ვნახოთ, M-elle ენგსტრანდ.
- რეგ.** მით უფრო გთხოვთ, რომ თუ მე.
- ჰასტ.** ნუ დაიზარებთ, გეთაყვა, და თქვენი ქალბატონი მომიხმე.
- რეგ.** ახლავე გიახლებათ, ბ-ნო პასტორო. (გადის მარცნივ)
- ჰასტ.** (ათახში ბაღთის ცემას მოჭყეება. სცენის სიღრმეში რამდენიმე წუთს შეჩერდება, ხელეზ ზურგზე დაწყობილი და ბაღს გაჭეურებს. მერე მადის მაკიდასთან, აიღებს ხელში წიგნს და გაკვირვებით ათვალიერებს მისს სათაურს, ასევე გაკვირვებით ათვალიერებს სხვა წიგნებსაც). ჰმ! აი რეები ყოფილა!
- ქ-ნი ალვანგისა** (შემოდის მარცხნივ კარებიდან, უკან მოსდევს რეგინა, რომელიც მაშინვე გადის, მარჯვნივ, პარკულ კარებში).
- ალვანგ.** მშვილობა თქვენ მობრძანებასა, ბ-ნო პასტორო!

- შასტ.** დილა მშვიდობისა... ნახეთ, რა პირნათლათ შევასრულე ჩემი დანაპირები?
- აღვინგ.** თქვენ ყოველთვის თქვენი სიტყვის კაცი ყოფილხართ...
- შასტ.** მართალი კი უნდა მოგახსენოთ, რომ დიდის ვაივაგლახით დავაღწიე თავი ყველა იმ ბედუკუღმართ კომისიებსა და მმართველობებს, სადაც მეც ვიღებ მონაწილეობას.
- აღვინგ.** მით უფრო გიმაღლი, რომ ასე ადრე მოხვედით. სადილობამდის ყველა ჩვენ საქმეს მოვაწესრიგებთ... მაგრამ ეს მითხარით, სად არის თქვენი ბარგი?
- შასტ.** (აჩქარებით). ჩემი ბარგი ქვევით, შეწვრილმანისას, დავტოვე. ამ ღამეს იქ გავათევ.
- აღვინგ.** (დიშალს იმკრებს). ნუ თუ ახლა მაინც არ შეგიძლიათ, რომ ერთი ღამე ჩემ ქერ-ქვეშ გაატაროთ?
- შასტ.** არა, არა! გმაღლობთ... ჩვეულებისამებრ, დღესაც ძველ ბინაზე ჩამოვხტი... იქიდან ნავთსადგური უფრო მარჯვეთაა.
- აღვინგ.** თქვენი ნებაა, მაგრამ მე კი მგონია, რომ ჩვენ ორ ბებერს — მაცდურებისა აღარ უნდა გვეშინოდეს.
- შასტ.** ო! ღმერთმა დაგვიფაროს... თქვენ ძალიან მხიარულ გუნებაზედა ხართ. არ გაგემტყუნებათ ასეთი ხუმრობა. ჯერ ერთი, რომ ხვალ შესაწინააღმდეგო გვითენდება და მეორეც, ოსვალდი, თქვენი შვილი, დაგიბრუნდათ. უნდა იმხიარულოთ, მაშ!..
- აღვინგ.** წარმოიდგინეთ რა ბედნიერი ვარ. ეს ორი წელიწადია თვალით არ მინახავს და ახლა კი დამპირდა, მთელ ზამთარს შენთან გავატარებო.
- შასტ.** მართლა? სწორედ სანაქებო საქმეს ჩაიდენს. სწორედ კეთილი და მოსიყვარულე შვილი ყოფილა, რომ პარიუისა და რომის მომხიბვლელ ცხოვრებას თქვენის გულისათვის ივიწყებს.

- აღვინგისა.** სამაგიეროთ ამას სახლში ჰყავს დედა! ენაცვალოს ჩემ ბიჭუნას ჩემი თავი, რომ ძლიერ უყვარს თავისი დედა!
- ჰასტ.** სამწუხარო იქნებოდა, რომ შორს ყოფნასა და იმ ხელოვნებას, რომელსაც იგი ემსახურება, ოსვალდის გულიდან ამოეფხვრათ ბუნებრივი გრძნობანი ადამიანისა.
- აღვინგ.** ეგ შეუძლებელია, ვინაიდან ჩემის შვილის გულში საკმაოთ ღვივის ცეცხლი ჩემდამო სიყვარულისა. ნეტა იცნობ თუ არა ჩემ დავაჟაკებულ ოსვალდს. ენაცვალოს დედა, საცაა აქ მოვა, ჯერ პატარა დაისვენოს! რატომ არ დაბრძანდებით, ბ-ნო პასტორო, დაბრძანდით.
- ჰატის.** გმადლობთ. როგორც ვატყობ, თავისუფალი დრო ბევრი გქონიათ.
- აღვინგ.** დიახ, როგორ არა! (სტოლთან დაჯდება).
- ჰასტ.** ძლიერ სასიამოვნოა! მაშ შევუდგეთ საქმეს. (მიდის იმ მაგიდასთან, რომელზედაც მისი სბგა დეკს, იღებს მთელ დასტა ქაღალდებს, მერე ქ-ნ აღვინგის შიკდაშიკ დაჯდება და ქაღალდებისათვის დადგის მოიმზადებს) პირველათ ჯერ ეს გავშინჯოთ. (სიტყვას სწევებს) ერთი მითხარით, ბ-ნო, ამ წიგნებს აქ რა უნდათ?
- აღვინგ.** რა ძალიან გიკვირთ, ჩემი საკითხავი წიგნებია.
- ჰასტ.** განა თქვენ ამ გვარ წიგნებსაც კითხულობთ?
- აღვინგ.** რასაკვირველია, ვკითხულობ.
- ჰასტ.** მერე რა სარგებლობასა ხედავთ?
- აღვინგ.** ისა, რომ მათში ისეთი საგნები და საკითხავებია განმარტებული, რომელზედაც მე ხშირად მიფიქრნია და ყველაზედ უფრო ის მაკვირვებს, ბ-ნო პასტორო, რომ შიგ ახალი არა არის რა აწერილი, მხოლოდ განმარტებულია განათლებულ ხალხთა უმრავლესობის გულისთქმა-მისწრაფებანი. რა ვუყოთ,

რომ ბევრი ჩვენგანი თავის თავს ანგარიშს არ უწევს და არც სურს, რომ გაუწიოს.

ჰასტ. ღმერთო ჩემო, ნუ თუ თქვენა გგონიათ, რომ ხალხთა უმრავლესობა —

აღვინგ. დიახ, არამც თუ გგონია, მრწამს კიდევ.

ჰასტ. მერე აქ, ჩვენ ქვეყანაში? ჩვენში მაგისტანა ხალხი არ არის...

აღვინგ. ბევრია, ძალიან ბევრია, ბ-ნო პასტორო.

ჰასტ. მაშ ნება მიბოძეთ მოგახსენოთ, რომ

აღვინგ. არა, თქვენ ის მიბრძანეთ, რა გაქვთ ამ წიგნების საწინააღმდეგო, რა საბუთის ძალითა ჰყოფთ უარს.

ჰასტ. რა საბუთით? იქნება თქვენა გგონიათ, რომ მე მაგვარ ნაწარმოებს ვკითხულობდე?

აღვინგ. მაშასადამე თქვენ წარმოდგენაც კი არა გქონიათ მათ შესახებ და ჰგმოპთ იმას, რისაც არა გაგვეგებათ-რა?

ჰასტ. მე ბევრი რამ წამიკითხავს მაგ წიგნების შესახებ და ამიტომ სრული ნება მაქვს გავკიცხო კიდევ.

აღვინგ. ძალიან კარგი, მაგრამ თქვენ თქვენი საკუთარი აზრი მიბრძანეთ.

ჰასტ. ცხოვრებაში ბევრია ისეთი მოვლენანი, რომლის შესახებაც სხვის აზრითა და დაკვირვებით უნდა ვიხელმძღვანელოთ, თორემ რა იქნებოდა ჩვენი საზოგადოება?

აღვინგ. შეიძლება თქვენ მართალიც იყოთ.

ჰასტ. მაინც და მაინც უარს არა ვყოფ, რომ ამ გვარი ნაწარმოებნი საყურადღებონი არიან და არც გისაყვედურებთ, რომ თქვენ მოგნებებიათ გაიცნოთ აზრის ახალი მიმართულებანი, რომლებიც თურმე იქ ევროპაში აღორძინდნენ, მით უმეტეს, რომ თქვენი საყვარელი შეილი დიდხანია სცხოვრობს თქვენთვის სრულიად უცნობ მხარეში, მაგრამ...

აღვინგ. რა მაგრამ?

პასტ. (ხმას დაუშვებლეს). მაგარი ის არის, რომ ყველას არ უნდა შეატყობინოთ, რასაცა ჰფიქრობ და კითხულობ. ან კი რა საჭიროება მოითხოვს ყველას ხელი აფათურებინო შენ გულ-გონებაში, ყველას ანგარიში წარუდგინო შენგან ოიხ-კედელ შუა ნამოქმედარისა.

აღვინგ. რასაკვირველია, საჭირო არ არის.

პასტ. მე მგონია, რომ ახლა სულ სხვა გვარის აზრისა უნდა იყოთ სასულიერო საგნებზე, ვიდრე მაშინ, როდესაც თავშესაფარის დაარსება განიზრახეთ, და ამიტომ უფრო დიდი სიფრთხილე გმართებთ. ამ წიგნებში გამოთქმული აზრი პირ-და-პირ ეწინააღმდეგება მაშინდელ თქვენ გულის-თქმას!

აღვინგ. მართალი ხართ, მართალი... გეთანხმებით. ახლა კი თავშესაფარის შესახებ ვისაუბროთ.

პასტ. ძალიან კარგი იქნება... ასე და ამ გვართ, ჩემო ბატონო, დიდი სიფრთხილე გმართებთ... ახლა კი შევეუდგეთ ჩვენ საქმეს (გახსნის ჰაკეტს და იღებს წამდენიმე ქაღალდს) ხედავთ ამასა?

აღვინგ. საბუთის ქაღალდებია?

პასტ. დიახ. და ძალიან გამიძნელდა კიდევ მათი თავის დროზედ მოპოება. ხომ იცით, მთავრობა ყოველთვის აგვიანებს და ინაზება ხოლმე, როდესაც რაიმე საქმეა გადასაწყვეტი. ახლა კი ყველა საბუთის ქაღალდი ხელში გვაქვს. (ქაღალდებს სთვლის) აი ეს ნასყიდობის ქაღალდია, რომლის ძალითაც სოლვინგას მამული თავისის შენობით, სკოლით და სამლოცველოთი ახლა ჩვენ გვეკუთნის. ეს კიდევ დამტკიცებული სიგელი და თავშესაფარის წესდებაა. (კითხულობს) „წესდება კაპიტან ალვინგის სახელობაზე ბავშვთათვის დაარსებულ თავ-შესაფარისა.“

აღვინგ. (დიდხანს ათვალიერებს ქაღალდებს). ძლივს არ მოვიგდეთ ხელში!

- ზსტ.** უნდა მოგახსენოთ, რომ საბუთის ქაღალდებში თქვენი ქმრის ხარისხის კაპიტანი განგებ დავაწერინე. კაპიტანი უფრო ლამაზი, მოხდენილი სიტყვაა და ადვილი წარმოათქმელიც, ვიდრე კამერპერი. სიტყვა „კამერპერი“ ძალიან დიდკაცურიცაა.
- აღვინგ.** ძლიერ კარგათ გინებებით.
- ზსტ.** ეს კიდევ წიგნაკია იმ შემნახველ კასისა, სადაც თავშესაფარისათვის გადაღებული ფული ინახება.
- აღვინგ.** გმადლობთ, რომ ყველაფერი კარგათ მოგიწყვიათ, ბარემ ერთი სიკეთეც მიყავით: თქვენვე შეინახეთ ეგ წიგნაკი, ასე ემჯობინება.
- ზსტ.** დიდის სიამოვნებით... ისიც კარგი იქნება, რომ ეს ფული ჯერ-ჯერობით ისევ შემნახველ კასსაში დავტოვოთ. სახელმწიფო რენტის სარგებელი ძალიან მცირეა, სულ რაღაც 4% ექვს თვეში. ხოლო თუ შემდეგში ამ ფულით მოვახერხებთ კარგ შემოსავლიან ადგილის დაგირავებას, ისე კი რომ ყოველგვარი იურიდიული ფორმალიზმი დავიცვათ, უფრო კარგი იქნება, მაგრამ ამაზე კიდევ მოვილაპარაკებთ.
- აღვინგ.** დიახ, დიახ ძვირფასო ჰასტორო, თქვენ უფრო ყველაფერი კარგათ გესმით.
- ზსტ.** ყოველ შემთხვევაში, თვალ-ყური მექირება. მაგრამ არის ერთი საქმე, რომლის შესახებაც უეჭველათ ესლავე უნდა მოვილაპარაკოთ.
- აღვინგ.** რა საქმე?
- ზსტ.** თავ-შესაფარის შენობები უნდა დავაზღვიოთ, თუ არა?
- აღვინგ.** რასაკვირველია!
- ზსტ.** მომითმინეთ, ბატონო ელენე, ამას კარგი მოფიქრება ექირვება.
- აღვინგ.** ჩემ ავლა-დიდებას ყოველთვის ვაზღვევ ხოლმე.
- ზსტ.** საკვირველიც არ არის, რომ თქვენი საკუთრება

დააზღვიოთ. ეს ასეც უნდა იყოს, ახალი თავ-შესაფარი კი აგებულება სრულიათ სხვა მაღალის დანიშნულებსათვის.

აღვინგ. და ნუ თუ იმიტომ უნდა დაეტოვოთ დაუზღვევლათ?
ჰასტ. ჩემის აზრით, ცუდი არაა, რომ თავს ვიზღვევდეთ ხოლმე სხვა-და-სხვა უბედურ შემთხვევათაგან

აღვინგ. მეც ასე მგონია.
ჰასტ. მაგრამ მეზობლების გულის თქმასაც კი უნდა ანგარიში გავუწიოთ ხოლმე. თქვენ, მგონი, ჩემზე კარგათ იცნობთ თქვენს მეზობლებს!

აღვინგ. მეზობლების გულის თქმას?
ჰასტ. დიახ, ერთი ეს მიბრძანეთ, თქვენ მდიდარ და გავლენიან მეზობლებ შორის მოიპოვება თუ არა ისეთი, რომელმაც ჩვენი მოქმედება—ახალი თავ-შესაფარის ცეცხლიდან დაზღვევა შეუსაბამოთ ჩასთვალოს?

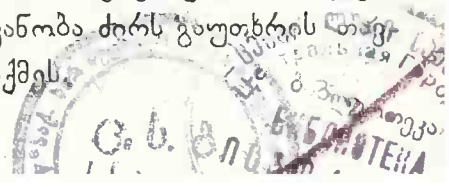
აღვინგ. ვის ეძახით თქვენ გავლენიან მეზობლებს?
ჰასტ. იმათ, ვისაც თვალ-საჩინო ალაგი უჭირავთ და ვის აზრსაც უეჭველათ უნდა დავემორჩილოთ ხოლმე.

აღვინგ. დიახ, მყვანან ისეთი გავლენიანი მეზობლები, რომლებით ურიგობაში ჩამოგვართმევენ, თუ რომ ..

ჰასტ. ხედავთ! ჩვენ ქალაქშიაც ბევრია ამისთანა. წარმოიდგინეთ მარტო ჩემი თანამოსამსახურის მომხრეები! იმათ ადვილათ შეუძლიანთ გვისაყვედურონ, რომ ჩვენ, მეცა და შენც—ნაკლებათა გვწამს ღმერთი, მისი განგება და არცა ვსასოებთ მას.

აღვინგ. მაგრამ თქვენ ხომ კარგათ გესმით, ძვირფასო ჰასტორო, რომ ყოველ შემთხვევაში დაზღვევა მაინც და მაინც საზარალო არ არის.

ჰასტ. მართალია ჩემო, მაგრამ ჩვენ უნდა ავლავდეთ ისათას გვარი მითქმა-მოთქმა, ის ქორები და ლაყობა, რომელიც ხელს შეუშლის თავშესაფარის საქმეს. თორემ, ხომ იცით, ქორიკანობა ძირს გაუთხრის თავიშესაფარის წარმატების საქმეს.

- ალვინგ.** თუ კი აგრეა!
- ჰასტ.** არ შემძლიან აგრეთვე თქვენი ყურადღება არ მივაქციო იმ სიღუბს, უკეთ რომა ვსთქვათ, იმ უხერხულ და ჩემთვის არა სასიამოვნო მდგომარეობას, რომელშიც ჩავარდები, თუ კი გავლენიან პირთა წინააღმდეგ წავალთ. ჩვენის ქალაქის მაღალი წრის საზოგადოება ახლა სულ ჩვენ თავშესაფარზე ლაპარაკობს, რომელიც ქალაქის სასარგებლოთაც არის აგებული და რომელიც, ექვი არაა, შეამცირებს ღარიბთა კასის სათემო გარდასახადს, და რადგანაც ქვეყანამ იცის, რომ მე ყოველთვის თქვენი ხელმძღვანელი ვიყავ, მეფიქრება, რომ ჩვენმა მოშურნეებმა ნიშანში მე არ ამომიღონ.
- ალვინგ.** ღმერთმა ნუ ქნას, ბ-ნო პასტორო!.. მაგ გვარ განსაცდელს უნდა მოერიდოთ.
- ჰასტ.** გარდა ამისა, ვინღა გაუძლებს მოწინააღმდეგე ჟურნალ-გაზეთების კიცხვა-გმობას!
- ალვინგ.** კმარა, ძვირფასო პასტორო, თქვენ უიმისოდაც თვალმაჩინათ დამიმტკიცეთ, რომ თავშესაფარის დაზღვევა უხერხულია.
- ჰასტ.** მაშასადამე თქვენ ის გინდათ, რომ თავშესაფარის შენობა დავაზღვიოთ?
- ალვინგ.** არა! მოდი და თავი დაიანებოთ მის დაზღვევას.
- ჰასტ.** (სკამის ზურგს მიეყუდება). წარმოვიდგინოთ, რომ რაიმე უბედურება მოხდა, თავშესაფარს ცეცხლი წაეკიდა და დაიწვა. გულთმისნები ხომ არა მართ, რომ მომავალი გავითვალისწინოთ! შეგიძლიანთ ხარალი იკისროთ?
- ალვინგ.** არა; გადაჭრით მოგახსენებთ, თავის დღეშიც არ ვიკისრებ ხარალს.
- ჰასტ.** ძალიან დიდ პასუხის გებაში კი ვარდებით და?
- ალვინგ.** მაშ იქნება თქვენ გინდათ, რომ დავაზღვიოთ?
- ჰასტ.** არა. ჩვენ უნდა მივენდოთ ღვთის განგებას, უნდა

გვწამდეს, რომ ჩვენი თავშესაფარის მცველი იქნება უზენაესი მფარველი—ხოლო ჩვენი სხვა გვარი მოქმედება კი ბევრს მოწინააღმდეგეს შეგვძღვნის და საზოგადოებას გაახელებს...

- აღვინგ.** ასეთი გარემოება კი თქვენთვის, როგორც მღვდლისათვის, ხელ საყრელი არ იქნება.
- შასტ.** მივენდოთ ღმერთს და ვიმედოვნებდეთ.
- აღვინგ.** ოღონდაც!
- შასტ.** მაშ ამ საგანზე ლაპარაკს თავი დაფანებოთ (უბის წიგნაკში რადჯას ჩაიწერს). გადაწყვეტილია, რომ არ ვაზღვევთ.
- აღვინგ.** საშინლად მაკვირვებს, რომ სწორეთ დღეს ჩამოადგდეთ ამ დაზღვევაზე ლაპარაკი.
- შასტ.** მე დიდი ხანია მსურდა შეგკითხებოდით...
- აღვინგ.** შეიძლება შეატყუეთ, რომ გუშინ კინაღამ ცეცხლი არ გაგვიჩნდა?
- შასტ.** რას ბრძანებთ?!
- აღვინგ.** საშიში კი არა მოხდარა. ხუროს ოთახში ბურბუშელას წაჰკიდებოდა.
- შასტ.** იმ ოთახში, სადაც ენგსტრანდი მუშაობს?
- აღვინგ.** დიახ! ამბობენ, რომ იგი დაუდევრად ისვრის ანთებულ წუმწუმებსაო.
- შასტ.** ისე აქვს თავი გამოტენილი სხვა და სხვა ფიქრებით და იდეებით, რომ მისგან საკვირველი არა არის-რა. მადლობა ღმერთს, ახლა-კი გადაუწყვეტია შეუდგეს რიგიან ცხოვრებას.
- აღვინგ.** ნუ თუ? თქვენ ვინ გითხრათ?
- შასტ.** თითონ. კარგი მუშა-კია!
- აღვინგ.** დიახ! თუ ფხიზელია ხოლმე.
- შასტ.** ოხ, რა უბედური სისუსტე სჭირს! როგორც თითონ მითხრა, ხანდანან კი ჯავრით ითრობა ხოლმე, კოქლი ფეხი ძრიელ მაწუხებსო. უკანასკნელად რომ ქალაქში იყო, ისეთის გულწრფელობით აღიარა თვისი

შეცდომანი, რომ სწორედ შემებრალო! გარდა ამისა დიდი მადლობა გადამიხადა, რომ აქ, თქვენთან, სამუშაო ვუშოვე და მით შეძლება მივეცი რეგინასთანაც ახლო ყოფილიყო.

აღვინგ. მაშ რეგინას იშვიათად რათ ნახულობდა ხოლმე?

პასტ. რათა, ბატონო. ის თურმე ყოველ დღე ნახულობდა თავისს ქალს. მე კი ასე მითხრა და!

აღვინგ. შეიძლება!

პასტ. ამ ახირებულ კაცს ესაჭიროება სიახლოვე ასეთის არსებისა, რომელსაც შეეძლოს დაიკავოს იგი მაცდურებისაგან. საბრალო სულ ცრემლით მოსტკვამდა თავისს უხასიათობას და შეცოდებათა... გარდა ამისა, სულითა და გულით სურს, რომ რეგინა თან წაიყვანოს.

აღვინგ. (სახქაროდ წამოდგება). რეგინა?

პასტ. თქვენ არ უნდა ეწინააღმდეგოთ მის სურვილს.

აღვინგ. მე გადაწყვეტილი მაქვს წინა აღვუდგე. რეგინა თავშესაფარში უნდა გაეამწესო.

პასტ. ნუ გავიწყდებათ, რომ ენგსტრანდი მამაა რეგინასი.

აღვინგ. მე ძრიელ კარგათ ვიცი, რა მამობასაც უწევდა! არა, მე ნებას არ მივსცემ, რომ იმას წაჰყვეს.

პასტ. (წამოდგება). ნუ ცხარობთ, ძვირფასო ელენე. მე საშინლათა ვწუხვარ, რომ თქვენ აგრეთი ცუდი აზრისა ყოფილხართ რეგინას მამის შესახებ. თითქმის კიდევ შეგეშინდათ...

აღვინგ. (დამშვიდდება). რეგინა მე ავიყვანე და ჩემთანაც დარჩება (უურს წაუგდება). მაგრამ გავათავოთ ამაზე ლაპარაკი, ძვირფასო პასტორო; (სახეზე სიხარული დაეტყობა) გესმით ბატონო! ოსვალდი კიბეზე ამოდის! ახლა მარტო ოსვალდზე ვითიქროთ. (სუბუქ მალტათი და ქუდით ხელში შემოდის მარცხნივ ოსვალდ აღვინგი, პირში გრძელ ტარიანი ყალიფნი უჭირავს).

ოსვალდი (კარებშივე შექერდება). ახ, უკაცრავად, ასე მეგონა კანტორაში მეცადინობთ მეთქი (შიყსჯღოვდება). გამარჯობათ, ბ-ნო პასტორო!

პასტ. (უმზერს გაკვირვებული) აი, საკვირველება!

ალფინგ. აბა, რასა ბრძანებთ, ბ-ნო მანდერსო, ხომ კაი ვაუკაცია!

პასტ. უნდა მოგახსენოთ... უნდა მოგახსენოთ, რომ ნუ თუ ეს მართლა ოსვალდია?

ალფინგ. დიახ, ის გახლავთ... ჩემი უძღვები შვილი.

პასტ. ჩემი ძვირფასი, ახალგაზდა მეგობარი?

ოსვალდი. დიახ... მე გახლავართ შან დაბრუნებული უძღვები შვილი.

ალფინგ. ოსვალდი ხშირად მოიგონებს ხოლმე იმ დროს, როდესაც თქვენ ეწინააღმდეგებოდით მისს სურვილს — მხატვრობის შესწავლისას.

პასტ. აღამიანის თვალი ხშირად სტყუევდება... (ხელს ჩამოართმევს ოსვალდს). მშვიდობა თქვენი მობძანება, ჩემო ძვირფასო ოსვალდ, მშვიდობა! იმედია ნებას მომცემთ, რომ უბრალოდ, შინაურულად მარტო ოსვალდი დაგიძახოთ ხოლმე.

ოსვალდი. საკვირველია, ან სხვა რა უნდა დამიძახოთ!

პასტ. ძალიან კარგი!.. აი რა უნდა მეთქვა თქვენთვის, ჩემო ძვირფასო ოსვალდ! თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ მე ყველა მხატვარს არ ვაძაგებ. ბევრია იმათში ისეთი, რომელიც სულიერ, კაცურ ღირსებას შეუბღალავათ ატარებს.

ოსვალდი. რასაკვირველია, ბევრია.

ალფინგ. (სიხარულით გაბრწყინებულია სხვათ). მე კი ვიცნობ ერთ კაცს, რომელსაც როგორც თვისი სულიერი, ისე ხორციელი თვისება შეუბღალავათ შეუნახავს აბა შეხედეთ, ბატონო მანდერს.

ოსვალდი (ბოჯთასს სცემს). ნუ აწუხებ, დედილო!

- პასტ.** თქვენ მართალსა ბრძანებთ, ქალბატონო, ოსვალდმა, მგონი, სახელიც კი მოიპოვა. გახეთები ხშირათ ქებით იხსენებდნენ, ე. ი. მე ჩის უნდა მეთქვა, რომ ამ ბოლოს დროს, ცოტა არ იყოს, თქვენ შესახებ აღარასა სწერენ.
- ოსვალდი** (უფავილებთან შეჩერდება). ამ ბოლოს დროს ბევრიც არა დამიხატნია-რა.
- აღვინგ.** განა მხატვარს კი არ ეჭირვება მოსვენება.
- პასტ.** მოსვენება ადამიანს ძალ-ღონეს ჰმატებს, რომ შემდეგში რაიმე დიადი შექმნას.
- ოსვალდი.** ძრიელ კარგი... მაგრამ როდის უნდა ვისადილოთ, დედი!
- აღვინგ.** ნახევარ საათის შემდეგ... მადლობა ღმერთს, მაღალი მშვენიერი აქვს.
- პასტ.** თუთუნიც კი ძრიელ ჰყვარებია.
- ოსვალდი.** წელან იქ, ზევით მამიჩემისეული ჩიბუხი ვიპოვე.
- პასტ.** ვჰე! განა არა!
- აღვინგ.** რა გაგიკვირდათ, ბატონო პასტორო!
- პასტ.** წელან ოსვალდი ყალიონით პირში რომ შემოვიდა, ასე მეგონა მამა მისი გაცოცხლებულა მეთქი.
- ოსვალდი.** მართლა?
- აღვინგ.** უკაცრავათ, ოსვალდი მე უფრო მგავს.
- პასტ.** პირის კილოები, ტუჩებთან ისეთის მოყვანილობისა აქვს, რომ საოცრად ემგზავება მამა-მისს, ნამეტნავად თუთუნის წვეის დროს.
- აღვინგ.** სრულიადაც არა. თქვენ სცდებით. ოსვალდი სახით პასტორს უფრო ჰგავს.
- პასტ.** თქვენც მართალი ხართ. ბევრ ჩემ თანამოსამსახურესა აქვს ოსვალდის მინაგვარი სახის ნაკვთები.
- აღვინგ.** გადაადგე, ჩემო შვილო, ე ჩიბუხი. არა მსურს, რომ აქ შენ თუთუნსა სწევდე.
- ოსვალდი** (ასრულებს დედის თხფანას). ძრიელ კარგი... მაინც და მაინც თუთუნის დიდი მოტრფიალე არ გახლავ-

ვართ, მინდოდა მხოლოდ ერთხელ კიდევ მეგებნა თუთუნის მამის ჩიბუხიდან... ჯერ ისევ პატარა ვიყავ, როდესაც ამ ჩიბუხით თუთუნს ვეწეოდი ხოლმე.

ალეგინგ. შენა?

ოსკალდი. დიახ!-მე!... მაშინ სულ ქორფა. და მახსოვს, რომ ერთ საღამოს, როდესაც მამაჩემი ძრიელ მხიარულ გუნებაზე იყო...

ალეგინგ. არა, ჩემო შვილო, შენ იმდროისა არა გეხსომე-ბარა.

ოსკალდი. ძრიელ მშვენივრათ მახსოვს. მახსოვს, მამაჩემმა დამისვა მუხლზე, მომცა პირში ჩიბუხი და ალერსიანათ მითხრა: მოსწიე, შვილიკოო. მე დავუწყე თუთუნს წვევა და ვწიე იქამდის, ვიდრე ჭირის ოფლმა არ დამასხა და არ გავფითრდი, არ დავრეტოიანიდი, მაშინ კი მამაჩემმა ასტეხა ხარხარი.

შასტ. უცნაურია, უცნაური!

ალეგინგ. ალბათ, თუ გესიზმრა, ოსკალდ, ეგ ამბავი.

ოსკალდი. მესიზმრა კი არა და! არ გახსოვს—რავექნა... შენ თვითონ შემოხვედი მამასთან, დამავლე ხელი და ბავშვთა ოთახში გამიყვანე, აქ მე გული წამივიდა და შენ კი მორთე ტირილი... დედილო, ხშირად ხუმრობდა ხოლმე მამა-ჩემი?

შასტ. ახალგაზღობისას მეტის-მეტი მხიარული კაცი იყო.

ოსკალდი. და ამდენი კეთილისა და სასარგებლო საქმის გაკეთება მაინც მოასწრო ქვეყნათ? ის ხომ ახალგაზღდა გარდაცვლილა?

შასტ. დიახ, თქვენა ხართ მემკვიდრე ღირსეულისა და კეთილ მომქმედის კაცისა, რამაც თქვენც უნდა გაგამხნევოთ. იმედია, რომ მამის კვალზე წახვალთ.

ოსკალდი. ეს ასეც უნდა იყოს.

შასტ. ძალიან კარგი გინებებიათ, რომ სახლში დაბრუნდით ამ დროს, როდესაც მამაშენის სასახელოთ აგებული თავშესაფარი უნდა ვაკურთხოთ.

ოსკალდი. ეს ხომ სულ მცირე პატივისცემაა მამი-ჩემის სახე-
ნებელისა?

ალვინგ. ყველაზე დიდი პატივისცემა კიდევ ის არის, რომ
ჩემი შვილი ჩემთან დიდ-ხანსა რჩება.

პასტ. მართლა, მთელი ზამთარი აქ უნდა გაატაროთ?

ოსკალდი. მგონი, გადაჭრით ვერას გეტყვით... ოხ! რა კარგია
თავის სახლში ყოფნა.

ალვინგ. (აღტაცებული). ოლონდაც, შვილო, ოლონდაც...

პასტ. (თანაგრძნობათ უეუჩებს ოსკალდს). როგორც ვხედავ,
ცხოვრების მორევში აღრე შეგიტოპნიათ, ჩემო
ძვირფასო ოსკალდ!

ოსკალდი. ერთათ მართალი ხართ, მაგრამ მე კი ხანდახან მგო-
ნია ხოლომე, რომ ძალიან აღრე არ არის.

ალვინგ. რასაკვირველია, აღრე არ არის. ჭკვიან ჭაბუკს ცხოვ-
რების ცოდნა სარგებლობას აძლევს. მერე თუ დე-
დის ერთაცაა ეს ჭაბუკი. დედის ერთა დედმამაზე
მოშორებით უნდა იზრდებოდეს, თორემ მეტის
აღერსით გაათამამებენ.

პასტ. ნება მიბოძეთ არ დაგეთანხმოთ, ჭ-ნო ელენე. მშობ-
ლების სახლი ყოფილა და იქნება კიდევ ერთად-
ერთი სათანადო ბინა ბავშვისათვის.

ოსკალდი. მე სავსებით ვეთანხმები ბ-ნ პასტორს.

პასტ. აბა შეხედეთ თქვენ საკუთარ შვილს.—პირში თქმა
სჯობია—რა მისცა მას სახლზე დაშორებამ. კაცი
ოცდა ხუთის, ოცდა ექვსის წლისაა და მაგას კი ჯერ
შემთხვევა არ ჰქონია განეცადა ოჯახური ცხოვრება.

ოსკალდი. უკაცრავად კი ვარ, და თქვენ სასტიკადა სცდებით,
ბ-ნო პასტორო.

პასტ. ნუ თუ? მე კი მეგონა, რომ აქამდე მართო მხატ-
ვართა შორის ტრიალებდით.

ოსკალდი. სრული ჭეშმარიტებაა!

პასტ. განსაკუთრებით მხატვართა წრეში, არა?

ოსკალდი. დიახ, რასაკვირველია!

- შსტ.** და რადგანაც მხატვართა უმრავლესობას შეძლება არა აქვს ოჯახურ ცხოვრებას მოეკიდოს, კერა დაი-არსოს.
- ოსვალდი.** მართალით ხართ. ბევრ მხატვარს გარემოება ნებას არ აძლევს ცოლი შეერთოს.
- შსტ.** მეც მაგას მოგახსენებთ!
- ოსვალდი.** მხოლოდ ის კი გავიწყდებათ, რომ მხატვრებს მაინცა აქვთ თავიანთი ბინა და ბევრი მათგანი ბედნიერ ოჯახურ ცხოვრებას ატარებს.
- ოსვალდი.** (გაფაციცებით უუჩს უკლებთ, თავს აქნევს და კი აჩაფურს ამბობს).
- შსტ.** მარტოხელურ, უცოლოთ ცხოვრებაზე როდი გელაპარაკებით. ბინას, სახლს მე იმას ვეძახი, როდესაც მამაკაცი სცხოვრობს თავის კანონიერ ცოლ-შვილში.
- ოსვალდი.** ანუ როდესაც მამაკაცი სცხოვრობს თავისს შვილების დედასთან.
- შსტ.** (გაჩუმდება და მერე გაკვირვებით გაქნევს ხელებს) უყურეთ ამას! ღმერთო მოწყალეო.
- ოსვალდი.** რა იყო?
- შსტ.** როდესაც მამაკაცი სცხოვრობს თავისს შვილების დედასთან?
- ოსვალდი.** მაშ, თქვენის აზრით, კაცმა პანლური უნდა ჰკრას თავის შვილების დედას?
- შსტ.** მაშ თქვენ მსჯელობთ უკანონო ურთი-ერთობაზე, ეგრეთ წოდებულ სამოქალაქო ქორწინებაზე?
- ოსვალდი.** უცნაური და არა ჩვეულებრივი ამ გვარ დამოკიდებულებაში მე არა შემინიშნავს რა!...
- შსტ.** განა შესაძლებელია, რომ... რომ ახალგაზდა კაცმა, გინა ქალმა საზოგადოების წინაშე ასე თავისუფლათ იცხოვროს?
- ოსვალდი.** მაშ რა გნებავთ. წარმოიდგინეთ ახალგაზდა, ლარიბ-ლატაკი მხატვარი და ლარიბ ლატაკივე გასათხოვარი

ქალი! ჯვრის წერა და სხვა ათასი დავიდარაბა ძვირათა ღირს. მაშ რა უნდა ქნან?

ზასტ. (აღფეხებით). ის უნდა ქნან, ბატონო ალვინგო, ერთმანერთისაგან შორს იცხოვრონ, ერთმანერთს არა ხვდებოდნენ. აი რა უნდა ქნან!...

ოსკალდი. ეგ სიტყვები გულს ვერ უპოვნის შეყვარებულ ახალგაზღაობ.

ალვინგ. შენ ხომ გიპოვნის?!..

ზასტ. (განაკრძობს თავის სიტყვას) არა, მე ის მიკვირს მთავრობა როგორ აძლევს ნებას ასეთ ურთიერთობისას. როგორ შეიძლება ასეთი სამარცხვინო დამოკიდებულება. (შიუბრუნდება ქან ალვინგისას) განა მე ტყვილად მეფიქრებოდა თქვენი შვილისა! იმ საზოგადოებაში, სადაც უზნეობა დაუფარავათ სუფევს, სადაც ფეხი მაგრა მოუკიდნია უსირცხვილობას...

ოსკალდი. ნება მიბოძეთ ორიოდე სიტყვა კიდევ. მოგახსენოთ. მე მყვანდა ორი ნაცნობი ოჯახი — თავისუფალ ურთიერთობაზე დამყარებული და ყოველკვირა დღეს ვინახულებდი ხოლმე.

ზასტ. მერე ისიც კვირაობით, საუფლო დღეს, ინახულებდი ხოლმე.

ოსკალდი. მაშ როდისა გვაქვს თავისუფალი დრო, თუ არა კვირაობით! და წარმოიდგინეთ ამ ოჯახებში ერთხელაც არ გამიგონია ურიგო, უწესო სიტყვა. ერთხელაც არ მინახავს ის, რასაც უწესოების სახელი დაერქმევა. თქვენ იცით უწესოება და უზნეობა როგორ მხატვართა ოჯახებში მინახავს?

ზასტ. არ ვიცი და ღმერთმა ნურც მაცოდინოს.

ოსკალდი. მაშ მოგახსენებთ, უწესოება ჩაუდენიათ იმ ჩვენ ქებულ მეუღლეთ, რომლებიც გასართობათ, დროს გასატარებლათ, მოსულან სამზღვარ-გარეთ და ჩვენ სანახავათ მხატვართა გასართობ ადგილებში დაიარებოდნენ. აი, ამ ჩინებულ მეუღლეთ ისეთი საქმე-

ები უამბნიათ, ისეთი გარყვნილობა ჩაუდენიათ და ისეთი ადგილები უნახავთ, რომ კაცს თმა ყალყზე დაუდგება.

ბასტ. თქვენ ამტკიცებთ, რომ პატივსაცემი ჩვენებურები...

ოსვალდი. დიახ, ჩვენებურები! თქვენ კი ვინ იცის როგორის ზიზღით გიამბობდენ ხოლმე სამზღვარ-გარეთ გავრცელებულ უზნეობაზე...

ზასტ. რასაკვირველია.

აღვინგ. ჩემთვისაც უამბნიათ.

ოსვალდი. მოდი და ახლა თქვენ იმათ დაუჯერეთ (თაჯზე ხელს იტაცებს). განა, როგორა ბედავენ აქაურ თავისუფალ მშვენიერ ცხოვრების კიცხვა-გმობას!

აღვინგ. ნუ ცხარობ, შვილო, აღელვება არ გარგებს.

ოსვალდი. შენ მართალი ხარ, დედილო, გულჩქარობა მანებს... ოხ, ეს დაწყევლილი დაღლილობა, სულ ამისი ბრალია. ახლა კი წავალ და სადილობამდის ცოტას გავივლო. უკაცრავად, ბატონო პასტორო, ნურა გეწყინებათ-რა. მე ხანდისხან რაღაც მემართება ხოლმე. (გადის მეორე კარებში მარჯვნივ).

აღვინგ. საბრალო ჩემი ბიჭუნია!

ზასტ. ოლონდაც! დახე რა მოსვლია!

აღვინგ. (ზასტორს შეჭყურებს, სდუმს).

ზასტ. (ბოჯთას სცემს ოთახში). თავის თავს ტყუილად კი არ უწოდა უძღები შვილი... სამწუხაროა!

აღვინგ. (კიდეკ უმზერს).

ზასტ. აბა, ახლა რასა ბრძანებთ.

აღვინგ. ოსვალდი ყველაფერს მართალს ამბობდა.

ზასტ. მართალს? მაგ აზრების პატრონი მართალია!..

აღვინგ. წარმოიდგინეთ, რომ ჩემმა მარტოობამ, მუდმივმა ფიქრმა, მეც იმ დასკვნამდის მიმიყვანა, როგორის აზრისაც ჩემი შვილია. მე ვერა ვბედავდა თქმას და ჩემ მაგიერათ ჩემმა შვილმა აღიარა.

- ზსსტ.** თუ ეგრეა, სწორედ სიბრალულის ღირსი ყოფილხართ, ქ-ნო!, და ამიტომ მინდა უფრო გულდასმით მოგელაპარაკო ამ საგნის შესახებ. ამ ჟამად თქვენ წინა დგას არა თქვენი მოათბობრე, არა თქვენი და თქვენის მეუღლის სიყრმის მეგობარი, არამედ მოძღვარი, რომელსაც თქვენის სასოწარკვეთილების დროს არა ერთხელ და ორჯელ დაუმშვიდებიახართ.
- ალვინგ.** ნეტა რა უნდა მითხრათ ჩემმა მოძღვარმა.
- ზსსტ.** პირველ ყოვლისა მსურს აღვიძრათ მოგონებანი. ხვალ სწორეთ ათი წელიწადი შესრულდება, რაც თქვენი მეუღლე მიიცვალა, ხვალვე ვაკურთხებთ ძეგლს მისს სამარადისო სახსოვრათ აგებულს, ხვალვე საჯაროთაც ვადიარებ მისს ქველობას, ახლა კი მსურს მარტო თქვენ მოგელაპარაკოთ.
- ალვინგ.** ყურს გიგდებთ, ბ-ნო პასტორო, აბა დაიწყეთ.
- ზსსტ.** გაიხსენეთ, ქ-ნო, რომ ჯერ ერთი წელიწადიც არ გასულიყო თქვენის შეუღლების დღიდან და დაღუპვის ნაპრაღზე მოექცით. მიატოვეთ ქმრის კერა, თვით ქმარი და გაიქეცით, დიან გაიქეცით და აღარც აპირებდით უკან დაბრუნებას, თუმცა ქმარი ძალზე გეხვეწებოდათ.
- ალვინგ.** ის კი დაგავიწყდათ, რა მდგომარეობაში ვიყავ ამ პირველ წელიწადს, რა უსამზღვრო უბედური ვიყავ?
- ზსსტ.** სული ბოროტებისა ამოძრავებს კაცს, როდესაც იგი ცხოვრებისაგან ბედნიერებასა თხოულობს, თორემ რა ნება გვაქს ჩვენ ბედნიერებისა. არა, ქალბატონო, ჩვენ მარტო ჩვენი მოვალეობა უნდა ავასრულოთ. თქვენი მოვალეობა კი ის იყო, რომ ქმარს არ განშორებოდით, არ გაქცეოდით იმ კაცს, რომელიც შენ ამოირჩიე, და რომელთანაც შეგაერთა ეკლესიამ სამღვთო კავშირით.
- ალვინგ.** თქვენ კარგათ იცით, როგორს ცხოვრებასაც ატარებდა მაშინ ალვინგი, რა თავ-დაუქერლობასაც ეძლეოდა.

- პასტ.** დიახ, ვიცი რა ქორებიც დადიოდა იმის შესახებ და არც ვამართლებ მისს საქციელს, თუ კი ეს ხმები მართალია, მაგრამ ცოლი ქმრის მსაჯული კაცი არ უნდა იყოს. თქვენ მოვალე იყავით მოთმინებით გეზიდნათ ის ჯვარი, რომელიც შემომქმედმა წილათ გარგუნათ, თქვენ კი მიატოვეთ იგი, უკუ აგდეთ ჯვარი თვისი და კინალამ არ დაღუბეთ კეთილი სახელი თქვენის მეუღლისა, თქვენის ოჯახისა და სხვებისაც...
- ალვინგ.** სხვებისაც? მგონი, თქვენ „სხვისაც“ უნდა გეთქვათ.
- პასტ.** მეტის მეტი მოუფიქრებლობა იყო თქვენის მხრით, რომ თავშესაფარს ჩემთან ეძებლით.
- ალვინგ.** მერე რა საკვირველია. თქვენ იყავით ჩვენი მღვდელი და მეგობარი ჩვენი ოჯახისა.
- პასტ.** სწორეთ იმიტომაც არ უნდა მოსულიყავ ჩემთან. ჰმადლიდეთ ღმერთს, რომ იმდენი ხასიათის სიმტკიცე კიდევ შეგრჩა, რომ თქვენი სულელური გეგმები დაეარღვიე და დაგაყენეთ მოვალეობის გზაზე, დაგაბრუნე თქვენ კანონიერ მეუღლესთან.
- ალვინგ.** დიახ, ბ-ნო პასტორო, ჩემი ქმართანავე დაბრუნება თქვენი ბრალი იყო.
- პასტ.** მე მხოლოდ იარაღი ვიყავ ყოვლად ძლიერის ღვთის ხელში, ხოლო თუ მე შევძლე ჩამეგონებინა თქვენთვის თქვენი მოვალეობა და თუ ჩემის სიტყვით ხელ მეორეთ იკისრეთ ჯვარი თქვენი, განა ამითი დაშავდა რამე? განა ჩემი დაპირებანი არ გამართლდენ? განა ალვინგმა ხელი არ აიღო უწესო ცხოვრებაზე, არ დაგიმეგობრდა და მთელი შემდეგი ცხოვრება პატიოსნურათ არ გაატარა? განა იგი მთელის ოლქის კეთილ მყოფელი არ შეიქმნა? განა შენ არ შეიქენი მისი პირველი მრჩეველი და თანაშემწე და მერე თანაშემწეც თანაშემწესა ჰქვიან. ამ მხრივ ხომ კარგათ გიცნობ—მაგრამ ახლა მინდა მეორე შეცდომაც მოვაგონო.

- აღვინგ.** ვითომ კიდევ რის თქმას აპირებთ?
- პასტ.** იმისას, რომ, როგორც ერთხელ უარ ჰყავით მოვალეობანი ცოლისა, ისე შემდეგში გაექცით მოვალეობათ დედისას.
- აღვინგ.** ოხ!
- პასტ.** თქვენ ყოველთვის თქვით-ნება და თავქეიფა იყავით, საკუთარის გულის თქმით გატაცებული, ივიწყებდით ხოლმე კანონის მოთხოვნილებათ, ვერ ურიგდებოდით ოჯახურ კალაპოტს და შევიწროვებათ. ყველას, რაც კი ცხოვრებაში გაწუხებდა, წინ დაუხედავათ იშორებდით თავიდან და იშორებდით ისე თამამათ, რომ თავისს დღეში სინიღისის ქეჯნაც კი არ გიგრძენიათ. თქვენ არ მოგეწონათ ცოლობა და წიხლი დაჰკარით ცოლ-ქმრულ მოვალეობათ, არ მოგეწონათ დედობა, გემძიმათ იგი და თქვენი შვილი სხვას მიუდგეთ აღსაზრდელათა.
- აღვინგ.** დიახ, მართალია, მართალია!
- პასტ.** სამაგიეროთ, თქვენც თქვენი შვილისათვის უცხო შეიქენით.
- აღვინგ.** არა, არა... მე იმისთვის უცხო არა ვარ.
- პასტ.** უცხო ხართ, უცხო მეთქი და არც შეიძლება, რომ უცხო არ იყოთ, აბა შეხედეთ, როგორი შვილი დაგიბრუნდათ? დავიქრდით კარგათ, ქ-ნო! თქვენ ბევრი შესცოდეთ ქმრის წინაშე—ამას თქვენვე კარგათ გრძნობთ, რომ სამარადისო ძეგლი აუგეთ თქვენ ქმარს, მის სახსენებელს, რომელიც ხვალ უნდა ვაკურთხოთ. გამოტყდით, რომ თქვენ შემცოდე ხართ შვილის წინაშეც. დროა, დრო შეაჩეროთ იგი და რისაც გასწორება კი შეიძლება, გამოასწოროთ, გამოაკეთოთ, მოაბრუნოთ იმ უკუღმართ გზიდან, რომელზედაც თქვენი შვილი შემდგარა. იმიტომ რომ, (საჩვენებელ თითს მადლს ასწევს) მართალი რომა ვსთქვა, თქვენ დიდი შემცოდე დედა ხართ! მოვა-

ლე ვიყავ, რომ მემხილებინე და აჰა ყოველივე გამხილე კიდეც (ზაუზა).

აღვინგ. (ხელა და თავდაჭერით). თქვენ თქვენი სთქვით და ხვალაც, ერის წინაშე, ქება დიდებით შეამკობთ ჩემის ქმრის სახელს. რასაკვირველია, ხვალ მე არა მეთქმის-რა, მაგრამ დღეს-კი მეც მინდა ყველაფერი გულ ახლით მოგახსენოთ ისე, როგორც თქვენ მე-ლაპარაკეთ მოურიდებლათ.

შასტ. თავის გამართლება გნებავთ!

აღვინგ. არა, მე მსურს ცოტა რამ გიამბოთ.

შასტ. ბრძანეთ!

აღვინგ. ისა, რაც ახლა აქა სთქვით ჩემის ქმრისა, ჩვენის დამოკიდებულებისა, ჩვენის ოჯახისა და აღდგენილ მოვალეობის შესახებ--თქვენის დაკვირვების ნაყოფი არ გახლავთ. თქვენ ყურ მოკრული ამბები მომიყვებით, რადგანაც მას შემდეგ, რაც მე, თქვენის მეოხებით, ქმარს დავუბრუნდი, თქვენ--უკეთესი მეგობარი ჩვენის ოჯახისა და მისი მუდმივი სტუმარი--ერთხელაც აღარ ყოფილხართ ჩვენსას.

შასტ. თქვენ ხომ მაშინვე ქალაქიდან სოფლად გადმოსასხლდით?

აღვინგ. დიახ, და თქვენ კი ჩემი ქმრის სიცოცხლეში ფეხი აღარ დაგიდგამთ აქ--ვიდრე საჭიროებისა გამო არ დაგიბარეთ და თავშესაფარის მოწმობა არ ჩაგაბარეთ.

შასტ. (ხმა დაბლა გაუბედავთ). ელენე, თუ მისაყვედურებთ, სჯობს დაფიქრდეთ.

აღვინგ. რასაკვირველია, თქვენ მდგომარეობა ნებას არ გაძლევდათ მოსულიყავით ჩვენსას ხომ? ან კი როგორღა გაბედავდით ნაცნობობას იმისთანა დედაკაცისას, რომელიც ქმარს გაექცა! თავ-დაუჭერელ დედაკაცის მეგობრობას საზოგადოთ სთვლიან უხერხულად.

შასტ. ძვირფასო ელენე, მგონი, თქვენ ცოტათი აქარბებთ.

აღვინგ. დეე, ისე იყოს, როგორც თქვენა გგონიათ, მაგრამ, მე კი მოგახსენებთ, რომ ის მსჯავრი, რომელიც თქვენ წარმოსთქვით ჩემისა და ჩემის ოჯახის შესახებ, დაფუძნებულია მარტო ქორებზე.

პასტ მერე?

აღვინგ. და ამიტომ მინდა სიმართლეს ფარდა აეხადო. მე აღთქმა შექონდა დადებული, რომ მეღიარებინა სიმართლე მარტო თქვენ წინაშე და ყოველივე მემამბნა მარტო თქვენთვის....

პასტ ნეტა რა სიმართლეა?

აღვინგ. ის სიმართლე, რომ ჩემი ქმარი ისეთივე უზნეო ჩაკვდა, როგორიც უზნეო მთელ თავისი სიცოცხლეში იყო!

პასტ. (სკამს მოეჭიდება) რა სთქვით.

აღვინგ. ცხრამეტის წლის ოჯახურის ცხოვრების შემდეგ, ისეთივე გარყვნილი იყო, როგორც ჩვენ ქორწინებამდის.

პასტ. ყმაწვილურ გატაცებას, თუნდა ქაბუკურ თავ დაუქერლობით გამოწვეულს შეცდომებს, თქვენ გარყვნილობას ეძახით?

აღვინგ. ასე უწოდა მის ცხოვრებას ჩვენმა სახლის ექიმმა.

პასტ. თქვენი არა გემგება-რა...

აღვინგ. გასაგები ბევრიც არა არის-რა.

პასტ. სწორეთ ტვინი მერყევა... ნუ თუ თქვენი ოჯახური ცხოვრება, ხანგრძლივი ურთიერთობა ასეთი უძირო უფსკრული იყო, რომ გარეშე თვალმა ვერა შეამჩნია-რა?

აღვინგ. სწორეთ რომ უძირო უფსკრული იყო. ახლა ხომ მიხვდით.

პასტ. მაინც არა მესმის-რა. ვერ წარმომიდგენია, აზრები ვერ მომიკრებია. როგორ შოხდა ყველა ეს? როგორ მოახერხეთ ამდენი წლის განმავლობაში სიმართლის დამალვა?

ალვინგ. მე დღითი დღე ვიბრძოდი, ვიტანჯებოდი სიმართლის დასათარავად. როდესაც ოსვალდი დაიბადა, ალვინგი თითქოს გამოიცვალა საუკეთესოთ, მაგრამ ეს გამოცვლა დღე-მოკლე გამოდგა. მაშინ კი ორკეცი ბრძოლა დამჭირდა. ვიბრძოდი სამკვდრო-სასიცოცხლოთ, არ მინდოდა სკოდნოდათ—რა კაციც იყო მამა ჩემის შვილისა. თქვენ ხო იცით რა მიმზიდველობისა იყო ალვინგი, არავის არ სჯეროდა მისი ავკაცობა. იგი ეკუთნოდა ისეთთა გუნდს, რომელთა ბიწიერ ცხოვრებასაც აბრუს გატეხა არ შედეგს. შემდეგ-კი თქვენ ესეც უნდა იცოდეთ—შემდეგ ისეთი რამ ჩაიდინა, რომ თავის საზიზღრობით ყველაფერს გადააქარბა.

პასტ. კიდევ ამაზე უარესი საზიზღრობა, რაც უკვე ჩაიდინა?

ალვინგ. დიახ... აი იქ (უჩვენებს მარჯვნივ პირველ კარებზე) მოხდა ყველაფერი. სასტუმრო ოთახში შევნიშნე... რალაცასთვისაც დამჭირდა აქ შემოსვლა, კარები ნახევრად იყო გაღებული და დავინახე ჩვენი მოახლე, რომელიც ყვავილების მოსარწყავად შემოსულიყო.

პასტ. მერე?

ალვინგ. ცოტა ხნის შემდეგ ალვინგიც შემოვიდა. გავიგონე, რომ ყურში რალაც წასჩურჩულა, მერე კი მკაფიოდ მომესმა (მკაფეთ იცინის). ოხ ის სიტყვები! ახლაც ყურში გამოწივიან, გულს მიღადრვენ და მეტის-მეტ სასაცილოდ მეჩვენება—მე მომესმა, რომ ჩემმა მოახლემ უთხრა „თავი დამანებე ბ-ნო კამერჰერო, ჩამომეხსენითო!“

პასტ. მეტის-მეტი შოუფიქრებელი ცელქობა მოსვლია, ქ-ნო ელენე, დამერწმუნეთ, სხვა სახელი არ დაერქმის მისს საქციელს.

ალვინგ. შემდეგ გავიგე, რომ კამერგერმა თავისი გაიტანა, დაუკავშირდა მოახლეს და ამ კავშირმა ნაყოფიც გამოიღო, ბატონო მანდერს!

ზასტ. მერე ეს ყველაფერი ამ სახლში მოხდა, ამ სახლში?
აღვანტ. დიახ, ამ სახლში, სადაც ბევრი შავბნელი დღე გამიტარებია... ეს კიდევ ცოტაა! რადგანაც მინდოდა ხალმე, რომ ღამე შინ დამეკავებინა ალვინგი — იძულებული ვიყავ მელოთნა მასთან ერთად, ჭიქა-ჭიქაზე მიმეხალებინა, ყური მეგდო მისი ლოთი-ფოთურის მსჯელობა-ყბედობისათვის და მთელი ღამეები მეყარაულნა, რომ გაღეშილი არსად გაპარულიყო...

ზასტ. (შეწუხებული). ნეტავი თქვენს მოთმენას!
აღვანტ. დიახ! ყველაფერს ვითმენდი ჩემი შვილის გულისათვის. მაგრამ უკანასკნელი შეურაცყოფა — ჩემს მოახლეზე გაცვლა-კი ველარ ავიტანე და ჩემ თავს შევფიცე, რომ ბოლო უნდა მოულო ასეთ ყოფნას მეთქი. მოვიგდე ხელში უფროსობა — დავიმონავე ქმარიც და სახლიც. მას წინააღმდეგობა აღარ შეეძლო, რადგანაც მისი გარყვნილების ნაყოფი ხელში მყავდა. მაშინ იყო, რომ ოსვალდი სახლს მოვაშორე. შვიდი წლის ყმაწვილი უკვე გონებაში ჩავარდა და ყველაფერი ესმოდა, ყველაფერს გრძნობდა და, როგორც ბავშვებსა სჩვევიათ, ყველაფერს მეკითხებოდა. მე მეგონა, რომ ბავშვი მოიშხამება მეთქი ამ მყრალი ატმოსფერით და იმიტომ მოვაშორე იგი სახლიდან, იმიტომ მამის სიცოცხლეში შინ აღარ დამიბრუნებია. განა იცის ვინმემ რა ტანჯვა ავიტანე!?

ზასტ. ახლა კი ვხედავ, რომ დიდ უბედურებაში ყოფილხართ!

აღვანტ. მე ვერ ავიტანდი ამ ცხოვრებას სამუშაო რომ არ გამომჩენოდა. და მართალი უნდა გითხრა, ვმუშაობდი დღე და ღამე. ყველა ახალი ნასყიდობა, მამულების გაფართოვება, ადგილ-მამულის დამუშავება, ყველა ის საქმეები, რამაც ალვინგს სახელი გაუთქვა, ჩემი ნამოქმედარია. იქნება თქვენა გგონიათ ალვინ-

გი რაიმე მონაწილეობას იღებდა? სრულიადაც არა, ის მთელი დღე გაუნძრევლად იდო სავარძელში და ძველ კალენდარს კითხულობდა. იყო ხოლმე დრო, როდესაც ფხიზლდებოდა, ნანობდა თავისს საქციელს და მაშინ მე ვამხნევებდი, იმიტომ რომ, როცა ისევ თავდავიწყებას ეძლეოდა, მარტო მე დავტანჯულ-ვიყავ...

შასტ. მერე იმისთანა კაცს ძველს უდგამთ?

ალვინგ. დიახ, მისის უწმინდურის სინილისის გასაწმენდათ.

შასტ. როგორ თუ უწმინდურ სინილისის გასაწმენდათ, მე არ მესმის?

ალვინგ. მე მეგონა სიმართლე არ დაიმალებოდა, ერთხელაც იქნებოდა გაიგებდნენ ყველაფერს და მითქმა-მოთქმის ასალაგმავათ თავ-შესათარი გამოდგება.

შასტ. თქვენ კიდევ მიაღწიეთ თქვენს მიზანს, ქ-ნო ალვინგ.

ალვინგ. გარდა ამისა მე სხვა საკუთარი მიზანიცა მქონდა. მე არ მსურს ოსვალდს მამისეული დარჩეს რამე.

შასტ. მაშასადამე, თავ-შესათარი ალვინგის ფულებიზაა აგებული?

ალვინგ. დიახ, ის ფულები, რომელთაც მე წლითი-წლობით ვსწირავდი ხოლმე თავ-შესათარს—ახლა შეადგენს სწორეთ იმ ჯამს, რომლის მეოხებითაც კაპიტან-ალვინგი ბრწყინვალე საქმროთ ითვლებოდა.

შასტ. ახლა კი ყველაფერი მესმის...

ალვინგ. მე არ მსურდა ეს სავაჭროთ გამხდარი ფულები ოსვალდს დარჩენოდა. ოსვალდმა ყველაფერი ჩემგან, ჩემგან უნდა მიიღოს.

ოსვალდი (შემოდის მეორე კარებიდან მარჯვნივ. ქუდი და პალტო მეორე ოთახში დაუტოვებია).

ალვინგ. (მეგებება). ისევ დაბრუნდი, ჩემო ძვირფასო, სავარელო ბიჭუნია?

- ოსკაღდი.** ამ საძაგელი წვიმის გამოისობით კაცს ფეხი ვერსად გაუდგამს. მგონი მალე სადილიც მზათ იქნება. სადილი ყველაფერს სჯობია.
- რეგ.** (დაბეჭდილი ჰაკეტი უჭირავს, სსსადილო ოთახიდან). ქალბატონო, წერილი გახლავთ თქვენ სახელობაზე (გაუწოდებს).
- ალვინგ.** (პასტარს შეხედავს). ეს უთუოდ ნოტებია ხვალისათვის.
- პასტ.** ოჰო!
- რეგ.** სადილი მზათ გახლავთ.
- ალვინგ.** ძალიან კარგი, ახლავე მოვალთ, მე მხოლოდ მინდა გავიგო (ხსნის ჰაკეტს).
- რეგ.** (ოსკაღდს). ბატონო, როგორი ღვინო მოგართვათ, თეთრი თუ წითელი?
- ოსკაღდი.** ერთიცა და მეორეც, M-elle ენგსტრანდ!
- რეგ.** ძრიელ კარგი, ბ-ნო ალვინგ. (მიდის სსსადილო ოთახში).
- ოსკაღდი.** წავალ, ბოთლები გახსნას ვუშველი (გადის სსსადილო ოთახში. კარები ნახევრათ ღია რჩება).
- ალვინგ.** (გახსნის ჰაკეტს) მართლა ნოტები ყოფილა, ბ-ნო მანდერს.
- პასტ.** (გუჟ-ხეჟ დაკრებილი). არა, ახლა ეს მიბრძანეთ, რა სინილისით და უნდა ვსთქვა ხვალ სიტყვა?
- ალვინგ.** არაუშავს-რა... როგორც იყოს...
- პასტ.** (ხმა დაბლა, რომ სსსადილო ოთახში არ გაიგონონ). ასეა თუ ისე, ექვი არავის უნდა აღფუძრათ.
- ალვინგ.** რასაკვირველია, მაგრამ ხვალიდან კი ბოლო უნდა მოეღოს ამ საზიზღარ კომედიას, ზეგიდან ისე უნდა დავიწყო ცხოვრება, თითქოს უბედური ჩემი ქმარი ქვეყნათ არც კი ყოფილიყოს. ამ სახლებში ჩემის შვილის და მის დედის მეტს ადგილი არა ვისა აქვს!... (სასტუმრო ოთახიდან მოისმის გადაბრუნებული სკამის რახუნის და ხმა რეკინასი).
- რეგ.** (შტკიცეთ, ჩუჩნუღით). ხომ არ გადაიბრძინე, ოსკაღდი. გამიშვი მეთქი!

აღვანგ. (შეძრწუნებული შეკრთება). ააახ!.. (ჭკუა შემოიღოვით მისჩერებია ნახევრათ გადაბულ კარებს. მოისმის ოსვალდის ხველა და შერე ღიღინი. ბუთლიკებიდან ჰრამპებს იღებენ).

შასტ. (შეშფოთებული). რა უბედურებაა ეს, ბ-ნო ელენე!

აღვანგ. (ხმა ჩახლეწილათ). მოჩვენებაა, ჩემგან ოდესღაც ნახული სურათი გაცოცხლდა.

შასტ. რა სთქვით? რეგინა? ნუ თუ ეგ არის ის ნაყოფი!

აღვანგ. დიახ! წავიდეთ. ხმა აღარ ამოიღოთ; (შასტარს მკლავს მკლავში გაუყრის და ბარბაცით სასტუმრო ოთახისკენ გასწევს).

აჲ კვალამე.

(შარდა).

უსინათლო მემუსიკე

ვლად. კორნაღენკოსი*)

(ეტიუდი)

თავი მეთხუთსე.

I.

მეორე დღეს უსინათლოს აღრიანად გამოეღვიძა. ოთახში მყუდროება იყო, სახლშიაც ჯერ მოძრაობა არ დაწყებულა. ღია ფანჯრიდამ, რომელიც მთელი ღამე არ მიეხურა, დილის სიგრილე შემოდინდა. ჯერ კიდევ მთლიანად არ აღედგინა წინა დღით მომხდარი ამბავი პეტრეს გონებაში, მაგრამ მთელი მისი ყურადღება რაღაცა ახალის, ჯერედ უცადის შეგრძნებით იყო აღსავსე.

რამდენსამე წამს ასე იწვა ლოგინში და ბაღში ნელად მოტიკტიკე რომელსაღაც ჩიტსა და თავისს გულში აღძრულს უცნაურს გრძნობას ყურს უგდებდა.

„ეს რა მოხდა ჩემს თავსა?“ — გაიფიქრა პეტრემა და იმავე წამს გუშინ საღამოსას ძველ წისქვილთან ნათქვამი ეველინას სიტყვები გაახსენდა: „ნუ-თუ ეს, მაშ, ფიქრად არსად არ მოგსვლია?... რა სულელი ხარ!..“

მართლაც რომ არსად ამაზე არ უფიქრია. სიახლოვე მისი ესაზღვრებოდა, მაგრამ გუშინდლამდე ეს არ უგრძენია,

*) იხ. „მოამბე“ № V, 1904 წ.

როგორც არა ვგრძნობთ იმასა, რომ ჰაერითა ვსუნთქავთ. ისრევე მოჰხვდა ეს უბრალო სიტყვები გუშინ მისს გულს, როგორც შუშასავით მოელვარე წყლის ზედაპირს დაეცემა ხოლმე ზევიდგან ქვა და ერთის წამის წინად სრულიად წყნარსა და დამშვიდებულს, კაშკაშა მზე და ლაჟვარდი ცა რომ შიგ ეხატებოდა... უცბად ღრმად შეარყევს ხოლმე ძირამდე.

ახლა მან სრულიად განახლებულის სულით გამოიღვიძა და თავისი დიდი-ხნის მეგობარიც სულ სხვა, ახალ ადამიანად ეჩვენებოდა. იგონებდა იგი წინა დღის ყველა წვრიმალეებსა და ვეელინას „ახალის“ ხმის გასაკვირველს კილოს უგდებდა ყურსა, რომელმაც ისე გამოუფხიზლა ოცნებობა. „რა სულიელი ხარო!“...

წამოხტა უცბად, ჩაიცვა და ბალის ნამიან ბილიკით ძველი წისქვილისაკენ გაექანა. ისევე გუშინდელებრ მოჩუხჩუხებდა წყალი და ყრუახის ბუჩქებიც ისრევე ისე ჩურჩულებდნენ, იმ განსხვავებით მხოლოდ, რომ გუშინ ბნელოდა და დღეს-კი კაშკაშა, მზიანი დილა იყო. არსად ისე ნათლად „არ უგრძენია“ დღისა სინათლე, როგორც ახლა. ჰგრძნობდა თითქოს, რომ სუნნელოვან სიგრილესთანა და დილის საამურ სიახლესთან ერთად მხიარული დღის სხივებიც გულს ემსკვალებოდა და ნერვებს უღიტინებდა.

II

მაგრამ ამ მხიარულ აღტაცებასთან ერთად მისს გულში იღვიძებდა რაღაც რამ სხვა გრძნობაც, რომელსაც გარკვეული სახე ჯერ არა ჰქონდა. პირველად თითქმის ვერც-კი ჰგრძნობდა ცნობიერადა, მაგრამ პირველი დღიდგანვე აეკვიატა მისს სულიერს განწყობილებას, ისრევე როგორც მხიარულს სიმღერას შეეპარება ხოლმე ნაღვლიანი აკკორდი შეუნიშვნელად. იზრდებოდა იგი საიდგანლაც სულის სიღრმეში, ისრევე, როგორც მოკაშკაშებულს, გახურებულს ცაზედ უცბად იზრდება ხოლმე შავ ღრუბლად პაწია წერტილი და წვი-

მით ივსება. მასავით იგიც ცრემლებით ივსებოდა. ბოლოს და ბოლოს-კი იქამდის გაიზარდა ეს გრძნობა, რომ მთლად მისი სული შეიპყრო, ყოველივე დასჩრდილა.

ჯერ ისევ ყურში ჰქონდა ეველინას სიტყვები და მისი პირველი გამჟღავნება სიყვარულისა, ისევე ჰგრძნობდა ხელში მისს აბრეშუმივით თმებსა და თავისს მკერდთან მისს გულის ცემასა. და თვალ წინ ედგა ყველა ამისაგან შეზავებული სურათი, რომელიც გულს ტკბილად უხარებდა, უნეტარებდა. მაგრამ რაღაც რამ იმ აჩრდილებივით უსახურმა, რომლებიც მისს ბნელით მოცულს ოცნებობას წინად ერტყა გარს, შეახო თავისი მომაკვდინებელი ხელი ამ სურათსა და დაჰშალა, სადღაც გააქრო. ტყუილად-ღა იცდიდა ხოლმე მთელი საათობით წისკვილთანა და სცდილობდა ეველინას სიტყვები, ხმა და მოძრაობა კვლავ აღედგინა. ველარ მოეხერხებინა შეეხამებინა ყოველივე ეს იმ ჰარმონიულ, მთლიან გრძნობად, რომელმაც პირველად ისე აავსო მთლად მისი არსება. დასაწყისი ღვანვე ჰქონდა ამ გრძნობას ისეთი რამ „სხვა“ თესლი დაყოლილი, რომელსაც ახლა მთლად დაეჩრდილა იგი, ისრევე, როგორც ელვა-ქუხილის დროს გადაეთარება ხოლმე საშიშარი შავი ღრუბელი ცის დასავალსა. ხმა ეველინასი და იმ ბედნიერ საღამოს შთაბეჭდილებანი მთლად გაჰქრნენ, მათ მაგიერად ახლა მხოლოდ-ღა ცალიერობა იყო პირდაღრენილი. და აი, ამ ცალიერობის შესაგებებლად და შესავსებლად უსინათლოს სულის სიღრმიდგან რაღაც რამ გრძნობა მძიმედ აპირებდა ზევით ამოცურებასა.

პეტრეს ეველინას ნახვა უნდოდა!

ნათელმა მოძრაობამ სულისამ, რომელმაც მისი დროებით მიყუჩებული ახალგაზრდობის ძალნი აღადგინა მყუდროებით. მოცულ, მშვიდობიან ძილისაგანა, აღადგინა მათთან ერთად ის ბედითი ძალაც, რომელშიაც დაუშრეტელ ტანჯვის სათავე იყო დამალული.

შეუყვარდა პეტრეს ეველინა და უნდოდა უთუოდ ენახა იგი!

III

სტუმრები ისევ წავიდნენ, პოპელსკებისასაც ყველაფერი ისევე ძველებურად მოეწყო, მაგრამ უსინათლოს შეეცვალა გუნება. როგორღაც ცვალებადობა, ნერვიანობა დასჩემდა. დრო და დრო, როცა თვითო წამობით ნაცადს ბედნიერებას მოიგონებდა ხოლმე, კიდევ არა უჭირდა-რა, გამოცოცხლდებოდა და სახე გაუბრწყინდებოდა. მაგრამ მხოლოდ ხანმოკლედ; ბოლოს-კი რაღაცა მოუსვენრობაც დაეტყო: ეშინოდა თითქოს, რომ ეს ბედნიერების წამები სრულიად გაუქრებოდა და აღარასოდეს არ ეწვეოდნენ. ამიტომაც სულ ერთთავად ცვალებადობდა: ფიცხელს სინაზესა და ძლიერს ნერვების მღელვარებას შემდეგ რაღაცა უნუგეშო მწუხარება და დაღვრემილობა სცვლიდა. დასასრულ, ასრულდა დედის შიშიც: კვალად ეწვია უსინათლოს ბავშვობის მოუსვენარი, მშფოთარე სიზმრები.

ერთს დილას ანნა მიხაილოვნა შვილის ოთახში შევიდა. პეტრეს ჯერ ისევ ეძინა, მაგრამ როგორღაც მოუსვენრობა ეტყობოდა: ნახევრად ღია თვალები ოდნავ აწეულ წამწამებს ქვეშ მკრთალად გამოიყურებოდნენ, სახე გასცრეცოდა, მოუსვენრობა დასჩნეოდა.

შედგა დედა და შვილს ყურადღებით დაუწყო თვალიერება, რომ უცნაურ შეშფოთების მიზეზი გამოეკვლია. მაგრამ ატყობდა მხოლოდ, რომ მისს მძინარს სახეს მოუსვენრობა თან და-თან ემატებოდა, რაღაცა ძალდატანებითი ყურადღების გამომეტყველება ებეჭდებოდა.

უცბად ეჩვენა, რომ ლოგინის თავზე რაღაცა ოდნავ შეინძრა. ბალიშის ზემოდ კედელზე განრთხმული ნათელი სხივი თითქოს შეკრთა, ოდნავ ძირს ჩამოცურდა. კიდევ, კიდევ... ნათლისა ზოლი მძინარის ნახევრად ღია თვალებს თითქოს წყნარად ეპარებოდა და რამდენიც უახლოვდებოდა, იმდენი უფრო და უფრო ემატებოდა მოუსვენრობა უსინათლოსა.

ანნა მიხაილოვნა იდგა უძრავად, თავბრუ-დასხმული და შეშინებულს თვალი ვერ მოეშორებინა ამ ნათლის ზოლისათვის, რომელიც ნელ-ნელა, შეუმჩნევლად ეპარებოდა მის შვილის სახესა. და უსინათლოს სახეც თან-და-თან უფრო მკრთალდებოდა, წინ იწევდა, რაღაცა მძიმე რამ გრძობა შეჰყინვოდა სახეზე. აგერა, მოყვითანო სხივმა თმებზე შეითამაშა, ახალგაზრდის შუბლს დაეკონა. დედა მთლად წინ გადიხარა, სცდილობდა ინსტინქტიურად შვილის დაფარვასა, მაგრამ ფეხები არ ემორჩილებოდნენ, თითქოს გაბრუვდაო. მძინარეს-კი წამწამები მთლად აეზიდა, თვალის უძრავს გუგოებში სხივმა ჩააშუქა, თავი ბალიშს მოჰშორდა, შუქს შეეგება. ღიმილისა და ტირილის მინაგვარმა რამ გრძობამ შეუთამაშა ტუჩებზე და მთელი სახე ისევე უძრავ გულის თქმის გამომხატველად შეეყინა.

სძლია ბოლოს დედამ შემხუთველი უძრავობა, მივიდა ლოგინთანა და შვილს თავზე ხელი დაადო. პეტრე შეკრთა, გაედვიდა.

— შენა ხარ, დედი?—ჩაეკითხა იგი.

— ჰო, შვილო, მე ვარ.

წამოდგა. ეტყობოდა, მისს ცნობიერებას ჯერ ისევე მძიმე რამ ბურუსი ეხვია. მაგრამ ერთის წამის შემდეგ, აი, რა უთხრა:

— კიდევ ვნახე სიზმარი... ახლა სიზმრებს ხშირად ვხედავ ხოლმე, მაგრამ... ვერ ვიხსომებ...

IV

ასე განვლო ერთს წელიწადზე ძეტმა. უნუგეშო ნაღვლიანობა სიბრაზეთა და ნერვებაშლილობათ ეცვლებოდა და მასთან ერთად შესანიშნავად უვითარდებოდა ნიჭი შემგრძნებლობისა. ყურთა სმენაც მეტად გაუფაქიზდა; სინათლეს მთელის თავისის ორგანიზმითა ჰგრძნობდა, —რაიცა ეტყობოდა ღამითაც-კი: მთვარიანსა და უმთვარო ღამეს ერთმანერთში

კარგად არჩევდა, და ხშირად, როცა უკვე ყველას ეძინა ხოლმე, დიდხანს სჯდა ეზოში, უძრავად, ნაღვლით მოცული და მთვარის საოცნებო, ფანტასტიურ შუქის უცნაურ მოქმედებით იყო ხოლმე გატაცებული. მასთან მკრთალს სახეს მუდამ უკან აყოლებდა ლაჟვარდს ცაზე მიმცურავს ცეცხლის ბუშტსა და თვალებიც მის ცივ სხივების გამონაკრთობ შუქითა ჰქონდა ხოლმე განათებული.

მერე როდესაც ეს ბუშტი თან-და-თან დედამიწას მოუახლოვდებოდა, გაიზრდებოდა, წითლად შეიბურებოდა და ჰორიზონტს მოეფარებოდა, უსინათლოსაც სახე დაუმშვიდდებოდა, დაეწმინდებოდა. წამოდგებოდა ხოლმე მაშინ იგი და თავისს ოთახისაკენ გასწევდა.

ძნელია იმისი თქმა, რაზედა ჰფიქრობდა ხოლმე უსინათლო ამ ღამეებში. ვისაც-კი ცნობიერ არსებობის ტანჯვა და სიხარული უგემნია, ყველა უთუოდ გამოსცდიდა ერთ გვარს სულიერს კრიზისს, როდესაც მომქმედ ცხოვრების საზღვარზედ უნებურად შედგება ხოლმე ადამიანი და სცდილობს, ამ ქვეყნად თავისი ადგილი და დანიშნულება გამოარკვიოს. ეს არის თავისებური „მკვდარი წერტილი“ და ნეტავი იმას, ვისაც ცხოვრების ტალღა ამ საზღვარზე მშვიდობიანად გაატარებს. პეტრეს-კი ეს სულიერი კრიზისი ურთულდებოდა აი, რით: „რისთვისა ვცოცხლობთ ამ ქვეყნად?“—ს თავისას დაამატებდა ხოლმე: „განსაკუთრებით, უსინათლო რისთვის სცოცხლობსო?“ გარდა ამისა, ამ გაუხარელ ფიქრის მუშაობას ახლა ფიზიკური, რაღაც რამ დაუმრეტელი მოთხოვნილება სხვა ემატებოდა ზედა და ეს მძიმე სულიერი მდგომარეობა მთელს მისს ხასიათს ასვამდა ბეჭდვას. მიეჩვია მეტად მარტობასა და აღარ იცოდა ხოლმე ვეღლინამ ზოგჯერ, დაჰლაპარაკებოდა ასეთ განმარტოებისა და მოწყენით ფიქრის დროსა, თუ არა.

— გგონია, მაშ, რომ მიყვარხარ ვითომ?—დაეკითხა ერთხელ უკმეხად ვეღლინასა.

— ვიცი, ჩემო კარგო, რომ აგრეა სწორედ, — უბასუხა ქალმა.

— მე-კი არ ვიცი, — მიუგო დაღვრემით უსინათლომა. — დიახ, არ ვიცი. წინად დარწმუნებული ვიყავი, რომ ამ ქვეყნად შენზე მეტად არა მიყვარდა-რა, მაგრამ ახლა-კი აღარ ვიცი. თავი დამანებე და დაუჯერე იმათ, ვინც ცხოვრებისათვის გიწვევს, ვიდრე ჯერ კიდევ გვიან არ არის.

— რათ მტანჯავ, ნეტა? — ამოჰსკდა გულიდგან ჩუმი საყვედური ეველინასა.

— გტანჯავ? — ჩაეკითხა კვალად ახალგაზრდა და სახეზე ჯიუტ თავკერძობისა და ტანჯვის უცნაური გამომეტყველება აღებეჭდა.

— დიახ, გტანჯავ ასე მთელი სიცოცხლე, სხვაფრივ არ შემიძლიან, შენ ეს კარგა უნდა იცოდე. თავი დამანებევი, დამანებეთ თავი ყველამ, იმიტომ რომ სიყვარულისა ნაცვლად მე მხოლოდ ტანჯვა შემიძლიან მოგანიჭოთ...

— მინდა ვხედავდეო, — იტყოდა ხოლმე მერე, როცა ეს განწყობილება სულისა ცოტათი მოულობებოდა. — მინდა ვხედავდე და ამ სურვილისათვის თავი ვერ დამიდწვევია. ერთხელაც არის რომ მენახა, თუნდაც სიზმარში, ცა-დედამიწა და კაშკაშა მზე... და მერე დამეხსომებინა ყოველივე ესა. რომ მენახა დედ-მამა... შენ და მაქსიმი, სრულიად კმაყოფილი ვიქმნებოდით... მეტს აღარ ვიტანჯებოდით და შესანიშნავის ჯიუტობით უბრუნდებოდა ხოლმე ამავე აზრსა. დარჩებოდა თუ არა მარტო, აიღებდა ხელში სხვა-და-სხვა გვარს საგნებსა, რაღაცა შესანიშნავის ყურადღებით სინჯავდა ხელით, გადასდებდა იქით და მერე თვითონ შესწავლილს ფორმებს უფიქრდებოდა და აკვირდებოდა ხოლმე. ასრევე აკვირდებოდა და უფიქრდებოდა სხვა-და-სხვა ღია ფერად ზედაპირებს, რომლებსაც გაფაქიზებული ნერვები მისი საკმაოდ გარკვევით არჩევდნენ ხოლმე შეხებით. მაგრამ ყოველივე ეს მხოლოდ როგორც განსხვავება ურთიერთ შორის დამოკიდებულებისა, ისე ებეჭდებოდა ცნობაში, გარკვეული, ნათელი გრძნობითი შინაარსი-კი არ ჰქონდათ ხოლმე. ახლა მზიანს დღესაც-კი არჩევდა ღამის სიბნელისაგან, იმიტომ მხოლოდ, რომ მისს

ცნობიერებაში საიდგანდაც. შეპარული კაშკაშა სინათლის მოქმედება უფრო მეტად აჩოქოლებდა ხოლომე მის მტანჯველ გულის თქმათა.

V

მაქსიმმა ერთხელ სასტუმრო ოთახში ეველინასა და პეტრეს ერთად მოატანა. ქალი როგორღაც შემკრთალი იყო, პეტრესაც სახე მოჰღრუბლოდა და შეჰნიშნა მოხუცმა უსინათლოსა, რომ ამ ბოლოს დროს შემოჩვეულ ბრაზიან ნაღვლიანობის კვალი ახლაც აჩნდა სახეზედა. ეტყობოდა თითქოს, რომ ახალის რამ სატანჯველ მიზეზის გამოძებნა, როგორც თავისს თავისა ისე მახლობელთათვის, რაღაცა მოთხოვნილებათ გარდაჰქცეოდა.

— აი, მეკითხება, „წითლად ზარისა რეკვა“ რასა ჰნიშნავსო, მაგრამ ვერ ამიხსნია, — მიჰმართა ეველინამ მაქსიმსა.

— როგორა? — ჩაეკითხა მაქსიმი პეტრეს წყნარადა.

უსინათლომ მხრები შეიშმუშნა.

— სამისო არასფერია. მაგრამ თუ ხმებს ფერიცა აქვს და მე-კი ვერა ვხედავ იმათ, გამოდის, რომ ხმების საფსებით გაგებაც არ შემძლება.

— აბა, ეგ ხომ ბავშვობაა, — მიუგო მკაცრად მაქსიმმა.

— შენ თვითონ კარგად იცი, რომ ყველა ეგ ტყუილია. ჩვენზედ ბევრად უკეთ და საფსებით ხმები შენ გესმის.

— რას ჰნიშნავს, მაშ, ეს სიტყვები?.. აზრი ხომ უთუოდ ექნება რამე?

მაქსიმი ჩაფიქრდა.

— ეს მხოლოდ უბრალო შედარებაა, — მიუგო მან: — რაკი ხმაც და სინათლაც მოძრაობაზეა დამყარებული, ამიტომ საერთო თავისებაც დიდი უნდა ჰქონდეთ.

— მერე, რა თავისებები იგულისხმება ამ სიტყვებითა? — ეკითხებოდა ისევ დაჟინებით უსინათლო. — „წითლად“ ზარისა რეკვა... რომელია?

მაქსიმი კვალად დაფიქრდა.

გაახსენდა მაქსიმს შედარებით რიცხვებზე დამყარებული განმარტება, მაგრამ იცოდა მასთან, რომ უსინათლოს ეს არ უნდოდა. და მეორეც, ვინც პირველად სინათლის ეპიტეტი იხმარა ხმასთან, მას უთუოდ ფიზიკა არ ეცოდინებოდა; ხოლო რაღაცა მზგავსება შეუნიშნავს მათ შორის. მაგრამ რაშია ეს მზგავსება, აი, საკითხი?

უტბად მოხუცს თავში რაღაცა წარმოდგენა აღედგრა.

— მოიცა, მოიცა, — უთხრა მაქსიმმა. — მაგრამ არ ვიცი, აგიხსნი თუ არა, როგორც რიგია... წითლად ზარისა რეკვა რასა ჰნიშნავს, ამის გაგება შენც ისრევე შეგიძლიან, როგორც მე: არა ერთხელ და ორჯერ გაგიგონია დიდ დღესასწაულებში ქალაქად, მაგრამ ეგ არის, აქ არა ხმარობენ ამ სიტყვებსა...

— მართალია, მართალი, მოიცა, — შესძახა პეტრემ და პიანინოს სწრაფად თავი აჰხადა.

დაჰკრა გავარჯიშებული ხელი კლავიშებს და სადღესასწაულო ზარის რეკვის მზგავსად ააყოლა. მართლაც-და, გეგონებოდათ ზარებს უკვრენო. რამდენისამე საშუალო ტონის აკკორდი ვითომ ღრმა ბანს წარმოადგენდა, სხვა, მაღალი ხმები კიდევ თავისუფლად ხტოდნენ, მხიარულად მოძრაობდნენ. საზოგადოდ-კი ეს იყო ის სამხიარულო, აღტაცებული გუგუნის ზარებისა, რომელიც დღესასწაულებში ჰაერს მთლად გააყრუებს ხოლმე.

— მართალია, — სთქვა მაქსიმმა, — ძანა ჰგავს და ჩვენ, თვალ-ხილულნიც, შენზე უკეთ ვერ შევიგნებდით ამასა. აი, ხომ ნახე... როცა დიდს წითელს რამეს გავყურებ, ისრევე მოუსვენრობას აგრძნობინებს ჩემს თვალსა, როგორც ეს ზარების რეკვა. თითქოს სიწითლეც მისებრ იცვლება: ხან მეტად ნათლად ამოჩნდება ხოლმე აქა-იქ ადგილები, ხან-კი გამუქდება, თითქოს ჩაღრმავდაო, და თვალზე ძლიერად მოქმედებს ესა; ჩემს თვალზე მაინც.

— ეგ მართალია, მართალი, — შეჰნიშნა ცოცხლად ეველინამა. — მეც მაგასვე ვგრძნობ, წითელი მოუდის სუფრის დიდ-ხანს ყურება არ შემიძლიან...

— ისრევე, როგორც სხვები. სადღესასწაულო ზარების რეკვას ვერ იტანენ. და, ვგონებ, ჩემი შედარება მართლაც სწორე უნდა იყოს, თორემ, აი, ახლა სხვა მაგალითიც გამახსენდა: არსებობს აგრეთვე „ჟოლის ფერი“ ზარების რეკვა, ისრევე, როგორც არსებობს თვითონ ფერი ჟოლისა. ორივენი წითელს ძაან უახლოვდებიან, მხოლოდ უფრო მეტი სიღრმე, სისწორე და სირბილე აქვთ. როცა ზარი დიდი ხანია ხმარებაშია, როგორც იტყვიან ხოლმე, ხმა ეწმინდება, აღარ გააქვს ყურისათვის უსიამოვნო ჟღერიალი. აი, ამაზე იტყვიან ხოლმე, „ჟოლის“ ხმა აქვსო. ამასვე ახერხებენ ხოლმე ხელოვნურად წვრილი ხმების შერჩევითაც.

პეტრემ ახლა ფოსტის ცხენების ზარების ხმა გამოაღებინა პიანინოს.

— არა, — უთხრა მაქსიმმა, — აგრეთ დაკვრას მე უფრო ძალიან „წითელს“ დავარქმევდი...

— ჰო, მახსოვს!

და პიანინოს თანაბრად ააყოლა ხმა ზარებივითა. დაიწყო მალლა, ცოცხლად და ნათლად და მერე თან-და-თან დაუდაბლა, მოარბილა: ასე უკრავს ხოლმე რუსული სამცხენა ეტლის ზარები, ღაშე რომ შორს სადმე მიდის მტერიანს გზაზედა, წყნარად, თანაბრად, არ შეტევით, თან-და-თან ნელ-ნელა, ვიდრე მყუდროებით მოცულს მინდორში მთლად მისწყდებოდეს უკანასკნელი ხმა.

— ჰო, აგრე! — დაუდასტურა მაქსიმმა. — განსხვავება კარგად გაიგე. ოდესღაც... ჯერ ისევ ბავშვი იყავი... დედა სკლილობდა ხმების საშუალებით აეხსნა შენთვის ფერადები.

— მართალია, მახსოვს. მერე, რათ აუკრძალევი? იქნება გამეგო რამე.

— არა, — მიუგო მოხუცმა ჩაფიქრებით, — არა გამოვიდოდა-რა. მაგრამ, ვგონებ მაინც, რომ სულის სიღრმეში. ერთს

ადგილას ფერადებისა და ხმების შთაბეჭდილებანი ერთგვარად იცნობებიან. ვამბობთ ხალმე, მაგალითად: ყოველისფერს ვარდის ფრადა ჰხედავსო. ეს ჰნიშნავს იმასა, რომ ადამიანი მხიარულად არის განწყობილი. ასეთივე განწყობილება შეიძლება ხმების შეხამებამაც გამოიწვიოს. საზოგადოდ ხმები და ფერადები ერთნაირ სულიერ მოძრაობათა სიმბოლოებათ არიან ცნობილნი.

მოხუცმა ჩიბუხს მოუკიდა და პეტრეს ყურადღებით გადაჰხედა. უსინათლო უძრავად იჯდა და ეტყობოდა, რომ მაქსიმის სიტყვებს გაუმადლრად ისმენდა. „განვაგრძო თუ არა?“ — გაიფიქრა მოხუცმა, მაგრამ ერთის წამის შემდეგ როგორღაც დაფიქრებული ისევე თავისს აზრების უცნაურს მიმართულებას დაემორჩილა უნებურად და დაიწყო:

— მართალია, მართალი! რალაცა უცნაური რამ ფიქრები მომდის... არ ვიცი, შემთხვევითია ეს თუ არა, რომ სისხლი წითელი გვაქვს... აი ჰხედავ... როცა თავში რამ აზრი გებადება; როცა სიზმრებსა ჰხედავ და გამოგელვიძება, თრთი და სტირი; როდესაც რამ ვნება შეგიპყრობს, — ეს იმასა ჰნიშნავს მაშინ, რომ სისხლი უფრო ძლიერადა სცემს გულიდამა და წითელ ნაკადულებად ტვინისაკენ მისჩქევს.

— წითელი... თბილი... — წარმოსთქვა ახალგაზდამ ჩაფიქრებულმა.

— აი, სწორედ წითელი და თბილი. და აი, წითელი ფერი, როგორც „წითელი“ ხმებიც, სტოვებს ჩვენს სულში ნათელს კვალს ვნებისას, რომელსაც ამასთან „მზურვალესაც“ უწოდებენ. სხვა ფერებიც ასრევე მოქმედებენ... ასე, მაგალითად, ლაყვარდი და ლურჯი ფერი მყუდროებით მოცულ სინათლის წარმოდგენას შეიცავს.

მოსწია მაქსიმმა ჩიბუხი, მთლად ბოლში გაეხვია და განაგრძო:

— თავზე რომ ხელი გადიქნო, კრკალს შემოჰხანავ. წარმოიდგინე ახლა, რომ უზომოდ გრძელი მკლავი გაქვს. რომ შეგძლებოდა, მაშინაც აგრევე გადაგექნია ხელი, უსაზ-

ღვროდ შორს შემოავლებდი კრკალის მზგავსს წრესა... ასრევე შორს ვხედავთ ჩვენ კრკალივით გადაჭიმულს ცის კამარასა. სწორეა იგი, უსაზღვრო და ფერად ლაქვარდი... როდესაც ასე მოწმენდილსა ვხედავთ ზეცას, სულშიაც რაღაც მყუდროებისა და ნათელმოსილობის შეგრძნება აღგვეძვირის ხოლმე. ხოლო როდესაც ღრუბლები განეჭრებოდნენ და შავადი აირვეიან, მაშინ ჩვენი სულიერი ნათელმოსილობაც როგორც და ცა გაურკვეველად ჰდელავს, იმღვრევა ხოლმე. აქი ჰგრძნობუ ხოლმე, ელვა-ქუხილი რო ახლოვდება...

— მართალია, ვგრძნობ, თითქოს სულს რამე მიშფოტებდეს...

— ეგ აგრეა, მაშ. და ვუცდით ხოლმე, ლაქვარდი ცა როდის გადიყრის ღრუბლებსა და ისრევე კაშკაშა, მოწმენდილად დაგვენახვება. ვიცით, რომ ასრე იქმნება და ამიტომაც დაჟუ მშვიდებულნი ველით ელვა-ქუხილის გადაღებასა. მაშ, ასრე, ცა ლურჯია... ზღვაც ლურჯია, როცა არ ჰდელავს. დედამ შენს ლურჯი თვალეი აქვს, ეველინასაც.

— როგორც ცა, არა?... — ნახად წარმოსთქვა უსინათლომა.

— დიახ. ლურჯი თვალეი სულიერ ნათელმოსილობის ნიშანია. ახლა მწვანე ფერზედაც გეტყვი რასმე. აი, დიდნი ხანი არ არის, გაზაფხული იდგა... ახლა ზაფხულია და მთელი დედამიწის ზედაპირი მწვანე ბალახით არის მოფენილი. თვითონ დედამიწა თავისს თავად შავია; შავივეა და ნოტიო, სველი გაზაფხულობით ხის ღეროები; მაგრამ როგორც მთლი და ნათელი სხივები გაუთბობენ შავს ზედაპირს, მაშინ შინათვე მწვანე ბალახსა და ფოთოლს ამოიხეთქავს ხოლმე მწვანისათვის სითბო და სინათლეა საჭირო, მაგრამ მოკრძეუნ ბული-კი არა. ამიტომაც სასიამოვნოა თვალისათვის მწვანე თითქოს იგივე სიგრილესთან შეერთებული სითბოა; იგრძნობ სძრავს ხოლმე ჩვენში წარმოდგენას მყუდრო კმაყოფილებისა და ჯანმრთელობისას, მაგრამ ვნებასა და იმას-კი, რასაც ჩვენ ბედნიერებას ვუწოდებთ, არასოდეს... მიჰხვდი?

— ვერა... ნათლად ვერ გავარკვიევი... მაგრამ მაინც მოამბე, გეთაყვა.

— რა ვუყოთ, აბა!.. ყური დამიგდე. ზაფხულის სიცხე-პაპანაქებისაგან მწვანე თითქოს ითენთება, ალბად მოჭარბებულ სიცოცხლის ძალისაგან, ფოთლები ძირს ეშვებიან და თუ მზის სიცხეს წვიმა არ აგრილებს, შეიძლება მთლად გაყვითლდნენ. სამაგიეროდ შემოდგომის პირად მოღალულ-მოთენთილ ფოთლებს შუა ნაყოფი წითლდება. უფრო წითელია ნაყოფი იმ მხარეს, საითაც სინათლე მეტია; მასშია თითქოს მთლად სიცოცხლის ძალა მოთავსებული, მთელი ვნება მცენარეულ ბუნებისა. ჰხედავ, წითელი ფერი აქაც ვნების ფერი ყოფილა, მისი სიმბოლო გამხდარა. იგია ფერი განცხრომა-ფუფუნებისა, გრძნობა-ტკბილობისა, ფერი ცოდვისა, რიხვისა და გულის წყრომისა, იგია ემბლემა დაუნდობელ შურისგებისა. ამიტომაც ვნება-აშლილი, მღელვარე ხალხის ბრბო თავისს საერთო გრძნობის გამოსახატავად მგზნებარე ალივიით წითელს დროშას ააფრიალებს ხოლმე... მაგრამ ხომ არ გესმის კიდევ?

— სულ ერთია, გაწაგრძე!

— დადგება გვიან შემოდგომა და ნაყოფი მძიმდება, სწყდება, მიწაზე ვარდება... კვდება იგი, მაგრამ თესლი ცოცხალი აქვს და ამ თესლშივეა „გასაცოცხლებლად“ შენახული მთელი მომავალი მცენარე, მისი მშვენიერი ფოთლის საბურველი, მისი ახალი ნაყოფი. თესლი ეცემა დედამიწაზე, მზე-კი ცივად, დაბლა-და ამოდის; ცივი ქარი ჰქრის, ცივივე ღრუბლები ეფინებიან ცასა... სიცოცხლე და ვნება წყნარად და შეუნიშვნელად იხოცებიან... მწვანისა ნაცვლად, დედამიწა შავია ახლა... და აი, ერთს დღეს, ამ ჩაჩუმებულსა, მყუდროებით მოცულსა და დაობლებულს დედამიწას მილიონი თოვლის ფიფქი ეყრება და ხდება ერთფერი, სწორე, ცივი... თეთრი. თეთრი ფერი ცივის თოვლისა, მიუდგომელ ცის სიშორეში დაკარგულ უნაყოფო, დიდებულ მთის მწვერვალების ფერია... იგია ემბლემა ვნებათა დახშობისა და ცივის, მაღალის სიწმიდისა. ემბლემა მომავალის სულიერ ცხოვრებისა. რაც შეეხება შავს ფერს...

— ვიცი, — გააწყვეტინა უსინათლომ. — ეგ, როცა აღარც ხმებია, აღარც მოძრაობა... ლამია...

— მართალია, ამიტონაც ემბლემაა იგი სიკვდილისა...

პეტრე შეკრთა, ყრუდ შესძახა:

— შენვე სთქვი: სიკვდილისაო. და ჩემთვისაც ხომ ყველაფერი ბნელია... ყველგან და ყოველთვის ბნელი!

— სტყუი, — უპასუხა ფიცხად მაქსიმმა, — შენთვის არსებობს ხმები, სითბო, მოძრაობა...

— მართალია, — მიუგო ახალგაზრდამ ჩაფიქრებით. — მართალია, ვიცი თითქოს, რაც არის წითელი ხმები, ლურჯი და თეთრი, ამაყი თეწრი ფერი, იქ, სადღაც, მიუწოდომელ სიმაღლეში როა დაკიდული. მაგრამ ყველაზე მახლობლად ბნელით მოცული მწუხარე ხმები მეჩვენებიან, დედამიწას რომ გაჰკრობიან. თორემ, ხომ იცი, რო ვუკრავ ხოლმე, არ მიხარიან... ვსტირი მაშინა.

— გამიგონე, პეტრე, — მიუგო დინჯად მოხუცმა და ადგილიდგან წამოიწია. — მიუწოდომელის უკან დევნაში გავიწყდება ის, რაც ხელთა გაქვს, რაც უძვირფასესია. მოიგონე, რომ უყვარხარ ყველას, ვინც-კი გარს გახვევია... მაგრამ ვერ შეგინიშნავს ესა და იტანჯები იმიტომ, რომ მეტად თავკერძოდ ეპყრობი შენს მწუხარებასა...

— მართალია! — წამოიძახა პეტრემ ცოცხლად, — უნებურად მასთან ვარ მუდამ: მაგრამ სად გავექცე, რომ არა მშორდება?

— რომ იცოდე, რო ქვეყნად შენს უბედურებაზე ასწილად უარესი კიდევ სხვა არის, ისეთი, რომელთან შედარებითაც ზრუნვითა და თანაგრძნობით გამთბარი შენი სიცოცხლე მხოლოდ ნეტარებათ შეიძლება იქმნეს ცნობილი, — მაშინ...

— არა, არა, ტყუილია! — გააწყვეტინა უსინათლომ ისრევე გაჯავრებულის, მღელვარე კილოთი. — უბრალო მათხოვრობას ვირჩევდი იმიტომ, რომ ის ჩემზე ბედნიერია. და არც ღირან უსინათლონი იმათ, რომ მათთვის ჰზრუნავდნენ, — ეს შეცდომაა... ამას მე ხშირად ვფიქრობ ხოლმე. უსინათ-

ლო უნდა გაიყვანო შარა გზაზე და დასტოვო იქ,—დეემოწყალემა ითხოვოს. მე რომ უბრალო მთხოვარა ვყოფილიყავი, ასე უბედური აღარ ვიქნებოდი. დილიდგანვე სულ იმის ზრუნვაში ვიქმნებოდი, რომ სადილი როგორმე მეშოვა, დაფთვლილი მიღებულს კაპიკებსა და მეშინებოდა, რომ ცოტა ვიშოვე-მეთქი. მერე გავიხარებდი, რომ ზლომად შეეკრებდი; ახლა ღამის გასათევად მოვავროვებდი. მაგრამ, თუ ამას ვერ მოვახერხებდი, შიმშილი და სიცივე დამტანჯავდა... და ყოველისავე ამის შემდეგ აღარც ერთი წამი არ მექმნებოდა თავისუფალი, რომ ყოველდღიურ წვრიმალეებზე მესრუნა; ნივთიერი ნაკლებულება-კი ბევრად ნაკლებ დამტანჯავდა, ვიდრე ახლა..

— აგრე გგონია? — შეეკითხა მაქსიმი ცივად და ეველინასაკენ გადაიხედა. მოხუცს სახეზე სიბრალოული და თანაგრძნობა აღებეჭდა. ქალი მოკრძალებით იჯდა ჩაფიქრებული, მთლად ფერმიხდილი.

— დარწმუნებული ვარ, — უპასუხა პეტრემ ისრევე ჯიუტად და მკაცრად.

— არ აგინირდები, — მიუგო ასრევე ცივად მოხუცმა. — იქნება მართალიც იყოს. ყოველს შემთხვევაში, თუ გაგიჭირდებოდა, იქმნება თვითონ შენ მაინც უკეთესი ყოფილიყავი. ახლა-კი მხოლოდ თავკერძო ხარ.

ერთხელ კიდევ გადაიხედა სიბრალოულით მოხუცმა ეველინასაკენა და ყავარჯნების კაკუნით ოთახიდან გავიდა.

VI

სულიერი მდგომარეობა უსინათლოსი ამ ლაპარაკის შემდგომ უარესად გამწვავდა. მაქსიმის ნალაპარაკევი, რომელსაც თვითონ იგი თითქოს ყურადღებას არ აქცევდა, ღრმად შეეხო პეტრეს სულში რაღასაცა და უფრო მეტად ჩააფიქრა, დაადარდინა იგი.

ღრმად უკვირდებოდა ზოგჯერ უსინათლო თავის თავსა და ჰპოვებდა მართლაც მაშინ ერთის წამით იმ შეგრძნებათ, რომელთა შესახებაც მაქსიმი ელაპარაკებოდა, და ისიც ამ შეგრძნებათ სივრცის შესახებ შედგენილ თავის წარმოდგენათ უერთებდა ხოლმე. ბნელი და ქმუნვით მოცული დედამიწა შორს საღვთო წაუვიდოდა; ჰზომავდა იგი ამ დედამიწასა, მაგრამ ბოლოს მისას ვერა ჰპოვებდა. ზევიდამ-კი სულ სხვა რაღაცა ედგა ხოლმე... გაურბენდა ხსოვნაში მგრგვინავი ქუხილი და ზეცის უსაზღვროობა წარმოუდგებოდა. ქუხილი ისევ ჩავარდებოდა, მაგრამ იქ, მაღლა, მაინცა რჩებოდა ხოლმე დიდებისა და ნათელმოსილობის აღმძვრელი გრძნობა. ზოგჯერ ეს გრძნობა კიდევაც გამოიჩვენებოდა: შეუერთდებოდა მას ევგლინასი და მისის დედის ხმა, „რომელთაც ზეცასავით ლურჯი თვალები ჰქონდათ“ და აი, მაშინ, ოცნებობის შორეულ სიღრმიდან ამოცურებული და გარკვეული სურათი უცბად ჰქრებოდა, სხვა რამ მხარესა ჩნდებოდა ხოლმე.

ყველა ეს ბნელით მოცული წარმოდგენანი სტანჯავდნენ მხოლოდ, კმაყოფილებას-კი სრულიად არ აგრძნობინებდნენ. ეძნელებოდა დიდად და იყვნენ გაურკვეველნი იმ ზომამდე, რომ მხოლოდ უკმაყოფილებასა და ყრუ სულიერს ტკივილს აგრძნობინებდნენ მუდამ, როცა-კი მისი ავადმყოფი სული სცდილობდა ამაოდ თავისი გრძნობები სისრულით აღედგინა.

VII

პოპელსკებიდან ასე სამოცი ვერსის მოშორებით პატარა ქალაქში კათოლიკეთა სასწაულთ-მომქმედი ხატი იყო, რომლის სასწაულთ-მომქმედი ძალაც. საქმის მკოდნეთ სრულის სისწორითა ჰქონდათ გამორკვეული: ყველა, ვინც კი მის დღეობაში ფეხით მივიდოდა სალოცავად, „ოცის დღით პატივებას“ მიიღებდა, ე. ი. წაიშლებოდა საიქიოს ყველა მის მიერ. ოცის დღის განმავლობაში ჩადენილი ცოდვა და ბოროტება. ამიტომაც ყოველ-წლივ, შემოდგომით, დანიშნულს

დღეს, ისე გამოცოცხლდებოდა ხოლმე ეს ქალაქი, რომ ველარ იცნობდით. ძველი სამლოცველო ნიში მთლად მწვანითა და ყვავილებით ირთებოდა სადღეობოდ, ქალაქში ერთ-თავად მხიარული ზარის ხმა ისმოდა, გაჰქონდათ დრიგინდრიგინი პანების „ბრიჩკებსა“ და ქუჩები თუ გარშემო მინდორი მთლად მლოცველებით ივსებოდა ხოლმე. მოდიოდნენ არა მარტო კათოლიკენი, სხვანიც. №-ის ხატის სასწაულთმოქმედების სახელი შორს იყო გავარდნილი და მრავლად მისდიოდნენ აგრეთვე დაუძღურებული და გულ-ნატკენი მართლმადიდებელნიც, უფრო ქალაქის მცხოვრებთაგანნი.

თვითონ დღეობა დღეს ამ ჟამად ხალხი ხატის ორთავე მხარეს ჩამწკრივებულიყო გზაზე, უთვალავ ქარავანივით წრე გაება. ვინც-კი ერთ-ერთ მახლობელ გორაკიდან გადმოჰხედავდა მაშინ ამ სურათს, ეგონებოდა უზარ-მაზარი გველი გადაწოლილა გზაზედ ნიშის გვერდითა და ის არის, რომ უძრავად სდევსო. დროგამოშვებით მხოლოდ ჭრელს ჯაგარს აელვარებდა თითქოს. ხალხისაგან ორთავე მხარეს დაჰქერილს გზაზედვე ჩარიგებულიყო აქეთ-იქით მთელი ხროვა მათხოვრებისა და ხელ-გაწვდილნი მოწყალებას ითხოვდნენ.

მაქსიმი თავის ყვარჯნებითა და მასთან პეტრე, რომელსაც იოხნიმესათვის ჩაეკიდა ხელი, წყნარად მიდიოდნენ ქუჩაზედ. იარმუკობისათვის ჩამოსულიყვნენ, ეყრდნათ, რაც რამ უნდოდათ და ახლა ბინისაკენ მიდიოდნენ. უცბად მაქსიმს სახემ გაუელვა, თითქოს მოულოდნელი რამ დაინახაო, და შეუხვიეს ქუჩისაკენ, რომელიც მინდვრად გადიოდა.

ზღვასავით მღელვარე, აღურიცხველ ბრბოს ლაპარაკი, ებრაელ-ვაჭრების ჭყვირილი, ეტლების რახუნი და მთელი ეს ღრიანცელი ბუმბერაზ ტალღასავით უკან ჩამოჰრჩათ თითქოს, გამაბრუებლად გუგუნებდა, ფუთფუთებდა. მაგრამ ფეხის ხმა თვლების ხრიალი, ხალხის ხმაურობა აქაც ისმოდა. ჩუმაკების მთელმა ქარავანმა მძიმედ შეუხვია კრიჭინით მინდვრიდან მახლობელ ქუჩისაკენა. დაბნეული უგდებდა ყურს პეტრე ამ ცოცხალს ხმაურობასა და მაქსიმს მისდევდა მორჩილებით.

უკანა; თან ერთ-თავად პალტოს ისწორებდა გზა-გზა, რადგან ციოდა და მძიმე ფიქრებში იყო გართული.

მაგრამ ასე თავკერძოდ გულდაბყრობის დროს უცხად რაღაცამ ისე ძლიერად მიიპყრო მისი ყურადღება, რომ თითქმის შეხტა, შესდგა მაშინვე.

ქალაქის უკანასკნელი შენობები აქ თავდებოდა და განიერი გზატკეცილი ლობებებსა და ცალიერ ადგილებს შუა უხვევდა. სწორედ ქალაქის ყელში, ოდესღაც, ვილასაც ღვთის მოსავ ხელს ქვის სვეტი აეშენებინა, რომელზედაც ხატი და ფარანი ეკიდა; თუმცა, მარათალია, ანთებით არასოდეს არ ინთებოდა და მხოლოდ ქარი აჭრიალებდა ხოლმე ფარანსა. ამ სვეტის ძირად შეგროვილიყო რამდენიმე უსინათლო მათხოვარი, რომლებიც თავისს თვალხილულს მეტოქეებს გამოედევნათ უკეთეს ადგილებიდამა. ისხდნენ აქ, ეჭირათ პატარა თეფშები და დრო-დრო საცოდავად გააბამდა ხოლმე რომელიმე მათგანი:

— უსინათლონი გაიკითხეთ... ქრისტეს გულისათვის...

ცივი ღღე იყო; ისხდნენ ასე დილიდგანვე და სუსხიანი, ცივი ქარი პირდაპირ უბერავდათ მინდვრიდანა. მაგრამ არ შეეძლოთ სხვებისავით ბრბოში ეართ და გამთბარიყვნენ. მაშინვე ეტყობოდათ ხმაზედ, რიგ-რიგით რომ გააბამდნენ ხოლმე თავიანთს საბრალისს სიმღერასა, რომ ფიზიკურს ტანჯვასა და თავიანთს სრულს უშემწეობას უჩივოდნენ. პარველი ხმები კიდევ, არა უშავდა-რა, საკმაოდ გარკვევით ისმოდა ხოლმე, მაგრამ მერმე-კი შეხუთულ გულიდგან მხოლოდ-და რაღაც საბრალისი დრტვინვა ამოჰხდებოდათ ხოლმე, რომელიც ჩუმად, კანკალით მისწყდებოდა ხოლმე ცივად. მიუხედავად ამისა, ეს ოღნავი ხმებიც-კი ნათლად უჩვენებდნენ ყველას, რაოდენ დიდი და ღრმა იყო მათი ტანჯვა.

პეტრე როგორღაც უცებ შესდგა, სახე მთლად დაეღმანქა, თითქოს სმენის რამ აჩრდილი გამოეცხადაო ამ მტანჯველ გოდების სახითა.

— რას შეშინდი? — ჩაეკითხა მაქსიმი. — ეს ის ბედნიერები არიან, შენ რომ ამ წინაზედ შეჰნატროდი, — უსინათლო

გლახაკები... მოწყალებასა თხოულობენ... რასაკვირველია, ცოტათი სცივათ, მაგრამ, შენის ფიქრით, ხომ მათთვის ეს უკეთესიც უნდა იყოს.

წავიდეთ,—შესძახა პეტრემ და მაქსიმს ხელი დაუჭირა.

— როგორ, გინდა წახვიდე! მეტს არაფერს გეუბნება, მაშ, ეგ შენი გული, სხვის ტანჯვას რო ჰხედავ? შენც რომ სხვებსავით შაურიანი მაინც ჩაგეგდო, ისიც ხომ შევლა იქნებოდა. მაგრამ არა, შენ მხოლოდ ყვედრება და ლიზლობა შეგიძლიან, შურით შეპყურებ სხვისა უბედურებასა და ნერვებ-მოშლილ ქალბატონივით შორს გაურბინარ.

პეტრემ თავი ჩაჰკიდა. ამოიღო მერე ჯიბიდან ქისა და უსინათლოსაკენ გასწია. მოძებნა ჯოხით, ვინც იმათგანი სული წინ იჯდა, მერე ხელით თვითონ თეფშიც, რომელშიაც შავი ფული ეყარა და თავისიც ფრთხილად ჩასდო შიგა. რამდენ-მამე გამვლელმა განცვიფრებით დაუწყო ცქერა ამ მდიდრულად ჩაცმულს, ლამაზს უსინათლოსა, ხელშეხებით რომ მოწყალებას აძლევდა უსინათლოსა და ისიც ასრევე ხელშეხებით ართმევდა. მაქსიმი ჩუმად გაჰყურებდა წარბებს ქვეშ, იოხიმესკი სახე მოჰღუშოდა, წამწანიზე ცრემლი ჩამოჰკიდვოდა.

— გეყოფათ, ბატონო, ბავშვის ამდენი წვალემა, — ჩაილულულა საყვედურით იოხიმემა. პეტრე მთლად გაცრეცილი და ფერ-მიმქრალი მივიდა მათთან მორჩილებითა.

— შემოძლიან ახლა მაინც არის წავიდე? — დაუწყო კითხვა. — ღვთის გულისათვის!..

შემობრუნდა მაშინვე მაქსიმი და წავიდნენ. მაგრამ მოწათის უცნაურმა გამომეტყველებამ დიდად შეაშფოთა. გასცქეროდა ყურადღებით ქვეშ-ქვეშა და თავისს თავს ეკითხებოდა, მეტად სასტიკადა და მკაცრად ხომ არ მოვეპყარიო.

თავ-ჩაღუნული მისდევდა უკან პეტრე და კანკალებდა. ცივს ქარს ქუჩებში მტერის ბუქი დაეყენებინა.

VIII

გაციებისაგან მოუვიდა, თუ დიდი ხნის სულიერ კრღბისის შედეგი იყო, თუ ერთიც და მეორეც ერთად შეერთდა

და ამისი ნაყოფი იყო, ამისი თქმა ძნელი იყო, მაგრამ მეორე დღესვე პეტრე ლოგინში იწვა, სიცხისაგან გავარვარებული. ბორგავდა ერთ-თავად სახე-დაღმანქილი, დრო-და-დრო თითქოს ყურს რაღასაც უგდებდა და გაქცევას ლამობდა. დაბიდგან მოყვანილმა ბებერმა ექიმმა ავადმყოფს მაჯა გაუსინჯა და შემოდგომის ცივს ქარზე დაიწყო ლაპარაკი მაქსიმიც მძიმედ იღუშებოდა.

ავადმყოფობა საშიში და მძაფრი გამოდგა. კრიზისი რომ დაუდგა, რამდენსამე დღეს სულ არ განძრეულა ლოგინში. ბოლოს, როგორც იყო, ნორჩმა ორგანიზმმა სძლია ისევ სენსა.

შემოდგომის ერთს კაშკაშა დილას. ფანჯარაში მზის სხივი შემოცურდა და ავადმყოფის თავით ათამაშდა. შეკნიშნა თუ არა ანა მიხაილოვნამ, მიჰმართა მაშინვე ეველინას:

— ფარდა ჩამოსწი; გეთაყვა, მეშენიან მაგ სინათლისა...

ის იყო, წამოდგა ეველინა და უნდოდა ბრძანება შეესრულებინა, რომ უცბად უსინათლომ ხმა ამოიღო, შეაყენა:

— არა უშავს-რა. აგრე იყოს... გეთაყვათ...

ორთავემ მხიარულად გადაჰხედეს ავადმყოფს.

— გესმის, განა?... აქა ვარ!.. უთხრა დედამა.

— დიახ! — მიუგო ავადმყოფმა და გაჩუმდა, თითქოს რაღასიც მოგონებასა სცდილობსო.

— ჰო, მართლა!.. — დაიწყო წყნარად. — რა საზარლობაა, ეველინამ პირზე ხელი დააფარა.

— ჩუ, ჩუ! ნუ ლაპარაკობ; გაწყენს.

პეტრემ ხელი ტუჩებთან მიიკრა, დაჰკოცნა. თვალეში ცრემლი მოსდგომოდა. დიდ-ხანს იტირა ასე და ცრემლმა თითქოს აშეღავათა.

— დიახ, — სთქვა პეტრემა და ოთახში შემოსულს მაქსიმს მიჰმართა, — შენი გაკვეთილი არასოდეს დამავიწყდება. გმადლობ... სხვისა უბედურების შეგნებასთან ერთად მაჩუქე შეგნება ჩემის საკუთარის ბედნიერებისა. ღმერთმა ჰქმნას, არც ერთი მათგანი არ დამვიწყებოდეს არასოდეს.

რაკი სძლია ნორჩმა სხეულმა სენი, ახლა სულ სწრაფად გამოკეთდა. ორის კვირის შემდეგ პეტრე უკვე ფეხზედ იდგა-ძალიან-კი გამოიცვალა. მძაფრი ზნეობრივი შეძრწუნება გულჩათხრობილ, ჩუმ სევდათ გარდაექცა; სახის გამომეტყველება-კი გამოეცვალა: ძველებური, მწვავე შინაგანი ტანჯვა სულ აღარ ემჩნეოდა.

ეშინოდა მაქსიმს, რომ მხოლოდ დროებითი არ ყოფილიყო ეს ცვლილება, შედეგი ავადმყოფობის დროს ნერვების მოშვებისა, დასუსტებისა. მაგრამ გადიოდა თვეები და უსინათლოს სულიერი განწყობილება არ ეცვლებოდა.

საექვო აღარავისთვის იყო, რომ უსინათლოს საკეთილო ცვლილება დაეტყო: მძაფრი, ეგოისტური შეგნება საკუთარს უბედურებისა, რომელიც მისს ბუნებითს ენერგიას სრულიად ჰხშობდა და უმოქმედობას აჩვენდა, უეცრად სულ შეეცვალა და თვისი ადგილი სხვათა უბედურების შეგნებას დაუთმო. ეს შეგნება იყო, რომ ჰკურნავდა მისს ავადმყოფს სულსა, უღვიძებდა ენერგიასა და აზრსა და თანაგრძნობით ჰლამობდა სრულიად განთავისუფლებასა... ახლა ის უკვე სხვებზე ფიქრობდა, გარკვეულს მიზანსა და გეგმას ადგენდა; სიცოცხლე ძალას იკრებდა, უძლეური სული, ჩამქნარ ხესავით, — გაზაფხულის გამაცოცხლებელი სიო რომ მიედინება, — გაფურჩინას ეპირებოდა.

თავი მეხვინდე

I

ვევლინამ რო მოხუც იასკულსკებს თავისი გარდაწყვეტილება განუცხადა, — უსინათლოს უნდა გაეყვე ცოლადაო, — მოხუცმა დედამ ბევრი იტირა, მამამ კიდევ ხატებ წინ ილოცა და განაცხადა რომ, მისის აზრით, ღვთის ნებაა ეს უთუოდა.

ქორწილი გადაიხადეს. პეტრესათვის ახალი, წყნარი ბედნიერება დაიწყო, მაგრამ ამ ბედნიერების დროს რაღაც რამ მოუსვენრობა მუდამ ემჩნეოდა: თვით უმხიარულესს წამებშიაც-კი როგორღაც ნაღვლიანად ეღიმებოდა ხოლმე, თითქოს ეჭვი

აქვს, ეს ბედნიერება კანონიერი და საიმედო არ არისო. როდესაც შეატყობინეს, შეიძლება მალე მამა შეიქმნეო, შეეშინდა ამ ამბისა.

მაინც მოუსვენარი ცხოვრება და ფიქრი ცოლსა და მომავალს ბავშვზედ ნებას არ აძლევდა წინანდებურად უნაყოფოდ ედარდნა. დრო და დრო-კი ამ წრუნვაში აგონდებოდა აგრეთვე უსინათლოთა საბრალისი გოდებაც და თანაგრძობისაგან გული ეხუთებოდა, ფიქრი სხვა რიგ შეეცვლებოდა ხოლმე.

ამ რიგად სინათლის გარეშე შეგრძნებანი ისე აღარ ემწევაებოდნენ, წინანდებური ფიქრი და დარდიც თითქოს დაუცხრა. მშფოთარე, ორგანიუღმა ძალამ თითქოს მიიძინა; აღარც სცდილობდა ცნობიერად მათს თავისს ნებით გაღვიძებასა, სხვა-და-სხვა გვარ შეგრძნებათა ერთგვარადა და მთლიან გრძობათ გარდაქმნასა. მაგრამ, ვინ იცის, ეს სულიერი მყუდროება უფროც უწყობდა ხელს ამ არაცნობიერს, ორგანიუღს მუშაობასა და ეს შინდით მოცული, განცალკევებული შეგრძნებანი უფრო ადვილადაც იკვლევდნენ მისს ტვინში გზასა, რომ ერთმანერთთან შეთანხმებულიყვნენ. ასე, მაგალითად, ძილში ხშირად სულ ადვილადა ჰქმნის ხოლმე ტვინი სხვა-და-სხვა იდეებსა და სურათებს, რომლებსაც ცხადლივ თავისის ნებით ვერასოდეს ვერ შეჰქმნიდა.

II

იმავე ოთახში, სადაც პეტრე დაიბადა ერთს დროს, მყუდროებას ახლა ბავშვის სხლიპ-სხლიპით ტირილი არღვევდა მხოლოდ. უკვე რამდენიმე დღე იყო გასული, რაც ბავშვი დაიბადა და ეველინაც სწრაფად გამოკეთდა; მაგრამ პეტრე ამ დღეებში რაღაცა უბედურების მოლოდინში იყო საშინლად გულჩაკლული, დადარდიანებული.

ექიმმა ბავშვი აიყვანა ხელში, გადიყვანა და ფანჯრის მახლობლად დააწვინა. მერე ფარდას გადასწია საჩქაროდ, ოთახში კამკამა სინათლის სხივი შემოაუშვა და თავისის ხელ-

საწყობებით ბავშვს დაუწყო დაკვირვებით სინჯვა. პეტრეც იქვე იჯდა თავ-ჩაღუნული, ისევ ისრე გულჩათხრობილ-დანადვლიანებული და უმწეო. თითქოს წინადვე იცის, რაც იქმნებაო, ექიმის მოქმედებას არავითარს მნიშვნელობას არ აძლევდა.

— უსინათლოა უთუოდ, — იმეორებდა ბეჯითად. — უმჯობესი იყო არ დაბადებულიყო.

ახალგაზრდა ექიმი პასუხს არ აძლევდა, დაკვირვებას განაგრძობდა. გადასდო ბოლოს ოფთალმოსკოპი (თვალის სასინჯი იარაღი) და წყნარად გაისმა მისი რწმენითი ხმა:

— გუგა თვალისა ეკუმება. ბავშვი ჰხედავს.

პეტრე შეხტა, სასწრაფოდ ფეხზე წამოდგა. მოძრაობაზე ეტყობოდა, რომ ექიმის სიტყვას ყური მოჰკრა, მაგრამ გამომეტყველება სახისა უმტკიცებდა, რომ აზრი ნათქვამისა თითქოს ვერ გაეგო. აცახცახებულის ხელით თანჯრის ფიცარს დაჰყრდნობოდა და ფერმიხდილი, სახე-შემადლებული თითქოს გაქვავებულიყო. აქნობამდე სულ რაღაცა უცნაურს მღელვარებაში იყო, თითქოს არასა ჰგრძნობდა, მაგრამ მთელი მისი არსება მოლოდინით იყო გატაცებული, თრთოდა.

ჰგრძნობდა შეგნებულად, რომ გარშემო ბნელი ეხვია. ჰხედავდა, ჰგრძნობდა თავისს გარშემო მისს უსახომობასა. წყვილიანი მთლად გარს ეხვეოდა, მიჰსეოდა, მისს ოცნებას ეტოლებოდა. და ჰა, იგიც აღმდგარიყო მის წინააღმდეგ, რომ თავისი ბავშვი მის უსაზღვრო დედვისაგან როგორმე დაეცვა.

და ვიდრე ექიმი ჩუმად ამზადებდა თავისს იარაღს, უსინათლოს მდგომარეობა არ შეუცვლია. ეშინოდა წინადაც, მაგრამ იმედის ნიშნები მაინც შერჩენოდა მისს სულსა. ახლაკი, ამ გულგადამღევსა და საზარელს შიშს უკიდურესობამდე მიეღწია, მთლად მისი მღელვარე ნერვები დაეძაბა, იმედი-კი მიმქრალიყო, მისის გულის ღრმა სამალულოებს ამოჰფარებოდა. და, აი, უცბად ორმა სიტყვამ: „ბავშვი ჰხედავს!“ მთლად შესცვალა მისი სულიერი განწყობილება. შიში უცბად გადეყარა, იმედი რწმენათ შეეცვალა, ფხიზელი სულიერი განწყო-

ბილება მთლად გაუნათლდა. ეს იყო სრულიად უცები ცვლილება, რომელმაც მისს ბნელით მოცულს სულში კაშკაშა სხივის მზგავსად შეაშუქა ელვასავით. ექიმის ორმა სიტყვამ ცეცხლის გზა გაკვალა უსინათლოს ტვინისაკენ... ნაპერწკალმა გააკვესა თითქოს სადღაცა მისს სულში და მთელის მისის სხეულის სამალულები გააშუქა... აუთრთოლდა ყოველისფერი და თვითონაც მაგრა დაჭიმულ სიმივით თრთოლა დაიწყო, თითქოს ეს არის, მოულოდნელად ხელი ვისმე ჩამოუკრავსო.

და, ჰა, მისს დაბადებიდგანვე ჩამქრალს თვალებს ამ ელვარების შემდეგ უცბად უცნაური რამ ჩვენებანი წარმოუდგნენ. მაგრამ სხივებისაგან შესდგებოდნენ ეს ჩვენებანი, თუ ხმებისაგან, ანგარიში ამისი ვერ გაეწია. ეს იყო უფრო ხმები, რომლებსაც სული ჩაედგათ, გარკვეული სახე მიეღოთ და სხივებივით მოძრაობდნენ. ცის გუმბათივით გაშუქებული კაშკაშა მზესავით მისცურავდნენ და მღელვარებდნენ, როგორც მწვანე მინდვრის ჩურჩული და შრიალი ჰღელავს ხოლმე, როგორც ჩაფიქრებულ წიფლების ტოტები ირხევიან ხოლმე.

ეს იყო მხოლოდ პირველ ხანადა და მხოლოდ ამ წამის გაურკვეველი შეგრძნებანი ჩაჰრჩნენ ხსოვნაში. დანარჩენი ყოველივე დაავიწყდა შემდგომში. ეგ იყო მხოლოდ, რომ დაჟინებით ამტკიცებდა ხოლმე, ვითომ ამ რამდენისამე წამის განმავლობაში ჰხედავდა იგი.

მაგრამ, რა ნახა, სახელდობრ, როგორა ნახა, ან ნახა რამე მართლა თუ არა,—ყოველივე ეს გაუგებარი დარჩა. ბევრი ეუბნებოდა, რომ ეს შეუძლებელიაო, მაგრამ უსინათლო თავისას გაიძახოდა და ირწმუნებოდა, რომ ვითომ ცადედამიწა, დედა, ცოლი და მაქსიმი ნამდვილად ნახა...

რამდენისამე წუთის განმავლობაში ასე მალლა თავადეპული და სახე-განათლებული იდგა. იქამდის უცნაური იყო იგი იმ ჟამად, რომ ყველა გაჩუმდა, ყველა უნებურად მას შეჰყურებდა. ეგონა ყველას, რომ მათ შორის აწ მდგარი კარგად ნაცნობი ადამიანი ის აღარ იყო სრულიად, როგორსაც

წინადა სცნობდნენ, არამედ სულ სხვა, უცნობი ვინმე იყო. წინანდელი-კი, საიდუმლოებით უცებ გარემოცული, სადღაც გაჰქრა.

და აი, ამ რამდენისამე წუთის განმავლობაში სულ მარტოდ იყო იგი ამ საიდუმლოებით მოცული... შემდგომში მათგან მხოლოდ რალაცა კმაყოფილების გრძნობა და უცნაური რწმენა-ლა შეჰჩრა, ვითომ ამ რამდენსამე წამს ჰხედავდა იგი.

მაგრამ შეიძლებოდა, განა, მართლა ასე ყოფილიყო?

შესაძლებელი იყო, განა, ბინდით მოცული, გაურკვეველი სინათლის შეგრძნებანი, რომელნიც უცნობის გზით იმის ბნელ ტვინამდე აღწევდნენ, ახლა, როდესაც უსინათლო მთლად თრთოდა და დღის სინათლის შეგებებას ესწრაფებოდა, უცების აღტაცებით მისს ტვინში ბუნდოვან ნეგატივივით გამომსჭვირალენი გამხდარიყვნენ?...

და მისს უსინათლო თვალებს ლურჯი ცა, კაშკაშა მზე და ანკარა მდინარე, ქედობითურთ, რომელზედაც ისე ბევრი რამ ეგრძნო და ხშირად ეტირა ჯერ ისევ ბავშვობისას, მართლა ენახა?..

ან მისს ტვინში ფანტასტიურ მოჩვენებათა სახით არეულიყვნენ უცნობი მთები და შორს გადაშლილიყვნენ უცნობივე მინდვრები; ან უცნობ მდინარეთა კამკამა ზედაპირზე მშვენიერი ხეები ყოფილიყვნენ რხევით ამართულნი და ამ სურათისათვის კაშკაშა ნათელი მოეფინა მზეს, რომელსაც მის წინაპართა ურიცხვნი მოდგმანი სჭვრეტდნენ მუდამა?...

ან იქნება ყოველივე ეს უსახო, გაურკვეველი შეგრძნებები იყო მისს ბნელით მოცულ ტვინის სიღრმეში აჩინჩხლილი, რომლის შესახებაც მაქსიმი იტყოდა ხოლმე და სადაც სხივები და ხმები ერთნაირად დაეჭდევა ხოლმე სიმხიარულეთ ან ნაღვლიანობათ, სიხარულათ ან მოწყენილობათ?..

და მხოლოდ-ლა იგონებდა ხოლმე შემდგომ ერთის წამით მისს სულში აღძრულს მწყობრს აკკორდს, რომელშიაც მთელის მისის სიცოცხლის შთაბეჭდილებანი, ბუნების შეგრძნება და მახლობელთა ცხოველი სიყვარული შეერთებულყვნენ?...

ვინ იცის?..

ახსოვს მხოლოდ ის, როგორ მოველინა ეს საიდუმლო და როგორ განშორდა. ამ უკანასკნელს წამს გახმოვანებული სახეები ერთმანერთს ჩაეწვნენ, შეერივნენ, აწკრილდნენ, შეირხნენ, ათრთოლდნენ და მისწყდნენ, როგორც თრთის ხოლმე და მერე მიჩუმდება მაგრა დაჭიმული სიმი: ჯერ სულ მაღლა-და-მაღლა, მერე-კი ნელა, მთლად ოდნავ ისმის... ეტყობოდა თითქოს, რომ თვალუწვდენს სიმაღლეს რაღაცა მოსწყდა და განუზომელს წყვდიადში გადაეშვა...

და მისწყდა, მიჩუმდა.

წყვდიადი და დუმილია... რაღაცა ბუნდოვანი აჩრდილები კვლავად სცდილობენ ღრმა წყვდიადიდან ზე ამოსვლასა, მაგრამ აღარც ფორმა, აღარც ტონი, აღარც ფერი მათ აღარა აქვთ... სადღაც გაისმა მხოლოდ ძირსა და შორს წკრილა ხმა ქრელი სიმღერისა, გასჭრა, გააპო: წყვდიადი და ესეც უფსკრულში გადაეშვა.

გარეშე ხმებმა მაშინ უცბად მის სმენამდე მიაღწიეს თავისის ჩვეულებრივის სახით, თითქოს გამოფხიზლდაო, მაგრამ ჯერ ისევ ისე იდგა გაცისკროვნებულ-გახარებული და მაქსიმისა და დედის ხელებს ხელში ჰსრესდა.

— რა დაგემართა? — ეკითხებოდა დედა აღტაცებულის კილოთი.

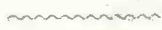
— არასფერი... მგონია, ვითომ... ყველანი დაგინახევით. მაგრამ... ხომ არა მძინავს?

— მერე, ახლა? — ჰკითხა აღელვებულმა დედამ. — გახსოვს-ლა კიდევ, ან გეხსომება?

უსინათლომ ღრმად ამოიოხრა.

— არა, — მიუგო ძალდატანებით. — მაგრამ არასფერი, იმიტომ, რომ... ყოველივე ეს მივეცი... მას... ბავშვსა.

წაბარბაცდა და ცნობა დაჰკარგა. სახე მთლად გაჰფითრებოდა, მაგრამ მხიარულ კმაყოფილების ნაშუქი კიდევ უთამაშებდა ჯერ სახეზედ.

უკანასიბჷვაოზა

აღური (ზველი საზოგადოება შეკრებილიყო „კონტრა-კტობის“) დროს კიევში, რომ ორიგინალურ მემუსიკესათვის ყური დაეგდოთ. უსინათლო იყო მემუსიკე, მაგრამ ხმა დადიოდა, რომ სასწაულებრივი მუსიკალური ნიჭი აქვსო. იარმუკის დარბაზი ხალხით იყო მთლად გაჭედული და შემოსავალიც (საქველმოქმედო აზრით გადადებული), რომელსაც მემუსიკის ნათესავი კოჭლი მოხუცი განაგებდა, სრული იყო.

გამოვიდა თუ არა ესტრადაზე ლამაზ-თვალეზიანი, ფერმიხდილი, მალალი ახალგაზრდა, დარბაზში დუმილი ჩამოვარდა. ვერავენ უსინათლოდ ვერ ჩასთვლიდა მას, რომ თვალეზი ისრე უძრავად არა სქეროდა და ხელი არ ჰკიდებოდა ახალგაზრდა ქერა ქალს, თვითონ ცოლს მემუსიკესას.

— საკვირველი სულაც არ არის, თუ ასეთს ღრმად შემარყვევებს შთაბეჭდილებას ახდენს, — ეუბნებოდა ბრბოში ვილაცა მოუსვენარი თავის მეზობელსა. — შესანიშნავი დრამატული გარეგნობა აქვს.

და მართლაც, მისი შიმკრთალებული, ოდნავ გულჩათხრობილი სახე, მისი უძრავი თვალეზი და მთლად მისი ფიგურა რაღაცა განსაკუთრებულად და არაჩვეულებრივ იზიდავდნენ ყველას.

დაკვრაც ასრევე შეჰკეთილზმოვანებოდა შთაბეჭდილებასა.

სამხრეთ-რუსეთის საზოგადოებას უყვარს საზოგადოდ და აფასებს თავისს სამშობლო მელოდიებს, მაგრამ „კონტრაკტების“ კრელი საზოგადოებაც უცებ გაიტაცა მხურვალე მუსიკალურმა ნაკადულმა. ცოცხალი გრძნო სამშობლო ბუნებისა და ფხიზელი ორიგინალური კავშირი აღზურ მელოდიების პირდაპირ წყაროებთან ნათლად იხატებოდა საუცხოვო იმპროვიზაციაში, რომელსაც უსინათლო მემუსიკე

*) მოვავონებ მკითხველს, რომ „კონტრაკტობა“ იარმუკობაა.

ათქმევიანებდა საკრავსა. ფერადებით მდიდარი, მოქნილი და მგრძობელი ხმები საკრავისა წკრიალა ნაკადულივით მოსჩქეფდნენ, ხან მალლა-მალლა იწევდნენ დიდებულ საგალობელივითა, ხან-კი ნადვლიანად, გულითად კილოთ იბნეოდნენ დაბლა; გეგონებოდათ დრო-და-დრო ქარიშხალი ჰგმინავს ცაში და უსაზღვრო სივრცეს დაჰქუხსო; ხან-კი, მინდვრის ქარივით უბერავს ბალახს, მიწაყრილს და წარსულის ბნელით მოცულს ოცნებებს დაჰმღერისო.

შესწყვიტა თუ არა უსინათლომ დაკვრა, დარბაზში იმავე წამს აღტაცებულის ბრბოს გამაბრუებელი ტაშის ხმა გაისმა. იჯდა თავ-ჩალუნული უსინათლო და ამ უცნობს გრიალს ტაშისას განცვიფრებული ყურს უგდებდა. მაგრამ, აგერა, ასწია კვალად ხელები და კლავიშებს დაჰკრა. მრავალ-რიცხვოვანი დარბაზი იმავე წამს ისევ მიჩუმდა.

შემოვიდა ამ დროს მაქსიმი და გადაჰხედა ერთის გრძობით გატაცებულს ბრბოს, გაუმაძღრად რომ შეჰყურებდა ცეცხლის მფრქვეველ თვალთ უსინათლოსა.

უგდებდა ყურსა მოხუცი და ელოდა. ეგონა, ეს მძლავრი, უსინათლოს სულიდგან თავისუფლად მომჩქეფარე იმპროვიზაცია წინანდებურად უცებ სადმე გაწყდებოდა და მისის სულის ახალს იარას მტკივნეულ კითხვათ ისარივით დაესობოდა. მაგრამ, არა, ხმები სულ იზრდებოდნენ, მაგრდებოდნენ, სრულდებოდნენ და გრძობით გაერთებულ, სულ-განაბრულს ბრბოს თან-და-თან მძლავრად იტაცებდნენ.

და რამდენიც უფრო ყურს უგდებდა მაქსიმი, იმდენი უფრო ნათლად მოსჩანდა რალაც რამ ნაცნობი გრძობა უსინათლოს დაკვრაში.

ღიახ, ის იყო სწორედ, — ღრიანციელით მოცული ქუჩა. ნათელი, სიცოცხლით სავსე, მგრგვინავი ტალღა მძიმედ მოგორავს, ირღვევა, ეღვარებს და ათას ხმათ იბნევა, ხან მალლა მიდის, იზრდება, ხან-კი ისევ შორეულს, გაბმულს გუგუნს უერთდება, წყნარი, ლამაზი, უგრძობელი და ცივი არის.

და უცბად მაქსიმს გული შეჰხუთა. როგორც სხვა დროსაც მუდამ, კვლავად აღმოჰხდა კენესა უსინათლოსა.

აღმოჰხდა, დაიწკრიალა და ჩაკვდა.

მაგრამ, არა, ეს აღარ იყო კვენესა პირადის მწუხარებისა, წინანდებური, თავკერძო ტანჯვა უსინათლოსი. მოხუცს თვალზე ცრემლი მოადგა. იცრემლებოდნენ მეზობლებიცა.

სტიქიონსავით მღელვარე, თავისებურად ლამაზსა და უგრძობელს ქუჩის ხმაურობას მოსწყვეტოდა და დარბაზში ისმოდა ახლა წყნარი, მაგრამ მძლავრი მომტირალე, გულის მომწყვლელი ხმა.

იცნო მაქსიმმა იგი, ეს იყო მწარე სიმღერა უსინათლოთა:

— გაიკითხეთ უსინათლონი... ქრისტეს გულისათვის...

თავზარი დაეცა თითქოს მთელს ბრბოსა, ჩუმმა გოდებასა და მუდარამ ყველას გული აუტოკა. ხმა უკვე მისწყდა კარგა ხანია, მაგრამ ცხოვრების საზარელ სინამდვილით ელდა-ნაკრავი ბრბო-კი ისევე სამარისებურად სდუმდა.

მოხუცს თავი ჩაელუნა, ფიქრობდა:

„ღიახ, თვალთ აეხილა... საკუთარ, წყურვილ-მოუკვლელ უსინათლოობის თავკერძო ტანჯვის მაგიერად მისი სული ახლა სხვათა დარდსა და მწუხარებას ატარებს თანა, ჰგრძობს და ჰხედავს მას და შესძლებს კიდევ, ბედნიერებს ეს უბედურება გაახსენოს ხოლმე“...

და ძველმა მეომარმა თავი თან-და-თან დაბლა დაჰხარა. თავისი საქმე ხომ შეასრულა, ქვეყანაზე ტყუილად არ უცოცხლია; უმტკიცებდნენ ამას დარბაზში მდგომი გრძობით სავსე მძლავრი ხმები, ბრბოს რომ თავს დასტრიალებდნენ

ასე დასრულდა დებიუტი უსინათლო მემუსიკისა.

ან-ანა

გ ლ ე ხ ი კ ა ც ი

ვილჰელმ ფონ-პოლენცისა

წიგნი მესამე

I

გუსტავი და იმის მუშები საქსონიაში კიდევ ჩავიდნენ. ველცლებენიდან სადგურზედ ურმები და ცხენები გამოვეზავნათ, ისე რომ სოფელში ჩასვლას დიდი ხანი აღარ მოსდომიან. ჩასვლის უმალ მოურავმა მუშებისთვის დამზადებული შენობა აჩვენა გუსტავსა და ყველას თავისი კუთხე აღმოუჩინა.

ნამგზავრი მუშები მეორე დღესვე სამუშაოთ უნდა გასულიყვნენ მინდორზედ.

ჰარხალს ჯერ ეხლა ამოეყო თავი და ამიტომ ჯერჯერობით მოვლას არა თხოულობდა. გოგოებმა ანეულს დაუწყეს მარგვლა და ვაჟები ხვნას შეუდგნენ.

აღმოსავლეთიდან მოსული მუშები აქ, გერმანიის დასავლეთ ნაწილში, სულ ახალ პირობებში ჩაცვიდნენ: სადამდინაც კი კაცს თვალი გადუწვდებოდა, ვაკე ადგილზე მშვენივრად დამუშავებული, ჩინებული შარა გზებით დაჭრილ-დანაწილებული მინდორი მოსჩანდა. უსარგებლოთ ერთი მტკაველი მიწაც კი არსად იკარგებოდა. ცხადი იყო, რომ ადგილს აქ ძალიან უფროთხილდებოდნენ; რადგან მიჯნაზედაც კი არც ხესა და არც ბუჩქს არ აყენებდნენ. გამოუსადეგარი მიწა ერთი მტკაველიც არსად მოსჩანდა და მთელი მინდორი ისე-

იყო მოწმენდილ-მოსპეტსკებული, რომ პატარა კენქსაც კი ვერსად წააწყდებოდა ადამიანი. მინდორ-ველებს ირგვლივ არსად არ მოსჩანდა ის ფიჭვნარი, რომელიც აღმოსავლეთ გერმანიაში ყოველი მინდვრის ჩვეულებრივ ჩარჩოს შეადგენს ხოლმე. ვერც ტყეს; ვერც ბუჩქნარს და ვერც საძოვარ ადგილს მოჰკრავდა ადამიანი თვალსა. სათიბი მინდორი ძალიან ცოტა იყო; ირგვლივ სულ სახნავ-სათესი მიწები მოსჩანდნენ. აჭრელებულ მინდორ-ველების ნაცვლად, რომელსაც აღმოსავლეთიდან მოსულ მუშები დიდი ხანია რაც შეჩვეული იყვნენ, აქ მინდორი, ბაცი მწვანე ფერის ჯარხლის ბუჩქებით იყო სავსე.

მერე თვით დამუშავებაც სხვანაირი იყო! ნიჩბისა და ბარისა აქ არა იცოდნენ-რა; ჩვეულებრივი გუთნის ნაცვლად, ყველგან ორთქლით მოძრავი გუთნები იყო შემოღებული. პურის გაღებვა-გაცხავებაც ორთქლის მანქანებსა ჰქონდათ მინდობილი. საქონელს ჯარხლის ფოთლებით ჰკვებავდნენ მიუხედავად იმისა, რომ საქონელი დიდ ძალი ჰყავდათ მერძეობას აგრე რიგად არ მისდევდნენ. საკლავ საქონელს ამ ქვეყანაში გასასუქებლათ მოერეკებოდნენ. ხბორებს არ აბამდნენ და, როგორც ეტყობოდა, საქონელს უფრო პატივისთვის ინახავდნენ.

სოფლები! აქაური სოფელი აღმოსავლეთ გერმანიის ქალაქს არაფრით არ ჩამოუვარდებოდა: შენობები ახლო-ახლო იდგნენ ერთი მეორესთან და როგორც წყლის ორი წვეთი, ისე ჰგავდა ერთიმეორეს; ყოველი იმათგანი თეთრათ იყო შედებილი და ჭერი კრამიტით ჰქონდა დახურული. ხის შენობა ან ჩაღის სახურავი არსად მოსჩანდა. აქა იქ შენობების წინ მცხოვრებლებს პატარა ბაღები ჰქონდათ გაშენებული. მაგრამ არც კარდი და არც ხეხილი არსად მოსჩანდა, რაც ღარიბ გლეხს ძალიან უყვარს აღმოსავლეთ გერმანიაში. კაცს ეგონებოდა, ამ ხალხს არც ძროხა, არც ღორი და არც შინაური ფრინველი არ გააჩნიათ არსადაც.

მაგრამ ამასთანავე სიღარიბეს აქ კაცი ვერსად ნახავდა. ხალხი უარს არაფერში ეუბნებოდა თავის თავსა. გლე-

ხებს მოქალაქეებსავით ეცვათ; რაღა თქმა უნდა, რომ ფეხთ აქ ყველას ეცვა და ბავშვებიც კი არ დარბოდნენ აქ ფეხშიშველა.

გლეხები ცოტანი იყვნენ, მაგრამ ვინც იყო, ყველა ბატონსა ჰგავდა. ზოგი ცხენებით დაიარებოდა, ზოგი ეტლითა. ვეებერთელა და ჩინებულ სახლებში სცხოვრობდნენ და შვილებს ქალაქებში ჰგზავნიდნენ სასწავლებლად. ერთმანეთს თქვენობით ელაპარაკებოდნენ და არც ერთი იმათგანი არ იკადრებდა და თავის მუშებთან ერთად ერთ ლუკმა პურსაც არ შესჭამდა.

რაკი ადგილი მთიანი არ იყო, ხეებს იშვიათათ შეხვდებოდით, და რადგან არც სამრეკლოები ჰქონდათ დიდრონი, ადამიანს არა უვარდებოდა-რა თვალში და არა იზიდავდა-რა იმის ყურადღებას, გარდა ქარხნების მაღალი საბოლოებისა, რომელნიც ამპარტავნულად ამართულიყვნენ და გარემო მიდამოს ცნობის მოყვარეობით თუ ამაყობით სავსენი გადმოჰყურებდნენ. აქ შაქრის ქარხნის საბოლეს ჰნახავდი, იქ აგურხანისას ან არყის სახდელ ქარხნისას.

საცა გუსტავსა და იმის მუშებს უნდა ემუშავნათ, იმ მამულშიც იყო ერთი ამისთანა საბოლე, რომელიც არყის სახდელ ქარხანას ეკუთვნოდა. ეზოში ცალ სართულიანი შენობები იყო აგებული. მთელი ეს მამული, თითქოს პატარა მოწკრიალეებულ ლამბაქზეა გაშენებულიო, ისე მოსჩანდა, თვისი თეთრი, ბამბის ფერ კედლებით, წითელ კრამიტებით და ქარხლით დათესილ მინდვრებით, რომელნიც ამ ერთფეროვან შენობებს საყვარლებსავით ამოჰკროდნენ მკერდში. მამულის ამ ნაწილიდან უმთავრეს მამულ ველცლებენისკენ დიდი შარა გზა მიდიოდა. მეორე გზას, რომელიც ქარხლით დათესილ მინდვრებს უვლიდა გარშემო, შაქრის ქარხანისკენ მიჰყავდა. ეს ქარხანა მეზობელ მემამულეებს დაეარსებინათ აქციონერულის წესით.

ცოტა მოშორებით მუშებისთვის შენობა იყო ამართული, რომელსაც სიტყვის შესამოკლებლათ „ყაზარმებს“ უწოდებ-

დნენ. ეს შენობა ერთ სართულიანი იყო, მაგრამ კაი მოზრდილი და, როგორც მოურავმა გამოუცხადა გუსტავს, „ბოლიციის წესების თანახმად“ იყო აგებული. ქვეითა მიწურ სართულში ორი დიდი დარბაზი იყო, რომელთაგან ერთი გოგოების სასადილოს წარმოადგენდა და მეორე ვაჟებისას, დარბაზის იქით სამზარეულო იყო და მერე თეთრეულობის სარეცხი ოთახი; დასაძინებელი ოთახები ზეითა სართულში იყო მოწყობილი და გუსტავის ოთახი, რომელსაც ეხლა „ზედამხედველს“ უწოდებდნენ, ორათ იყო გაყოფილი, ერთი ნაწილი ქალებს ეკუთვნოდა და მეორე—ვაჟებს.

მოურავი ჯერ ისევ ახალგაზდა კაცი იყო და როგორც უღვაშებსა და ხმა მაღალ ლაპარაკზედ ეტყობოდა, უსათუოთ ნაათეცრალი უნდა ყოფილიყო. მოურავმა ყველა ოთახში დაატარა გუსტავი და გამოუცხადა—ყოველ „სიბრიყვისა და სიბინძურის პასუხს მთავარი მმართველობა თქვენ მოგთხოვთ“.

გუსტავს საცხოვრებელი სახლი ასე კარგი არც კი ეგულებოდა, ყაზარმული მოწყობილება ახალი არ იყო მისთვის, რადგან ამგვარ ცხოვრებას სალდათობაშივე იყო შეჩვეული. პაულინას, რასაკვირველია, უფრო უკეთესად მოწყობილი ოთახი ენატრებოდა—ეხლა კი საწოლისა, მაგიდისა, სკამებისა და შკაფის მეტი არა ედგა-რა ოთახში, მაგრამ ამისთვისაც მადლობა უნდა შეეწირათ ღვთისთვის. ისიც კარგია, რომ ფეხქვეშ იატაკი ექნებათ და თავზედ ქერი ეხურებათ.

სამზარეულოს ფეჩი ხომ ძალიან მოსწონდა პაულინას, საბედნიეროთ, ამგვარ ფეჩს ჯერ ისევ მებატონის სახლშივე იყო შეჩვეული. მოურავმა პაულინას სამზარეულო ჩააბარა, რადგან იმის ასპარეზათ ეს იყო დანიშნული, ყოველ კვირა ყველას სამყოფი კართოფილი ეძლეოდა პაულინას და განაწილება კი იმის საქმე იყო.

— ეს ჩვენი საქმე არ არის,—ჩვენ ისედაც ბევრი საფიქრებელი გვაქვს.—მოკლვთ მოუჭრა მოურავმა.

ვაჟებს ბევრ ვერაფრათ ეჭაშნიკათ ეს წესი და რიგი.

პოლონელი როგოლლა ხმა მალლა ილანძღებოდა, მაგრამ რაკი პოლონური ენა აქ ერთ ადამიანსაც არ ესმოდა, იმის ლანძღვა-გინება გაუგებარი რჩებოდა. ყველაზედ ძლიერ კი ის არ მოსწონდა როგოლლას, რომ საერთო ოთახში უნდა სძინებოდა. გეშკე ამბობდა პოლონელს ალბათ თავისი ჩვეულებრივი აბანოს ჭიებიანი კუთხე რომ არა აქვს, იმას თუ სწუხსო. გუსტავი გერმანულად მოელაპარაკა პოლონელს და თუმცა ამ მოლაპარაკების შემდეგ როგოლლა საერთო დასაძინებელ ოთახში გავიდა ღამე მაინც სადღაც წასულიყო— ალბად შესაფერისი ადგილი თუ იპოვნა სადმე.

როგორც აღმოჩნდა ზოგიერთა გოგოებიც იყვნენ ერთ ოთახში ძილის წინააღმდეგნი. ყველაზედ ძრიელ კი ორნი დანი, გელფნერის ქალები გაჯიუტდნენ. ორთავენი ღარიბთა თავშასაფარიდან იყვნენ გამოსულნი და იმათ ოჯახზედ ცუდი ხმები დადიოდა გალბენაუში. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ გუსტავი დიდი ხანი ყოყმანობდა და არ იცოდა წაეყვანა გელფნერის ქალები თუ არა, მაგრამ დები ძალიან შეეხვეწნენ და შეჰფიცეს კარგათ მოვიქცევითო. ეხლა კი აღარაფერი მოსწონდათ, არც სახლ-კარი, არც სასმელსაჭმელი და არც სამუშაო. გუსტავმა რომ გალანძღა და დაუყვირა, ორთავენი ოთახში შეცვივდნენ და კარები შიგნიდან ჩაიკეტეს. ასე, კარ-ჩაკეტილ ოთახში, მთელი დღე ისხდნენ და სამუშაოდაც არ წასულან. გუსტავმა არ იცოდა რა ექნა. ვაჟკაცების ბრძანებლობას უნტერაფიცრობის დროსვე შეჩვეული, მაგრამ ჯიუტ გომბიოებთან რას გააწყობდა? ამ საქმეში ვერც პაულინა გაუწევდა დახმარებას, რადგან გულჩვილი ადამიანი იყო და ბრძანებლობას და სასტიკობას ვერ მოახერხებდა.

მაგრამ დახმარება მოულოდნელად ერნესტინამ აღმოუჩინა. ამ უკანასკნელს გზაშივე ეტყობოდა, რომ გოგოებში პირველ ადგილს ის დაიჭერდა, მიუხედავად იმისა, რომ ყველაზედ ახალგაზდა ის იყო. დანარჩენები, თუმცა ბევრი იმათგანი ჯანსაღი, დადებაკაცებული, ქალიც იყო, მაინც ამ პატა-

რა გოგოს ჭკუისა და ენერგიის წინ თავს იხრიდნენ და პირველობას იმას უთმობდნენ. ეხლა მარტო ერნესტინამ მოახერხა გელფენერების ოთახში შესვლა და ისევ ერნესტინამ დააწყობინა მუშაობა.

გეშეკე დიდ დახმარებას უწევდა ზედამხედველს. რა არ გამოეწო ამ კაცსა და რა არ ენახა! იმაზედ გამოცდილი და ცხრა ჩალა გამოვლილი აქ არავინ ერია. აქ სწორედ ამისთანა კაცი იყო საჭირო. მით უმეტეს რომ გეშეკე გულკეთილი და დაუზარელი კაციც იყო. მაგრამ როცა თავისზედ უფროს ელაპარაკებოდა ეს გულკეთილობა ბოროტებათ და უნდობლობათ გადაექცეოდა ხოლმე.

გეშეკემ მოუტრავი პირველ დღიდანვე შეიძულა. გუსტავს სულ იმას ჩასჩინებდა: ამ „მაიმუნს“ მე არას მოვუთმენ და იცოდე თავს მასხარათ არ ავაგდებინებო.

სანაცვლოთ, ველცლებენში მომუშავე მუშებში, ბევრი კარგი მეგობარი გაიჩინა. იმათგან ცოტა ახალ ამბავს არ გაიგებდა ხოლმე გეშეკე; ველცლებენის პატრონს გაღშტედს ერთი და ორი მილიონი თურმე არა ჰქონდა. ეს ამოდენი შეძლება ჭარხლითა და შაქრის წარმოებით მოეგო. თითონ მოხუცი ძუნწია, მაგრამ იმისი შვილები აფიცრები ღრიან და სცდილობენ ამ ფულს რაც შეიძლება მალე უგალონ თავი.

გეშეკემ მოურავზედაც ბევრი ახალი ამბავი უამბო თავის მეგობრებს. კაცებს მხეცსავით ექცევა, მაგრამ გოგოებს კი როგორც ფარვანა, ისე თურმე ევლება თავსაო. შარშან კი სხვანაირ ბიჭს შეჰყრია. ერთი მუშათაგანი, რომელსაც ხუმრობა არ უყვარდა, მოწმების დაუსწრებლივ საჯინიბოს გვერდით თურმე მოელაპარაკა. ამ ლაპარაკის შემდეგ ბ. მოურავი მთელი კვირა თურმე სახლიდან აღარ გამოდიოდა და მუშა კი სადღაც გადაკარგულიყო. ის დედაკაცი, რომელიც მოურავს უვლიდა, საშინელ რამეებს ლაპარაკობდა მოურავის დალურჯებულ სხეულზედ.

მაგრამ ღვთის წინაშე, ჩამოსულ მუშებს მოურავთან არაფერი საქმე არა ჰქონდათ, გარდა გუსტავისა, რომელიც

ყოველ დღე დაიარებოდა ხოლმე მასთან სხვა და სხვა განკარგულების მოსასმენათ. რადგან სასყიდელი ნამუშევრის აწონ-დაწონით ეძლეოდათ, ზარმაცებიც კი კარგათ მუშაობდნენ, ყველაზედ მეტს გოგოები ირჯებოდნენ, გელფნერის ქალებიც კი აღარ ჩამორჩნენ თავის მეგობრებს, რადგან არ უნდოდათ თავიანთ სიზარმაცის წყალობით. სხვებზედ ნაკლები სასყიდელი მიეღოთ. ვაჟკაცებში ყველაზედ ძრვიელ პოლონელი როგოლოა არიდებდა ხოლმე სამუშაოს თავსა.

ერთხელ როგორღაც იმ მამულში, სადაც გუსტავი და იმის მუშები მუშაობდნენ, ეტლი გაჩერდა; ხმა გავარდა თითონ ბ. გალშტედტი მოვიდაო. სწორედ ამ დროს გუსტავი თავის მუშებით მინდორზედ იყო და ახლათ ამოსულ ქარხალს უვლიდა. ბ. გალშტედტმა შეეტლეს უბრძანა გაჩერებულიყო და მუშებს გადახედა. რამდენადაც კი გაარჩევდა კაცი შორიდან, ბ. გალშტედტი ხნიერი კაცი იყო, ქალარა წვერი ორათა ჰქონდა გაყოფილი და ცხვირზედ სათვალეები ეწყო. აგერ თურმე როგორი ყოფილა ბ. გალშტედტ-ველცლებენი!

გუსტავს იმედი ჰქონდა, ან თითონ მოვა და გამომელაპარაკება ან დამიძახებს და მკითხავს რამესაო. ლუკმა პურს ეს აძლევს ამოდენა ხალხსა და ეს მუშებიც ხომ სხვის მამულს არ აღვრიან ოფლოსა და სისხლსა, ეს მამულიც ამისი არ არის! ამის ბრძანებით არიან ყველანი ჩამოსულნი და ამის სურვილით დაანება ამოდენა ხალხმა თავის სამშობლოსა და სახლკარს თავი.

მაგრამ გალშტედტ-ველცლებენს აზრათაც არ მოსვლიან მუშებთან გამოლაპარაკება. იმან სალამის ღირსათაც კი არავინ გახადა და შეეტლეს წინ წასვლა უბრძანა.

გეშკემ ზიზლით გადააფურთხა. იმისი აზრი, რომ ყველგან და ყველა ქვეყანაში მდიდარი ხალხი გროშადაც არა ღირსო, როგორცა სჩანდა, აქაც გამართლდა; გუსტავს ნება უნებურათ ციტვიცის სიტყვები მოაგონდა: „ერთი ფულეებს იძლევა და მეორე ამის სანაცვლოთ შრომას უთმობს. ყველა ფულით იწყება და ფულითვე თავდება“. ციტვიცი დაახლო-

ვებით ამას ამბობდა და, როგორც ეტყობოდა, არცა სცდებოდა.

ყოველ შაბათს გუსტავი შრომის ფასს იღებდა. თუ ვინმე ვადის გასვლამდის სამუშაოს თავს დაანებებდა, ამის სანაზღაუროთ ფულს უჭერდნენ, რასაკვირველია. არც თუ ჯარიმები იყო დავიწყებული, ხელშეკრულობის ერთი მუხლი იმასაც კი ამბობდა, რომ ის მუშა, რომელიც სამუშაოს მომცემს და იმის მსახურს არ დაემორჩილება ყველაფერში, დაუყოვნებლივ დათხოვნილ იქნება და არც თავისი ჯამაგირი მიეცემაო. ერთი სიტყვით, როგორც გეშკე ამბობდა: „მუშები ცოცხლად იყვნენ გაყიდულნი და ბატონები რასაც მოისურვებდნენ, იმას უზამდნენ.“

პირველათ ჭამა-სმამაც ცოტა არ შეაწუხა მუშები. შეშა და კართოფილი მუქთათ ეძლეოდათ მამულიდან, დანარჩენი კი რაც დასჭირდებოდათ მუშებს თითონ. უნდა ეშონათ და ყველაფრისთვის თითონ უნდა ეზრუნათ. მამულში ერთი მოსამსახურე იყო, რომელიც რაგინდარებით ვაჭრობდა. უცხო ქვეყნიდან გადმოხვეწილი მუშები ამისგან ჰყიდულობდნენ რაც დასჭირდებოდათ, ამ მეწვრილმანეს საქონელი თუმცა ცუდი ჰქონდა, მაინც დიდ ფასებში ჰყიდდა, რადგან კარგათ იცოდა, რომ შემცილებელი არავინ ჰყავდა და რასაც მოინდომებდა, იმას სჩადიოდა. ასე ამ გვარათ, ის ფული, რომელსაც გალბენაუელი გლეხები სხვა პირობებში კარგათ შეინახავდნენ, ეხლა ჭამა-სმაში ეხარჯებოდათ. გუსტავს ბრაზი მოსდიოდა, მაგრამ რას იზამდა!

მაგრამ აქაც გეშკემ მოიგონა ხერხი. ერთხელ სადილს უკან რამდენიმე საათით დაეთხოვა, გუსტავს ცოტაოდენ ფულს დაესესხა და მიდამოების დასათვალიერებლად წავიდა. შინ გვიანობისას დაბრუნდა და ზურგით სხვა და სხვა საქონლით გაჭუქნული ტომარა მოიტანა.

რაები არ ეყიდნა? საქონელი ერთ ოთახში დააწყობ და რაც დასჭირდებოდათ ამხანაგებს იმ ფასებში მიჰყიდდა ხოლმე, რა ფასადაც თითონა ჰქონდა შეძენილი. იმას მოგება

სრულიადაც არ უნდოდა; მე ჩემ სასყიდლოთ ისიც მეყოფა, რომ ის გაიძვერა ჯავრობს და მოთმინებიდან გამოდისო.

სადილს პაულინა ხარშავდა, რადგან მინდვრის სამუშაოებისგან სამუდამოთ იყო განთავისუფლებული. მაგრამ, ღვთის წინაშე, არც თუ ამას ჰქონდა მოსვენება. თავის ბიჭუნას, თუმცა სამი წლისა გაუხდა და დარბოდა კიდევ, მაინც გვერდიდან არ იშორებდა, რადგან ამ ბავშვს ბევრის მაგიერობა უნდა გაეწია.

დღენი მხიარულად ვერ მიმდინარეობდნენ ახალგაზდა ქალისთვის. იმას აკლდა ოჯახი თავისი საკუთარი კერა. თუმცა საქმე გამოუღლეველი ჰქონდა, ამას მაინც არ უჩიოდა პაულინა, რადგან მუშაობას შინვე იყო შეჩვეული; სხვებთან საერთოთ ცხოვრება ხელს უშლიდა ახალგაზდა ცოლქმარის ბედნიერებას. დღე ისე გადიოდა, რომ გუსტავს თითქმის არც კი ჰხედავდა. გუსტავი დილის სისხამზედ — ოთხ საათზედ აღგებოდა და ხალხს სამუშაოზედ მიერეკებოდა ხოლმე. მთელი დღე ცოლ-ქმარნი განშორებულნი იყვნენ. გუსტავი მინდორში იყო, პაულინა „ყაზარმაში“. ხშირათ მუშები სადილადაც კი არ მოდიოდნენ ხოლმე შინა, ამისთანა შემთხვევებში სადილი იქ, მინდორში, მიჰქონდათ. საღამოთი გუსტავი დაღლილ-დაქანცული და მწარედ დაღვრემილი დაბრუნდებოდა, ცოლსა და შვილს ერთს არც კი გადახედავდა, გაიძრობდა ტანთ-საცმელს, და როგორც მკვდარი, ცოლ-ქმარი ისე დაიძინებდა. ხშირად ისე გაივლიდა დღე, რომ ერთსაც არ გამოელაპარაკებოდნენ ხოლმე ერთმანეთს.

პაულინას სულ სხვანაირათ ჰქონდა გუსტავის ცოლობა წარმოდგენილი. გუსტავი და პაულინა, მართალია, არც თუ უწინ იყვნენ ერთმანეთისთვის უცხონი, მაგრამ პაულინა, როგორც სოფლისა და ბუნების ნამდვილი შვილი, გვირგვინსა და ეკლესიის წესს დიდ მნიშვნელობას აძლევდა. იმას ეგონა საკუთხეველის წინ მიცემული ფიცი ჩემ შეცდომასაც გაასწორებს, ჩვენ კავშირსაც გაამაგრებს და ღვთის კურთხევის და ბედნიერების საწინდარიც ის იქნებაო, ეხლა წრფელის

გულით და სუფთა სინილისით შეეძლოთ ერთმანეთის სიყვარული, მაშინ როდესაც უწინდელი სიამოვნება რაც უნდადამათრობელი და ტკბილი ყოფილიყო, მაინც რაღასაც სტოვებდა თავის შემდეგ, რაც სინილისს უქენჯნიდა და მულამ აწუხებდა ხოლმე ქალსა.

ეხლა კი, როგორც გამოჩნდა, ეს კეთილი სული შესცდა და იმედები გაუცრუვდა, ეხლა უფრო დაშორდა კიდევ გუსტავი და! განა უწინ შეიძლებოდა პაულინა ალერსიანის სიტყვებით მიჰგებებოდა და გუსტავი კი უგემურათ და ცივათ გამოჰპასუხებოდა?

ხშირათ გუსტავი რომ დაიძინებდა და მისი სახე ძილშიც კი თავის სასტიკ გამომეტყველებას არ ჰკარგავდა, პაულინა სტიროდა და ჩუმად ცრემლებს ჰყლაპავდა. გაღვიძებას როგორ გაუბედავდა? თავის ნაღვლით და ვარმით ხომ უფრო შეაწუხებდა ქმარსა! არც თუ გუსტავი იყო ბედნიერი. თუ ცოლს ცუდათ ექცეოდა, ამის მიზეზი სწორედ ის იყო, რომ ნაღველი და დარდი ბევრი ჰქონდა. პაულინა მზათ იყო ქმარის სიყვარულისთვის ყველაფერი აეტანა და მოეთმინა.

პაულინამ თავისი დარდი გულში ჩაიმარხა, მუდმივ ცრემლებსა და ოხვრას უმაღავდა ქმარსა და სცდილობდა სახე ყოველთვის მოღიმარი და მხიარული ეჩვენებინა მისთვის. მაგრამ იმ ეგოიზმის წყალობით, რომელიც დიდი საფიქრებელით უფრო მეტად იჩენს ხოლმე თავსა, გუსტავი ვერც ამ ღიმილს ამჩნევდა და ვერც იმ ცრემლებსა, რომელნიც ასე ფრთხილათ იმალებოდნენ ხოლმე ღიმილის ქვეშ.

ცოლი სცდილობდა ლოგინი, ტანთსაცმელი თუ საჭმელი, ერთი სიტყვით, ყველაფერი, რასაც კი გააკეთებდა პაულინა, გუსტავს მოსწონებოდა. ქალის დიდი სიყვარული, რომელიც ამ ჟამად უარყოფილი იყო გუსტავისაგან, პაულინამ იმ საგნებს გიუზიარა, რომელნიც გუსტავს ეხვივნენ გარსა და რაიმე დამოკიდულება ჰქონდათ მასთან.

ამ გვარს ცხოვრებაში რამდენიმე კვირამ გაიბრინა. ერთხელ ისეთი უსიამოვნება მოუხდათ, რომელსაც გუსტავი

არასგზით არ მოელოდა; პოლონელი როგაღლა სადღაც გადაიკარგა. იმასთან ერთად იმის ამხანაგებს რაღაც ტანთ-საცმელი დაეკარგათ და გეშკეს საწყობსაც ერთი ძეხვი და ქონის რამდენიმე ნაჭერი დააკლდა.

სად უნდა გაფრენილიყო ეს ჩიტი? ხმა დადიოდა სხვა მამულში დაიწყო მუშაობა, სადაც მარტო პოლონელები არიან მუშებათაო. ძებნაც კი არ დაუწყეს, რადგან როგაღლა აბეზარი, ზარმაცი და საძაგელი კაცი იყო. დაე, თავისებურ ხალხში დარჩეს ბარემ!

II

იმ დღის შემდეგ, რაც ბიუტნერიანთ მამული საჯაროთ გაისყიდა, აგერ ორმა თვემ გაიარა კიდევ. ეხლა სამუილი იყო აქ სრული ბატონი და ბრძანებელი. მოხუცი გლეხი კი ჯერ-ჯერობით ისევ მამულში დასტოვა და რადგან სულს იქით აღარაფერი მოეპოვებოდა მოხუცს, გარრასსოვიცმა სახლის ქირა აღარა გამოართვა-რა. გარდა ამისა ბიუტნერები ისეთი „კაი ხალხიც“ იყვნენ, რომელთაც დიდის სიამოვნებით გაიკითხავდა. მოხუცს მინდორში გაუჩინა სამუშაო, რომ ჭერით და კედლებით მუქათათ არ ესარგებლნა.

მოხუცი კი დასტოვა, მაგრამ სხვაფრივ ცოტა რამ არ გამოსცვალა ოჯახში. უპირველესად ყოველისა, მამულიდან ხარები სადღაც წაიყვანა. რადგან, იმის აზრით, ხარები სხვაგან უფრო საჭირონი იყვნენ.

— თქვენ ძროხებზედაც კარგათ გადივლით, ჩემო ბიუტნერო, არა? — პატროსანო და მართალი კაცის სახით მიუბრუნდა მოხუცს სამუილო.

ბიუტნერმა წინააღმდეგობა არ გაუწია. პატრონის ყოველ ბრძანებას ხმა ჩაკმენდილი ისმენდა მოხუცი და ვერც სახეზედ შეატყობდა კაცი, რას ჰფიქრობდა და რას გრძნობდა გულ ჩათუთქული ბიუტნერი.

აგერ იმ დღესაც მოესწრო, რომ მებოსტნესავით ძროხებით უნდა გამოსულიყო სახნავათ. ის ეხლა სხვა, უცხო კაცის, მუშა იყო და იმ მიწას ჰხნავდა, რომელიც ამ რამდენიმე თვის წინ იმის საკუთრებას შეადგენდა. რომ თავის ბრაზი, გესლი და ტანჯვა დაათესა მოხუცს, ნეტა რა მოვიდოდა ამ მინდორზედ?

ხილის ბაღში სამუილის ბრძანებით ბევრი ხეხილი ამოჰკაფეს. ეს მახინჯი ვაშლები მეტის მეტ დიდ ჩრდილს იძლევიან და, გარდა ამისა, იმის მაჟალო ვაშლი არც თუ სადმე გასაღდება. ეს ხეხილები საუკუნის დასაწყისში ბიუტნერის პაპის ხელით იყვნენ დარგულნი. ის მებაღე იყო და იმის შრომის ნაყოფით შემდეგი თაობანი სარგებლობდნენ. ეს „მახინჯი ხეები“ ყოველ წელიწადს ქვასავით მაგარ მაჟალო ვაშლებს იძლეოდნენ. დედაბერი ბიუტნერი ჩვეულებრივ ცეცხლში სწვავდა და ისე მისთავაზებდა ხოლმე ოჯახის წევრებს; საშობაოთ ყოველთვის ჰქონდათ ხოლმე ვაშლი და ის კი, რაც უფრო გვიან მწიფდებოდა, გაზაფხულამდის შერჩებოდათ ხოლმე და ყოველ დღე სადილის შეიდეგ პირს იმითი იტკბანურებდნენ.

აი, ამ ერთგული ხეების აღსასრულის დღე დადგა დღეს. თითონ მოხუცსა და კარლს უნდა გადაეხერხათ და მერე ძირიანათაც ამოეგდოთ მიწიდან. ეს საქმეც ხმა ამოუღებელივ გააკეთა ბიუტნურმა. მაგრამ ნახევრათ დამპალ ვაშლის ხეს ჩაესო თუ არა ხერხი გულში, კაცს ეგონებოდა ხერხიც კი კბილებს აკრაჭუნებს ბრაზისაგანაო.

ამასობაში ტონი სახლიდან უნდა წასულიყო, რადგან სამუილმა გამოაცხადა, ამდენ მშიერ მუცელს მე ვერ გავაძლობო. ამის გარდა ძიძის ადგილიც გამოუჩნდა. სამუილის ასულმა, ქალბ. ახენგემ აიყვანა მოსამსახურეთ. ტონის სამუილის შვილის-შვილისთვის უნდა ეწოვებინა ძუძუ და ამიტომ ერთ მშვენიერ დღეს ბერლინში გამგზავრდა. ეხლა გუსტავიც არ იყო შინა, რომ დას გამოჰქომაგებოდა. ტონის ბავშვი ტერეზას მიაბარეს, რომელსაც ბევრ ვერაფრათ ექაშნიკა ეს ახალი შემა-

ტება. რასაც კი გარიგებდა სამუილი, ყველაფერს ჭკუით აკეთებდა და ყველაფერს დაფიქრება და დაკვირვება ეტყობოდა.

სამუილიმა არც კარლი დასტოვა უთავისზრუნვოთ. პირველად ამ ჯანსაღ და ახალგაზდა კაცს მამულში დაჩინებდა მისცა, რადგან გაზაფხულზე მიწის ხვნაში დაეხმარებოდა თავის მამას. მაგრამ გადახნეს თუ არა მინდორი, კარლს იმ საათში გზა და კარი უჩვენა ვაჭარმა. მაშასადამე, კარლს მამა-პაპეულ სახლიდან აგდებდნენ!

სად უნდა წარსულიყო და რა გაეკეთებინა? კარლი სრული უსახსრო იყო და თითონაც არ იცოდა, რა უნდა დამართოდა. ხელობა არა იცოდა-რა და ქვეყანას არ იცნობდა; მთელ თავის სიცოცხლეში ერთხელ დაენებებინა გაღბენაუსთვის თავი, ისიც ჯარში რომ გაიწვიეს მაშინ.—ასეთი კაცი რა უნარს გამოიჩენდა? როგორც უფროს შვილს, კარლს ეგონა მთელ ჩემ სიცოცხლეს მეურნეობაში დავალამებო.

უბედური იყო კარლი! მან დაჰკარგა მამის სამკვიდრო, მაგრამ როგორ,—ეს თითონაც არ იცოდა! გაღატაკების შემდეგ ცოლიც გაუბოროტდა. ამ დღე სულ მოტყუილებას უჩიოდა. ქმარი რომ „სულელი და რეგვენი“ ჰყავდა, ეს უწინაც კარგად იცოდა ტერეზამ, მაგრამ იმედი ჰქონდა, რომ იმის წყალობით როდისმე დიასახლისი გახდებოდა. ეხლა კი რაკი იმდები გაუცრუვდა, პასუხი ამ უბედურს უნდა ეგო.

რამდენიმე ხანი კარლი ადგილს დაეძებდა, თუმცა ეს ძებნა იმაში მდგომარეობდა, რომ გიჟსავით დარბოდა და ყველას იმას ეკითხებოდა, სადმე მეეტლის ადგილი ხომ არ გეგულებათ ჩემთვისაო. მაგრამ ყველგან უარს ეუბნებოდნენ, უმთავრესად იმ მიზეზით, რომ ოჯახი დიდი ჰყავდა, თუმცა არც იმისი უხეშობა და უკმეხობა რჩებოდათ შეუმჩნეველი. ამ ძებნასაც მალე დაანება კარლმა თავი და ვითომ გაზეთებში განცხადების წაკითხვის მიზეზით ხან ერთ სამიკიტნოში ეგდო, ხან მეორეში. ტერეზამ შეამჩნია, რასაკვირველია, რომ იმისი ქმარი ლუღსა და არაყს ჰყლაპავდა ჩუმ-

ჩუმათა და ამ აღმოჩენის შემდეგ, რაღა თქმა უნდა, უფრო სასტიკად ეპყრობოდა. ამ გაჭირებაშიც ისევ სამუილი დაეხმარა. იმან ვერსმზახის მამულის იჯარით აღება ურჩია კარლსა.

კარლი ვერსმზახში წავიდა მამულის დასათვალიერებლად. ეს, ვითომ და მამული, ნამდვილად ერთი გლეხის მამულის საბრალო ნაწილს წარმოადგენდა, რომელიც გამჭრიახ ვაჭარს სხვა ნაწილების გაყიდვის შემდეგ დარჩენოდა. შენობები ისე დახვსებულ-დაძველებულიყვნენ, რომ მათი დანგრევა ყოველ წუთს შესაძლებელი იყო. გაჯით გაღესილი კედლები-ღა იდგნენ, მაგრამ ისინიც ცხრილსავით იყვნენ დახვრეტილი. თუ ოდესმე რამე ავეჯი და ოჯახის საჭირო ნივთები იყო ამ სახლში, ეხლა ყველაფერი დატაცებულ-დარბეული იყო. სახნავ-სათესის უმეტესი ნაწილი ჯაგით იყო ავისილი და, როგორც ეტყობოდა, კაი ხანი იყო, რაც სახნის-საკვეთი არ მოხვედროდა.

— ახალგაზდა მეურნისთვის ეს მამული დაუფასებელი რამ არის—ეუბნებოდა სამუილი. — რასაკვირველია, ყველაფერს გააუმჯობესებთ. ამ მამულისთვის თქვენ სწორედ ზედ გამოჭრილი კაცი ხართ!

იჯარის ფულს არამც თუ ეხლავე არ გადაგახდევინებთ, პირ-იქით, პირველად ხელის გასამართად ფულსაც კი გასესხებო. — კარლ ბიუტნერის დაყოლიება ძნელი არ იყო, მით უმეტეს, გარასსოვიცისთვის, რომელიც იმაზედ ჭკვიან ხალხსაც ძალიან ადვილად გააკეთებინებდა ხოლმე იმას, რასაც თითონ მოისურვებდა.

ასე ამ გვარად კარლი ცოლითა და ბავშვით ვერსმზახში გადასახლდნენ და თუ რამე ებადათ, რასაკვირველია, ისიც თან წაიღეს. ტერეზა თუმცა გულჩვილი ადამიანი არ იყო, მაინც დაინახა თუ არა ეს გავერანებული მამული, აცრემლდა. გვერდზედ გადაღრეცილი ქოხი, ადგილ-ადგილ ქალაღებ აკრული ფანჯრები და ჩრჩილ შეჭმულ ტყავის მსგავსი სახურავი; შიგნით ხავს-მოკიდებული კედლები, დამპალი იატაკი და აგურებ გამოცლილი, დაცხავებული ფეჩი.

ასეთი იყო შენობა, სადაც დღეიდან ტერეზას უნდა ეცხოვრნა.

*
* *

ერთხელ სოფ. გალბენაუს ვილაც პატარა კაცი და ბიჭი ეწვივნენ. ახლათ ჩამოსულმა თან გრძელი ჯაჭვი და კიდევ რალაცეები ჩამოიტანა. სტუმარმა ჩასვლის უმაღ ბიუტნერისეული მამული იკითხა და, მიიყვანეს თუ არა სოფლებმა, უცნობმა მინდვრებს შემოუარა, ბიჭი პალოებს არკობდა მიწაში და მიწის მზომლის ჯაჭვსა ზიდავდა. ასე, ამ გვარად, სამი დღის განმავლობაში დილიდან საღამომდის მუშაობდნენ. პალოებს ციფრებს აწერდნენ და მერმე რუქაზედ რალაცეებსა სწერდნენ. სამი დღის შემდეგ უცნობი კაცი წავიდა, მაგრამ პალოები კი მაინც მიწაში დასტოვა.

შემდეგ კვირას „ბიუტნერიანთ“ მამულისაკენ ყველა მზრიდან მიდიოდნენ გლეხები. გალბენაუელი გლეხები დანაწილებულ მიწის ნახვას ექჟარებოდნენ. ზოგი აღმა მიდიოდა, ზოგი დაღმა.

მოხუცი ბიუტნერი ამ ამბავს ეზოდამ უყურებდა და ბრახისაგან შუბლის ძარღვები სისხლით ეტენებოდა. რას მოხეტებულან, რა უნდათ? მოხუცი გამოვიდა ეზოდან და პირველ შეხვედრილსვე დაუღრიალა: რა დაგიკარგავს რომ რალაცას დაეძებო?

— მინდა ხვალ ორიოდე მორგენი მიწა ვიყიდო! — მიუგო მეზობელმა გლეხმა და თავის გზას გაუდგა.

— აქ სასოფლო გზა კი არ არის! — მიამახა მოხუცმა.

— გეყოფა, ტრაუგოტტ, სისულელე! — გამოეპასუხა მოხუცს მეორე მეზობელი. — ხვალ შენი მამული ნაწილ-ნაწილად უნდა დაიყიდოს, დღეს გაზეთებში იყო გამოცხადებული და შენ კი აქ ხიარულსაც გვიშლი!

აგერ თურმე, რაში ყოფილა საქმე: იმისი მამული ნაწილ-ნაწილად დაიყიდება! მოხუცი რამდენსამე წუთს გაშეშე-

ბული იდგა. მერე ნელ-ნელა გატორლიადა, მაგრამ ფეხებს ისე მიათრევდა, რომ კაცს ეგონებოდა, რაღაც, სხვებისთვის უხილავ სიმძიმეს თუ მიათრევს ეს კაციო.

მინდვრიდან გლეხების ერთი ჯგუფი ხმა მაღალი ლაპარაკით ბიუტნერისაკენ გაემართა, როგორცა სჩანდა, მომავალ საჯარო ვაჭრობაზედ ჰქონდათ მასლაათი. მაგრამ მოჰკრეს თუ არა მოხუცს თვალი, ყველამ ხმა გაჰკმინდა და ფეხი აუჩქარა, რომ, რაც შეიძლებოდა, მალე აექციათ მამულის უწინდელ პატრონისთვის გვერდი.

იმათ ორი კაცი სხვა მოსდევდა, ხნიერი და ახალგაზდა: ერთი იმათგანი კაშელერნსტი იყო და მეორე რიხარდი.

გაუსწორდა თუ არა ცოლის ძმას, მიკიტანი გაჩერდა.

— გამარჯობა, ტრაუგოტტ! — მიესალმა კაშელერნსტი, მაგრამ სალამის პასუხი არ გაისმა.

— არ გესმის, ტრაუგოტტ! — თითქოს აქ არაფერიაო, განაგრძო ლაპარაკი მიკიტანმა. — რა ჭვავი მოგვსლია წელსა! დაგწყევლოს ღმერთმა! სულ ცოტა-ცოტა თითო მორგენზედ ოცი ძნმა მაინც დაიდგმის, არა?

პასუხათ ბიუტნერმა თუმცა არა მიუგო-რა, ისეთი თვალით კი გადახედა, რომ მიკიტანი იძულებული იყო მოხუცს გზიდან ჩამოსკლოდა. მაგრამ ზურგს უკან კი მაინც მიაძახა მიმავალ მოხუცს:

— ტრაუგოტტ, თუ ღმერთი გწამს, ჭვავის მკაში დამეხმარე. მარტო მე ხომ, სულ ერთია, ვერ აუვალ და ფასი გინდა შენთვის მომიცია, გინდა სხვისთვის! მოხვალ თუ არა საშველად, ტრაუგოტტ?

მაგრამ ბიუტნერი ხმა ამოუღებლივ მიდიოდა და უკანაც არ იხედებოდა.

— ყური დამიგდე, რას გეუბნები, ტრაუგოტტ! შენ იქნება არც კი იცი, რომ აის მინდორი კაი ხანია რაც მე ვიყიდე გარრასსოვიცისაგან. ათი შეფფელი*) მარცვლეული მაინც

*) შეფფელი მარცვლეულობის სარწყავია გერმანიაში, მაგრამ ყველა პროვინციაში ერთი ზომისა არ არის. მთარგ.

გამოვა. დიად, მე ვიყიდე! ვიფიქრე, რახან იყიდება ბიუტნერის მამული, მე რატომ არ უნდა შევიძინო ერთი ნაწილი მეთქი. ხომ გაგიგონია—ლუკმა გავარდეს, ჯამში ჩავარდესო, უცხოს ხელში ჩავარდნას, ბარემ ისევ მე შევიძინო,—მეთქი.

ამ სიტყვებზედ მოხუცი გაქვავებულსავით ზედ შუა გზაზედ გაჩერდა. კაშელერნსტს უყიდნია ის მინდორი! მაშ იმის მამულის საუკეთესო ნაწილის პატრონი დღეიდან კაშელერნსტი შეიქმნება!

— დიად, ტრაუგოტტ, ჭვავი ეხლა ჩემია!—ეუბნებოდა მიკიტანი და თან უახლოვდებოდა მოხუცს.—დიდი მადლობელი ვარ, რომ ასრე მღოვივლია ნათესისათვის!

რიხარდს, მიუხედავად იმისა, რომ ამ წუთამდის პირზედ ხელი ჰქონდა მიფარებული, საშინელი სიცილი წასკდა.

გლეხი მაინც ხესავით იდგა გაუნძრევლად. კაშელი ყოფილა ამ მინდვრის პატრონი! ამაზედ საშინელი და საზარელი არა სწვევია-რა მოხუცს დღევანდლამდის. სახის გამოშეტყველებაც კი შეეცვალა. თვალები ცეცხლით აღეგზნო წესტოები დაებერა და ტუჩები იმ გარეულ მხეცსავით დაეჭიმა, რომელიც ის ის არის მტრის განადგურებას აპირებს. მოხუცის ბაგეთაგან სიტყვების ნაცვლად რალაც ღმუილი-და ისმოდა: „ძაღლები! ძაღლები“!

რიხარდმა, მოჰკრა თუ არა მუშტებ მოკუმშულ მოხუცს თვალი, სიცილს თავი დაანება.

— ძალ-ლებო!.. კბილებს დაგამტვრევთ, ჩემის ხელებით დაგახრჩობთ..

შეილი ფიქვლავე მამას ამოეთარა. რაკი თითონ მიკიტანიც იმ აზრისა იყო, რომ ისევ სჯობია მეც მოვერიდო გაალმასებულ ტრაუგოტტსაო. მალე კაშელების და ბიუტნერების შუა დიდი მანძილი გაჩნდა. მაგრამ ცოტას რომ მოშორდნენ, ფულადმა ბიჭებმა ერთი კიდევ გაჰბედეს გაჩერება.

ბიუტნერიც გაჩერდა და მიუხედავად იმისა, რომ დაღლილობისაგან ძლივს-ლა სუნთქავდა, მაინც მუშტს უღერებდა თავის ნათესავებს.

— თუ სადმე შემეხეჩე, კაშელ, მე ვიცი როგორც დაგამტრვევ ძღლებსა. შე უსინიდისო ძაღლო, შენა!

მიკიტანმა ამაზედ რაღაცა მიუგო სასაცილო. მოხუცი კვლავ გამოედევნა, მაგრამ გულადმა მამა-შვილმა ისევ მოჰკურცხლეს, მაშინ კი დაიხნიქა მოხუცი, ადგილიდან ქვები აჰკრიბა, კიდევ გამოუდგა და ქვები დააზილა, მაგრამ ისე იყო მოხუცი ადელვებული, რომ ნიშანში ამოდებას, რასაკვირველია, ვერ მოახერხებდა. კაშელი და რიხარდი თავპირის მტვრევით გაიქცნენ და მალე სოფლის შენობებს ამოეფარნენ.

ამასობაში ყველა მხრიდან ხალხი შეიკრიბა, რადგან ნათესავების ჩხუბი ყველას აინტერესებდა. მოხუცს ყველა მხრიდან ხალხი მოეხვია.

ტრაუგოტტ ბიუნერი, წამოქარხლებული სახით, უქუდოდა თმა აწეწილი ისევ იმ ადგილს იდგა და სიბრაზისაგან თუ დაღლილობით მთელის სხეულით ცახცახებდა. ის ჯერ ისევ მუშტებს უღერებდა იმ მხარეს, სადაც მამა-შვილი მიიმალნენ. ბოლოს როგორც იყო სული მოითქვა და ხმა ამოიღო. ხან ქრიტინით, ხან ღმუილით საშინელ წყევლა-კრულვას უგზავნიდა კაშელებს. ახალგაზდებს ბიუტნერის მასხარათ აგდება უნდოდათ, მაგრამ მოხუცებულები იმდენად პატიოსნები გამოდგნენ რომ ამის ნება არ მისცეს ახალგაზდებსა. ისინი ყოველ ღონესა ხმარობდნენ, რომ როგორმე დაემშვიდებინათ მოხუცი, რომელსაც მეტის მეტი ღრიალით ხმაც კი ჩაებრინწა და ადელვებული რომ არა ყოფილიყო სისუსტით მუხლი ჩაეკეცებოდა. ბიუტნერი ჯიუტად ერთ და იმავე წყევლა-კრულვას უგზავნიდა ნათესავებს და, როგორც ეტყობოდა, თითონაც აღარ ესმოდა რას ამბობდა. ისევ იმის ხნის გლახებმა იზრუნეს მოხუცისთვის და როგორც იყო შინ წაიყვანეს.

დედაბერმა, რომელიც ჯერ ისევ ლოგინად იყო ჩავარდნილი, მალე შენიშნა, რომ მოხუცი უფრო დაღვრემილი და დაძმარებული დაბრუნდა, მაგრამ ბოლოს დროს იმდენი უბედურება ეწვიათ და ბედმა ისე გათრგუნა უბედურნი, რომ დედაბერი აღარაფერს ეკითხებოდა ხოლმე.

ოჯახის უბედურებამ სულ მთლათ მოუღო მას ბოლო. ქმარს კიდევ საქმე ჰქონდა; ის კიდე მინდორზედ მიწაში ჩაჰფლავდა ხოლმე თავის ნაღველს. დედაბერი კი მეორე სართულში, მარტო-მარტო იწვა და სხეულის ვერც ერთ ნაწილს ვეღარ ანძრევდა. შვილები უცხო ქვეყნებში გადიხვეწნენ და დედაბერს მომვლელიც არა ჰყავდა. ათასში ერთხელ გულკეთილი მეზობელი თუ დაჰხედავდა. ეს-ღა იყო ამ ბოლოს დროს იმის მანუგეშებელი, რა ექნა, დარდს ხომ მაინც შესტირებდა, რაც უნდა ყოფილიყო, ადამიანურ სიტყვას გაიგონებდა. ქარების გარდა დედაბერს ეხლა წყალ-მანკიც დაერთო, რის გამო მოძრაობა სულ მთლად დაჰკარგა და სიკვდილზედ ძლიერ ეხლა აღარა ენატრობოდა-რა.

დედაბერმა, რომელსაც მთელი ღამე ძილი არ ეკარებოდა ხოლმე, თავის თვალებს არ დაუჯერა, როცა დაინახა, რომ ზემოთ აღწერილ კვირა დღის შემდეგ, მოხუცი შუა ღამისას წამოდგა და ტანთ ჩაიცვა. ცოლი დაეკითხა: ამ შუა ღამისას სად მიდიხარო?

— ძროხა მყავს ავით და მინდა დავხედო, — მოკლეთ მიუგო მოხუცმა და კარში გავიდა.

დედაბერმა ყური წაუგდო და რადგან დიდი ხნის მარტოობით ყურთა სმენა მახვილი გახდომოდა, კარგათ გაარჩია, რომ მოხუცს საქონელი გამოჰყავდა და რაღაცაში აბამდა. ცოტა ხნის შემდეგ ღამის სიჩუმეში მოხუცის ეზოდამ გასვლაც გაიგო. ეს რაღას ნიშნავს? შუა ღამისას ადგეს კაცი და მინდორში სამუშაოთ წავიდეს! იქნება ჰკუაზედ შეიშალა იმისი ქმარი?

ბიუტნერი განთიადისას მოსვრილ-მოთხვრილი და გაოფლიანებული დაბრუნდა, ტანთ გაიხადა, დაწვა და მეორე დღეს დიდი ხანი ეძინა. დედაბერს ამისთანა ამბავი ერთხელაც არ ენახა მთელ თავის ტანჯულ ცხოვრების განმავლობაში.

ამასობაში სამიკიტნოში ხალხი იკრიბებოდა, რადგან გახეთში მოთავსებული განცხადება ჰმოწმობდა, რომ ბიუტნე-

ჩიანთ მამული ღღეს საჯაროთ უნდა გასყიდულიყო. ამ ორ-
შაბათს სამუშაოთ არავენ გავიდოდა გალბენაუში, რადგან თუ
ყველას არ შეეძლო ან არ უნდოდა ვაჭრობა, ცქერა მაინც
ყველასა სურდა.

ღღეს სამოც მორგენამდე მიწა უნდა გასყიდულიყო სა-
ჯაროთ. ორმოც მორგენს ტყესა და იმ შენობებს სადაც მო-
ხუცი ცხოვრებდა, გარრასსოვიცი არა ჰყიდა. ერთი ათიო-
დე მორგენი საჯარო ვაჭრობამდის შეეძინა კიშელერნსტსა და,
როგორც ამბობდნენ, თითქმის მუქთათ დაენარჩუნებინა თა-
ვისთვის. მაგრამ არც საკვირველი იყო, კაშელი ხომ სამუილის
შეგობარი იყო!..

ყველა აღელვებული იყო, ყველას უნდოდა თითონაც
რამე შეეძინა. ვაჭარი თავის მუშტრებს მშვენივრათ იცნობ-
და. იმან ჩინებულათ იცოდა, როგორც უნდა ჩათრეულიყო
პატარა კაცი მახეში. გალბენაუშიც ისე, როგორც ყველგან
გლეხები, რაც კი მიწას შეეხებოდა, გაუმადლარნი და ხარბნი
იყვნენ. ის ღარიბი გლეხნიც-კი, რომელთაც მამულის შესა-
ძენათ უსათუოთ ვალის აღება უნდა დასჭირებოდათ, ისინიც
კი სცდილობდნენ შემთხვევა არ დაეკარგათ და მესაკუთრენი
გამხდარიყვნენ. ისინი იმასაც კი არ ანგარიშობდნენ: ეს ახ-
ლად შეძენილი მიწა იმდენს კი მოგვცემს, რომ ვალის სარ-
გებელი მაინც გადავიხადოთო? იმისთანა ხალხს, რომელიც
რასაც მოიგებს, თითონვე სჯამს და რომელსაც არაფრის და-
კარგვის შიში არა აქვს, რადგან არც არა აბადია-რა, ვაჭრის
უნარი და გამჭრხახობა ვინ მისცა?

ვაჭარს ყველანი მოუთმენლად ელოდნენ, რადგან უიმი-
სოდ ვაჭრობას ვერავენ ვერ დაიწყებდა. ბოლოს ნაცნობი
ეტლიც გამოჩნდა, რომელსაც კოფაზედ ვერცხლის ბუზმენ-
ტებით მორთული მეეტლე შემოსჯდომოდა. გარრასსოვიცმა
თან ახალგაზდა ვექილი როზენტალიც მოიყვანა, რომელსაც
აქვე უნდა შეედგინა საჭირო ქალაღები.

სამუილმან სიამოვნების თვალით გადახედა თავის მუშტ-
რებს.

— სწორედ გაგიჟებულა, ამოდენა ხალხი! — წასჩურჩულა კაშელერნსტმა თავის მეგობარს, ხელის ჩამოსართმევით რომ მიუახლოვდა.

ცოტა ხნის შემდეგ ყველანი „ბიუტნერიანთ“ მამული-საკენ გაემართნენ, ვაჭრობა ადგილზედ უნდა მომხდარიყო. სამუილს მოსავლის იმედი ჰქონდა, რადგან იცოდა, რომ მოსავლის მაცქერალს მამულის შეძენის სურვილი უფრო გაუხოვლდებოდა. ვაჭარი და მიკიტანი ცოტას ჩამორჩნენ გლეხებს, ალბად რამის მოსალაპარაკებლად თუ, მაგრამ უცბათ შენიშნეს, რომ წინ წასულნი განცვიფრებულნი გაჩერდნენ და ერთ წერტილს ჩააჩერდნენ. მალე ხმაურობაც გაისმა. როგორც ეტყობოდა, ზოგს უკვირდა რაღაც ამბავი და ზოგს სიცილითაც კი არა ჰყოფნიდა.

— რა ამბავია? — დაეკითხა გარდასსოვიცი.

ხალხმა ახლად გადახნულ მინდორზედ მიუთითა გარდასსოვიცს.

კაშელმა ფაკვირვებით თუ შიშის წყალობით შეჰკივლა კიდევ და რამდენიმე ნაბიჯი გაირბინა. და როგორც გუშინ ტრაუგოტტ ბიუტნერი, ესლა ესეც ისე წამოჭარხლებული და ხახა. დაღებული გაშეშდა. ის ეშმაკური ღიმილი, რომელიც არასოდეს არა სტოვებდა ხოლმე კაშელის სახეს, ესლა უკვალოდ გაჰქრა.

ხალხი ნიშნის მოგებით იღიმებოდა და ერთმანეთს თვალს უშვრებოდა. ახია კაშელზედ!

ის მინდორი, რომელსაც გუშინ მწვანე ჰევი ამშვენებდა, დღეს შავი ბელტებით იყო სავსე. ბიუტნერს ამოდენა მინდორი ერთ ღამეში სულ მთლათ გადაეხნა.

III

გალბენაუელ გლეხების სამუშაოც იწურებოდა საქსონიაში. ქარხალს აგერ სამჯერ ჩამოუარეს და თუ რამე საზრუნავი ჰქონდა, არა დაივიწყეს-რა. ზაფხულის, არაჩვეულებრი-

ვი, სიცხეების წყალობით ჰურიც მალე მომწიფდა; ჯერ ისევ თიბათვე იყო, მაგრამ ყანებს ყვითელ თავთავზედ ეტყობოდა, რომ მკასაც მალე შეუდგებოდნენ.

მკის მოახლოვებამ გლეხების სამუშაოშიც ცვლილება შეიტანა. დღევანდლამდის ვინც რას მოასწრობდა და გააკეთებდა, სასყიდელიც იმის დაკვალობაზედ ეძლეოდა. როცა უნდოდათ მუშებს, მაშინ იწყებდნენ და როცა მოისურვებდნენ, მაშინ გაათავებდნენ მუშაობას. მეტი რომ მოეგოთ, სამუშაოთ განთიადისას გადიოდნენ და კარგა შელამებამდის საქმეს თავს არ ანებებდნენ; თუ პატარ-პატარა შესვენებას არ მივიღებთ მხედველობაში — საუზმისა, სადილისა და ვახშმის დროს — მთელი დღე თითქმის შეუსვენებლივ მუშაობდნენ. ამ გვარად, თავიანთ მეცადინეობის წყალობით ცოტაც არ მოაგროვეს ფული. მაგრამ სიჩქარით არც არა გაუფუჭებიათ-რა, რადგან ყოველ მათ ნაბიჯს ზედამხედველი — გუსტავ ბიუტნერი, თვალყურს ადევნებდა. გუსტავი არავის ათქმევინებდა — შენმა მუშებმა კარგათ ვერ გააკეთეს საქმეო. ბ. მოურავი ერთხელ და ორჯერ არ მივიდა მინდორზედ მოულოდნელად, უნდოდა რამე მიზეზი ეპოვნა, რომ ლანძღვა-გინების შემდეგ კუთვნილი ფულიდან რამე გამოეპარა, მაგრამ ტყუილად ირჯებოდა. მიზეზს ვერაფერს უპოვნიდა გუსტავს. აქნობამდის კი ვერც ერთხელ ვერ იპოვნა ამგვარი შემთხვევა და შემდეგში რა იქნებოდა, ვერავინ იტყოდა.

მკის დრო კი რომ მოახლოვდა-სულ ერთიანად გამოიცივალა გარემოებამ. ეხლა კი გაღბენაუელ გლეხებს დღიურად უნდა ემუშავნათ. გლეხებმა გეშკეს წყალობით გამოიანგარიშეს და მალე გაიგეს, რომ ეხლა უწინდელზე ბევრით ნაკლებს აიღებდნენ ფულსა. ამ საგანმა ცოტა ლაპარაკი და კამათი არ გამოიწვია იმათში და ბოლოს გუსტავსაც მიჰმართეს: სთხოვე პატრონს, ხელშეკრულობის ეს მუხლი შესცვალოს და ხელის ფასი დღიურათ არ გვაძლიოსო. მაგრამ გუსტავმა ნამაპაპურათ მიუგო: „რაც ერთხელ კალმით დაწერილა, იმას ცულითაც ველარ ამოშლიო“ და დასძინა ხელშეკრულობის გამოცვლა.

ყოვლად შეუძლებელი არისო. ამან დიდი უსიამოვნობა და მითქმა-მოთქმა გამოიწვია და ზოგიერთებმა პირდაპირ გამოუცხადეს: თუ დღიურად გვამუშავებენ, ვიზარმაცებთ და სამუშაოზედ დროზედ აღარ გავალთ ხოლმეო.

აქ გეშკესაც შემთხვევა მიეცა, რომ ნათლათ გამოეთქვა თავისი ხასიათი და შეხედულობანი. კარლი ბატონსაც და იმის მხლებლებსაც საშინლათ ლანძღავდა და პრტყელ-პრტყელ სიტყვებსაც ხმარობდა, როგორც, მაგალითად, „სასყიდლით დაყმობა“, „მუშების ექსპლოატაცია“. გუსტავმა უსაყვედურა და „წითელი“ უწოდა. გეშკემ მოისმინა მეგობრის საყვედური, მაგრამ ეშმაკურის ღიმილით უპასუხა: რაც უნდა ცუდები იყვნენ „წითლები“, „ოქროსას“ მაინც ბევრით აჯობებენო.

ერთხელ, როგორღაც, შეგროვილ მუშებს მოურავი ცხენ-და-ცხენ მიუახლოვდა და ამაყურის კილოთი გამოუცხადა—ხვალ ქვაყის მკას უნდა შეუდგეთ და, მაშასადამე, ხელშეკრულობის ის მუხლი, რომელშიაც დღიურ სამუშაოზედ არის ლაპარაკი, ძალაში უნდა შევიდესო. მე დარწმუნებული ვარ, მუშები მზის ამოსვლასთან ერთად გავლენ სამუშაოთ და გულმოდგინეთაც იმუშავებენო. ბოლოს დაემუქრა კიდევ—სიზარმაცეს არ მოვიტმენ და არა თუ ფულს დაგიჭერთ ხოლმე, სულაც გაგრეკავთ და უადგილოთ დაგყრითო. ამ სიტყვებზედ ცხენს დეზები ამოჰკრა და ისე გააჰენა, რომ მუშებს მტვერი და ქვიშა შიგ თვალებში მიაყარა.

გეშკემ რაღაც მნიშვნელოვანი ღიმილით გააცილა ახალგაზდა მოურავი და დამცინავი კილოთი მიაყოლა:

— ფრთხილად, ჩემო გვრიტო, ფეხი არაფერს წამოჰკრა! თუ ხუთ საათზედ აღრე ავდგებით—ესეც ჩვენი სურვილი და ნებაყოფლობა იქნება; მაგრამ თუ კანონით დადებულ დროზედ მეტს გვამუშავებ, ცოტა წელში მოიხარე! ასე გახლავთ საქმე, მაშ!

მეორე დღეს მუშების ერთი ნაწილი გათენების ხუთი საათისთვის ვერას გზით ვერ წამოაყენეს ფეხზედ. გუსტავის

ვერც მუქარამ გასკრა და ვერც მუდარამ. გაჯიუტებულ მუშებს მეთაურათ კარლ გეშკე ჰყავდათ. ხელშეკრულობაში არაფერია ამხედ ნათქვამი, რომ კანონით დადებულ დროზედ მეტი უნდა იმუშაონო. მუშაობა დღე სუთ საათზედ იწყება და სალამოს შვიდზედ თავდება და თუ ძლიერ არ შეგვეხვეწებიან, ერთ წუთსაც არ ვიმუშავეთ მეტსაო.

გუსტავი მეტად ცუდ მდგომარეობაში ჩავარდა. ერთის მხრივ ვერც არა ეთქვა-რა გეშკეს წინააღმდეგ და მეორეს მხრივ, როგორც ზედამხედველი, ბატონის წინააღმდეგობასაც ვერა ჰბედავდა. ამდენი ხალხის პასუხისგება ეხლა უფრო მძიმედ დაწვა გუსტავს ზურგზედ. ბოლოს დაჰპირდა ამხანაგებს, მოურავს მოველაპარაკებო და ამითი აბობლქრებული მუშები, ცოტა არ იყოს, დამშვიდა.

სადილობის დროს ბიუტნერი მოურავისკენ წავიდა, მაგრამ მოჰკრა თუ არა მოურავმა უდროოდ დროს მოსულ ზედამხედველს თვალი, გაკვირვებით თვალეხი დააქციტა და წვეულობის მიზეზი რომ გაიგო, მაშინ ხომ პირიდან ცოფები გადმოჰყარა.

— როგორ? თქვენ მიწერთ მე პირობებს და თქვენა ბრძანებლობით? ხელშეკრულობაში რა სწერია? მე შემიძლიან ყველანი დაგრეკოთ, იცით ესა თუ არა? მეტი დროო! ერთ კაპეიკსაც არ მოგიმატებთ. ვინც ოთხ საათზედ სამუშაოდ არ გავა, სამი მარკით დავაჯარიმებ! მაშ აჯანყებულხართ, რაღა? თქვენ ოხტში მალე მოვალთ, ნუ გეშინიანთ!

გუსტავმა ბოლომდის აღარ მოუსმინა გააფთრებულ მოურავს ლანძღვა-გინება, მიბრუნდა, ხმა ამოულებლივ, და ამხანაგებისკენ წავიდა.

პირველად გუსტავი ექვის თვალით უყურებდა ამხანაგების მოთხოვნნილებას, მაგრამ ეხლა კი გადასწყვიტა იმათი მხარი დაეჭრა და თავწასული მოურავისთვის ჰკუა ესწავლებინა. ამხანაგებს რომ დაუბრუნდა და დაწვრილებით გადასცა მოურავის სიტყვა-პასუხი, დიდი ხნის შეკავებულმა ბრაზმა ამოხეთქა და თავი იჩინა. მართალია, მარტო გეშკემ

სთქვა—მაგისთანა ქცევის პასუხათ უსათუოთ უნდა მოვსპოთ მუშაობაო, მაგრამ ამ აზრისა ყველა იყო.

გუსტავი თუმცა თითონაც კარგათა ჰგონობდა მმართველობის მხრივ უსამართლობას, მაგრამ მუშაობის შეწყვეტისა კი მაინც ეშინოდა. ერთის მხრით, გეშქე მართალი იყო, ღვთის წინაშე, როცა ეუბნებოდა, „როგორც გეტყობა, სალდათური შიშისთვის ჯერ თავი ვერ დაგიხწევიაო“. მუშაობის შეწყვეტის სურვილი საზარლად მიაჩნდა გუსტავს; იმას არ უნდოდა ამგვარ საქმეში მიეღო მონაწილეობა.

მაგრამ გეშქე? ერთხელ კიდევ აუსხნა საქმის ვითარება და დაუმტკიცა, ჩვენ არა დაგვიშავებია-რა და ხელშეკრულობის დარღვევას მოურავი ჰლამობს და არა ჩვენაო. თუ ეხლა დავემორჩილეთ, კვლავ უფრო ძნელ რამეს მოგვთხოვენ. აქ იმ გროშებს კი არა აქვთ მნიშვნელობა, რომელზედაც ვლავარაკობთ და რაც მოვიმიზეზებთ, აქ თვით არსებითი მხარეა მხედველობაში მისაღები. სწვა რომ არა იყოს-რა, თავმოყვარეობით მაინც არ უნდა დამორჩილდნენ, თორემ დაგვცინებენ კიდევ—შევაშინეთო. ზედამხედველი კი პირველი უნდა წავიდეს ამ საქმეში და მუშების უფლებები დაიცვას. ამოდენა ხალხი თუ აიყარა თავის სამშობლოში და უცხო ქვეყანაში გადმოიხვეწა, ისიც გუსტავის იმედით გაჰბედეს და ნუ თუ ეხლა, გაჭირების დროს, თავის თანამოძმეებს მხარს არ დაუჭერს?

ამგვარი ლაპარაკით, რომელიც გუსტავის თავმოყვარეობის გასაღვიძებლათ იყო დაწყებული, გეშქემ მალე მიაღწია თავის მიზანს. ზედამხედველმა გამოუცხადა თავის მოძმეებს, რომ გაჭირებაში ღვთის ანაბარათ არ დაგტოვებთ, ძალიანაც რომ მინდოდეს, უსამართლობას და ძალმომრეობას ვერ მოვივითმენო.

— ვაშა, ვაშა! აბა ეხლა კი გავიფიცებით! — შესძახა გახარებულმა გეშქემ.

აღტაცებული გეშქე ყველას არწმუნებდა, მე კარგათ ვიცი როგორც უნდა გაფიცვა. მუშებმა თუ შეაგნეს, რაც

უჭირთ და ერთმანეთის გატანას თუ შეეჩვივნენ, ბოლოს უეჭველად ისინი გაიმარჯვებენ. მაშინ თითონ მუშა დაუწერდა სამუშაოს მომცემს პირობებსაო. გეშკემ იდუმალის კილოთი ამგვარ გაფიცვას „ბოიკოტი“ უწოდა.

კარლმა სიტყვით მიმართა ამხანაგებს, რომელიც გაზეთებიდან დასწავლილი სიტყვებითა და წინადადებებით იყო გაყდენთილი. ზოგიერთა სიტყვის მნიშვნელობა თითონაც ნაკლებათ ესმოდა, არა თუ მსმენელებს. მაგრამ სწორედ ამ გაუგებარი აზრებით და სიტყვებით მოიპოვა გეშკემ მსმენელთა პატივისცემა. რაც უფრო ნაკლებათ ესმოდათ გლეხებს ამგვარი სიტყვები, მით უფრო მართლები ეგონათ თავიანთი თავი. გოგოებსაც გეშკეს მხარე ეჭირათ, რადგან ყოველ იმათგანს გაგიჟებით უყვარდა ეს გიჟმაჟი ბიჭი. თხიზელმა და გონიერმა ერნესტინამაც კი მოისურვა მუშაობის შეწყვეტა.

ყველა ამ მოლაპარაკების შედეგი კი ის იყო, რომ მუშებმა მინდორს თავი დაანებეს და მომკული პურიც კი აღარ შეჰკრეს ხელეულებათ. გაფიცულნი ყაზარმისკენ წავიდნენ.

ვაჟაკნი იქვე, სახლის წინ, ბალახზედ გაგორდნენ და სიგარები ააბოლეს, გოგოები კი ზეით სართულში, თავიანთ საწოლში ავიდნენ და რაღაცეების ჯღანვასა და კერვას შეუდგნენ. მალე ღია ფანჯრებიდან ქალების სიმღერა მოისმა. ხოროს ერნესტინა ლოტბარობდა. ცოტა ხნის შემდეგ, ველზედ სასიამოვნო მოძახილიც გაისმა. ვაჟების გუნდში გეშკე იყო ავან-ჩავანი. ერთ სიმღერას მეორე მოსდევდა; გოგოები იწყებდნენ და ვაჟები ბანს ეუბნებოდნენ.

უცბათ ეზოს მხრივ ფანჯრებში ვილაცის თავები გამოჩნდნენ.—ცვლქი ბიჭები წყლის მილებზედ აცოცებულყვნენ და ეხლა ღია ფანჯრებში იჭყიტებოდნენ. გოგოები ერთი ვაივაგლახით და წივილ-კივილით გაითანტნენ. უნარი და გულადობა მარტო ერნესტინამ გამოიჩინა, რომელმაც ფიცხლავ ყველა ფანჯარები მოხურა და დაჰკეტა. გეშკე და იმისი ამხანაგები ერთი ხანი ეღრიჯებოდნენ და აბრაზებდნენ ფანჯრებიდან, მაგრამ კმაყოფილნი, რომ გოგოების შემინება

მოახერხეს, ისევ დაეშენენ მილებზედ და კვლავ ძველი ადგილი მოსძებნეს. აქ ფები ფებზედ შემოსდეს, მკლავები თავ ქვეშ შეიწყეს და, გულალმა გაწოლილნი, მზის სხივებზედ თბებოდნენ.

უცბათ ამ ზანტ ყმაწვილებს ზეიღამ, თათქოს კოკიდანაო, წყალი დაესხათ. ბიჭები წამოხტნენ და ფანჯრებში გოგოები შენიშნეს.

ამის გარდა სხვა სისულელეც ბევრი ჩაიდინეს. რაკი მეტად საექვო და სახიფათო საქმეს მოჰკიდეს ხელი, როგორღაც თავგამეტებულნი და უზომოთ მხიარულნი შეიქნენ, რადგან ყველა მათგანი ჰფიქრობდა — თუ დაღუპვაა, ხომ მაინც დავიღუპებით და ეს ცელქობა და მხიარულობა ჭაინც შეგვრჩებაო.

მარტო გუსტავი იყო, რომ სიცილისთვისა და ხუმრობისთვის როგორღაც ვერ მოეცალა. ახალგაზდა ბიჭები რასა ჰკარგავდნენ: იმათ არავითარი პასუხისგება არ აწუხებდათ. უპუროთაც რომ დარჩენილიყვნენ — ბევრს არაფერს ინაღვლიდნენ. მაგრამ გუსტავს კი ცოლი და შვილიცა ჰყავდა, თავის-თავის გარდა საფიქრებელი. ბინდისას მოურავს კაცი გამოეგზავნა — ზედამხედველის ნახვა მიწადა. გუსტავი იმავე წუთს წავიდა მოურავისკენ, მაგრამ გეშკემ კიდევ მოასწრო რამდენიმე სიტყვის გადაგდება და ამხანაგის გამხნევება.

მოურავმა დილანდებურად უზრდელად აღარ მიიღო ზედამხედველი. დილანდელებული ყოყოჩობის ნიშან-წყალიც კი აღარ დარჩომოდა და, პირიქით, ლაპარაკის კილოც კი როგორღაც მეგობრულად შესცვლოდა. იმან სკამიც კი მისთავაზა ბიუტნერს, რაიც ჯერ არასოდეს არ ექნა თავგასულ მოურავსა.

იმის ეჭვი აღარ იყო, რომ მუშების გაფიცვა მეტად არასასურველი მოვლენა იყო მისთვის. ბ. გალშტედტის მამულებში სამუშაოდ ამისთანა გუნდი ძალიან ბევრი იყო დაქირავებული და რაღა ეშველებოდა ამოდენა მამულს, ამათის მიხედვით სხვებიც რომ გაფიცულიყვნენ? მერე ისიც იმისთანა

დროს, როცა პური მომწიფდა და ყველგან მკას მოითხოვდა! სხვაგან სადღა იშოვნიდა მუშებს? ისეც ყველგან მუშა ხელის სიმცირეს ღონობდნენ და ნაღვლობდნენ.

მოურავმა სთხოვა—ერთხელ კიდევ გამიმეორეთ რა სურთ თქვენ მუშებს, დილას გართული ვიყავ და ვერა გავიგე—რაო.

ზედამხედველმა თავიანთი პირობები გაუშეორა.

მოურავმა ყური მოითხანა. ეგ რომ მარტო ჩემზედ იყოს დამოკიდებული, კრინტსაც არ დავძრავდი და დიდის სიამოვნებით აგისრულებდით სურვილს, მაგრამ რა ვქნა, რომ ეგ საქმე მე არ შემეხება? ბ. გალშტედტი თავისებურად უყურებს საგანს და, რაღა თქმა უნდა, არასგზით არ დაგთანხმდებათ დღიური მუშაობის დროს გადამეტებული საათის ფასი ცალკე გაძლიოთო.

გუსტავმა მიუგო, მაგ შემთხვევაში ველცლებენში წავალ და თვით ბ. გალშტედტს ვინახულებო.

მაგრამ მოურავმა სულ შეუძლებლად დასახა ეს საქმე. რომ წახვიდეთ კიდევ, მაინც ვერას გახდებით, რადგან თვით გალშტედტს მაინც ვერასგზით ვერ ინახულებთ. იმას ერთხელ და უკანასკნელად ნაბრძანები აქვს, მუშები არ მოუშვათ ხოლმე ჩემთანაო.

— თქვენ ხომ გონიერი კაცი ხართ, ბიუტნერ! — დასძინა მოურავმა. — ნუ მიიყვანთ ამ საქმეს უკიდურეს მდგომარეობამდე. ერთხელ კიდევ მოელაპარაკეთ მუშებს. თქვენ სხვა ღონისძიებაცა გაქვთ ხელში... მე იმის თქმა მინდა, რომ თქვენ როგორც ზედამხედველს, მეტი გავლენა გაქვთ მეთქი იმათზედ. მოურავი და ზედამხედველი თუ შეთანხმდნენ, მუშებს ყოველთვის მოუვლენ ოხტში. ბ. გალშტედტს კი ამ საქმეში სრულებით ნუ ჩავრევთ. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ღამეთანხმებით და მე კი ჩემის მხრივ ვეცდები მუშაობის დასასრულს კარგი საჩუქარი მოგცენ თქვენა.

მაგრამ გუსტავის გადაბირება ადვილი არ იყო. იმას იმოდენი გაჰქრიახობაც რომ არა ჰქონოდა, რომ აშკარად დაენახა—მოწინააღმდეგე რა სუსტ მდგომარეობაში იყო, ბუნებ-

რივი პატიოსნებაც ნებას არ მისცემდა, რომ იმგვარ წინადადებას დასთანხმებოდა, რომელიც პირადათ იმას თუ სარგებლობას მოუტანდა, იმის მუშებს კი აზარალებდა.

მამისგან მემკვიდრეობით მიღებული ჯიუტობის წყალობით გუსტავი უღმობელი იყო და მოურავის ვერც ერთმა სიტყვამ და ხერხმა ვერავითარი გავლენა ვერ იქონიეს მაზედ. მოურავი მოთმინებიდან გამოდიოდა, თავს იხეთქდა, მაგრამ ვერას აწყობდა. ვერც ერთმა მისმა სიტყვამ გუსტავის ჯიუტ თავში ვერ გაატანა.

ასე შეუთანხმებლივ განშორდნენ ერთი მეორეს. მეორედ დღეს მუშებს კაი ხანი ეძინათ—ისე რომ დილით, ურმები რომ ჩაარახრახეს ფანჯრების წინ, იმათ მხოლოდ გვერდი იცვალეს და ისევ ძილს მიეცნენ.

გეშკე მეტად მხიარულად იყო. საქმე ძალიან კარგად მიდიოდა. „მოურავი მეტად ცუდ გუნებაზედ არისო“ ახალ ამბად მოიტანა გეშკემ. ვილა მოუმკის ეხლა პურსა? თუ ამათ არ იმუშავეს, პურს სულ მთლად დაუღებება ძირი. გეშკეს ძალიან უნდოდა ამ შემთხვევით ესარგებლნა და სხვა პირობებიც გამოეცვლევინებინა. თუ ღმერთი გწამთ, ნურაფერში მოერიდებით. ჩვენ უნდა ვუწერდეთ მაგ ვაჟბატონებს პირობებს და არა ეგენი ჩვენაო. უნდა დაფუმტკიცოთ მაგ ჯიბე სქელებსა, რომ მეოცე საუკუნეში მუშები ყმები აღარ არიან. დროა, წვრილმა ხალხმაც შეიგნოს თავის მნიშვნელობა და საჭიროებანი; დღევანდლამდის მარტო მდიდრები სარგებლობდნენ ყველაფრით, დღეს ჩვენი ჯერიც მოვიდა.

მაგრამ ამ ზომამდის კი ვერ მიიყვანდა გუსტავი საქმეს. ის მხოლოდ იმას თხოულობდა, რის უფლებაც ჰქონდა და იმ პოლიტიკურ პრინციპებს კი, რომელსაც გეშკე ეტრფოდა, გუსტავი სრულიად გულ-გრილად ეკიდებოდა. შარა გზაზე მოკრეფილი აზრები საშიშნი იყვნენ და, გუსტავის აზრით, მათი თავიდან არიდება სჯობდა. გლეხის შვილი ინსტიტუტურად იცავდა კონსერვატიულ მიმართულებას იმ მაწანწალა შარა გზის შვილისაგან, რომელსაც ასეთი დამაქცევარი და

გამანადგურებელი აზრები ქარხნებში და სხვა და სხვა ყრი-
ლობებში ჰქონდა მოკრეფილი.

დღეს მოურავი თითონ მობრძანდა ყაზარმაში და ზედა-
მხედველი იკითხა. ესლა კი ბევრი ლაპარაკი და ბაასი არ
დასჭირებიათ. მუშების მოთხოვნებიანი დააკმაყოფილეს და
ერთ საათს შემდეგ მუშაობა გაჩაღდა.

აგ. შალუძორდგინოვი.

(შემდეგი იქნება)

ს ა მ უ ო ზ ლ ო *)

ოთხ მოქმედებიანი ღრამა

ოსმალურიდან ნათარგმნი სანჯალ ბეგისშვილის აბაშიძისა.

მოქმედება მესამე

სურათი პირველი

(ფარდა აიხდება. გამოჩნდება მშვენიერად მოწყობილი ერთი ოთახი, რომელშიაც ისლამბეგს საწოლზედ სძინავს).

(ზექიე და ისლამ-ბეგა)

ზექიე (თავისთვის). სძინავს. ისევა სძინავს. როგორ კარგად აუსრულებია აღთქმა! შეჰხედეთ, რამდენი სასახელო ორდენითა აქვს შემკული გულ-მკერდი! ექიმმა, — რაო? ამ ღამესაც თუ გაუძლო, სახვალიოდ შიში აღარა აქვსო. მაგრამ, ღმერთმა ნუ ჰქნას! საშიშო რო რამ იყოს, გული-გონება ასე წყნარადა და მშვიდობიანად მექმნებოდა! როგორ ტკბილათა სძინავს! ნეტავი, ერთწუთს ძილიც არის მიემატოს! წელიწადიც რომ მომაკლდეს შენთვის, თანახმა ვარ. (გააფინებს) რა სულელური და გიჟური ოცნებები მოუვა ფიქრად ადამიანსა! ნეტავი... ერთჯერაც არის... ოჰ! ჩემგან რომ წავიდა, მისს გონებაში ხსოვ-

*) იხ. „მოამბე“ № V .

ნა ჩემი სურათისა მევე მეხარბებოდა, მეშურვებოდა. ეხლა „ერთს ლამეს დაესიზმრეო“ რომ გითხრას ვინმემ, სამახარობლოდ სიცოცხლეს მთლად არ გასწირავდი? სძინავს; რა მშვენიერათა სძინავს. ანგელოზიც რომ იყოს, ასე არ დაიძინებს! რა მშვენიერათ დაუფენია მუთაქაზედ თმები... ნეტავი, მუთაქათ ჩემი გულ-მკერდი ქცეულიყო... ნეტავი, სახურსაბანად ჩემი თმები დაჰფენოდა. ამგვარ რამეებს ლაპარაკობს ადამიანი და მერმე-კი ველარ უძლებს.

გულზედ რომ მივისვენე, მაშინ მეგონა, ჭკუამ, გულმა და გონებამ ერთად გულმკერდში ჩაიკრეს. (შორიდან ზარბაზნის ხმა მოესმის). ოჰ, ღმერთმა წაგწყმიდოს! არც ავადმყოფი იცის, არც დაქრბლზე ჰფიქრობს... სიცოცხლის მისანიჭებლათაც რომ ყოფილიყო ხალხისათვის ზარბაზნები გამოგონილი, იქნება ასე თავისს დროზედ და რიგზედ მაშინაც არ დაიწყებდნენ სროლასა! იმიტომა ხართ მოსული, რომ სამშობლოს გულისათვის შესწიროთ თავი? აბა, მაშ, რათ გამოხვედით სამშობლოდგანა! თუ გამოხვედით, მოკვდით კიდეცა... თორემ სიკვდილი რომ მოგელანდებათ, შევარდნის დამნახ წეროსავით მთლად დაიბნევით, ხოლო თუ შეიძელით ვისიმე მოკვლა, სწრაფლ-მავალ ღრუბლებთან სირბილის დამჩემ ვეფხვავით დაედევნებით უკან, რაა? თითქოს თქვენგნით დახოცილთა სულნი თქვენ შთაგბერდებოდეთ! თითქოს თქვენგნით დახოცილთა დღენი თქვენ შეგემატებოდეთ! (ზარბაზნის ხმა თან-და-თან იმატებს. ისლამ-ბეგს გამოეფვიძება, ოთასის ერთს კუთხეში მიიმალება).

ისლამ-ბეგა. გაისროლეთ! გაისროლეთ! მძინარე ლომები დააღვიძეთ: ახლავე მათი სახე წინ დაგიხვდებათ, კლანკები მკერდს შეეგებება.

ჩემს მკერდზედ რაღაა ეს? ჰო! დაქრილი ვიყავი... ვაი, რომ ჩემგან მოგებული ომი... ხმლები, დარ-

ღვეული და დაბნეული ჩემგან რაზმები... ყველა ეს სიზმარი ყოფილა! ყოვლად მოწყალე ღმერთო, რა გცოდნე, ნეტავ!.. ბურანშიაც-კი ზექიეს სახე მელანდებოდა, ამეხილებოდა, ისევ ზექიეს სახე მელანდებოდა... ადამიანი ჯოჯოხეთში იმყოფებოდეს და სამოთხეში-კი ეგონოს თავი, შენს სამართლიანს მოქმედებას ვით ეკადრება?.. (ზარბაზნის ხმა გახშირდება, გუფ-მოსუფად) ოჰ! მტერს ბრძოლის ველზედ მოწინააღმდეგე ვერ უპოვნია და ზარბაზნები სალის კლდისა და მინდვრებისათვის მიუპართნია. ჩვენ რომ ციხეში ვართ, ამითი ხომ ვაჟკაცობასა და მამაცობას ვერ წარმოიდგენენ... ჯერ ერთზე ორი, ორზე ხუთნი გამოვიდნენ.. მათს ტყვიას რომ მუდამ მკერდითა და შუბს კიდევ გულ-გონებით მხედ დავუხვდეთ, მზადა ვართ. მაგრამ ჩვენს ამგვარს გულმოდგინებასა და მამაცობას რიცხვმრავლობითა სკდილობს აჯობოს; ჩვენც მაშინ უთუოდ ფარად ქვასა და რკინას გავიხდით. (უფრო იმატებს ზარბაზნის ხმა) გასკდი! გასკდი! არამც თუ შენის ხმისაგან, შიგ მყოფმა ცეცხლმა დედამიწაც რომ ამოხეთქოს, გაანადგუროს, იმის ხმისაგან შეშინებულს ერთს დედაკაცს, ერთს ბავშვსაც-კი ვერ მოიპოვნი ჩვენთაგანს ამ ციხეში.

რა შემცდარი აზრისა ვყოფილვარ! მეგონა, სამშობლოს გულისათვის სიკვდილი რომ შესძლოს, ორმოცი კაციც არ იპოვება-მეთქი. სჩანს, მტერსაც ჩემსავით გაუცვნია ოსმალთა!.. დიახ საზოგადოდ ოსმალები სამშობლოს არად აგდებენ, გეგონებათ, მართლაც არაფრად იმჩნევდნენ. მაგრამ, აბა, მტერი აჩვენე! აბა გაიგოს, სამშობლოს წმინდა ადგილები უცხოთა და მტრის მურტალი ფეხებით უნდა იქმნას გათელილიო, ჰნახე მაშინ ხალხს როგორ სხვა ელფერი ედება. მაშინ ადამიანი უბრალო სოფლის კაც-

სა და ჩემ შორის ვერასფერს განსხვავებას ვერ ჰნახავს. აი, უღელში წყვილის გამორჩევას რომ ვერ ახერხებენ, ის საბრალო ფეხ-ქალამნიანი, ტკბილენიანი და სახე-მშვიდობიანი სოფლელები სრულებით სხვადღებთან და ოსმალეთის სიმზნე-სიუხვე იხატება მათში. მთლად უძლოურიც-კი კბილით ხმაღსა და ხელით ტყვიას ეკვეთება. სასაზღვარო ციხის ერთი ქვის—უბრალო ერთი ქვის ზრუნვაში თავისს ლეკვების დამცველ ძუ-ლომისა და ღვიძლ დედის ნამუსის დამცველ მამაც ვაჟ-კაცისაგან არ ირჩევიან. შეჭხედე, აბა წინად, სანამ ბრძოლის ველზე ჯარს გამოიყვანდნენ, იძულებულნი იყვნენ, როზგი ეხმარათ ხოლმე, ახლა-კი ეს არის მტერი გამოჩნდა და ის როზგითა და ძალდატანებით გამოყვანილი ჯარი ბრძოლის ველზედ მტრის წინააღმდეგ დევნისაგან ჩვენვე ჩვენის ხმლითა და შუბით ვეღარ შეგვიჩერებია. (გუფმოსუფი ზეწამოდგება) დიდება ღმერთს! ეს ციხე თქვენი ნასროლი ზარბაზნებით არ აიღება. პირველად ყველიფსული ამოგვართვი და მერმედ იქნებ... მტერიცა ჰხედავს, რომ თუ ხუთმა მაინც არის სისხლით არ მორწყო ჩვენი მამული, ჩვენგანი ერთის სააქაოს ისე არ გამოესაღმება!

ზექაე

(თავისთავის). ღმერთო! სადღა წავიდე ახლა? დღეს მეთორმეტე დღეა, ძლივს გონს მოვიდა. მეც რა მშვენივრად ვინახავდი თავსა. დღეს-კი ვეღარ უნდა მოვახერხო.

ისლამ-ბეგი (ისლამ-ბეგს უფრო მოუფა ვული). გაისროლეთ, გაისროლეთ, თქვენის მთავარის ძალის წინააღმდეგვე, თუნდ მარტომაც რომ დავიხიო, ოსმალს ნუ დამიძახებთ. ერთის დამტვრეული ხმლით თქვენის ჯარიდგან რვას რომ ვდევნიდი ნახევარ საათს, იმათზედ უფრო ლაჩარი ვიყო! (ისევე საწოდზედ დაეშეება).

ზექაე (ამ სიტუეებს რომ გაიგონებს, ზექაე შიმალულ ადგი-
ლიდგან წამოდგება). ისევე უნდა ავნოს თავის
თავსა...

ასლამ-ბეგა (წამოდგება). ვინ არის ეს?

ზექაე (სახის ჩვენება აჩ უნდა, ემალება). არაინ... თქვენი
მსახური... აბდულა-ჩაუში და მე თქვენის სამსახუ-
რისათვის ვიყავით დანიშნული...

ასლამ-ბეგა. თითქოს ეს ხმა... ეი, გამიგონეთ, რამდენი ხა-
ნია, რაც ვწევარ?

ზექაე (ხელის ხმით და გულ-ამოსკვნით). განა მე-კი ვიცი?..
მუდამ ღამ თქვენთან ვიყავი... დიდი ხანია...

ასლამ-ბეგა. აქ მოდი.., აქა... მომიახლოვდით, თქვენ ვინა
ხართ?

ზექაე (თავის დაფარვას სცდილობს). ვინა?.. მე?.. პოლ-
კოვნიკმა თქვენის სამსახურისათვის...

ასლამ-ბეგა. ოჰ! ეს შეუძლებელია... ორს ზექაეს ღმერთი
ვერ გააჩენდა. როგორ უნდა იქცეს ორად ჩემს თვა-
ლებში ეგ შენი სახე, ჯერაც კიდევ ამას ვკვირვობ.
(ხელებზედ ხელს მოჭკიდებს). სთქვი... სთქვი, ღვთის
გულისათვის! სთქვი... ჭრილობისაგან რომ დავიბ-
ნიდე, შენს მკერდზედ მივესვენე, მაშინ ბურანშიაც
რომ თვალთ-წინ მიტრიალებდი, შენ იყავი? ზექაე
ხარ შენა, არა? ღვთის გულისათვის, თავს ნუ დაიმა-
ლავ!.. ვფიცავ ღმერთს, ზექაე ხარ. არა და, მე ჩავ-
რიცხულოვარ, მაშ წამებულ წმიდანათა და ღმერთს
ჩამთვის ზექაეს მზგავსი ანგელოზი მოუვლენია.
სთქვი! თუ გიყვარს ვინმე, იმის გულისათვისაც არის,
სთქვი. ქვეყნათა ვარ, თუ სამოთხეში?

ზექაე. ქვეყნიერობაზედ მხოლოდ ერთად-ერთი ვინმე მი-
ყვარს, ეს შენ ხარ. ვფიცავ შენს თავს, ზექაე ვარ.
შენი ზექაე!.. მონასტრიდგან წამოსვლის დროს რა
სთქვი: „ვისაც ვუყვარვარ, არ დაიხვეს, გამომყვე-

ბაო“, დაგავიწყდა? შენი ხმა ჯერაც ყურში მაქვს, ნამოქმედარი-კი გულ-გონებაში.

ისლამ-ბეგი. მერე, რომ მიგატოვებ და წამოველ, ამისათვის ხომ არ დამძრახავ? შენს ნეტარებას, სიძალღეს, სიუხვესა და სიმდიდრეს ჩემის გულისათვის თავი მიანებე. დღეში რომ რამდენსამე ღარიბ-ღატაკს მუცელს უძღობდი, ჩემის გულისათვის ლუკმა-პურის შოვნასაც იჭირებ? თავს რამდენიმე მოსამსახურე გადგა და დაგტრიალებდა, დღეს-კი ჩემის გულისათვის ვინმე დაჭრილს კაცს ემსახურები. აბა, როგორ მოვიქცე და არარაობისაგან ჩემის შემქნელის გულისათვის შენ არ მიგატოვო. იცი? სამშობლო და სარწმუნოება ჩემთვის ორივე ერთია. ვისაც სამშობლო არ უყვარს, იმას არც ღმერთი უყვარს...

ზეკაი. ოჰ, სამშობლოზედ ლაპარაკსა და ფიქრს რომ დაიწყებ, როგორა მადლდები. შენზედ რომ ვფიქრობ, გულ-გონებაში მეც იმდენსავე სივრცე-სიძალღეს ვპოულობ... ისეთი სიტყვები მითხარი, რომ მგონია, თითქოს სიცოცხლე მემატებოდეს. მემატება და სხეულ არსებაში აღარ მეტევა. გულ-გონებას თითქოს ვარდები ეშლება. ამომავალი მზე და მთვარე ფიქრს მინათლებენ. შენმა სიტყვებმა მეც თითქოს ვაჟად მაქცია. გულ-გონება უფრო მეტის გამბედი არის. ხვალ ბრძოლის ველზედ უნდა გახვიდე. ჯარს მუდამ წინ უნდა უძღოდე. მეც უეჭველად შენთან ვიქნები ყველაზედ ახლო. ყოველგვარს განწირულებას ვიკისრებ. შენთან ერთად იქნებ სიკვდილს ვერ გავიზიარებთ!... ისევ შენშია დიდება... ისევ შენშია გმირობა... შენ სამშობლოსათვის ჰზრუნავ, მე-კი—შენთვის. შენ შენის მარჯვენითა ხარ მაგარი და მძლე, მე—შენის წყალობით. (ხმაურობა შეიქნება).

ისლამ-ბეგი. რა .მბავია?

ზეკაი. არ ვიცი.

სურათი მეორე.

ივინივე, სიდეი-ბეგი და რამდენიმე აფიცერი შემოვიდნენ.

სიდეი-ბეგი. ყველანი აქ შევიკრიბნეთ, აქ ვითათბიროთ.

ზოდზოდჯოვნიკი. ნუ თუ ისევ სათათბიროთ გაგვიხდა საქმე? ციხეს ვინ უნდა მოჰხედოს? ხვანთქარს ხომ ფაშაზე ჰქონდა მინდობილი და აგერ ერთმა ყუმბარამ ფაშაც თან წაიტანა. უთავოდ ჯარი როგორ იომებს? აქ დავრჩეთ და...

აბდუჯა-ჩაუში. მერე ფაშის სიკვდილით ქვეყანა ხომ არ დაილუპება?

ზოდზოდჯოვნიკი. გაჩუმდი, კაცო... საბრალო ციხეში მყოფნი შეიბრალებთ! აქაურობა რომ ხვანთქარს ჰნდომოდა, საშველად სპასალარს გამოგზავნიდა (მთელს აფიცრებს და ჯარის კაცებს ყველას ერთად პასუხის გაცემა რომ უნდათ).

ისლამ-ბეგი (გულ-მოსულა წამოფარავებს). კაცო, ეშმაკი ხომ არა ხარ! ან ეშმაკზე უფრო საძაგელი რამ? მაგრამ ეშმაკზე საძაგელი რაღა იქნება? ჯაშუში... უსათუოდ ჯაშუშია... ეს გაუტანელი... უსინდისო! ხვანთქარმა თუ ციხე ფაშას მიანდო, მე და შენ აქ რაღა მოხელოენი ვართ? სპასალარისგან ელი შველას? მტრის ყუმბარები ხომ შთლად ახალ-მოსულებს არ დაჰსრესავს და დაჰყლეთ? ხომ არ გაგიყებულხარ? ვსთქვათ, ეს მოთათბირენი დაიხოცნენ, მერე? მაშველი რომ მოვა, რა იქნება? სამშობლოს პურ-მარილი არ გიქამია! სამშობლოს წყალობით არა სცხოვრობ! ყოვლად უღირსს ამ ჩინამდე მიგიღწევია. ნუ თუ შენი ხვანთქარისადმი პირველი სამსახური მისივე საუკეთესო ციხე-დარბაზის მტრის ხელში ჩაგდება უნდა იყოს.

იქნება გგონია, ეგ ხმალიც იმიტომ ჩამოგვიდეს, რომ ვისაც შეგხვდეს, გადაულოცო? რას გაჩერებულხართ? რისთვის არ დაახვრეტინებთ ამ საძაგელსა? მტერს „დავებდეთო“, განა ამ სიტყვას უნდა გავუძლოთ? სისხლი გაგიშრათ? გულმა ძგერა შეგიწყვიტათ? რას გაოცებულხართ, გაჩერებულხართ? ნუ თუ ჩემს გარდა სხვა ოსწალო აღარ არის აქ? (იეჩიშის შიტანას მანდამებს, შაკრამ აფიცრები ჩაქრევიან).

შოდშოდკოვნიკი. შენ გაჩუმიდი და თუ რამე სათქმელი აქვთ, ამ აფიცრებმა ილაპარაკონ.

ასლამ-ბეგი (რესტამ-ბეგს). შეჭხედეთ, როგორ თავს იგდებს, ნუ თუ თქვენც გაჩერებულხართ?

რესტამ-ბეგი. მე? ვისი პირიდანაც-კი გავიგონებ დავნებდეთო, თოფის პირით პასუხს გავცემ.

სიდკი-ბეგი. კმარათ! ვინც ამას შემდეგ „დავნებდეთს“ გაიმეორებს, იცოდეთ, დავახვრეტინებ.

1-ლი აფიცრა. მერე ამ ცბიერ ბოროტს რაღასთვის აცოცხლებთ?

2-რე აფიცრა. ომში ვართ, ბატონებო, ტყვეა-წამალი ბრალი არაა?

ასლამ-ბეგი. ერთი ხმალის დაქნევითაც კარგად გავაპობ ორადა.

მე3- აფიცრა. რათ გინდათ, რომ მაგ მუხთალის სისხლი დაძღვაროთ!

1-ლი აფიცრა. კარგად დაფიქრდით! საშიში არ არის, რომ ცოცხალი დარჩეს?

სიდკი-ბეგი (ახდუღა-ჩაუშს). წაიყვანე და ქვეშ მიწაში რომ ოთახებია, იქ დაატუსაღე და დარაჯი დაუყენე.

ასლამ-ბეგი. მერე, ბატონო, განსაცდელზე რისთვის არ ფიქრობთ?

სიდკი-ბეგი. მოითმინეთ, სატუსაღო სასაფლაოსავით მოუღებს ბოლოს გულის ძგერასა.

სურათი მესამე

ივინივე და სხვა აფიცრები.

აფიცრები (შემოყვან). მტერი მარჯვენა ფრთიდან მოდის. აბა ამხედრდით! (ბრძოლის ტრამპეთი დაიკვრება, ყველანი საჩქაროდ გარეთ გავლენ).

სურათი მეოთხე

სიღვი-ბეგი, ისლამ-ბეგი და ზეკეი.

სიღვი-ბეგი (ისლამ-ბეგს წინ გადუდგება). პატარა ხანს მოიცა. ამ გვარს თავს-დასხმას ივინიც მისცემენ პასუხს. იცი, რომ მართლაც ციხე განსაცეველშია? არც საშველი გვაქვს, არც სურსათი, არც ფული და აღარც აფიცრები გვყავს. ნამდვილი ღმერთმა იცის, მაგრამ, როგორცა სჩანს, ხვანთქარს ციხე გულიდგან ამოუღია.

ისლამ-ბეგი. ბატონო, აბა, ეგ რა სათქმელი არის. როგორ იქნება ხვანთქარმა თავისი ციხე-დარბაზი გულიდგან ამოიღოს? სპასალარმა მაშ რალა მოიქმედოს? ალბად, ჩვენი იმედი აქვთ და იმიტომ თავიანთს გეგმას არა სცვლიან. ნეტავი პირველადვე მონახვედრს ტყვიას მოვეკალი და შენგან-კი ეს სიტყვები არ გამეგონა.

სიღვი-ბეგი. შვილო, ციხის დანებებაზედ მე არაფერს ვფიქრობ. განთავისუფლებისათვის-კი ვეძებ საშუალებას. ციხის დანებების მსურველი შენთან როდი ითათბირებს.

ისლამ-ბეგი. განთავისუფლებისათვის საშუალებაო... ვიომებთ...
დავიხოცებით... დანებება-კი შეუძლებელია.

სიდკა-ბეგი. ციხის განთავისუფლებისათვის ერთი საშუალება-
ლაა. კაცია საჭირო, რომ მოკვდეს.

ისლამ-ბეგი. მერე, მე ხომ ჯერ არ მომკვდარვარ.

სიდკა-ბეგი. არ მომკვდარხარ, მაგრამ ჯერ კიდევ ჯანზედ არა
ხარ.

ისლამ-ბეგი. დიდება ღმერთს! მერე, განა უჯანო კაცი სიკვ-
დილს ვერ შესძლებს? ბატონო, თქვენ თქვენი აზ-
რი განაგრძეთ... ჩემის სამშობლოსათვის, ავადაც
ვიყო, მაინც მოვკვდები. კარგათ მყოფი ხომ, რალა
თქმა უნდა, ერთხელ ხომ უნდა მოკვდეთ.

სიდკა-ბეგი. შეგიძლიან ამაღამ მტრის ბანაკში შეხვიდე და
ტყვია-წამლის საწყობი ააფეთქო?

ისლამ-ბეგი. შემიძლიან, ააფეთქებ. საჭირო რომ გახდეს,
ზედ შევსდგები და ისე მივსცემ ცეცხლსა, მაგრამ
ბანაკში შესვლა-კი შესაძლებელია, განა? ეს არ ვი-
ცი სწორედ.

სიდკა-ბეგი. საქმეც ეგაა! ჩემი განზრახვა, მართალია, სულე-
ლურია თითქოს, რადგან ასში ერთხელ არ გამარ-
ლდება ხოლმე ასეთი იმედი... სხვა ტყუილ-
უბრალოდ მტრის ხელში ჩავარდნა და თავისა ჩაკვ-
ლაა... ხელის მოკიდვით მიყვანა და ტყვია-წამლის
საწყობზედ დასმა რომ შესაძლებელი იყოს, ამ ცი-
ხეში ათას კაცს ვიპოვნოდი მაშინ მსურველსა, რომ
ყოველგვარი განსაცდელი ეკისრნა... მაგრამ ამ
გვარს საშიშსა და განსაცდელს ხანებშია ხოლმე სწო-
რედ საჭირო, რომ შეუძლებელი შესაძლებელი გახ-
დეს. ეს ერთი მიზანი ჩემის ქეშმარიტებისა! კიდე-
ვაც გარდავსწყვიტე: დღეს, საღამო-ჟამს, მტრის ბა-
ნაკში უნდა შევიდე, მაგრამ ამხანაგია ჩემთვის სა-
ჭირო.

ისლამ-ბეგი. მერე, ამ საქმეს, განა, მარტო მე არ ვეყოფილი?

სიდკი-ბეგი. ერთი კაცი რომ ჰკმარებოდა, როგორ გგონია, განა, დღევანდლამდის-კი არ შევუდგებოდი საქმის აღსრულებასა?

ისლამ-ბეგი. ბატონო, აბა. ეგ რა მოსაზრებაა! ციხე-დარბაზი შენით არის უშიშრად მდგარი და რაღაცა ვაჟაკური საქმისათვის მიზანი უნდა გააქარწყლო.

სიდკი-ბეგი. ისლამ-ბეგ! გეტყობა, წელანდელ უსინიდიოს სიტყვებს აქცევ ყურადღებას. მაღლობა ღმერთს, ციხეში სამხედრო სკოლაში მომზადებული და ყოველის ჯილდოთი ბრძოლის ველზედ დასაჩუქრებული მამაცი აფიცერი და ჯარის-კაცი მრავლადა გვყავს, რომლებიც სიკვდილთან ბრძოლას არ გაექცევიან. ოჰ! უნდომადო! არ გინახავს, რა ვაჟაკობა გამოვიჩინეთ. მტერი ყოველდღე ორმოც-ორმოცი ათასი კაცით თავს გვესხმოდა, ჩვენ-კი ორ-ორი, სამ-სამი ათასი კაცი რომ შევიყრიდით თავსა, ციხე-დარბაზის დაცვასაც აღარ ვკადრულობდით, ერთი ხმალი ათხუთმეტს შუბს ეკვეთებოდა. კბილები და ფრჩხილებიც-კი იარაღად გვქონდა გადაქცეული. ღმერთია მოწამე, ჩვენი თარეშობა რომ გენახა, ბრძოლის ველზედ შაჰნამას მოთხრობებს ქეშმარიტად ერწმუნებოდი. იმედი გქონდეს, ჩვენის ჯარის-კაცს რომ ათასი სული ჰქონდეს, ყველას შესწარავს და ციხის ერთ ქვასაც-კი მტერს არ დაანებებს.

ისლამ-ბეგი (ტრემდებს შიშოვნად). გიგდებ ყურსა და ბავშვივით ვსტირი სიხარულისაგან! ვიცი, ჯარი ციხეს არ დაანებებს, მაგრამ მტერი ძალით აიღებს; ფაშა გარდაიცვალა. შენც რომ თავი შესწირო, ომიანობის მოქმედებას ვინდა უნდა უფროსობდეს? თავი უნდა შესწირო? მერე, შენგან რჩევის მიუღებლად ვინ რას გააკეთებს? კიდევ უნდა შესწირო თავი? თავი მხედრობისა? მოჰსპო ტვინი და მოქმედება მკლა-

ვებს, ფეხებს მიანდო?.. ვაჩერდი, ღვთის გულისათვის, სამშობლო შეიბრალო!

სიდეკი-ბეგი. რა ვუყო შვილო? უკანასკნელი საშუალება და ღონისძიება ერთს კაცს როგორ მივანდო? საქმემ რომ დასახმარებელად სხვა ვინმე მოითხოვოს?.. ვინ იცის, რა მოხდება და რა არა.

შექიე (კუთხიდან წამოდგება). რადგანაც ორი კაცია საქირო, მეორე მე ვიქნები.

სიდეკი-ბეგი. ვინ არის ეს? საბრალო ბავშვი! იყავი შენთვის. **ისლამ-ბეგი** (შექიეს). რას ლაპარაკობ?

შექიე (ისლამ-ბეგს). ოჰ, შეუბრალებელი, შენი საფლავის პაწია კუთხეც-კი გშურს ჩემთვისა? (სიდეკი-ბეგს). კეთილი ინებეთ, ბატონო! სასიკვდილოდ კაცს ეძებდით. თუ სხვისა მოკვლა არ შემიძლიან, თავისა ხომ კარგად შევიძლებ... წინადაც მქონდა მოხსენებული, რომ თქვენზედ ადვილად მოკვდები. მტრის ბანაკში ფარულად უნდა შესვლაო, ამას ბრძანებდით. მაკედონელი გახლავართ, ცოტა არ იყოს ენაც ვიცი. ჩემთვის ფარულად შესვლა თქვენზედ უფრო ადვილია. სადაც უნდა შევიდე, თავს ისე ადვილად არ ვაცნობიებ. თუ არა გჯერათ, ისლამ-ბეგს ჰკითხეთ.

ისლამ-ბეგი (შეჩერებით). ბავშვი ჭკვიანი სჩანს.

სურათი მეხუთე

იგინიჰე და აბდულა-ჩაუში

აბდულა-ჩაუში (შამოდის). გაღმა ისევ ჯარი იყრის თავსა. იქნება იერიში მიაქვთ? ციხეში გთხოვენ.

სიდეკი-ბეგი. აბდულა-ჩაუშ.

აბდულა-ჩაუში. ბატონო!

- სიღკა-ბეგი.** აქ მო, შეგიძლიან ციხის გულისათვის თავი გასწირო?
- ახდულა-ჩაუში.** შემიძლიან. ქვეყანა ხომ არ დაილუპება?
- სიღკა-ბეგი.** ისლამ-ბეგ ამაღამ ერთს ალაგას უნდა წავიდეს, შეგიძლიან თან გაჰყვე? მაგრამ საშიში-კია: იქ წამსვლელი ასში ოთხმოცდა ცხრამეტი ტყვიით იქნება დახვრეტილი.
- ახდულა-ჩაუში.** მერე, რა არის, რომ დავიხვრიტო! ქვეყანა დაილუპება თუ?
- სიღკა-ბეგი.** ყოჩაღ, აბდულა! აბა, მაშ ციხეში წავიდეთ, ვნახოთ დღევანდელი ჩვენი ქორწინება როგორ ჩაივლის! საქმეზუდაც იქ მოვილაპარაკებთ.
- ჭექიე** (სიღკა-ბეგს). ბატონო პოლკოვნიკო! მორჩილი მონა თქვენი ამდენად რათ დაიწუნეთ?
- სიღკა-ბეგი.** არა, შეილო, შენც წახვალ. სამნი რო იქნებით, საქმე უფრო კარგად წავა... აბრულა-ჩაუშმაც ენა იცის.

სურათი მეექვსე

სიღკა-ბეგი, ახდულა-ჩაუში და ისლამ-ბეგი კავჯენ.

- ჭექიე.** (ოთახში თავისთვის). ძლივს, ბოლოს შავი მიწა გულმკერდს გაუხსნის. ღმერთს თურმე სადედოფლო გვირგვინით ჩემი შემკობა ჩემივე სისხლით უნებები! სიკვდილამდე თურმე ერთი მეორისათვის გადახვევაც აღარ ყოფილა. (მტირე ღუმიფის შემდეგ) წუხანდელი ჩემი სიზმარი რა იყო? საყვარელთან ვიყავი. მკერდზე მესვენა. ამომავალი მთვარე ფოთლებიდან იყურებოდა და თავისი აღმასივით სხივები ჩვენთვის გადმოეფინა... ხელი მისს გულ-მკერდზედ მდო და ვუსმენდი... ისიც ჩემის თმებით იფარავდა პირის სახესა... მე ნელად გულ-ამოსკვნით ვსტი-

როდი... ის-კი ჩუმ-ჩუმად ილიმებოდა... სვალზედ რომ ცრემლი გადმომკიდებოდა, თითქოს სახეზედ ახალი ვარდი გაეშალაო. გარშემო ბუღბუღნი ჰგალობდნენ, წყლები მოჩუხჩუხებდნენ, ყველა თითქოს ჩვენ გვეხარბებოდა... გადაეხედავდი თუ არა მისს პირის სახეს, მეგონა, სული გამყრია და უბეში ჩამსვენებია, სამშობლოში ვარ, ბაღში დიდი ქანდრის ქვეშ-მეთქი. მაგრამ ვაი რომ სიზმარი იყო... მაგრამ არც სიზმარის სიცხადეა შეუძლებელი. ნეტავი, მთელი სიცოცხლე იმ გვარს სიზმრებში გამატარებინა. (ფანჯრიდან ზარბაზნის ალი გამჩნდება. თრთოფავით.) ამ აღისაგანაც თოვლი სთოვს ადამიანის გულში! რა საუცხოვოდ ამოსულა მზე! ღრუბლები ათას ნაირად შეუღებია, თითქო სამოთხის ბაღებსა ჰხატავსო. სიცოცხლის უკანასკნელ დღესაც-კი არ მაცდის ზარბაზნის ბოლი, რომ დილის მშვენიერება ვნახო... (შვიტე დაფიქრების შემდეგ) სიცოცხლისაგან მცირედ თავ-მოძულებულთათვის სიკვდილი თურმე საშიში აღარ ყოფილა! მაშ, ასე: სიკვდილის წინ, რაც უნდა მედგრად მეკვეთოს იგი, უკან არ უნდა დავიხიო!..

სურათი მეშვიდე

ზექიე და ისლამ-ბეგი

ისლამ-ბეგი. (ათახში შემოვა), ზექიე ჩემო!

ზექიე (აღერსით). ბატონო!

ისლამ-ბეგი. უბედური კაცი ვყოფილვარ: შენ რომ ჩემთანა გხედავ, მეგონია ანგელოზს ჩემის გულისათვის ზეცა მიუტოვებია და დედა მიწაზედ ჩამოსულა-მეთქი. ჩემი თავი მევე ეშმაკზედ უარესად მიმაჩნია. ვფიქრობდი: ეშმაკი კაცს შეაცდენს მეთქი, მე-კი ან-

შექიე.

გელოზი შევაცდინე! ჩემის გულისათვის ამ მდგომარეობაში რაღა ვარდები, რად გინდა, ერთი მშვენიერი არსება მიწად აქციო ჩემის გულისათვის?

ოჰ! გინდა, რომ გული-გონება ჩემი საიქიოდ ნაკუწ-ნაკუწად გაასალმო. რა მოვიქმედე, განა, შენის გულისათვის, რომ ანგელოზი გგონივარ? მაგრამ მართლაც რომ ანგელოზი ვიყო, ზეცას მივანებებდი ისევ და შენ-კი არ დაგანებებდი თავსა, ქვეყნად მარტოდ ვიყავი. უძლური ვიყავ, ქკუა-გონებაში დაკარგულის მამის სურათის გარდა საოცნებო აღარა მქონდა რა. ისიც როგორ წყველიადით მოცული... არარაობა იყო ეს ოცნება. გონებაში ათას გვარ სურათებს წარმოვიდგენდი და მერე ისევ დავშლიდი. ვერც ერთს ვერ შევიყვარებდი. სიცოცხლეში... მაგალითად პოლკოვნიკს გარდა, მამათ რომ ვინმე შემფეროდეს, ვერ წარმოვიდგენდი.

ჩემს გულსა და ჩემს გონებას ცხონებული დედა-ჩემის ძმის გარდა საფიქრებლად გასართობი სხვა არა ჰქონდა-რა. მერე, ისიც როგორ გასართობად! ერთ-ზე რომ მეფიქრნა, თვალწინ მაშინვე ის წარმომიდგებოდა, ჩემს გულზედ მისიგნებულობა როგორ დალია სული მეორემ. მეორეზე მეფიქრნა, წარმომიდგებოდა, როგორ მესვენა გულზედ და როგორ ებრძოდა სულს პირველი...

შენ დანახვამდის გული-გონება ჩემი მუდამ-ყამს დაკარგულთა და საფლავთა შორის ტრიალებდა. დავინახე შენ, მეჩვენა, ეს არის ეხლა დავიბადე-მეაქი-რა არის სიცოცხლე, მაშინ გავიგე. რა არის კაცი, გაგება მაშინ დავიწყე. რა იყო ცხოვრება წინად, არ ვიცოდი. სიცოცხლე ისევ ყველაზედ მეტად მიყვარდა. შენის გულისათვის სიკვდილი სიცოცხლეს მირჩევნია. უსამართლოვ, თუ შენ გირჩევნია სიკვდილი, მე რატომ არ უნდა მერჩივნოს? დაუნდობელო!

უნდა მიგეტოვებინე, საფლავად აპირებდი მისვენებასა, მე ხომ ამ ქვეყნად შენს გარდა სული არ მიდგას, იცი; არ მოგაგონდა განა, რომ შენი დამკარგველი ზექიე ფეხზედ მდგომ მიცვალებულივით დარჩებოდა; (ტირით) ხან ჯარში წახვალ, მიმატოვებ, — ხან სასიკვდილოდ, ისევე ჩემი მიტოვება გასურს. უთუოდ ჩემგან მოშორება და გაყრა გინდა. ამაზედ მეტს უთუოდ არასა ჰფიქრობ.

ისლამ-ბეგი: ღვთის გულისათვის, დაჩუმიდი. უდემამო ობოლსავით არ ამატირო. გინდა, რაც-კი გულ-გონებაში მაქვს, ფიანდახად გადმომაშლევინო; ჩემი გულის თქმა და საიდუმლო შენ არ გიამბო, მაშ, აბა, ვის უნდა ვუთხრა? ჩემო ზექიე, ვიცი ქუჩის მაწანწალა ბაცაცათ არ მიგაჩნივარ. პოლკოვნიკს რომ სიტყვა მივეცი, პირველად სამშობლო და მერმედ კი შენი ჩემთან ერთად წამოსვლა ვიფიქრე. შენი ჩემთან წამოსვლა რომ არ მეფიქრა, არც ისე მღელვარებითა და აღტაცებით მივცემდი სიტყვას... სიტყვა მივეცი, მოვალეობა ჩემი აღვასრულე იმიტომ რომ ეს სამშობლოს, სამშობლოს სამსახურის მონდობილობა იყო...

ოჰ, ზექიე, იყავი ფრთხილად და გახსოვდეს, რომ ჩემს გულსა და გონებაში სამშობლოსა და შენის სიყვარულის მეტი სხვა არა არის-რა. მაშ არც გამოცდა უნდა ამასა, იმიტომ რომ მაგვარი გამოცდა უთუოდ მომკლავს, მაგრამ მომკლავს სამშობლოს გულისათვის, იმიტომ რომ მონდობილობა სამშობლოს სამსახურის გულისათვის იყო. უსათუოდ წავიდოდი, მაგრამ ისე დაღონებული-კი, რომ მაყურებლებს ეგონებოდათ, იქნებ სამშობლო არ უყვარსო. იქნება შენც დააკვირდი, სიტყვა რო მივეცი, ისე თავის ადგილას იყო ჩემი სურვილი, რომ პოლკოვნიკი

გაოცებული დარჩა; მივეცი იმიტომ, რომ ვიცოდი, შენც ჩემთან წამოხვიდოდი. არც სიკვდილი, არც სიცოცხლე უშენოდ არ მინდა...

ჩემი რწმენა ხომ იცი: არ უნდა მოგვედეთ. შეიძლება მტრის იარაღმა ძვალი და რბალი მთლად აგვირიოს, მაგრამ სულს სხეულ არსებისაგან ვერ მოაშორებს. შეიძლება დროთა ვითარებამ შეკავშირებული ქვები, ერთის კვერცხისაგან გამოჩიკულნი მეზობელი სამთავროები და მახლობელი ქვეყნები მთლად დაარღვიოს, გააბნიოს, მაგრამ ჩვენ ისევ ერთად უნდა ვიქნეთ. სამშობლოსათვის ყოველ წუთს სიკვდილს ვეშურებით, მაგრამ არ ვკვდებით; სჩანს, მაშ, სამშობლოს ასაყვავებლათა ვყოფილვართ გაჩენილნი.

შექაე.

ბატონო ჩემო! ნუ გეეჭვება, მოსაკდომი რომ ყოფილიყავით, ამდენს ჭრილობას ვერ გადურჩებოდით, შენს ჭრილობებს რომ ვუყურებდი, აუტანელ ტანჯვა-წვალებისაგან სული მეხუთებოდა ოჰ! არ იცი... არ იცი, რა მდგომარეობაში იყავი! არ იცი, რა ტანჯვა გადავიტანე!.. ცოტას გასწყდა, სიკვდილმა არ გამოიტეხა, მთელი თვეები შენს საწოლს ვუტრიალებდი, გემსახურობდი. შენ ველარ მიცანი, ექიმებმა იმედი დაჰკარგეს... ყველამ იმედი დაჰკარგა, მარტო მე-ლა დავრჩი... მაგრამ ბედისწერა მძლავრია. გულმოსულად ნათქვამი შენი სიტყვები გონებაში მაქვს ჩარჩენილი... ერთწამსაც ყურთა სმენას არ მოსცილებია, არ დამვიწყებია. ექიმებმა რომ გადასწყვიტეს: „ავადმყოფი საიმედო აღარ არისო“, მე სულ სხვას ვიმეორებდი: უნდა უთუოდ მოკეთდეს... ჩემმა ბატონმა უთუოდ სამშობლოს უნდა გაუწიოს მეთქი სამსახური. და მართლაც სასწაული ინება ღმერთმა, იმედი არ გამიცრუა. ღმერთი სასწა-

ულს უბრალოდ არ მოახდენს. ღვთის ნებით, ამ საქმიდანაც ცოცხლები დაებრუნდებით.

ისლამ-ბეგი. ვინ იცის?

ზეკაი. ნუ-თუ არ შეუძლიან კვალად სასწაული მოახდინოს? ღვთის სამართლიან მოქმედებისა და სამშობლოს დიდებისა რწმენა აღარ გაქვს, დავიწყე, განა?

ისლამ-ბეგი. ღმერთმა ნუ ჰქნას, რომ ერთ წამსაც არის დამავიწყდეს! ღმერთი დიდია, სამშობლო—ყოველად უმანკო, უბიწო!

სურათი მეორე

იგინიგე და აბდულა-ჩაუში

აბდულა-ჩაუში (შემოვა ოთახში). აბა, წავიდეთ, ბატონო!

ისლამ-ბეგი. სადა?

აბდულა-ჩაუში. ახლავე უნდა გავიდეთ ციხიდგან, სამ-ოთხს საათს გზაში მოუნდებით. ტანთსაცმელები მზად არის.

ისლამ-ბეგი. რომელი მხრიდგან უნდა წავიდეთ?

აბდულა-ჩაუში. გზა ნანახი მაქვს.

ისლამ-ბეგი. არ იქნებოდა პოლკოვნიკი გვენახა?

აბდულა-ჩაუში. თვითონ მოვა სანახავათ.

ისლამ-ბეგი. სჯობდა, ჩვენ მივსულიყავით.

აბდულა-ჩაუში. იმე, ერხელაც, რომ იმან იკადროს ჩვენთან მოსვლა, ქვეყანა ხომ არ დაიღუპება?

სურათი მეცხრე

გიგინიკე და სიდეკა-ბეგი

სიდეკა-ბეგი (ოთახში შემოვა). მზათა ხართ, ყმაწვილებო?

აბდულა-ჩაუში. მივდივართ, მაგრამ თუ რამდენსამე დღეს ჩვენს ამბავს ვერ გაიგებთ, ნუ გეფიქრებათ.

სიდეკა-ბეგი. რამდენიმე დღეო?.. რას ნიშნავს, აბა?

აბდულა-ჩაუში. რამდენიმე დღე რამდენსამე დღეს ჰნიშნავს, იმიტომ რომ მალეულად უნდა ვიყოთ, დრო მოვეუნახოთ, დავუფიქრდეთ და მტრის ბანაკში ისე შევიდეთ, სტუმრათ ხომ არ მივდივართ?

ისლამ-ბეგი. აბდულა-ჩაუშის ნათქვამი საქმე უფრო იმედინია.

სიდეკა-ბეგი. მე-კი მსურდა, ჩქარა როგორმე შეგვესრულებინა ჩვენი განზრახვა.

ისლამ-ბეგი. ნება თქვენია! ერთის დღით წინ ყოფილა სიკვდილი თუ უკან, ჩემთვის ერთია.

აბდულა-ჩაუში. ერთ ორს დღეს რომ შეგვიანდეს საქმე, ქვეყანა დაიღუპება თუ? (ჯარის ასამხედრებლად ტრამპუტი დაიკვრება).

სიდეკა-ბეგი. იერიშია ისევ? სიკვდილი არა ჰბეზრდება ამ ხალხსა?

აბდულა-ჩაუში. აბა, წავიდეთ, ბატონო! ზარბაზნების ყუმბარებს შუა უნდა გავიარო. ამაზედ უფრო სასახელო გზა ომში არ არის.

ისლამ-ბეგი. წავიდეთ! სიკვდილი მიგველის, სამშობლოს გაუმარჯოს!!! (ისლამ-ბეგი, აბდულა და ზექიე გაუფიქრებლად).

სიდკი-ბეგი (დაკვირვებით დასტურდება ზექიეს). ჩემი შვილი საფლავშია...

(ფარდა ჩამოეშვება)

ლ ა ლ ა ტ ი

დრამა ა. სუმბათაშვილისა

თუმცა ბევრისაგან ბევრგან იყო წარმოდგენილი „ლალატი“ და ბევრგანაც იქმნება კიდევ, მაინც შესაძლოა, რომ იყოს ჩვენს მკითხველებში იმისთანა პირი, რომელსაც არც წაეკითხოს და არც დადგმული ენახოს ხსენებული დრამა, ამისთვის ვცანით სამჯობინრად განხილვის წინეთ მოვიყვანოთ მისი შინაარსი.

მოქმედება იწყება ტფილისიდან, სადაც მდიდრულად მოართულს ტახტზედ ზის მოკვცილი საქართველოს მტარვალი სულეიმანი; მუხლებზედ უდევს ოქროს ხმალი და ხელში კრილოსანი. მტარვალი ცოტად აღელვებულია იმ ამბით, რომ ირანის შაჰი მასზედ გამწყრალა ერეენის ხანის ენატანიაობით. ჯაერს ჰყრილობს ფარ-ბეგზედ — ქართლის ერისთავზედ, რომელსაც უმიზეზოდ ჰგვემავს და მწარედ უსაყვედურებს, რომ ენით ტკბილად მოსაუბრდბს და გულში კა დალატს ჰფარავს. ოთარ-ბეგი გულუბრყვილოდ არწმუნებს, რომ რაც მან მუსულმანობა მიიღო, მას შემდეგ იგი გარდიქცა სისხლის მსმელად თვისს მოძმეთა, ნათესავთა, მახლობელთა და შორეულთა; ყველასთვის, ვინც კი ქრისტიანობის სახელს ატარებს. ოთარ-ბეგმა დაანელა თვრაშეტის წლის განმავლობაში მთლად საქართველო. დაანგრია ოცდა სამი ეკკლესია და 11 მონასტერი, რომელთა მღვდელ-მონაზონნი ჯვართ აცვა. უკანასკნელად, თუ ინებებს, იმერეთის მეფეს და ახალციხის ფაშასაც შებოჭილებს მოჰგე-

რის. თვით ერევნის ხანის თავსაც გულში გამოხვეულს მო-
 ართმევს. სულეიმანი ამ მლიქნელობით სტკებება და წყნარდე-
 ბა. შეძღვე უბრძანებს: წადა ქართლში, შეჭკრიბე ერთი საზაღნე
 ჩქრო, სამი საზაღნე ვერცხლა, თორჰეტი ცხენი და ექვსიგ ბან-
 ვანი-კეკლეუცი. საჩქაროდ გამოგზავნე ესენი ტფილისში, რომ
 იკინი მივუძღვნათ შაჰინ-შაჰს ჩვენდამი გულის მოსაბრუნებ-
 ლადო. ოთარ-ბეგი გასვლას აპირებს, რომ დედოფალი ზეინაბა
 გამოჩნდება პირბადე ახდილი და ოთარის თაღლითობას სულეი-
 მანს უმხელს, თვით ოთარ-ბეგს კი ანჩხლი ქორივით სწვდება
 და კლანკებს უტარებს გულში. ადარებს მას მეგლს, მელას და
 მხოხავს ძაღლს. სცდილობს ჩაახედოს გულში, აგრძნობინოს
 თუ სადამდის დაცემულა, რამდენად ჩაფლულა სულით და
 ხორციტ ტალახში. უწოდს უსინიდისო კაცად, რომელმაც
 სჯული დასთმო ჰარამხანისთვის და ღვინოს კი ვერა სთხოვს.
 დასცინის. ბოლოს მკაცრად მოსთხოვს, რომ ოთარ-ბეგი ნუ
 ცუდლუტობს, მოიყვანოს თავისი ქალი ვაიანე. იმაზედ უძვირ-
 ფასეს ვერას უძღვნის საქართველო ირანის მფლობელს. ოთა-
 რი გადის დაფიქრებული. მოისმის ზარის ხმა. სულეიმანი ყუ-
 რებს სცქვეტავს. ბრძანებს: ამიერიდან ადარ ესმადეს. ოთარი
 მობრუნდება და მოახსენებს: ზარებს თუ ინუბებთ, ხვალ ერთს
 ალაგს მოვაქცევ ზარბაზნების ჩამოსახსხმეჯად. დედოფალი გვერდი-
 დან უმწვიტინებს—იქნება, ოთარ-ბეგ, ზარების ხმა შენც გაშფო-
 თებს და გიღვიძებს იმას, რის დავიწყებასაც ესე სცდილობ? (ე. ი.
 რომ ოდესმე უღალატე სჯულს). თანაც დაცინვით ეკითხება,
 ხომ არ იუჯ დღეს მიწვეული ორბელიანის ნადიმზედ? ოთარ-ბეგი
 ვერას მიუხვდა, უარს ჰყოფს წმიდის გულითა და არწმუნებს,
 რომ მისს გულში არაკითარა მზაკრობა არ იფარვის, იგი მე-
 ტად ერთგულია და კეთილის მოსურნეა დედოფლისა, რის-
 გამოც არ მოიყვანა აქამოდის ვაიანე და არ აჩვენა სულეი-
 მანს, რათა მას გული არ შესცვლოდა დედოფალზედ. აქ კი
 დედოფალი პირდაპირ მახვილს სცეპს გულში.—„მეგონე ცოტა
 რამე სანიდასისა კიდევ გექნებოდა შეჩხენილი და იმასთვის არ მო-
 გეყანდა შენი შვილი ვაიანე ამ საროსკიპაში... მაგრამ აქაც მოყს-

ტუყვი შენა. შენს ღმერთს სრულად შთაუნთქავს შენი კაცობა. გახსოვს მეფე თეიმურაზის სიტყვები: შენი ქალი ჩემს ვაჟს უნდა შეკრთოვო.“ ნეტა რამეღი გიჯობდა? მოიუვა, მოიუვა საჩქაროდ, შენ ღაგვიხმარე საქართველას კასრესაში, შენ უნდა იქმნე ყხვად დაჯალღაგებუღი, შენი ქალი უნდა შაჰინ-შაჰს ეჯღღს ჰკრამხანაში და შენ იყო მისი სიმაჰი.“ თანაც უცნაურათ შეეკათებება. რამდენი კაცი კვავს გოგის ცხიხეში და ვინ არიან?—ხუთი ათასი, უპასუხებს. ზეინაბი ანებებს თავს ოთარს და მიუბრუნდება ისახარს —ესეც თეიმურაზის მარჯვენა ხელი, საქართველას ღმერთი, უძღვეული მხედარი! გვზირდება ზარებს ჩამოგხსნი და ზარბაზნები ჩამოგასხათ; იმ ზარებს, სადაც ღმერთი ღმერთად, ჯვარი დაიწერა. თანხმდება, ჩემს ქალს ჰკრამხანაში მოგიუვანო. მეტიღა იქნება დაცემა? განადა არის რამე მასში ძველებურა? განა შესაძლოა ამ კაცს დავენდოთ? ამ ღმერთს, გარყენიღს, ჯანჯანს და მღიქვნეღსა?! ისახარს ანუგეშებს: ოთარი ჯერ შეკვდარი არ არის, საშანჯით არის დაქინდრული, თუ ღმერთი შეეცა და მოაგდებინა, ნახავა რამ ისეც ისრბოღებს. ხალხიც ზღვაღდება, ახლად დაწყობიღს მეჩეთს სეიდ-აბაღაში ანგრეღს. ჟღეტა. ამის მნახავს და გამგონს ზეინაბს აღარ შეუძღლიან მოთმენა, უნდა იწყოს საქმე; რაც მოსახღღმია, მოხღღეს! ისახარს უბრძანებს: შეატუღღბანე ანანიას, მამგვარღს ჩეში გიღრგი გაღრში ოთართან. ღრღა! ღრღა! ისახარს, ზარბაზნებს! სულეღმანი ცაღღკეა ამ ხანად და რაღაცას შფოთავს, ვერ ისვენებს, აღარავისი ნღღობა აქვს, მოიხმობს ზეინაბს და ურჩეღს გორში წავიღღეს და ოთარს ყური უღღღოს; ზეინაბს კიღღე მღღრე მეთვალყურიღს „რუქიაღს“ ატანს, ამას აღღრსაღღს და იმას კიღღე სხვას. კიღღე მოიღღმის ზარის ხმა და იღღღეა ბრძანებ: მოეკვეთოს თავი ქათალიკოღს. ესეც სრულღება. შემოაქვთ მისი თავი. სულეღმანი მიღღც ავ გუნებაღ არის. თითონაც არ იღღის რა ემართება. ოთარბეღი გორშია. წამოწოღღიღია ტახტზეღ კაკღის ჩრღღიღში და ღღინღს შეეკღეღვა. თან ახღღავს ენა მქვეღრი და გონება მახვიღი მოსამსახურე ბესო. რაც ზეინაბმა დააკღღო, იმას ბესო უსრულღებს თავის მახვიღღავღობით. ოთარი თხოულღობს ქუღღის

მოხდას, ბესო მასხარაობს. ბატონო, სულ ამრიგე! დვინოს ჭსომ — ქუდს მახდენებ; მოსლემინებ — მახურინებ. როგორღა მოფიქვე არ ვიცი? თუ ერთი წარის ჩამოკვერისთვის ქათაღიკოზს თავს მოჭკვეთდით, ბარე ვეფლა წარები ერთი მაგრაჟ მანტ დარეკა, ხომ ისევ ეგ იქნებოდა... ან სად უნდა იშოვოთ მაგდენი რქრო? სამჯერ ხომ არ გააძრობთ ტყავს იმ საცოდავთ სურამელ ურეებს. ან თქვენი ხომ არაფერ უწვალუბიათ? ან სადღა უნდა იშოვოთ კეკლეუნი? ხომ რაღ სხარსელებს გადაჩათ, ის შენმა ჩაფრებმა ირკუნეს! ამ ლაპარაკის დროს შემოიჭრება გაიანე და მამას შესჩივლებს, ვილაღ მაიმუნი დამდეგს დასაჭერათ და მაიკოღ ამტეხია პირბადე უნდა ჩამოიფაროვო, შინ უნდა იჯდე, შენ ჩქარა შაპინ-შაპის ცოლი იქნებო. ოთარბევიც კვერსა სცემს მაიკოს მოქმედებას და ურჩევს სწორედ ისე მოიქცეს, აღარ იაროს სანადიროდ, ეს იმას აღარ შეჭფერის. გაიანეც თუმც ამ ჟამად უარს აცხადებს, მაგრამ შემდეგში კი ასრულებს მამის რჩევას, მიჰყვება თფილისს და წარუდგება სულეიმანს. ზაიანე, სხვათა შორის, ორის სრტყვით მამას ესაუბრება საბა სალოსხედ, როგორც ქეშმარტს ქრისტიანხედ. მოვიდა ოქრო-ვერცხლიც, მოიყვანა ცხენები ანანაურის მამასახლისმა ანანიამ და თან ორი თავისი ტალიკი ბიკიც. ბესომ შემოიყვანა ანანია თავისის შვილებით ოთარბეგთან. აქაც ისმის ბესოსებური დაცინვა ანანიას პირისაგან. ანანია დაცინება, შხად-არის არამც თუ შვილებს, თვითონც ისლამი მიიღოს, რომ არ ეშანოდეს, დიდის ბატონისა, რომელიც უეჭველია მარჯვენა თვალში მიანფურთხებს და ეტუვის, მარცხენაშიაც მოგაფურთხებდა, რომ სხარსელებისაგან არა გქონდეს ჩამრეტილი. ან როგორ ჭკადრებს დიდ ბატონს, რომ იგი როგორც ქრისტიანე ჟოჯოხეთიღამ უცქეროდეს თავის ეტოგულს უმას, ანანიას, სჯულ გამოცვდილს სამოთხეში. ანანია სულ აშეკარად დაცინება. „გიუებო, ბრეუებო (თავის შვილებს) ცაუგონეთ ბატონს, მაგან ვეფლაფერი უკუთ იღის! სულეიმანის სასიამოვნოდ თავის ბიჭ ნიკოლოზი იოკლა, ბიძაშვილებიც ცხეში სააღებო, სიმამრი იმერეთში გადაკარგა.“ გაათავეს საუბარი, მოჰშორდნენ ერთმანერთს. დათა წავიდა მარჯვნივ კოშკისკენ.

ირაკლი მარცხნივ. აქ დათას შეხვდა ოთარბეგის ქალი, რომელიც საიდალმაც ქურციკივით გამოხტა. გაიანემ თავისის სილამაზით დათა მთლად მოაჯადოვა, თვითონაც მოიხიბლა. დათავდა საქმე მითი, რომ ერთ ურთს შეეხნენ და დათამ ფიცი მისცა:—იხსნის გაიანეს ირანში წაყვანისაგან, რაღაც უნდა დაუჯდეს ეს. დედოფალიც მოზრძანდა თავისის ამალით და სხვათა შორის მხევალის რუქაითი. ჩქარა დედოფალი ინახულებს ოთარს, ანანიას, დათას და ირაკლის. რუქაიაც თან ახლავს. რაღაც უნებურად რუქაიას თვალა და ირაკლისა ერთმანერთს შეხვდებიან, ვნებით აღტყინდებიან, მოკლეს დროს კიდევ ერთმანეთს ინახულებენ, გამოეარშიყებიან, უთხრობენ ერთ-ურთს თვისს არშიყოზას, ბაგეს ბაგეთ შეაწებებენ, ყელს ვადიქდებიან და როცა გაჰხლეჩენ, ირაკლი შეჰფიცავს, რომ დედამას, ჰატოასნებას, სჯუჯს და მამუჯს უდაჯატებს, ხოლო რუქაიას კი აჩა. ფიცი ვაჟკაცისა მტკიცეა, სწორედ ასეც მოიქცა. კიდევ უღალატა ყოველისფერს, მხოლოდ და მხოლოდ რუქაიას გულისათვის. პირველად კი საქურისი აღრაზაყი ამსხვერპლა და მამალივით თავი გააგდებინა, რისგამოც ანანია და ირაკლი იქნენ შებორკილნი და თფილისს გამგზავრებულნი. დათა კი გაიქცა და თვითონ იკისრა მკვლელობა. მეორე დღეს აღდგომა თენდება, საბა სალოსიც იქა ჩნდება, ჩადის ერთად ბესოსთან და სხვებთან სარდაფის ხერელში, იქ უხდის ხალხს პასექს, შემდეგ მოდის და დედოფალს მიესალმება: „ჩისტე აღსდგა!“ აქ საბა სალოსი დედოფალს ანანიას დანდობით გადასცემს, ხაჯნი მზადაა, ედისდა შეთაურს. დედოფალს აღარ შეუძლიან დაჰფაროს ცეცხლები, რაც იმის გულში ანთია, და ოთარს უტყდება, რომ იგი ოცი წელია იწვის აუტანელის აღით შვილის უნახაობისა და დღეს მას ჰხედავს ბორკილებ გაყრილს. ავედრებს თვისის გაიანეს სახელით, ყოველისფრით, რაც კი მოეპოვება ოთარს—მოირტყას ხმალი, გაუძღვეს თვისს ჯარს და დანგრეოს საქართველოს მტარვალის ბუნაგი. ეს ხმა სწვდება ოთარის გულს და იქიდან აღმოხდება, „დიხსი არ ვარ შენდობისა, ბძახე, დედაფალო, ჩას ვეწიო“? მზად ვარ

თავი დაგსდო! პასუხი დედოფლისა: გაუძღვ შენს ჯარს. დაუმატებს საბა სალოსი—მთელ საქართველოსაც. ტყვეთა და ოქროვერცხლის მზიდავთა კიდევ მიატანეს თფილისს. ოთარბეგი და დედოფალი დასწვდნენ მათ, დაჰხსნეს მორკილები. აქ დედოფალმა საჯაროდ გადმოშალა თავისი გულის ნადები, ამცნო ყველას და თვით ირაკლისაც, რომ იგი შვილია თეიმურაზ მეფისა და მის მემკვიდრის თამარისა, აწ უბადრუკის მტარვალის სულეიმანის ხასის მხევალის ზეინაბისა. აქვე იქმნა სამხედრო თათბირი—თუ ვინ რას სწეოდა. ირაკლის და ანანიას წილად ჰხვდათ ციხის აფეთქება, დედოფალი და ოთარი კი თფილისს მიეშურნენ, რომ საქმისთვის ყოვლის მხრივ ხელი შეეწყოთ, მტარვალი მოეცდუნებინათ, ვიდრე ამბოხება მიზანს მიაღწევდა. ანანია და ირაკლიც თფილისს მივიდნენ. მხოლოდ ირაკლის წინ აღუჩნდა ბოროტი სული რუქაიას სახით, შამეექნა ყელს და დააჯერა, რომ „ლალატია“; ჰსურთ მისი დაღუპვა და მის საფლავზედ თვისი ბედნიერების ტახტის დადგომა. ირაკლის სჯერა და ორნივე ერთად მირბიან სასახლისკენ. ანანია ველარ ჰხვდავს ირაკლის, უსტვენს უნაყოფოდ, არა გამოდის-რა; მაშინ თვით ავარდება ხერელით მეტეხის ციხეში და მისცემს წამლის საწყობს ცეცხლს.—ციხე იფეთქებს, მღელვარებაც იფეთქებს; შემოვარდებიან ამ ნიშანზედ სუმბათი, ორბეჯიანი, ღათა, ოთარბეგი და სხვა გმირნი თვისის ჯარებით თფილისში და მთლად დაიჭერენ არე-მარეს. ღათა პირველი შეიჭრება სულეიმანის სამყოფელში, შეებრძოლება ხმლით, მოიგდებს ფეხქვეშ, უნდა გველივით თავი გაუსრისოს, ძმის სისხლი ამოანთხეინოს, რომ საბა-სალოსმა არ შეაჩეროს. შემოდინ სუმბათი და ორბეჯიანი, აპყრიან სამეფო სამკაულს სულეიმანს და დედოფალს სთხოვენ დასდოს მსჯავრი. დედოფალი სიცოცხლეს აჩუქებს. შემოაქვთ უსულო გვამი ირაკლისა. დედოფალი ჰხვდავს, რომ ყოველივე აღსრულდა. დაიცემს გულში ხანჯალს და მიეტოლება თავის შვილს. შემოდის საბა-სალოსი, ჯვარს გადასწერს და ეტყვიტ: განისვენეთ სიკვდილითა ცოდვისა დამთრგუნველსოფ. და თარდა დაეშვება.

როგორც ვიცით და მიღებულია ყოველს სიტყვა-მხატვრულს სასცენო ნაწარმოებში, უნდა იყოს გამოყვანილი მომქმედი პირი, რომლის გარშემო და თუ გავლენის ქვეშ უნდა ტრიალებდნენ დანაშთენნი მოასპარეზენი, ისე როგორც მზის-გარშემო ცდომილნი ვარსკვლავნი. ბატ. სუმბათაშვილს ამ გვარადვე ჰყავს გამოყვანილი უმთავრეს მომქმედად დედოფალი, თამარი ანუ ზეინაბი. დანაშთენნი ხელქვევითნი იყოფებიან თვისის ხასიათით და მონაწილეობით სამს ჯგუფად. პირველს ჯგუფს შეადგენენ ოთარ-ბეგი და სუჟეიშანი თვისის პამპულეებით ალ-რაზაყით და ყარა-უსუფით: მეორეს — ისახარ, გაიანე და შაიკო, თუნდ რუქაიაც.

ჩვენ სრულიად არ გვაქვს აზრად შევხებით ნაწარმოებს სცენის მხრივ, ეს ჩვენთვის არც საინტერესოა ბევრად და არც გვეხერხება. დრამას, ეჭვი არ არის, სცენაზედ მეტად თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს, როგორც თვისს სამშობლოში, ეგრევე ჩვენში და დიდს-ხანსაც ეჭირება. ბ. ს-ლის თხზულებას აქვს ორი დიდი ღირსება. პირველი ისა, რომ იგი იცავს იმ დიადს იდეას, რომ ჩაგრული და ტყვეთ ქმნილი ხალხი უნდა განთავისუფლდეს რა საშუალებითაც უნდა იყოს, თუ სამეტნაოდ ამ ხალხს აქვს წარსული, კულტურა, და მისწრაფება თავისუფლებისადმი. ამ აზრისაა დღეს უმეტესი ნაწილი განათლებულ კაცობრიობისა (გარდა იმათი, ვინც ეს ძვალი ყელზედ დაადგება). ესევე იყო მიზეზი, რომ მთელი ევროპა და ამერიკა საყვედურს უცხადებდა ლმობიერებით სახელ განთქმულს ინგლისს, როცა მან ბურების დამონება ფიზიკურ ძალაზედ დაამყარა: ესევეა მთელის ბალკანეთის ერთა საქმე და ყველა იმათი, ვინც იწოდნენ და იწვიან ტყვეობის ტაფაში. ვიმეორებ, ბ. ს. დრამის დედა აზრი მე-19 საუკუნის მიერ წამოყენებულ ხალხოსნობის იდეაა, რომელიც ითვლება პროგრესის ისტორიის ლოდიკურ უკანასკნელ დასკვნად. ე. ი, რომ მტარვალობა უნდა ყოველგან და ყოველგვარი გაუქმდეს. ყოველს ერს მიენიჭოს თავისუფალი გზა თავისუფლად მსვლელობისა. უნდა დაიგმოს შეხედულება, რო

ერთი ხალხი უნდა იყოს მკამელი მეორე ხალხისა ისე, როგორც დაგმობილია მცნება—კაცი-კაცის მგელი უნდა იყოსო. უამისოდ შეუძლებელია ევოლიცუია, განვითარება სოციალურის თუ ეკონომიურის წეს-წყობილებისა, როგორც კერძოთ ხალხთა შორის, აგრეთვე მსოფლიოდ. აი, ამ მხრივ არის ეს თხუზულება სიმპატიური, ამისთვის იზიდავს იგი ერთნაირად ყოველგვარის ეროვნების წარმომადგენელთ. ყველა ჰხედავს, რომ დრამაში არის გატარებული არა ოჯახობრივი, კლასიური იდეია, არამედ მსოფლიო კაცობრიული, გუმანიტარული. ავტორი თხოულობს,—ერთი ხალხის სარჩო-საბადებელი და ძალ-ღონე მეორისაგან არ ჩაინთქებოდეს; ყველას თავისა მოჰხმარდეს; ყველას თავისა მიეზლოს.

მეორე ამ გვარივე დიდი ღირსება „დალატისა“ არის მისი განწყობილება და შემტყბარი მოქმედება ყველა მსახიობთა. დრამის სურათები, გულის და სულის წარმტაცი საუბრები და მონოლოგები ვის არ აუტოკებს გულსა?! გაიხსენეთ ზეინაბის ოცის წლის თავ-გადასავალი თავისისავე სიტყვით მოთხრობილი, ოთარბერგის სულის შემზუთველი გულ-უბრყვილო საჯარო აღსარება, ბესოს მახვილაკობა, ანანიას სარჩულ-ნადები ოხუნჯობა. გაიხსენეთ ის სურათი, როდესაც ანანია ძუძუდამ აჰგლეჯავს დედოფალს შვილს, მიუგდებს თავისას ბაღლად და გაექანება კანჯარივით მთიულეთისკენ და მითხარით, რომელს მამულისშვილს და მგრძობიარე ადამიანს არ გადმოაყრევინებს ცრემლებს. ამას თქვენც დამეთანხმებით, რომ ეს ასეა. მხოლოდ თუ გვინდა კარგად გავითვალისწინოთ ღირსება ამ დრამისა და ნაკლიც, სჯობია გამოვაცალკევოთ თითოობით მომქმედნი პირნი, გავიცნოთ მათი ვინაობა, გავატაროთ იგინი კალმის ანალიზში და შემდეგ დავასკვნათ, რა არის „დალატი“?

პირველი პირი დრამისა ვიცით ზეინაბია. ეს დედოფალი, ჯერეთ ისევ ვარდ-უშლელი ოცის წლისა, სრულად უმწიფო და თვალ-შეუსვლელი აზროვნობის ჰასაკში საპოლიტიკო თუ საეროვნო ცხოვრებისათვის, უღმობელმა ბედმა მოაშორა

თვისს ქმარს თეიმურაზს, რომელსაც მტერმა ბრძოლის ველზედ გაუყარა გულში ხანჯალი. დაქვრივებული დედოფალი იმავე დღეს ავაზაკების წყალობით (რას უწოდთ სხვას?) მტარვალს მიეცა სამხედრო დავლად და ჰარამხანის სატრიუმფოდ. ზეინაბი ჰხედავს, თუ რა უბედურება დაატყდა მისს სამეფოს, ჰხედავს, რომ ქმარი აღარა ჰყავს, პატრონი აღარავინ უჩანს; ჰხედავს, რომ ძალით ნამუსიც აჰხადეს, მაგრამ ვერას გამხდარა თავისით, ან რას უნდა გახდეს ოცის წლის ქალი? რა იფიქროს, რა გზას დაადგეს? გაიანეც არის ოცის წლისა, მაგრამ იმის თავში კოვზი რომ მოურიოთ, ვერას იპოვით კაცობრიობისთვის, მამულისთვის და სჯულისთვის სასარგებლოს. ტყუილად უთითებენ წამებულს ქეთევანზედ და უსაყვედურებენ ზეინაბს, რატომ უნც ქეთევანისავით არ იწამე მაშინვეო. ქეთევანის და ზეინაბის ჰასაკოვნება სხვა და სხვა იყო, მომზადებაც სხვა და სხვა, დროს მოთხოვნილებაც სხვა და სხვა. ყველას რომ წამების გვირგვინი მიეღოთ სარწმუნოებისთვის, ვილას ეხსნა ერი პოლიტიკურად?... დედოფალი დიას რომ ჩავარდა უბედურებაში, მაგრამ ღმერთმა მიიწვინა უნუგეშოდ არ დასტოვა—შვილი გადურჩინა სიკვდილს. ეს ცოტა რამე არ არის. ზეინაბს ეს რალაც იმედს უღვიძებს, რომელიც არ აძლევს ნებას თავი სიკვდილს მისცეს, ე. ი. როგორც ზოგიერთს ჰსურთ—ეწამოს. ზეინაბი მომავალს უყურებს. ზეინაბისვე გადარჩენას ემსახურებიან მისნი ჰირისუფალნი და ჩემებურად კი ავაზაკნი, რომელნიც ნებას არ აძლევენ შეჩერდეს წამს, იღარდოს, გამოისახოს რამე აზრი გონებაში და დაადგეს გარკვეულს გზას. ზეინაბი თავისუფალი არ არის; იმას თავისი თავი თავის ხელთ არა აქვს. აი აქ არის დიდი ბოროტება ჩადენილი და ვისგნით? რატომ ამას ყურადღებას არ აქცევენ ზეინაბის ჯალათნი? რად მალავენ, ხომ არას აგონებთ, ისე როგორც ოთარ-ბეგს ზარის რეკა რალაცას აგონებდა? ზეინაბი იმის ბაღლად, რომ ძაბით შემოსილი, წაეყვანათ და გვირგვინოსან ქმრის საფლავზედ ცრემლით ეტირებინათ, მიჰყავთ (კიდევ ვიმეორებ) ძალად პორტირითა და ბისონით შემეპურვი-

ლი მტარვალთან და პირველსავე დღეს ამრუშებენ. რათ დაეც
 ზეინაბი?—აი რად დაეცა. თქვენ რად დაეცით, რად მიიყვან-
 ნეთ, რად დაუწვინეთ ტახტზედ მტარვალს? ვინ უნდა ვის
 უსაყვედუროს და ვინ საყვედურობს?! აი სად არის ზეინაბის
 დაცემის სათავე! აი ავაზაკობა სად არის ჩადენილი! დაუფიქრ-
 დით, ოცის წლის ქალი, ნამუს-ახდილი, რა გზას დაადგებო-
 და. აი აქედან იწყება ის ცდომილი ცხოვრება, რომელსაც
 ატარებდა დედოფალი მთელის ოცის წლის განმავლობაში.
 კიდევ გეკითხებით, ვისი ბრალია ეს, ზეინაბისა თუ იმ ავაზაკა,
 რომელნიც, ვინ იცის, იქნება ეშმაკურის ხარხარით კიდევ
 დასცინოდნენ თვისს ბოროტების მსხვერპლს, როგორც ზოგ-
 ჯერ დღესაც ვხედავთ? რა უნდა მოჰყოლოდა პირველს ნა-
 ბიჯს თუ არ მეორე და მეორეს კიდევ მესამე. ამას ხომ ყვე-
 ლა ვხედავთ ხოლმე, მაშ რა ბრალი მიუძღვის ზეინაბს? აი მა-
 გალითიც. ი—მ ს. ბ—ს უძღვნა. ბ—მ ვ—ს., ვ—მ პ—ს, ეს
 ი—მ დაინახა და ს. ჯოხი დაარტყა. ვისთვის უნდა დაერტყათ
 ჯოხი, აუ სამართალი იყო? იტყვით რატომ თავი არ მოიკლა
 ზეინაბმაო, ან არ გაიქცა, ან მტარვალი არ მოჰკლაო. სათქმე-
 ლად ადვილია, მაგრამ საქმით კი ასე ადვილი არ არის. პსინო-
 ლოგიურად ზეინაბისთვის პირველი და უკანასკნელი შეუძლე-
 ბელიც იყო,—ხოლო საშუალო—უიმედო და უაზრო. რომ
 თავი მოეკლა, შვილი რაღას ნუგეშად უნდოდა? ან როგორ
 უნდა მისცემოდა სასოწარკვეთილებას, ოცის წლის იმედებით
 ავსილი ქალი? ან რა უნდა ეფიქრა, ჩემი სიკვდილი ვის რამედ
 ეპიტნავებაო, ვის რამე სიკეთეს მისცემსო? მტარვალის სიკვ-
 დილი ხომ სრულიად მნიშვნელობას მოკლებული იყო საქმის-
 თვის; ის არ იქნებოდა, სხვა იქნებოდა; სულეიმანს მოჰკლავდ-
 ნენ, ყარა-უსუფი გამეფდებოდა და საქართველოს უარესი დღე
 დაადგებოდა. აქ ბოროტება ღრმად იყო ნახული და მის ამო-
 საგდებლად სხვა აზარმაცი უნდა გაჭედდილიყო. იქნება ამას
 ზეინაბიც ჰხედავდა. გაქცევა ხომ მთლად სულელობა იქნებო-
 და. საქართველო მთლად ზელში ეჭირა მტარვალს; იმერეთის
 და ახალციხის პატრონთ თავებსაც ოთარ-ბეგი ჰპირდებოდა

მოკლეს ხანში სულეიმანს და სადღა უნდა გაქცეულიყო? ან განა ერთი არ იყო სპარსელის ხელში იქნებოდა თუ ოსმალო-საში? მთაში თუ ნადირივით იწრწოლებდა, ეგ სხვა არის. იმ ავაზაკებთან, რომელთაც ის მისცეს სულეიმანს, არ გაიქცეო-და და, ხომ იცით, იმ ხანად მხოლოდ ესენიღა ფარფაშობდნენ გავერანებულს მამულში. მაშ, აბა, ახლა თქვენ მიბრძანეთ, სადღა უნდა გაქცეულიყო?

ჩვენ ვხედავთ, რომ თამარს უნებურად ახადეს ლეჩაქი და ჩამოათარეს პირბადე; შეუგინეს სარეცელი და ჩააყენეს ჰარამ-ხანაში. ამიერიდან თამარი მოკვდა როგორც ზნეობითი არსე-ბა. ხვალიდან მისთვის სულ ერთიღა იყო რაც უნდა შეურაც-ხება მიეყენებინათ. ეს ყოველისფერი მისს სულს აღარ მიეხ-ლებოდა, სხეული კი მისი შეეძლოთ მეეთრივნათ, იგი აღარ აღემატებოდა პირუტყვთა სხეულს. აი ამისთვის გვატყუებს თვალი, ვითომ ზეინაბი დაემონა თვისს ხვედრს, თითქოს კიდევ კარი გაუღო სიყვარულს, სიამოვნებასაც მიეცა, ნამეტნავად მის შემდეგ, როცა მოიკითხა იღუმალ თვისი შვილი და გაიგო მისი კარგად ყოფნა (ნუ თუ ზეინაბს არაფერი აზრი ჰქონდა?), თითქოს სულეიმანს მუშკა და სუმბულსაც აყნოსებს, მტარ-ვალს თავის გულზედ იყრდნობს. კიდევ უმღერის, მაგრამ ზეინაბის გულში თუ ჩაიხედავთ, დაინახავთ თუ რა სახმილი ანთია, დაინახავთ, რომ ის გველად არის გადაქცეული და მხო-ლოდ სკოცხლობს იმ იმედით, სულს ითქვამს მითი, რომ შვი-ლი ცოცხალი ჰყავს, დღე მუდამ მატულობს და დღეს იქნება თუ ხვალ, შურს იძიებს და დედის ნამუსის ახდას ინაზღაურებს. ზეინაბის საქმეა გაჩუმდეს, გაკმინდოს ხმა და რაც შეიძლება და დედაკაცს შეუძლიან ჰარამხანაში თუ გარეთ ყველგან მტე-რი გაუჩინოს მტარვალს. ზეინაბმა მაგრად ჩაიხვია გულში შუ-რის ძიება იმ დღიდან, როდესაც მას ლეჩაქი აეხადა და ძალით მტარვალის საწოლში იქმნა მიყვანილი. მაშ ნურც გავამტყუე-ნებთ ზეინაბს—თუ იგი თავს არ იკლავს, არ გარბის და არცა ჰკლავს ამ ხანად. ის უცდის დროს, ელის ჟამს. მოვა ეს წა-მიც და მაშინ არაფრისთვის ხელი აღარ აუკანკალდება. გადის-

დრო, მოდის ახალი თაობაც. ზეინაბიც, ეს ლეჩაქ-ახდილი, ფეხშიშველა, სულ მკვდარივით მძინარი, ჩუჩუნს იწყებს, აზრს ეძლევა, შედის ჰასაკში, საქმეს უკვირდება და ბოლოს არკვევს კიდევ—დროა! დრო! ისახარ! თუ ზეინაბი არ იყო გამსჭვალული მამულის სიყვარულით, სარწმუნოებით და შურის ძიებით, მაშ, რად უნდოდა შვილი გიორგი ქრისტიანად ნადირივით ეზარდნა ანანაურის მთებში გლეხის სახლში? თავისთან ჰყოლოდა, ან დიდს ირანში გაეგზავნა და ისლამი მიეღებინებინა, უფრო ფუფუნებით არ იცხოვრებდა და დიდი კაციც არ შეიქნებოდა? თუ ზეინაბს, რაცა ვსთქვით, ის არ ჰქონდა სახეში, მაშ უაზროდ მოქცეულა იგი, პსიხოლოგიის წინააღმდეგ. უაზრობას ვერ ღვსწამებთ. დიახ, დედოფალი მოვიდა აზროვნების ჰასაკში თანაც ესმის რაღაც ჩონჩქოლი ხალხში, უკმაყოფილება. ხალხი გამოვიდა თავზარ დაცემილამ, ამ გამოფხიზლებას თუ გონზედ მოსვლას და სისხლის ამღვრევას ხელიც შეუწყვეს სულეიმანის და ოთარის მათრახებმა. ზეინაბსაც სწორედ ეს უნდოდა, რომ ხალხი გამწვავებულიყო. ბევრჯელ ამ მიზნით იქნება კიდევ აჩხვლეტინა ხალხისთვის და მხარიც მისცა მტარვალებს. ზეინაბმა იცის, რომ ერთი უკიდურესობა—მკორეს გამოიწვევს და ეს ხომ სწორეთ მისთვის იყო საჭირო. თუ კვესი არ დაჰკარი ტალს, ცეცხლი არ გაჩნდება. ყოველთვის ასეა, მონობამ შეჩვევა იცის, თუ ბატონმა მონას სადგისი არ უჩხვლიტა, ის თითქოს თავის თავს კმაყოფილად ჰხადის. ამას გარდა ხალხიც შეიმსო ახალთაობით. მაინცა და მაინც მიემატა იმდენი, რაც გაიჟლიტა. ეს მათი ავაზაკებიც (ნახმარია არა პირველის მნიშვნელობით) სუშბათი და ოთარ-ბეგი მთებში ოჩხარს მართავენ და ხალხს უძახიან; საბა სალოსიც, ეს საქართველოს უხილავი სულიც, ზედ დასტრიალებთ და გზას ულოცავსთ საომრად. ზეინაბმა ყველა ეს იცის, ამისთვისაც არ ეუცხოვება საბა სალოსის მისაღმება „ქრისტე ადღა“-თ! სხვაფრივ როგორ გაუბედავდა მართლ-მორწმუნე მოსლემინს ზეინაბს და ის როგორ მოითმენდა ვინმე მათხოვარასაგან (საბას მათხოვრულად აცვია) ამ გვარს შეურაცხყოფას, მაგრამ

ზეინაბი პასუხს უგებს:—მამა წმიდა! სწორედ იმ საათიდან, როდესაც ჰკვეთავენ ქათალიკოზს თავს, ზეინაბი წელში სწორდება და ამბობს: „ეს უკანასკნელი-და უნდა იყოს“; იმსება სიმძულვარით მტარვალისადმი; იწყებს ოთარის შეჩვენებას, ლანძღავს, თითქმის აღრჩობს, ეგების როგორმე მისს გულში სისხლი ამოძრავს. იცის, რომ თუ არ ამ გვარის მკაცრის დაცინვით, გულის საკლავის სიტყვებით, ოთარს სხვაფრივ ვერ გამოაღვიძებს. ოთარს ღრმად ჩაუძინია, მისი გამოღვიძება საჭიროა. ოთარი დედოფალმა უთუოდ ხელში უნდა ჩაიგდოს, გადიბიროს, ალალატებინოს. თუ ოთარმა ერთხელ საქართველოს და რჯულის უღალატა, შესაძლოა დღეს ირანსა და ისლამსაც უღალატოს. ეს საჭიროა მეთქი ზეინაბისთვის იმიტომ, რომ ოთარბეგი ძალაა და ძალა კი ესაჭიროება მას. ეს იქნება თვით სუმბათმა და ორბელიანმაც დაავალეს დედოფალს. ოთარ-ბეგი ქართლის დიდებული ერისთავია, მისი ბრძანება მთიულებსაც სწვდება; ოთარ-ბეგი მემორე სულეიმანია. ის სახუმარი არ არის, სხვა რომ არა იყოს რა, ოთარს შეუძლიან თავი შეურაცხყოფილად იცნოს, რატომ მაგისტანა მძიმე საქმე იმის განაპირებით უნდა ჰხდებოდეს. ნუ თუ ამას კაცად აღარ სთვლიან? ნუ თუ ის სამსახურს ვეღარ გაუწევს მამულს? ნუ თუ ის სხვაზედ ნაკლებ ნაკეწია მამულისათვის? ოთარბეგი თავმოყვარე თავადია, ჩქარა იწყენს. შეუძლიან ოთარბეგმა შურიც იძიოს. შფოთიც ასტეხოს, მსვლელობა საქმისა შეაჩეროს, ან გააბრუდოს, შინაური ომი გააჩინოს, ძმათა სისხლი დაანთხიოს, ყველა ეს ხელიდან გამოუა ოთარბეგს. ზეინაბი მოაზრე დედაკაცია. ხომ იცით ზეინაბი აღრევე ეშმაკობით ეკითხება: რამდენი გყავს გორის ცახეში ჯარი? და ვინ არიან. ოთარბეგიც ალაღვულად უპასუხებს, 5 ათასი მყავს, სულ ქართველებიო. ხუთი ათასიც აუცადია სხვა ციხეებში ეყოლება გორს გარეთ და მაშ არ იფიქროს ზეინაბმა, ვისთან აქვს საქმე? დიანს, რომ ოთარბეგი პირდაპირი ძალაა და აუცადათ დაწყობილი საქმე ამას შეეჯახება, თუ როგორმე გზა არ აუქცია ზეინაბმა ან თვისკენ არ

მიიზიდა იგი. აი სად არის კვანძი, სად არის საბუთი, ახსნა იმ საკითხისა, თითქოს იმ უაზრობისა, რომელსაც ზეინაბსა სწამებენ, რად უზიარებს დიდებულს აზრს საქართველოს ხსნიას იმისთანა სულით დაცემულს და ლოთს კაცს, როგორც არის ოთარბეგო? ზეინაბი კიდევ დაარწმუნა ისახარმა (ისახარს სიტყვა დაეჯერება, იცის ყოველი საძრომი და ყველას გულის ნადები, იცის ვისგან რა შეიძლება), რომ ის კაცი, რომელსაც მტარვალის ქრილობა შუბლზედ აკერია, რომელსაც ცოლის ჩაკუწვა აქვს ჩახსომილი, რომელიც ოდესმე იყო სიამაყე თვისის ერისა და დღეს კი მლოკავი ძაღლია, ერთხელაც არის ფხიზელი შეჰხედება თავის გონებას, ჩაიხედავს გულში, გაიბერტყავს, მოიშორებს ზუნზოს, აიკრეფს ფრთებს და ისევ გამოვა სარბოლად. ის დღეს თემც დატვირთულია და სიარული უძიძის, შაკრამ, თუ ხვალ მოგდებინა ეს ტვართი, ისევ გაჭქრფლავს. თუნდ ესეც არ იყოს, თუნდ თვით ოთარბეგი გროზდაც არ უღირდეს ზეინაბს, კიდევ ეზიზღებოდეს (მოიგონეთ მისი ზიზღი გაიანეს მოყვანაზედ), მაინც იგი უნდა შეურიგდეს ამ კაცს და მისს საზიზღრობას, უნდა ისარგებლოს ამ კაცით, თუ უნდა, რომ ბრძოლიდამ გამარჯვებული გამოვიდეს, მტერს სძლიოს, ძმათა სისხლი არ დაანთხიოს. ან რაა აქ ზეინაბისთვის სათაკილო? თუ იგი ოცი წელიწადი უძლებდა მტარვალის ყროლას მიზნის მისაღწევად, განა, ამავე მიზნით ნება არა აქვს ოთარბეგსაც კომპრომისი გაუკეთოს? რომელ ზნეობითი აღსავსე პირებს ჰხედავს მტრის ბანაკში, რომ მან ამ გვარივე უმანკო მებრძოლნი მოსძებნოს? როცა მტერი უზნეობის ბერდანით არის შეიარაღებული, მაშინ კაჟის თოფები და მისი მხმარებელნი ვერას გააწყობენ. მაშინ მელინიტის ხმარებაც არ აეკრძალებათ თავისუფლებისათვის მებძოლთ. როგორც ვსთქვით, ზეინაბი გაიმსჭვილა დიადის აზრით, შეიგნო თვისი მოვალეობა; იეცა სრულიად ახალს ფიქრს დღეიდამ, ახალს ოცნებას. ის მზეინაბი აღარ არის, ოცის წლისა რომ იყო, დღეს იმას სულ ახალი მიზანი აქვს თავის ცხოვრებისათვის, იგი ამას არც უღალატებს. იმისი მიზანია, რომ ტანჯული ერი

იხსნას, შური იძიოს. ის არის ამ ფიქრებით გატაცებული და აღარად იჩნევს სიმყრალეს მტარვალისას. გულში იფარავს დარღს, სახეს იელვარებს, თვალებს იწმედს, თითქოს აქ არაფერიაო. კიდევ ეტრფის თუ-კი შეიძლება ტრფობა; უმღერს კიდევ; მაგრამ, მაგრამ ის, რომ ყველა ეს თვალთ-მაქცობაა, თვალების აბზაა, რომელიც ესაჭიროება საქმისთვის. ამიერიდამ ზეინაბს სრულიად აღარ აღონებს, რუქაია დაუახლოვდება სულიეიმანს, თუ რუქაია. ეს სულ ერთია მისთვის. კიდევაც სჯობია. ზეინაბს აძლევს სულის შეღავათს მკლავზედ და გულზედ აღარ მიიკაროს მომსუნთქავი ღრიანკალი, ის მხეცი, რომელსაც დღეს თუ ხვალ თავი უნდა გაუნაყოს, აწამოს ისე, როგორც თვითონ და იმისი ერი იწამა. აი განმარტება, თუ რუქაია რად იქერს დედოფლის ადგილს სულიეიმანის გვერდით, თვით დედოფალი რად უმღერს ამ ამბავს? დედოფალს აროდეს არ ჰყვარებია გულით მტარვალი, არც აღეძროდა მეშურნეობა რუქაიასადმი. ტყუილად სწამებთ დედოფალს რაღაც მაქანკლობას. დედოფლის გონება სულ სხვაგან ჰქრის, სხვას ეტრფის. მისი გულს მოდგინების საგანი მისი ერია, ამ საგანზედ ყველას შეეჯიბრება, სხვას ყოველს მნიშვნელობა აქვს მისთვის დაკარგული. დედოფალს სწადიან ერთად-ერთი საქმე, სწყურებინ მარტო თავის ერის ხსნა, ამისთვის ის მზად არის ყოველისფერი მოიმოქმედოს და გარეშე ამისა არაფერი. ყოველისფერი, რაც იმის მიზანს ემსახურება და იმისი გონება სცნობს სასარგებლოდ, ნება დართულია. ზეინაბი დედაკაცია, ის შურის ძიებით ყოველთვის მამაკაცზედ მაღლა სდგას, საშუალებას აღარ არჩევს. ყოველი საშუალება მისთვის ხელსაყრელია. თვით ლეჩაქი, მანდილი, ფეხსაცმელი, სარეცელი, სხეული, სული და ხორცი, სუყველაფერი მისი შეხედულობით უნდა ემსხვერპლოს საქმეს თუ კი იგი მოითხოვს. სად გინახავთ მტარვალისაგან სიწმიდის დაცვა, რომ მსხვერპლმა სიწმიდეს სდიოს? ხომ გაგიგონიათ, მგლებთან მაცხოვრებლებს მგლური ყმუილი მართებთო. ან ვინ მისცა ზეინაბს ლეჩაქი და ნამუსი, ესენი ხომ დიდი ხანია, რაც აჰხადეს მას. კარგია, თქვენ-

მა მზემ, მოსთხოვოთ ზნეობის მოძღვრება იმას, ვისაც პირველს თქვენვე წაართვიოთ ზნეობა!! ზეინაბის სულის კვეთებაა მიღწეოს მიზანს, შური იძიოს და რას უქვიან ზნეობა და სულის სიფაქიზე?! ან ვისლა სწამს და რის გამოსადეგია ეს განყენებული მცნებები, როცა მისს ქვეყანას ლეჩაქიც აჭხადეს და ლაფშიაც ამოლაფეს, როცა მისი ქვეყანა ძირიანად ირყევა, როცა მას მთლად ჩანთქმას უპირებს ირანის ვეშაპი. არასლა სხვა გზა ხსნისა, თუ არ თვალეზში ვეშაპისთვის ნაცრის შეყრა, რომ ვეღარ დაინახოს თვისი მსხვერპლი და იგი ტალღას ეცეს და გაცურდეს. ვთქვათ ზეინაბი აღიარებს იმ დედა აზრს ანუ მწამს, რომ მაზანი წმადღ ჰყოფს სსშუაჯებსსსსს სამეტნაოდ მაშინ, თუ ეს მიზანი წმიდაა და ემსახურება დიდს აზრს ბორკილების დამტვრევისას და ტანჯულთა ხსნას. რა არის აქ უზნეო და სათაკილო? როგორ უნდა უშველოს ტყვემ თავისთავს, თუ არ მოაცდუნა მტარვალი? განა ეს ტყვეს უნდა ეზრახოდეს? როგორ უნდა იხსნას ერთი გაქირვებისაგან თუ მონობისაგან თუ მტარვალს არ მოსწამლის, ასე ჰფიქრობს ზეინაბი. ზეინაბის მიზანი წმიდა და მაღალია, მაშასადამე მისგნით ნახმარნი საშუალებანი ამ მიზნის მისაღწევად უნდა იყვნენ ზეინაბისთვის ნება დართულნი, ე. ი. თვით ზეინაბი უნდა იყოს გამართლებული იმ ბრალდებიდამ, რომ იგი ლეჩაქს იხდის, სარწმუნოებას იცვლის და მტარვალს გულზედ იყრდნობს ისიც ძალდატანებით. დაჰმეთ ზეინაბი, გეუბნებათ თავისის პირით, თუ იგი ყველა ამას მოიმოქმედებს თავისის ნებით, თვისის ხორცის საფუფუნოდ. რას ერჩით, როცა ის ყოველისფრით თქვენთვის არის შემოწირული? ზეინაბი დროს შვილია და ბ. ს. შემცდარია იმაში, რომ დროთი არ განსაზღვრა ზეინაბის აღმოცენება და იგი ზოგად ტიპად გამოიყვანა ჩვენის ისტორიულის ქალისა. ზეინაბს ეკუთნოდა თავის დროის მამულიშვილთაგან „ვაშას“ შეძახვა და ჩვენგნით კიდევ გამართლება, როგორც შავ-დროთა შვილს შავის საწამლავის მხმარებელს მხეცის მოსაკვდინებლად.

მეორეც, განა პოლიტიკამ, ერთ დაპყრობამ სამართალი იცის. პოლიტიკა სისხლის მსმელი ნადირია, ძალმომრეობის მაყარი. მასთან კანონს, ზნეობას ადგილი არა აქვს და არ ჰქონია. მისი უსამართლობა შეიარაღებულია მაგარის ძელიანის კანით, იარაღიც მაგარი უნდა მოეძიოს: უნდა მელას შეუბოლოს, მგელს კეტი დაეთხლიშოს, ცოფიანს სასიკვდინე წამალი მიეცეს, მტარვალს გზა შეეღობოს, თვალები დაეთხაროს, რომ გზა ველარ გაიგნოს და მსხვერპლმა თავს უშველოს. ზეინაბმა თვალები დასთხარა სულეიმანს, მისს მტარვალობას და მისს ბატონობას საქართველოზედ. თუ ზეინაბს სატყუას უჯერებთ, როცა ამბობს ნამუსი ავიხადე ანუ ამხადესო, რატომ იმას-კი აღარ უჯერებთ, რომ ოცი წელიწადია ერთს მიზანს მივსდევ და ყოველისფერი ისე მოვაწყე, რომ ის უნდა გამოსულიყო, რასაც დღესა ჰხედავთ? ეგ თქვენი ლოლიკობა კოჭლობს. როცა ცუდს ვამბობ ჩემზედ, გჯერათ და როცა კარგს, მაშინ კი არა. გაიძახით: არა, ეგ შენ არ გაგიკეთებია, სხვამ გააკეთაო. საქართველო აღ-რაზაყმა იხსნაო... მთელი ზეინაბის ბრალი შეიძლება ის იყოს, რომ იგი იბრძვის იმავე საშუალებით, რომლითაც მტერი მძლავრობს. სხვა არაფერი.

წაიკითხეთ ვოლტერის მოთხრობა — „პატარა ბრატეპა დიდის სიკეთისათვის,“ — სადაც და აძლევს ნებას შეეხნენ იმის სხეულს და იხსნის საპყრობილიდამ და გილიოტინილდამ თავის ძმას; წაიკითხეთ ფრანგების ქალების ამბავი — თუ რა საშუალებით დააბრუნეს საფრანგეთში ნემეცებისგან მიღებული მილიარდები; წაიკითხეთ რუსეთის არხივის ქაღალდები იმ დროისა, როდესაც ნაპოლეონი შემოესია, რა საშუალებას ხმარობდნენ პატრიოტი ქალები, ასე რომ, საექვოა, ვინ სძლია ნაპოლეონს სიცივემ თუ ქალებმა! წაიკითხეთ მეცნიერული გამოკვლევა ჟურნალს „ზნა'იე“-ში, ვინ იყო დღეს წმიდად აღიარებული „ფრანკის ქაღწუდი“ და მაშინ დაჰგმეთ ასე უსაზღვროდ ზეინაბი. მაშინ უსაყვედურეთ, რომ მან შესწირა თვისი ხორციელი და სულიერი თვითმყოფობა თვისს მაღალს მიზანს. ვინ არ ვიცით, კარგია პლატონიური

ზნეობა, მაგრამ რას იზამ, როცა საქმე თხოულობს, რომ ძირს უნდა ჩამოხვიდე მალლის ფარდებიდამ. ზეინაბს არ ესმოდა სარწმუნოება, ზნეობა და სხვა ფილოსოფიური და რელიგიური დოღმატები განყენებულად, უხალხოდ. იგი თავსაც არ შესწირავდა ამ განყენებულს საგნებს, თუ ვერ დაინახავდა ხალხს დახსნილად. ზეინაბი ბჭობდა, რომ თუ ხალხი შეიქნებოდა თავისუფალი პოლიტიკურად, მაშინ სარწმუნოებაც გაიღვიძებდა და აღსდგებოდა, თუ არა ყოველივე დაღუპული იყო და მათ შორის სარწმუნოებაცა და აზროვნებაც. აქ კერძოდ ერთისა და ორის კაცის წამება და თავის შეწირვა საქმეს ვერ გამოაბრუნებდა. ზეინაბმა თავი არ იწამა სარწმუნოებისათვის, მან თავი გადასდო ხალხის პოლიტიკურად ხსნისათვის. იქნება ვინმემ სთქვას, ზეინაბს წამებისა ან სიკვდილისა ეშინოდაო. სრულებით არა, ზეინაბს ესენი ვერ შეაშინებდა. ის მხოლოდ დროს, წამს, საქმეს ელოდდა. საქმე მთავრდება, ზეინაბი აღწევს მიზანს, ანთავისუფლებს ხალხს, იკლავს წყურვილს შურის ძიებისას, უხდის ვალს სამშობლოს მტარვალს, რომელსაც ათქმევინებს „ზეინაბო, დღეს შენია ბრძოლის ვეღაო“ და შემდეგ თვითონაც გაივლებს მახვილს გულში და გადავარდება. ეტყობა, არ ჰშინებია სიკვლისა! იტყვით, რად მოიკლა თავი მაშინ, როდესაც დადგა დიდებული წამი, ხალხმა ბორკილი დაამსხვრიაო და საბა-სალოსმაც ერთად ქრისტეს აღდგომასთან საქართველოს აღდგომაც მოულოცაო? ეს ფსიხოლოგიას ეწინააღმდეგებაო. სრულებით არა, სამაგიეროდ სწორედ ამას მოითხოვდა ზეინაბის მთელი ცხოვრება, მისი წარსული, რწმენა და საქმის გარებობა. ზეინაბი ოცი წელიწადი იმას ატარებდა გულში, სიზმრით სტკებოდა, რომ მისი შვილი დავაჟაკდებოდა, ხმაღს მოირტყამდა, მამის ტახტზედ ავიდოდა, შურს იძიებდა და მით დედას კვლავ ლეჩაქს დაჰხურავდა. ზეინაბი იმედოვნებდა, რომ ქმართან გაუხარელი შვილის ბედნიერებით მაინც გაიხარებდა. ზეინაბი ამითი სუნთქავდა, ამითი სცოცხლობდა და ამანაც უმტყუნა. იგი ყველას სწვდა, სავსებით შეასრულა თავისი როლი როგორც

შსახიობმა, მხოლოდ თავისთვის კი სრულიად ველარაუერი. მსოფლიოსთვის თუ თავის მამულისთვის ის ამიერიდან უვარგისი იყო, თავისთვის კიდევ ფსიხიურად მკვდარი. მაშ რაღა დარჩენოდა? ეტარებინა ქვეყნად მძორი? ეს არ ეწერა მისის ცხოვრების კაბადონზედ. იტყვიან მონაზვნად წავიდოდნაო? ამას კიდევ ტვირთის ზიდვა უნდა, მას კი გამოლოეული ჰქონდა ძალ-ლონე. ზეინაბი ოცი წელიწადი იწამა, ეს საკმარისი იყო, რომ მოუძლოურებულიყო. სასიკვდილოდ განწესებული კაცი ერთს დღეს ბერდება და ზეინაბის თავზედ კი ჯალათის ხმალი ოწი წელიწადი ტრიალებდა. ნუ თუ არავის მიგიქცევიათ ყურადღება, რომ ვინმე მტრისაგან თუ საქმისაგან დევნული ყოფილა მხნედ იმ წამამდის, სანამ სამშვიდობოს არ გასულა და მაშინ უტბად ჩაუკეცნია და გული წასვლია. ჩვენ გვითქვამს, რა დაემართა ამ კაცს, თითქოს ჯანით და სულით მაგარი იყო და რამ მოულო ბოლოვო. კაცის ბუნება ასეთია, გაქირვებაში ის იკრებს ძალებს და როცა გადის ფონს და მივანავოსაყუდელს, მაშინ ხდება რეაქცია და ეშვება ძირს. ეს ბუნების კანონია. ზეინაბიც ამას ექვემდებარება. იგიც მოიღალა სულით და ხორციით; მაშასადამე, რა საკვირველია, რომ ზეინაბმა თავისი ხელით მიიღო საუკუნოდ დასაძინებელი მორფი? განა ზოგს ჩვენგანს არა მართებს ესევე მოიქცეს, როცა ჰხედავს, რომ იგი მარტოდ შემაწუხებელი წყლოული-ღა გამხდარა თავისთვის და საზოგადოებისთვის, ნურას ვიტყვით მისის ოჯახის შესახებ. თქვენი რა ვიცი და მე კი ამ გვარს კაცს ხელს მოვეუმართავდი. ან არსად ამოგიკითხავთ, განა, ასევე არ მოქცეულა რომელიმე გამოჩენილი ვინმე დოქტორი მეცნიერი, როცა დარწმუნებულა, რომ მისი სენი უკურნებელია, და ტყუილად იტანჯვის და სტანჯავს თანამოძმეთ? განა სხვა სფერაში კი არ გამეორებულა ეს? კიდევ იტყვიან, რად უნდა მოეკლა თავიო, იგი დღეს, როგორც ხალხის მხსნელი, ტახტზედ ავიდოდნაო? სწორედ ასეც იქნებოდა, ხალხი იმას მოითხოვდა. ზეინაბმა ეს დაიმსახურა, კიდევ გასძახოდნენ, „დადოფაღს მიგეჰქვდეთ“, არა დაუშავდეს რაო. ეტყობა, გულ-ხელ-დაკრეფილი

არ იდგა ბრძოლის დროს, თორემ რა მიშველება მოუნდებოდა. მაგრამ ზეინაბი, ვიტყვით, სრულებითაც იმ ანგარებით არ მოქმედებდა, რომ ტახტზედ ავიდეთ, იმას სრულებით არ ჰქონდა ეს ლტოლვილება. ის უანგაროდ იქცეოდა. ზეინაბი რომ ტახტზედ ასულიყო, ან შინაურებს და ან გარეულებს რა უნდა ეთქვათ? აუცადია, თუ დღეს უსაყვედურებენ იმას, რომ მტარვალს თვალეში ნაცარი ჩააყარა სიყვარულათო, ხვალ იმას უსაყვედურებდნენ, რომ ეს საქმე მოაიმოქმედა პირადის ინტერესით — განდიდების ავადმყოფობითაო. გარეშენიც უსაყვედურებდნენ ქართველებს სულეიძანის ხასა დედოფლად უზითო. ზეინაბი ჭკვიანი დედაკაცი იყო, ის სულ სხვა თვალით უცქეროდა საქმეს. იმან იცოდა, რომ ვეღარ შესძლებდა მეტის ატანას. ის გრძნობდა, რომ ის იყო ლეჩაქ-ახდილი, ის იყო მტარვალის მხევალი. იგი თავის თავს ნებას აღარ მისცემდა შეეზილწნა სამეუფო ტახტი საქართველოსი. ზეინაბი მოიქცა აქ სწორედ ისე, როგორც მოიქცა მოისეი ებრაელთა წინამძღოლი, რომელმაც მიიყვანა აღთქმის ქვეყნის კარს ხალხი, უჩვენა თვალით და თვითონ კი ფარულად, მხსომარე თავისის ცოდვებისა, ავიდა ქორების მთაზედ და იქ მიიცივალა. ასევე მოიქცა დიდებული თამარი, რომელმაც დაჰჟარა თანამედროვეთაგან და შთამომავლობისაგან თავისი სამარე, რომ კერპთ თაყვანისცემას არ შესჩვევოდნენ. ასე გონივრულად მოიქცა ზეინაბი, როდესაც განშორდა ამიერ სოფელს და დაულოცა ტახტი ღირსეულთ.

ეხლა ვიკითხოთ, ვინ არის ზეინაბი, ქართველია, სპარსია, ევროპიელია, ძველია თუ ახალი? — ჩვენ ვიტყვით, რომ ზეინაბი ქართველია სულით და ხორცით, მხოლოდ ნაშობია შავის დროისა, იმ დროისა, როდესაც ჩვენს დედებს, რძლებს და დებს ჩვენივე ძმები ეზიდებოდნენ ისპანს და სტამბოლს. ზეინაბი ქართველია ბუნებით და მაღალის ხასიათითაც. არის შემკული. მისთვის სულს და ხორცს მნიშვნელობა არა აქვს განყენებულად, ის ორთავეს სწირავს ერთს მაღალს მისწრაფებას. მართალია ჩვენი ისტორია არ გვიჩვენებს პირდაპირ

ზეინაბს, მაგრამ ვიცით კი, რომ იყვნენ იმისთანა შემთხვევანი, როდესაც ჩვენი რძალი მისულიყოს მტარვალის ბანაკში, იქ ემოქმედოს წინამძღოლზედ, ელალატებინოს ირანსთვის და ეხსნას ჩვენი ქვეყანა. ამას გარდა ჩვენი ცხოვრება მთლად შიმდინარეობდა ათის საუკუნის განმავლობაში ორს ტალღებს შორის. დღეს რომ ქრისტიანობა და თავისუფლება გვღირსებოდა, ხვალ ისევ ირანი და ოსმალის გებატონობდა, შემოჰქონდათ ჰარამხანა და მასთან შეწყობილი ზნე-რიგი. აი ამ მიზეზით ყოვლად შეუძლებელი იყო, ჩვენც არ შეგვეთვისინა ის ასულიერნი და ხორციელნი მიდრეკილებანი, რომლითაც იყვნენ შემკულნი ჩვენნი ბატონ-პატრონნი. ზეინაბიც თუ გნებავთ ასეთი იყო. მასში ორივე ბუნება—ქართველის და სპარსისა—შეერთდა; სძლია მხოლოდ ადგილობრივმა ქართველმა. ზეინაბი დაუბრუნდა ისევ თავის ქვეყანას, უარ ჰყო მტარვალობა, იხსნა ერი და ყველა ეს მოიმოქმედა უანგაროდ და დაასო ზედ ბეჭდად თვისის ხელით—თვისი სიკვდილი. სხვა რაღა მეთხოვებოდა ზეინაბს? სხვა რაღა შეეძლო მოემოქმედნა?

ზეინაბის შემდეგ მომქმედი ჰირი ოთარ-ბეგი. პირველის მეცადინეობას ერის სახსნელად ჩართული აქვს მეორის უბირობა, ასე რომ, ამ კაცის ვადაჭარბებული მტარვალობა, არკვევს ქვეყნის მდგომარეობას, აძლიერებს დრამის მსვლელობას და თვით ზეინაბის ღვაწლს ნათელს ჰფენს. ჩვენ ვხედავთ, რომ თუ არ ოთარ-ბეგი მტარვალი თვისის მამნეობით შორს ვერ წავიდოდა. სულეიმანმა იპოვა მოსასმელი ნიჩაბი და კიდევ მოხვეტა მით, რაც მოსახვეტი იყო. იპოვა სულით და გულით საქმის კაცი და მისს შემწეობით ეწია მტარვალობას. ეს კაცი იყო ოთარ-ბეგი ქართლის ერისთავი, ოდესჲე სახელოვანი თეიმურაზის სარდალი. ვინ იყო ოთარ-ბეგი სინამდვილით? ოთარი იყო ერთი იმ გათამამებულ დიდებულთაგანი, რომელნიც სათამაშოდ, ტიკანად ჰხდიდნენ საქართველოს მეფეს, ყოყოჩობდნენ, მედიდურობდნენ, ურცხვად დალატობდნენ და არ ემორჩილებოდნენ. ოთარ-ბეგი არც კი იკადრებდა, რომ თავისი შვილი გაიანე მეფას ძის გიორგისთვის მიეცა ცოლად.

ტუჩს აუბრეცდა. ეხლა? ეხლაც დიდი კაცია ოთარ-ბეგი, შიშის ზარსა სცემს მთელს ქართლსა; ჩქარა ირანის მბრძანებლის სიმამრიც შეიქნება, ხომ ამზადებს თავის ქალს ჰარამხანისთვის. რით დაიმსახურა ოთარ-ბეგმა ეს დიდი წყალობა?—მით რომ ყოველისფერი მოსწო-მოდაგა და იავარი გაჰხადა და მით ასამოვნა სულეიმანს. ასეთია ოთარ-ბეგი. იგი მოქმედებაში არსად არ ჰღალატობს თავის პიროვნულს სარგებლობას. ოთარ-ბეგმარაკი მიიღო ისლამი, კიდევ მიიღო გულით; კიდევ უმსხვერპლა ყოველისფერი: ოცდა სამი ეკლესია, თერთმეტი მონასტერი, მღვდლები და ბერები. დარჩა-ლა ხელშეუხებელი უხილავი სული საქართველოსი საბა-საჯდისი, ამისთვისაც ყურებს სტკევეტს, როცა თავის ქალის პირისაგან გაიგონებს საბას ხსენებას — „ეგ ვიღა გაჩენილას?“ ერთი სიტყვით ოთარ-ბეგი დროს რაინდია, მღვრიე წყალში თევზს დაიჭერს, ჰარამხანას გამართავს თავისის კეკლუც-ბანოვანებით და ღვინოთი გაჟღენთილი ქებინს გაიგდებს. სხვა რაღა გინდათ? ოთარ-ბეგს ჩვენი ქვეყანა არ აცხელებს და ჩვენი საქმე ხომ სულ თავიდან მოშორებული აქვს. ოთარ-ბეგი თავით-ფეხამდის შექმნილა გარყვნილი მოსლემინი და მიუღია საზიზღარი სახე. ის იქამდის დაეცა სულით, რომ ფეხებს ულოკავს იმ კაცს, რომლის დაღი ზედ შუბლზედ აკრავს. გაამტყუნეთ ამის შემდეგ ზეინაბი! მერე რა საბუთით იმართლებს თავს, არ იკითხავთ? დედოფალო, მე შენს კვალს გამოვყეო! ბარაქალა ვაჟკაცო, ომებში გამომწვარო, დიდებულო ოთარ, ოცის წლის ქალის ფეხის ხმას აჰყევი! ბატონიშვილი ერეკლეც შენსავით არ მოიქცა ნადირშაჰის წინ? ოთარ-ბეგი ფანტაზია არ გეგონოთ, რეალური ტიპია. ეს ერთი იმ გვარ პირთაგანია, რომელსაც არა აქვს ღრმად გატარებული ძვალსა და რბილში უმაღლესი ადამიანის მისწრაფება, დანიშნულება თუ მოვალეობა. ოთარ-ბეგი არ არის, მოკლედ რომ ვსთქვათ, ზეგარდმო მადლით ცხებული და მის სხივითვე გაბრწყინებული. სამაგიეროდ ის არის რკინის ხასიათით შექედილი. ამითია ოთარ-ბეგი საშიში. იმას შეუძლიან თავისი ხასიათი მოიხმაროს სასიკეთოდ და საბოროტოდ და

დიდი კვალიც გაავლოს ცხოვრებაში. ოთარ-ბეგს აკლია სწორედ ზნეობის იმპერატივი და უამისოდ მისი ხასიათი მუდამ საშრშია. ისტორიაშიაც ბევრი ჰყავს მაგალითი.

ახლა ვიკითხოთ, შესაძლოა თუ არა, კაცმა მაგ გვარად უღალატოს სჯულს, მამულს, ხალხს, მოყვასს და გარდაიქცეს სისხლის მსმელად იმისა, რასაც წინეთ თაყვანსა სცემდა? დიახ, რომ შესაძლოა და ბევრისაგან ბევრიც არის მაგალითები ჩვენშიაც და სხვაგანაც. ამ გვარი საქმე, როგორც ჩაიდინა ოთარბეგმა, ბევრს ჩაუდენია ძველად და ახლაც არ აკლებენ. არის მაგალითები ჩვენს ძველს ცხოვრებაში ოთარისა?—ბევრი. მოიგონეთ ერისთავების ბრძოლა ქსანზედ, ლიახვზედ, არაგვზედ, იორზედ, კახეთში, მთიულეთში, ხევსურეთში (ქვაბებში ზარშვა ხევსურებისა); მოიგონეთ ჩვენის ქვეყნის ნაწილების ერთმანეთთან ბრძოლა, ჩვენის დიდებულთ ქროლვა ხან ოსმალოსკენ, ხან ირანისკენ, ხან რუსეთისკენ, ხან დალისტინისკენ და ხან რომისკენ, ხან უკუღმა და ხან წაღმა და მაშინ გულზედ ხელ დადებით სთქვით, გვყავდნენ თუ არა ოთარ-ბეგები? განა ჩვენი და უცხო მწერლები ერთხმად არ აღიარებენ, რომ საქართველოს ისტორია შიგნით და გარეთ სისხლით იყო შეღებილი, რომ იგი იყო მარტიროლოგია? ვისგნით და რისგნით, ნუ თუ თქვენ გინდათ მომატყუოთ, რომ შინაური კი არავინ ერია ამ ფერხულში?! მოიგონეთ დუბროვინის აწერა რანაირად იყო აწეწილი საქართველო. მოიგონეთ დ. გურამიშვილის ტირილი „ქართველების აღმა ხნული, კახელებმა დაღმა დახნესო, ლექს-დიდომ კიდევ დახრესო“ და მაშინ მითხარით, გვყავდნენ ოთარ-ბეგები თუ არა? დიახ რომ გვყავდნენ და ტყუილად ვიტკიცებთ ამას. დღესა? დღესაც მდიდარი ვართ მათით. მართალია დღევანდელი ოთარ-ბეგები ხმლით არ მოქმედებენ თავიანთ მოძმეთა წინააღმდეგ, მაგრამ ღვაწლით კი არ ჩამოუვარდებიან მოღალატე ოთარს. დიახ, იმგვარს საქმეს, როგორც

ჩაიღინა ოთარ-ბეგმა, ღღესაც ბევრნი არ ერიდებიან ჩვენში. და ეს მოსდით არა უვიცობით და უგუნურებით, არამედ პირადის სარგებლობით. იმათ რომ ჰკითხოთ, ეს ზოგადი რაობა, განუგეშებენ. დავუბრუნდეთ საგანს.

შხირად შეჰხვდებით, რომ პირველნი სისხლის მსმელნი ფანატიკოსნი ხდებიან სჯულ-გამოცვლილნი; მაგალითად ცნობილია, რომ სჯულ გამოცვლილი ბოლგარი, სერბი, მაკედონელი, რუმინი და მაქახელა, უფრო მეტს ფანატიკოსობას იჩენს, ვინემ მართლ-მორწმუნე ოსმალო. ეს ასეა. ამას ეტყობა კაცის ბუნება. მოითხოვს. ეს ჰეშმარიტება შეგნებული ჰქონდათ ძველათ და ზოგს ეხლაც; ამისთვისაც სცდილობდნენ და ცდილობენ დამონაგებულის ხალხისთვის მიეღებინებინათ და მიადებინონ თვისა სარწმუნოება და მასთან შესისხლ-ხორცებული თვისი ენა, ხასიათი, ზნე და ჩვეულება. ოთარბეგიც ასე იყო. იმან გამოიცვალა სარწმუნოებასთან ტანისამოსი კი არა, თვით გული. ღღეიდამ ის მოთხოვნილებისამებრ გარდაიქცა სისხლის მსმელ მტერად ქართველთ თავად-აზნაურთა, მღვდელთა, ერთა და ბერთა. იმან აღარ დასტოვა აუოხრებელი აღარც მამული და აღარც ოჯახი; თვით თავის სახლსაც მზად არის ნამუსი წაართვას. თვისს ერთად-ერთს შვილს პარმხანაში ჰგზავნის, ამაზედ მეტილა იქნება? და ეს რად მოჰხდა?—იმად რომ ოთარბეგი უბრალო მომაკვდავი არ არის, ის პირველის ხარისხის ანუ მტკიცის ხასიათის ქართველია. რასაც ის ერთხელ გამოისახავს გულში, მორჩა. კლოუნი ვინმე არ გეგონათ. ოთარბეგს კომპრომისები არ ესმის, არ შეუძლიან დათმობა, არ შეუძლიან ექსახუროს ღმერთს და მამონს იგი ორში ერთი უნდა იყოს—ან ქრისტიანი და ან არა ქრისტიანი, ორსავე ვერ მოათავსებს თავის ბუნებაში. ოთარბეგს არ მიეღო მაჰმადის სარწმუნოება და ირანის ტახტს არ მიჰკედლებოდა, კარგი იყო, მიიღო და უნდა სდიოს ბოლომდის, უნდა ანთხიოს სისხლი ურწმუნოთა, როგორც მართლ-მორწმუნე

მოსლემინის მხედარმა. ოთარბეგს სხვა არა აქვს. ის ისეთივე გატაცებული კაცია თავის ბუნებით, როგორათაც პავლე მოციქული, იულიანე უარის მყოფელი და სხვანი. ეს ასეა და ტყუილად ნუ ავუხიბდებით და ნუ ვიტყვით ოთარ-ბეგი ქართველი არ არისო. არა, ქართველი კი არის, მაგრამ საქებარი კი არ არის და არცარავინ აქებს. ოჯახი უმახინჯოა არ იქნებაო, ხომ ვიცით. რა ვუყოთ, რომ შავ-ბნელია ოთარბეგის საქციელი. დიახ, რომ კარგი იქნებოდა, ოთარბეგი ყოფილიყო სულითაც მაღალი, როგორიც იყო ხასიათით, მაშინ იგი შეიქმნებოდა. სალ კლდედ, რომელსაც შეეღეწებოდა სულეიმანის ძლიერება, მაგრამ ღმერთმა არ მისცა ეს სულის სიმდიდრე და მით მისი ბუნება ბოროტად წარემართა. სამაგიეროდ ჩვენდა ნუგეშად ვხედავთ მისს ბაღლად სუმბათს, ორბელიანს, საბა-სალოსსა და სხვებს. ჩვენც ვიკმაროთ ეს. რომ ყველანი კარგები გვყოლოდნენ, ამ ცეცხლში რაღად ჩავვარდებოდით?

მესამე მომქმედი ჰიჩი დრამისა არის სულეიმანი. ეს ტიპი არის ხელოვნურად დახატული და სინამდვილით წარმოადგენს აღმოსავლეთის ქვეყნის ძლევა მოსილს მტარვალს, მართლმორწმუნე მოსლემინს, რომელსაც პირზედ აკერია—ცეცხლი და მახვილი, ირანი და მაჰმადი. მისთვის ხალხის ჟღეტა—მეჯლიშია. სულეიმანი ამ ჟღეტას ისე აღუშფოთებლად ასრულებს, თითქოს ქადრაკის კოჭებსა ჰკლავსო. იმას გარჩევა არ აქვს ვისა ჰკლავს, დიდსა თუ პატარას, ბრალიანსა თუ უბრალოს. ერთნაირი ღირსება აქვთ იმის თვალში ქათალიკოზსა და უბრალო მონას, დედოფალსა და რუქაიას. სულეიმანი საზოგადო ტიპია ველურის მტარვალისა (კულტურული მტარვალი თქვენც იცით სხვა არას). სულეიმანს ემჩნევა, რომ გულში რაღაცა დარდი აქვს, ცაში თითქოს ვარსკვლავი უქრება, ღამეც ყურებში რაღაც ხმაურობა ესმის. რა ემართება, თვითონაც არ იცის. ეჩვენება ვითომ ერევნის ხანი იმას ჰლალატობს, იმერეთის ნეფეც, ახალციხის ფაშაც, ოთარბეგიც, ზეინაბიც, ყარა-უსუფიც და ყველანი. ერთი სიტყვით,

სულეიმანი არის ნამდვილი შვილი ირანისა, ეჭვებით და ლალატით საესე. იმას ეს ბოროტი სული მტარვალობისა თან დასდევს და დროს უცდის, რომ ბედნიერება მოუპოს. მას თავისი ცოდვები უფროთხოვენ ძილს და საშველად ედება ლობე-ყორეს, ცდილობს რუქაიას სიმშვენით გულს კაეშანი მოიფონოს; მაგრამ ამაოდ, ზარი დაკრულია, ცოდვებმა უწიეს, მოთმინების ფიალა აივსო, უნდა სულეიმანი გამოესალმოს თვისს დიდებას, როგორც ყველა მისს გზაზედ მოსიარულე მართლმორწმუნე მოსლემინი. სულეიმანი ამასა გრძნობს, იცის თითქმის, ჰხედავს; მხოლოდ არ იცის, ვინ იქნება მისი სულის ამომხდელი, ამისთვისაც იგი ხან ვის წასწვდება და ხან ვისა. ეს არის აზიის პოლიტიკურის მოღვაწის ბოლო, ამას ვერავინ წასვლია და ვერც სულეიმანი წაუვიდა. მოვიდა დრო და იგი მიეცა ღირსეულს სასჯელს.

მკოთხე მამქმედი ჰირი არის ასანია. ეს ვინლა არის?—ეს არის ანანურელი გლეხი ანანია და არა გლახა. ეს შეცდომასა სახელები: ანანია, გლახა, არიან საკუთრებითი სახელები, როგორც გიორგი და დიმიტრი. უნდა იყოს ან ერთი, ან მეორე—ან გლახა ან ანანია. სახელი: ანანია-გლახა (გლახის ტანისამოსი არა სცმია) უაზრობაა. თვითონ როგორც უჩვენებს ანანია, იგი გლეხია და არის ანანურის მამასახლისი. საქმიდამ კიდევ როგორცა სჩანს, იგი დიდბატონის თუ მეფის შინაყმაა. იგიც და მისი ცოლიც მეფე თეიმურაზს და მისს ოჯახს ხელობედ ემსახურებიან, ამნაირნი პირნი, ზოგჯერ მზითევეშიაც მიყოლილნი, იყვნენ განუშორებელი მოსამსახურენი თავის ბატონის და ქალბატონისა, ისინი დიდის გაჭირვების დროსაც არა სტოვებდნენ და გვერდიდვან მოუშორებლნი ჰყავდნენ; ისინი უხუჩავდნენ თვალებს და მიჰყვებოდნენ თავში ცეპით სამარის კარამდესწორედ ასეთი იყო ანანიაც. როცა ყველამ უღალატა სამეფო ოჯახს, მაშინ უმწეო დედოფალს მხსნელად თუ რაღაც სულის მომაბრუნებელ არსებად მოველინა ანანია და უძღვნა ფას-დაუდებელი ძღვენი. ანანიამ ბევრის ლექციების მოუსმენლად, ბევრის ბჭობის და რყევის მიუხედავად, სწრაფად მოი-

საზრა თუ რა უუმიძინეს ვალსა სთხოვდა მასული და სამეფო ტახტი; მოიფიქრა და გადასწყვიტა წამს, ცოლსაც კი არ დაეკითხა; მიიქრა დედოფალთან უსიტყვოდ, აგრძობინა, რომ სულემანი დაეძებს სულსა სამეფო ყრმისასა, აჰკლიჯა იგი ძუძუდამ დედოფალს, დაუტოვა თავისი შვილი (დედოფალი თვით უნდა მიხვედრილიყო რისთვის?) და გაექანა კანჯარივით მთიულეთისკენ. ვიცით რაც მოხდა შემდეგ. დიდებულია ეს წამი, დიდია ანანიან მსხვერპლი და ვგონებ არ იყოს ისეთი გრძობა ჩლოუნგი კაცი, რომელსაც ამ სანახაობამ ცრემლი არ მოჰგვაროს თვალზედ. შემდეგ აღარა ვიცით ანანიაზედ, ის სრულიად გადის ასპარეზიდან, სანამ მისი ნაშვილობი არ ხდება ოცის წლისა და დედოფალი არ იბარებს გორში. ანანია მოდის გორში და მიესალმება ოთარს. აქ მისი ლაპარაკი გაგვაცნობს მის ვინაობას. აქ გტყობილობთ, რომ ანანია დიდათ შეგნებული გლენკაცია, ცხოვრებაში ჩახედული, ათას ქარცეცხლში გავლილი, როგორც თეიმურაზ მეფის სამსახურში, ისე ოთარ-ბეგის მამისა და თვით ოთარისა. იმას არა ერთი ომი გადაჰხედია, მაგრამ მისი ანდამატიური გული არ შედრეკილა და ის იგივე მხურვალე მამულიშვილია, რაც ყოფილათვის ვაჟკაცობაში. მისი ლაპარაკი ოთართან სულ უკუღმა გასაგონია და მიმართულია რენეგატის გონზედ მოსაყვანად. ყოველი მისი სიტყვა პასუხი მჩხვლეტავი შუბია, რომელსაც გულში უტარებს ოთარსა. სასაცილოდ დასცინის სჯულის გამაჯვრელს, მამულის დალატს, ზნეობის დაკარგვას. ოთარის რჩევას—შვილებს ისლამი მიადებინოს—სიცილიად არ ჰკმარობს და ათქმევინებს: „როგორ ჰბედავთ თქვე ბრძიუებო, (თითონ ბრძიუო) უარი უთხრათ, ბატონმა უფრო კარგად არ იცის, რომელი სჯული სჯობია? თუ თვით უარ ჰქონ მამა-მამათა და სამშობლს რწმენა, — მამ სინიდისს ასე უმხილუბია (ე. ი. უსინდისობას)! გესმით თუ არა, როგორის სინიდისას (ე. ი. უსინდისობას) ჰატრენია ბატონი! მაგან ორი სჯული გამოიგვალა და არ იცის, რომელი სჯობია და თქვენ კი იცია? თუ იხებებთ, მეც მაჰმადიანობას მივიღებდი, რომ არ მეშინოდეს ვაი თუ დიდ ბატონმა მომაფურთხოს

მაჯგენა თვალში და მითხრას, მარცხენაშიც მოკაფურთხებდი, რომ სპარსელებისაგან არა გქონდეს დაშრეტილიო, ან შე როგორ გავბედო, რომ დიდი ბატონი, როგორც ქრისტიანი ჯოჯოხეთში იყოს და შე ამისა ერთგული უმა გაჰმადიანებული სამოთხეში გამოვიჭიმო“. საესეა ამ გვარის მარილიანის დაცივნით ანანიას სიტყვა-პასუხი. აიღეთ ის უბნობა, როცა ანანია აგონებს ოთარ-ბეგს ცოლის აკუწვას სულეიმანისაგან. ან კიდევ ეს ადგილი: ისწავლეთ თქვე სულელებო ჭკვა ოთარბეგისაგან, მან უფრო კარგად იცის რა სჯობია. ოთარს არ იყო, სულეიმანის სასიამოვნოდ თავისი ბიძა ნიკოლოზი მოაკვლევინა, ორი ბიძაშვილი ციხეში ჩააფარა, სიმამრა იმერეთში გადაჰქარგა? ყველა ეს დაცივნით მხილება არის იმ მიზნით, რომ ოთარ-ბეგს გული აუმღვრიოს აწმყოზედ და კიდევაც სწვდება მიზანს ანანია, როცა ოთარი უცხადებს: განა ვერ მაგობხვდი, ბებერო, რომ დამცინაო! შემდეგ ანანია ჰშორდება ოთარ-ბეგს და ეგებება საბა-სალოსს კახეთით მოსულს. ესენი, რომ იტყვიან—სული სულს იცნობს და გული გულსაო—ისინი არიან. მოიკითხავენ ერთ ურთს და სალოსი ამცნებს, რომ მთელი არე-მარე ქართლ-კახეთისა შემოიარა, იყო მთებშიც და ხალხიც მოამზადა თუ მომზადდა, აკლიათ-ლა წინამძღოლი. შემდეგ ანანიას კიდევ ვხედავთ ციხის აფეთქებაში. ის აქაც იჩენს ისევე მსწრაფლ მოსაზრებას, როგორც გამოიჩინა ოცის წლის წინეთ. ანანია, რომ ჰხედავს ირაკლი აღარსად არის, საჩქაროდ მოისაზრებს, როგორ მოიქცეს, მარტოკა ავარდება მეტეხში ხვრელით, აძლევს წამლის საწყობს ცეცხლს და ციხეს ააფეთქებს. შემდეგ აღარ ვიცით, დარჩა ცოცხალი თუ თვითონც შეეწირა. ვიცით მხოლოდ, რომ ანანია არის სულით განათლებული ძველი გლეხი, რომელიც არავითარს განსაცდელს არ ერიდებოდა მამულის, სარწმუნოების და ტახტის დასაცველად. ამისთანა გლეხები გვეყვანდნენ წარსულში, იმედი ვიქონიოთ, რომ მომავალშიაც გვეყოლებიან.... ანანიას მოსდევინ დათო და ირაკლი. ესენიც ქართველები არიან—მხოლოდ მამულის სამსახურით ორივენი თუ არა, ირაკლი მაინც დიდად ჩამორჩება მამასა. ესენი არიან ერთ

გარემოებაში აღზრდილნი და აქვთ ერთნაირი მიდრეკილებანი. დიდად წააგავან ერთმანეთს ქალების სიყვარულით. მხოლოდ ერთი უფრო თავის დავიწყებამდის ელტვის, ვინემ მეორე. როცა დათო ახასიათებს თავისს სიყვარულს ამ გვარად: ამ წამიდან შენში ვხედავ სამშობლს, ღმერთს, თავისუფლებას.—შენი ხმა ჩემთვის საომარ საუფიქრის ხმად გადაქცა და მომძახის: გასწი, იოჲ, ისსენ საწმუნება, თავისუფლება, სამშობლად და მეც შენი ფარა“ მაშინ ირაკლი ასე გამოჰხატავს რუქაიასადმი თავისს სიყვარულს: მიბძანე და მზად ვარ შენის გულისთვის და ვიფიქრო ვეფიქვე: ღებ-ისმა, ჰატაოსნება, სჯული და სამშობლად. სწორედ ასეც არიან მომართულნი. ორივენი მტკიცედ ასრულებენ თავიანთ პრინციპებს. დათა, როდესაც ჰხედავს, რომ მამულს ესაჭიროება მისი თავი, სტოვებს უყურადღებოდ სატრფოს და ეტევება მტარვალს, პირველი შევარდება სულეიმანის სახლში და ხმალი-და-ხმალი შეებრძოლება; მოიგდებს მუხლის ქვეშ და ის არის, რომ სოსხლი უნდა იზღვიოს თავის უმანკო ძმისა, საბა-სალოსმა რომ არ შეაჩეროს. ირაკლი?—ირაკლიც ბედის ვარსკვლავს მისდევს, რომელიც თან სდევნის „რუქაიას“ სახით, აცდუნებს და ალალატებინებს მას დედისთვის და მამულისთვის, როცა მისი თავი საჭიროა ორთავესთვის. თქმა არ უნდა, ირაკლი თავს ვერ გაიმართლებს მით, რომ ჯერ ისევ ოცის წლისა იყო და მეორედ—რუქაია მეტად ლამაზი იყო. მართალია რუქაიას სილამაზეს თვით დედოფალი ჰმოწმობს, როცა ურჩევს—„ღამის ნამმა არ აკრთოს მისი სიტურფე“, თვით სულეიმანიც ჰპოვებს კურნებას რუქაიას სიტურფეში, მაგრამ განა გაიანე კი ლამაზი არ იყო, რომ მისმა მიჯნურმა მამულს არ უღალატა დიდებულს წამს. ირაკლის მამის სიტყვები—მე თქვენ საქეიფოთ კი არა, დიდის საქმასთვის მიმეუფხარათ—მანიც უნდა ჩარჩენოდნენ გულში. ირაკლი და ყაზიბეგის მძაფრ და ონისიმე ერთის წრის კაცები არ არიან და მათის მაგალითით ირაკლის ვერვინ გაამართლებს მამულის ღალატისთვის; მეორეც, არც ერთს იმათგანს მამულისთვის არ უღალატნია. ერთად ერთი და უტყუარი საბუთი ირაკლის გამართლებისა არის ის,

რომ იგი დარჩა ანანურის მთებში ალუზრდელი და მისის სულიერის საზრდოსთვის არავინ ზრუნავდა. ანანია გლეხის გაზრდილი მამულს არ გამოადგებოდა და არც გამოადგა. ისიც არავინ უთხრა თავის დროს, თუ ვინ იყო იგი, რა დანიშნულება ჰქონდა და რას უნდა სწეოდა. მისი ტახტის მემკვიდრეობის დამალვა იყო საჭირო სულიეიმანისთვის და იმის დამკაშებისთვის და არა თვით ირაკლისთვის. ამისთვისაც უცეფი ხმა დედოფლისა: შენ ხეში შვილი ხარ, უნდა დღესვე შეტყობ აფეთქება და სამეფო ტახტზედ ახვიდეო, ცოტა არ იყოს „თილისმის ხანს“ მოგვაგონებს. დედის სიტყვები ირაკლის გულს ვერა სწვდებოდა, ისინი ქარის მობერილნი არიან და ასევე ქარი წაიღებო. ასეც არის. ოცის წლის ყამირში გადაყრილი ხორბლის მარცვალი ბორბოტმა ბალახმა შეაშთო. ირაკლის გამოუჩნდა თავისის წრის წარმომადგენელი სულიერი არსება, თანაც მომხიბლავის ქალის სილამაზით, და მან ბევრად ადვილად ჩააწვდინა თავისი ხმა ირაკლის გულში. საკმარისი იყო, რუქაიას ეთქო, რა მოსაფიქრია, რომ მაგისთანა მძიმე საქმეს, რეკორდის ციხის აფეთქება, განდობენ შენ, გამოუცდელს შეუფის ძეს, რომ ირაკლი მაშინვე მიმხვდარიყო გულის ყურს და ეთქო, სწორედ რუქაია მართალიაო. ან მართლაც რა ქკუაში მოსასვლელი იყო, ამ მძიმე საქმის მინდობა იმ ოცის წლის ბიჭისთვის, რომელიც პირველად შემოდის ტფილისის ქუჩებში? ეს ნაკლია დრამისა, რასაკვირველია.

კიდევ ვიტყვით, რომ ირაკლისთვის რაც არ ჩაგებარებიათ, არც ნება გაქვთ მოსთხოვოთ. ირაკლი აღზარდეთ ველურად და ნაყოფიც შესაფერი მოიტანა. ის არ კმარა, რომ შვილი მამას ფიზიკურადა ჰგვანდეს. აი აქ სტყუიან ზეინაბი და ანანიაც. ირაკლისთვის რომ თავის დროზედ ემცნოთ ვინ არის ის, რუქაიებთან საქმეს აღარ დაიჭერდა, სამარცხვინოდაც ჩასთვლიდა. ირაკლი უზრდელობის და უვიცობის მსხვერპლია და არა კრეტინი, რომელიც გარყვნილის რუქაიასთვის ჰლაღატობს მამულს. იტყვიო, რაღად ჰკლავს ბ. ს. ასე უდროოდ ირაკლისაო. ეს სწორედ შეცდომის გასასწორებლად ესაჭიროე-

მა დრამის ავტორს. ტახტზედ რომ აეყვანა ირაკლი, ხომ უფრო სამარცხვინო იქნებოდა და იგი მეორეს დღესვე ხელ-ახლავ დაჰლუპავდა სამეფოს. რა სახელქწიფო კაცი ის იყო, რომ გაჰფრთხილებოდა? ვგონებ, მისთანების ძებნისთვის ტახტის სამკვიდროდ დიდს მანძილზედ ძებნა არ მოუხდებოდათ. ეხლა ვიკითხოთ, ირაკლი ჩვენია თუ სხვისი? ან იყენენ ჩვენში ირაკლები?—ირაკლიც სწორედ ჩვენი სისხლი და ხორცია. იყენენ ჩვენში ირაკლისთანა უსწავლელნი და სამეფოს მართვისთვის მოუმზადებელნი ტახტის მემკვიდრენი, მაძიებელი, მეფის ძენი და მათნი სახლობანი, რომელნიც თვ-სის უვიცობით, სხვისის ფეხის ხმის აყოლით მამულს სცარავდნენ მაგალ. მეფე გიორგი მე-XII-მ ირაკლის გაჭირვების დროს ზურგი აქცია და ასპინძის ომში მხარი არ დაუჭირა სხვისისა რჩევით. აგრეთვე თვისის ერთმანეთში შუღლით და მოურიგებლობით გიორგის შვილებმა ტახტი დაჰკარგეს. ან სად იღებდნენ ჩვენნი ტახტის მემკვიდრენი განათლებას?—არსად. ამისთვისაც იმათ ღვაწლს სამშობლოსათვის არ ჰქონდა ფართო მნიშვნელობა, ამისთვისაც იმათ ყოველი გაიძვერა ფაშა ადვილად ატყუებდა. არას ვიტყვი ხანებზედ და მეფეებზედ. ისინი ადვილად იჯერებდნენ ყველას სიტყვას, ვინც კი წყალობას ჰპირდებოდა საქართველოს, და კარს უღებდნენ—მობძანდითო.

რაც შეეხება იმ სულის სიმდაბლეს, რომ მამულისთვის ვღალატოს ჰარამხანის მხევლის გულისთვის ჩვენს ვისმე დიდებულს, ისიც ტახტის მემკვიდრეს, ეგ არასოდეს არ მომხდარა ჩვენში; არასოდეს ჩვენში მაგნაირი დაცემა ზნეობისა არ ყოფილა. შეიძლება ეხლა კი იყოს კერძო მამულის მეპატრონისაგან. კიდევ გამიგონია, რომ მამა-პაპეული ქონება ემსხვერპლოს ვისმე ჩოქჩოკასთვის. რასაც ავტორი ჩვენს წარსულს ბრალსა სდებს ირაკლით, ცილის წამებაა. მაგ მხრივ ჩვენი წარსული მწიკვლ შეუხებელია და არ ვიცი, რა ეწადა ავტორს ირაკლის გამოყვანით და რუქიას გულისთვის დალატის გამოსახვით?

დათა ხომ ყოჩალია და ყოჩალი, ამას ლაპარაკი არ უნდა. ის საითაც უნდა გადაადგო, ალჩუ დაჯდება, ფეხზედ დადგება. თქმა არ უნდა, ქალიც უყვარს, მამულიც, სჯულიც და ხმალიც. ნამდვილი მთიელია. ცოტა ტრახახა. ისე ჰხოცავს ჯაჭებს, როგორც კურდღლებს. ჯერ ყმაწვილია და 11 ავაზა მოუკლავს. თითქოს არ ვიცით, საიდან იპარება ეს ცხოველი და რა იშვიათი ნადირია იგი ჩვენში.

გაიანესი კი რა მოგახსენოთ. გაიანე ტიკინია და არა ნამდვილი ქალი. იგი არც დიდებულიის თავადის ქალია, არც გლეხისა. არც სპარსია, არც ქართველი და არც დროის შესაფერი. ის რაღაც ზღაპრული ქმნილებაა და ვინც ჩვენის დიდებულთა ოჯახების ქალებს წარსულში გაიანეს სახით წარმოიდგენს, დიდად შესცდება. გაიანე ქაჯა-ბიჭა და წააგავს კავკასიელ ამორძლებს (ამაზონკებს), რომელნიც, სტრაბონის თქმულებით, სცხოვრობდნენ კავკასიონის მთებში ლეკების ქვეყანაში, იარაღს ისხამდნენ, ისხდნენ ცხენებზედ და მხედრობდნენ (რასაკვირველია, უბელოებზედ. იქნება გაიანეც ასე ჯდებოდა?!). გაიანეც ასე იქცევა. ახტება ცხენს და ქოფაკებით გარეულ ტახებზედ ნადირობს. სად, როდის და ვის გაგიგონიათ, რომ ჩვიდმეტ-თვრამეტის წლის ქალი პირველის ოჯახისა საქართველოში იმასა სჩადიოდეს, რასაც გაიანე სჩადის? მემრე იმ დროს, როდესაც ირანელნი დათარეშობდნენ ჩვენს არე-მარეზედ და ყოველის ჯაგის ძირს სანგლები აქვთ დამართული, აი სად გამოსქვივის ავტორის სისუსტე ჩვენის წარსულის ცოდნისა, ჩვენის ცხოვრების. ჭკუითაც რაღაც გონჯია გაიანე. არ იცის ანანური, ირანი, შაჰინ-შაჰი, არამხანა. არ იცის თავისა ვინაობა, ვის ემსახურება იმისი მამა, ვინ იყო მისი დედა. ირანში წასასვლელად პირველად უარს აცხადებს, არც პირბადეს ჰკადრულობს, მაგრამ საჩქაროდ თანხმობას იჩენს, თფილისს მიდის და სულეიმანს პირბადით წარუდგება. ვისაც რა გინდათ—სთქვიათ და მე კი იმას ვიტყვი, რომ ეს ტიპი სულ ტყუილია, არც ძველია, არც ახალი, არც ჩვენი და არც სხვისა. მაშ რა არის?—ავტორის ფანტაზია.

ზეინაბის გამზრდელი ისახარც ტიზა ჩვენის ლაღებისა და გამზრდელებისა. იმის უცხოობას და უნიადაგობას ვერავინ იტყვის. ჩვენ ბევრი გეყოლია ისახარისთანა სულით განათლებულნი მანდილოსანნი, რომელნიც თავიანთ ძუძუთ ნაწოვთ არ სტოვებდნენ სამარის კარამდის. მხოლოდ მათი ნატვრა ის იყო, რომ საფლავის მიწა მიჰყოდა თავის გაზრდილის ხელით და გულზედ მისი ცრემლი დასცემოდა. ამათში ბევრი ჭკვიანი და გონიერი დედაკაცები მოიპოვებოდნენ, როგორც იყო ისახარი. ისახარც შურის მაძიებელია, დათას ეუბნება,—ჩვენც ხანჯალი სუფეიმანს, სისხლი აიღე ძმასაჲ. მაგრამ ეს ნაკლად არ ჩაეთვლება, ეს საყოველთაო ბუნებაა მტრისაგან გულ დამწვარ დედაკაცისა და კავკასიელისა ხომ უმეტესად.

რუქაიაზედ ლაჰარკი მეტია. ის მონების შვილია, ჰარამხანის მხევალია, ყველამ ვიცით იმათი გზა და კვალი. ესენი სცხოვრობენ მარტო პირუტყულის აღტყინებით და მათთვის სულ ერთია, აღია იქნება თუ მუსია.

ბესო ხემ ლათი-ფათია. სწორედ უდარდელი ხუმარაა თავისის მახვილი ენით. უკუჯო და უვიცი კი არავის გეგონოთ—ბესო ყველაზედ წინ ჰხედავს საქმეს მოგებულად, ნამეტნავად მისს შემდეგ, როცა საბა-სალოსმა გადუშალა თავის მოგზაურობის მატთანე. ამისთვისაც ბესო დაჰმღერის:

მთა, ტყე, ღრეში, ხვრელ და ბნელში
 გაფანტულა ყველა ჩვენში,
 ორბელიანს ვხედავ სამხრით
 და სუმბათსა სოღანლულით.

ჩვენ ესა დაგვჩინენ საბა-სალოსი, მრბეღიანი და სუმბათი. ვინ არიან ეს კეთილშობილნი პირნი? მეტად ცოტას რასმე გვეუბნება ავტორი ამათ ვინაობისას. ვხედავთ მხოლოდ, რომ საბა-სალოსი არის წარმომადგენელი ჩვენის სასულიერო წოდებისა. ორბელიანი და სუმბათი კიდევ იმ თავადთა და წარჩინებულთა, რომელთა დასდევს სიცოცხლე მამულის ასამაღლებლად“. საბა-სალოსზედ კიდევ გვეუბნება რასმე, რომ ის

ყოფილა კახეთში, ხევსურეთში, გერგეთზედ და ბორჯომში, გაუვლია გარდი-გარდმო საქართველო და საქმე აქამდის მიუყვანია, რომ დარწმუნებულია წმ. ჯვარს სისხლში ამოგლეხულს, ჭეჭლას გაიტანს, არა გვიან, მალე, რადგანაც ათასობათ და ათათასობით ნახა თუ მოამზადა მეომარნი, მთელი საქართველოც. თანაც დაიქუხებენ: ქრისტე აღსდგაო და დედოფალს გადულოცავს: აღადგინე საქართველო! შემდეგ საბას ვხედავთ ამბოხების დროს თფილისში, მხოლოდ არა სჩანს საბა შემოსილია ჯვრით ხელში, თუ თავისის გლახის ტანისამოსით არის ისევ, როცა უსულო გვამებს — ირაკლის და ზეინაბისას ჯვარსა სწერავს — კანასვენეთ მშვიდობით სიკვდილითა ცოდვითა დამთრგუნელნო. — ავტორი საბას რაღაც იარაღს ასხამს, ეს მისთვის მეტია. საბას ყოველ იარაღზედ ძრეელი მახვილი უკავია ხელში — ჯვარი და სიტყვა მაცხოვრისა. კიდევ ვიტყვით, რომ საბა-სალოსი თითქმის ისტორიული პირია, რომელზედაც არის ცნობები და უფრო მეტად ეკუთნოდა დახასიათება.

რაც შეეხება სუმბათს და ორბელიანს, ესენი სულ ჩრდილში ჰყავს გახვეული ავტორს და ამოქმედებს უკანასკნელ ტრაგიკულ მომენტამდის ფარულად. საქმე კი აუცადად მათი დაწყებულია და გასისხლხორცებული. საქართველოს რომ სუმბათი, ორბელიანი და საბა არ გამოსჩენოდნენ, ზეინაბი, ცხრა თვალებიან სულეიმიანის ცხრა კლიტულს სახლში მყოფი, იქნება ვერას გახდებოდა თავის გულის შემწვავ ალეპით და თილისმით. საქმე ის იყო, რომ რამწამს დამყარდა საქართველოში მტარვალობა, სუმბათი, ორბელიანი და საბა განს გადგნენ და როცა პირველები წადიშეს ჰმართავდნენ მთებში და ხალხს აღელვებდნენ, საბა კიდევ ხმალს ულოცავდათ საომრად. სამართალი მოითხოვდა სუმბათის და ორბელიანისთვის. მეტი მოქმედება მიეცა, იმდენი მაინც, რაც ოთარს მისცა და სხვებს. თუ დრამას დაუჯერეთ, ძალიან ცოტა მონაწილეობა მიუძღვით ჩვენთ დიდებულთ ჩვენს წარსულს თავგანწირულს ბრძოლაში მამულის დასაცავად. ეს კი სიმართლეს მოკლებულია.

ვგონებ, რომ ავტორს უნდოდა უფრო ეჩვენებინა ჩვენის ცხოვრების სუსტი მხარეები, ამისთვისაც მოღალატეთ აწერვას.

უფრო მოანდომა მეტი მელანი, ვინემ შსხნელთ, და თვის თხუზულებასაც ამავე მიზნით უწოდა „ლალატი“. რომ ასე არ მოქცეულიყო და თეთრი შავზედ გადაეჭარბებინა, მაშინ უნდა დრამის დედა აზრიც შეეცვალა, სათაურაც შეეცვალა და „ლალატის“ ბაღლად ეწოდებინა „სხივი“ ან სხვა რამ ამგვარი. ავტორს აქვს დახატული ბრძოლა ბოროტსა და კეთილის შორის, სადაც ბოროტი სჭარბობს, რის გამო ჩვენი ქვეყანა იხრწნება და ნიავდება, თუმც ბოლოს მაინც კეთილი სძლევს და ქვეყანა ფენიქსებრ განახლებული ხელ-ახლავს სდგება.

ჩვენ დავათავეთ მთელის დრამის განხილვა და ახლა ურიგო არ იქნება ვიკითხოთ, რა არის დალატი თ. სუმბათაშვილისა? ჩვენია თუ სხვისი? პასუხი ჩემი მოკლეა. სუმბათაშვილის „ლალატი“ ჩვენი სულია, ჩვენი ისტორია, ჩვენი ცხოვრების ფილისოფიაა, ჩვენი აწმყო და ნულარა ჰქმნას ჩვენს მომავალად. ლალატი მით არის ჩვენი სული, რომ ქართველმა თუ ქართველს არ უდალატა, არ უკბინა, არ შეიძლება ეს ცოდვა განსაკუთრებით ბუნებითი ნაკლია. ჩვენი ქართველების მოწინავე წრისა და ზედა პირის. ლალატი ისტორიაა. ჩვენი მით, რომ წარსულში სულ ვლალატობდით ერთმანეთს და ერთობა ოაზისებივით მოსჩანს ჩვენს. საზარის შავ-ბნელით და ქვიშით მოსილს უდაბნოში. მარტო გაიხსენეთ ჩვენი გადახვეწილნი უცხოეთში და იმათგან აშენებული მთელი სოფლები და ვოლოსტები. რა მთარბენინებდათ? აქ არ უჭირდა იმათი თავი სამშობლოს? განა ლალატი არ იყო რიცხვით შემცირება მცხოვრებთა? ლალატი ჩვენი ცხოვრების ფილოსოფიაა მით, რომ მასში გამოკრეფილია მთელი ჩვენი ცხოვრება, გაბნეული ბრძოლა შინ და გარეთ, იგი მინიატიურული სურათია იმისა, თუ ვინ ვიყავით? დალატი სარკეა ჩვენი დღევანდელის ცხოვრებისა, როდესაც დღე მუდამ ვლალატობთ ერთმანეთს ოჯახში, სკოლაში, სასულიერო უწყებაში და სამოქალაქო მოქმედებაში, რჯულში და ენაში. მაგალითებს არ ჩამოგითვლით. ეს ყველამ იცით და ვინც არ იცის, იმან აიღოს თი-

თის დადებით რომელიც უნდა ჩვენი გაზეთი, გადაფურცლოს და იქ ნახავს მაგალითებს. მე მხოლოდ ვაგახსენებთ ლექსს ანანასის და მის სიტყვებს— „რაო, რომ ამშვენებ შენს დამლუპველს, შენს ოსმალოს?“.

დრამას აქვს სხვათაშორის წვრილმანი ნაკლულევიანებიც. მაგ. ვახვევა დიდებულის თამარისა და „სარდალის“ ირაკლისა ზეინაბის და დაუშტვინე ირაკლის ტყავში. ეს აუცადად იმით მოუვიდა ავტორს, რომ უნდოდა რუსის საზოგადოებას მეტი ყურადღება მიექცია ნაწარმოებისთვის, რადგანაც ირაკლის და თამარს რუსეთშიაც იცნობენ და საზღვარ გარედაც.

P. G. სულ სხვა იქნებოდა და სხვა გვეთქმოდა, რომ ავტორს თვისი დრამა ჯერეთ ქართულს ენაზედ გამოექვეყნებინა და შემდეგ დაედგა რუსეთის სცენაზედ. მაშინ ჩვენც ნება გვქონდა გვეამაყნა. დღეს-კი იგი ჩვენთვის უცხოურია, ისე როგორც იბსენის, სარდუსი, ჰაუბტმანისა და სხვ. დღეს იგი ჩვენის ეროვნულის ლიტერატურისათვის ფუჭია, სამეტნაოდ იმ თარგმანით, რომლითაც იგი გაეცნო ჩვენს თეატრს. მართლაც, არ ვიცით, რა ვსთქვათ ამ თარგმანზედ, რამ ააშურა, რამ დაატანა ძალა, რომ ასე სუსტი თარგმანი მოგვცა თუენის მხრივ, თუ გრამატიკის და თუ ორფოგრაფიისა, დაუტეოთ ლოლიკა. ბ-ნ „მოამბის“ რედაქციამ რად დაჰბეჭდა, ან დრამატიკულმა საზოგადოებამ რად დართო ნება ამ თარგმანით წარმოდგენა, კიდევ არ ვიცით! არც ის ვიცით, რატომ აქამდის ეს ნაკლი არავინ გაასწორა. ხომ ვიცით, ჩვენი შინ გამომცხვარნი მსახიობნიც მოინდომებენ ამ დრამის დადგმას სოფლებში და მაშინ ნახავთ სადამდის მივა დამახინჯება. საჭიროა ხელ ახალი რიგიანი თარგმანი და მისი წიგნად დაბეჭდვა.

ა. ხატიაშვილი.

ცხოვრება და ღვაწლი

თქმის გრიგოლ ორბელიანისა

XVI

ორი უკანასკნელი ევროპიული ომი—საფრანგეთისა პრუსიასთან და რუსეთისა ოსმალეთთან—დიდად აღელვებდენ მოხუც პოეტს. პირველს ომში ის იყო პრუსიელების მომხრე, რადგანაც საფრანგეთი როგორც მთესველი ურწმუნოებისა, იმის ჰაზრით, უნდა დასჯილიყო ზეგარდმო და ნაპოლეონისათვისაც მხვედრს უნდა მიეზღო ნაცვალი სიკეთე; მეორეში პოეტი არ დასჯერდა მარტო თანაგრძნობას,—იჰან იტვირთა დაქრილთა მოვლის კამიტეტში მონაწილეობა და შეძლების დაგვარად დიდად და დიდად იშრომა ჩვენი ჯარების სასარგებლოდ.

„...ამ ზაფხულს ხშირად ავდიოდი მირსკისთან კოჯორზე, სწერს პოეტი თ. ლევან მელიქოვს.—ყოველ დღე ვბოსტნობდით და ვბაასობდით პრუსია-საფრანგეთის ბრძოლაზედ. კოჯორი იყო ორ-ნაწილად გაყოფილი: მე, მირსკი, გიორგი მუხრანსკი და იოსებ ყორღანოვი ვიყავით პრუსიელებში; ირაკლი, აგლობჟიო, ამიროვი, ივანოვი და დოდობერიძე ჭრანციის მხარე. ამათთან ზოგჯერ ქალებიც ჩამოვრეოდნენ ჩვენს ბაასში და ასეთი ჩხუბი იმართებოდა, რომ ხან და ხან გავებუტებოდით ერთმანერთს.“ *)

*) წერილი 14 სექტ. 1870 წ.

შემდეგ, როცა საფრანგეთის ჯარები დაამარცხეს, პოეტო სწერდა ბარბარე ორბელიანისას:

„... Болѣ мѣсяца мы не имѣли извѣстій изъ Россіи и именно въ то время—не досадно-ли?—когда рѣшалась судьба Франціи и Европа принимаетъ иное положеніе, иной видъ, когда властитель Европы, отвергнутый даже друзьями, ищетъ пріюта въ маленькомъ замкѣ гостепріемной Швейцаріи, гдѣ какъ въ монастырѣ, всѣ гонимые міромъ могутъ вздохнуть свободно. Этотъ случай напоминаетъ мнѣ изрѣченіе Шамиръ-Хана, который неожиданно увидѣвъ въ Тифлисѣ Алишаха Персидскаго въ бѣдности, изгнаннаго изъ Персіи, воскликнулъ въ изумленіи: „О, превратность міра! Я видѣлъ этого человѣка, торжественно выѣзжавшаго въ Испанію на слонѣ и придворные осыпали его жемчугомъ за славную побѣду его надъ Авганцами!“ Не то-же ли самое теперь съ Наполеономъ, котораго даже мадамъ Карнеко, пріѣхавшая изъ Тулы, называетъ глупымъ. Какъ не сказать: О, превратность міра!“ *)

„... მთელს თვეზე მეტი გავიდა, რუსეთიდან ცნობები არ მიგველა, მერე არც იმ დროს—გულმოსასწეული არ არის, განა?—როდესაც საფრანგეთის ბედი უნდა გადაწყვეტილიყო და ევროპას სხვა სახე მიეღო; როდესაც მცგობრებისაგანაც—კი უარ-ყოფილი მბრძნებელი ევროპისა თავ-შესაფარს სტუმართ-მოყვარე შვეიცარიის პაწია ციხე-დარბაზში ეძიებს, სადაც დევნილთა ამა ქვეყნისათ შუგძლიანთ, ვითა მონასტერში, თავის უფლად ამოიხუთქონ. შემთხვევა ესე მაგონებს სიტყვებს შამირ-ხანისას, რომელმაც სანშობლოდგან განდევნილი ალიშაჰი სპარსეთისა მოულოდნელად პნაზა ტფილისში დიდს სიღარიბეში და განცვიფრებულმა შესძახა: „ეჰა, ცვალეზადობა ქვეყნისა! მინახავს ეს კაცი, როგორის დიდებით მიზრძანებულა ისპაჰანს, სპილოზე მჯდომარე და კარის-კაცთ ავღანელებზედ გამარჯვებისათვის როგორ შეუმეკიათ მარგალიტითა!“ ასრევე არ ემართება, განა, ახლა ნაპოლენსაც, რომელსაც ტულადამ ჩამოსული ქ-ნი კარპეკაც-კი სულელს ეძახის!“

ერთის კვირით წინად, სანამ ოსმალოს ომს გამოუცხადებდა რუსეთი, ორბელიანი სწერდა თ. ნიკო. ქავჭავაძეს:

*) წერილი 4 მარტს 1871 წ.

„...ომიანობა უეჭველია, მაგრამ რათა, რისთვის? განა სლავიანები ღირან იმ სისხლად, რაოდენიცა დაიღვრება რუსთაგან? იმოდენის ხარჯისა, შრომისა, მეწუხებისა, მოუსვენრობისა; ესოდენის ბანკროტობისა, რომელნიცა ზოგნი ეხლავე არიან და აღზნებიან შემდეგშია? ან რომელთა სლავიანებმა უჩვენეს ძმობა და ერთგულება რუსებსა? ევროპა არ დაარღვევს, არ გააოხრებს არცა ოსმალეთსა და არცა ავსტრიასა რუსეთის გულისთვის. მაშ ამის დასასრული რა უნდა იყოს? გულით, სულით ვსწუხვარ, ღამე არ მაძინებს ეს წყეული ჰაზრი და ახრში გამაცია კიდევ გუშინ წინ.—რუსეთსა უნდა არა ომიანობა, არამედ შინაგანის საქმის კეთილად დაწყობა; სჯულსა მიეცეს. ძალი კეთილად მოვლისათვის ხალხის ურიცხვთა მილიონებთა; განვრცელდეს სწავლა, ვაჭრობა, ხელოვნობა; გზებზე მშვიდობიანობა; საკუთრების შეუხებლობა; ამოწყვეტა დაჩაგვრისა, უსამართლობისა; აღმორჩევა ღირსეულებისა ხალხის მოვლისათვის და მათის ბედნიერების და კეთილდღეობისათვის; მეტად დაშორებულის სამზღვრების დაახლოვება რკინის გზების გახშირებითა და სხვანი და სხვანი მრავალნი, რომელთა რიცხვი მილლიარდი საქმეებია საკეთილდღეოდ ვეება იმპერიისა! რათ უნდათ სლავიანები? შინ გაძლიერდეს რუსეთი ყოვლითა ამით და სლავიანები თაჟიანთთავად მოვლენ, თუ ენდომება რუსეთსა. თორემ, ეხლა ჯერ მეტად ნაკლულოვანებაშია რუსეთი...“*)

ათი წლის შემდეგ, როგორც დავინახავთ, ბოლგარელები გაამართლებენ პოეტის წინასწარ თქმას სლავიანების ძმობაზე და ერთგულებაზე.—ბრწყინვალე პორტამ უარ-ჰყო ლონდონის პროტოკოლი და რუსის დეკლარცია და 12 აპრილს 1877-ს რუსეთმა გამოსცა მანიჭესტი, რომლითაც გამოუცხადა ომი ოსმალეთს.

„... Слава Богу!—სწერდა პოეტრ ნ. კარმალინს—Война началось вступлениемъ нашихъ войскъ въ пределы Турціи и

*) წერილი 5 აპრილი 1877 წ.

разсѣялись всѣ наши недоумѣнія, исчезла томительная неизвестность, удушливое ожиданіе чего-то ужаснаго, такъ долго тяготѣвшія надъ нами, и сердцу сдѣлалось легче, веселѣе, цѣль ясна, мысли ясны!“ *)

„...მადლობა ღმერთს!—სწერდა პოეტი ნ. კარმალინს—ომი ჩვენის ჯარების ოსმალეთის სამფლობელოში შესვლით დაიწყეთ და გაიზნა ყველა ჩვენი გაურკვეველობა, განჰქრა გულგადამლევი უცოდინარობა იმისა, რა მოხდებოდა და მასთან ერთად სულის შემზუთველი მოლოდინიც რაღაც რამ საზარლობისა, ამდენს ხანს რომ არ გვასვენებდა; და გულს მოეფონა, გვიხარიან, მიზანი, აზრი ნათლად გვაქვს წარმოდგენილი!“

პოეტის ამხანაგებთა და მეგობრებთ დაირიგეს და გაიყვეს ბრძოლის ველი და პირველსავე კვირაში აგლობუიონ ფენი მოიდგა მუხა-ესტატეს; დეველომა არდაგანთან; ლორის-მელიქოვმა სუბოტინთან; ზაქარია ჭავჭავაძემ გააქცია მ ბატალიონი მტრისა; ტერ-გუკაროვმა აიღო ბაიაზეთი და სხვა და სხვა. პოეტის სიხარულს დასასრული არა ჰქონდა; ის დარწმუნებული იყო, რომ ქრისტეს ჯვარს უნდა ეძლივნა მაჰმადიანთა მთვარე და რომ ჩვენ ჯარებს უნდა ამოეგო ათასი და ათი ათასი ქრისტეანთა სისხლი, ბალკანზე და მცირე აზიაში დაღვრილი მაჰმადიანთაგან. საცა დრო და კალამი მიუწვდებოდა, პოეტი აძლევდა რჩევას და დარიგებას ჯარის კაცებთა და სხვა მოხელეთა, ბრძოლაში წამავალთა ამხანაგებთა, და ლოცვიდა მეტადრე ჩვენს ქართველობასა. ჯერ ომი არ იყო გამოცხადებული, რომ პოეტი სწერდა თ. ნიკო ჭავჭავაძეს ამ ქართველთა მოლაშქრეებზე:

„...წესისაებრ ჯარები ემზადებიან და ემზადებიან. ჩვენს ქართველობასაც ასწავლიან ჭრონტსა და ზოგჯერ მეტად სასაცილოობა გამოდის სწავლის დროს. „ვაა, რა არას ეს ფენი თუ გინდ აქ დავდგა თუ გინდ იქა? მტყუანის დედას რა უთხრა, თუ გლაზა ნაპრაგო არ მეთქვას!“ და ამ გვარი ლაზარაკი ხშირად არის ოსტატსა და შაგირდს შუა.“ *)

*) წერილი 20 აპრ. 1877 წ.

*) წერილი 17 თებერვ. 1877 წ.

მეორეს წიგნში იმავე ქვეყანადეს ორბელიანი აუწერს ჩვენ თავადობის წასვლას ბრძოლის ველზე:

„ჩვენი თავადობაც წავიდა ალექსანდროპოლისკენ და იყოს ღმერთი მათ მფარველად. ყმაწვილ-კაცობა მოსაწონია, მაგრამ ცხენოსნობა მათი აღარ არის ისა, რაცა მინახავს ადრე, და შევქსწუხდი გულითა. ჩვენმა ქალებმა—პატრიოტკებმა—მიიპატიეს ვახშად სანსუში საპახოდოდ განმზადებულნი და იყო იმ ღამეს მართლად დიდი მხიარულება სახანდრებითა, სიმღერითა, მშვენიერის ლეკურითა, სადღეგრძელოებისა და ბოლოს, ვახშამზე ნინომ გიგოს ცოლმა—წარმოჰსთქვა დიდად მოსაწონი სიტყვა, რომლითაცა მოაგონა თავ-დადებით სიყვარული მამულისა წინაპართა ჩვენთაგან და სახელი მათი, განთქმული ვაჟ-კაცობითა. იმას უპასუხა სოსო ჯორჯაძემ და შეიქმნა დიდი ურრააა! და ზედ მიაყოლეს ლეკური, რა ლეკური, რომ გამაგიჟეს მარუცამ, ბაბუცამ, ალექს. აფხაზის ცოლმა, ია ანდრონიკ. ცოლმა, და სულყველამა! მახლაზ! კარგი რამ იყო ის ღამე, მოდიოდა წვიმაცა, მაგრამ არა დაედიეთ რა და სამს საათზე დავიშალენით. ნეტავი ეს ლეკური მაინც დარჩეს ჩვენის საბრალოდ ქართველობისაგან, რომელიცა ასე ადვილად და დაუდევნელად იცვლის თავის ღამაზსა ჟერსა.“*)

ნ მისს ჩვენმა ჯარმა არდაგანი აიღო და თბილისმა დიდის-ყოფით იღლესასწაულა ეს გამარჯვება. მაგრამ, საუბედუროდ, ამ გამარჯვებას სხვა გამარჯვება არ დაჰყვა. ციხის-ძირში ჩვენმა ჯარმა იზარალა: დაღესტანი აიშალა ჩვენ წინააღმდეგ; ზივინში 800 კაცი მეტი დაიხოცა. მთელი ოთხი თვე ჩვენი ლაშქარი წაგებაში იყო.

ციხის ძირს რომ მოშორდა აგლობეიო, ორბელიანი სწერდა იმას ოზურგეთში:

„... Искренно радуюсь, мой другъ Иванъ Дмитриевичъ, что вы, наконецъ, вышли съ свѣтлымъ лицомъ (?) изъ трущобъ Кобулети... Объ результатахъ не можетъ-быть

*) წერილი 18 მაისი 1877 წ.

и рѣчи, потому что ихъ нельзя было ожидать даже въ самомъ началѣ составленія плана войны. Эти мѣста еще въ глубокой древности извѣстны своею недоступностью подъ именемъ *Каджебисъ-Цихе*, крѣпость демоновъ. Героиня грузинской поэмы „Барсова Кожа“, содержалась плѣнницею въ цихисъ-дзири. Ни Паскевичъ, ни Муравьевъ не рѣшались вести тамъ наступательную войну. Это древнее грузинское племя, оторванное отъ своей метрополіи и защищенное адскою мѣстностью, не покорится мечу завоевателя. Даже власть турокъ въ теченіи 300 лѣтъ не могла прочно установиться и нынѣ едва-едва признается туземнымъ населеніемъ, которое живетъ своею собственною жизнью, нисколько не сливаясь съ Турками, не смотря на магометанскую религію, насильственно навязанную имъ когда-то. Однакожъ было время, когда это населеніе добровольно желало присоединиться къ Грузіи подъ властью нашего правительства, но мы не воспользовались представшимъ случаемъ. Не даромъ говорятъ: о войнѣ надо думать во время мира!..

„... При Зивинѣ пострадали наши богатыри Гренадеры. Болѣе 800 человѣкъ пало, по милости героя дня. О, тѣни великихъ Фридриховъ, Наполеоновъ, Густафовъ! Неужели и вы были не болѣе, какъ нашъ герой дня Гейманъ!“ *)

„გულწრფელად მიხარიათ, მეგობარო ჩემო ივანე დიმიტრის ძვე, რომ ქობულეთის ბუნაგებიდან, როგორც იყო, სახე გაბრწყინებული (?) გამოხვედით... შედეგზედ აქ არა ითქმის-რა, იმიტომ რომ თვითონ ომის გეგმის შედგენის დროსავე არავის ჰქონია მოლოდინი გამარჯვებისა. უშეველეს დროიდგანვე ცნობილია იგი, როგორც მიუვალი ადგილი და ამიტომაც ეწოდება სახელად „ქაჯების ციხე“. ქართულის პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ გმირიც ციხის-ძირში (?) ჰყავდათ ტყვედ შეპყრობილი. ვერც პასკევიჩმა და ვერც მურავიოვმა ვერ გაჰხედეს იქ სატყვი ომი დაეწყათ. საერთო სამშობლოსაგან მომწყვდეული და ჯოჯოხეთურის მდებარეობით ბუნებრივად გამაგრებული უშეველესი ქათველთა ტომი დამპყრობელს მახვილს არ დაემორჩილება. ოსმალთა 300 წლის მფლობელობაც-კი მაგრა ვერ მოიკიდა ფეხი და მხოლოდ ახლა-და აღიარებენ მცირედად მის ადგილობრივნი მცხოვრებნი, რომლებიც სრულიად დამოუკიდებლად სცხოვრებენ თავიანთთვის და არ შეჰრევიან ოსმალთს,

*) წერილი 26 ივნ. 1877 წ.

თუმცა მაჰმადიანობა ძალით იყო ოდესღაც მათ შორის გავრცელებული. მაინც იყო დრო, როდესაც ქობულეთლებს თავიანთის ნებით უნდოდათ ჩვენის მთავრობის მართველობის ქვეშ საქართველოსთან შემოერთება, მაგრამ ამ შემთხვევით ჩვენ ვერ ვისარგებლეთ. ტყვილად-კი არ არის ნათქვამი: მშვიდობიანობას დროცე უნდა ომზე ფიქროს!..

„ზივინასთან დაიღუპნენ ჩვენი გმირი გრენადერები. 800 მეტი კაცი დაიხოცა ამ დღისა გმირის წყალობით. ოჰ, აჩრდილნო დიდის ფრიდრიხებისა, ნაპოლეონებისა და გუსტავებისა! ნუ-თუ-ღა მხოლოთ თქვენც ის იყავით, რაიცა დღევანდელი გმირი გვიმანია!“

მაჰმადიანმა დაღესტანმაც წამოჰყო თავი მართლ-მადიდებელ რუსეთის წინააღმდეგ. პოეტს დიდად ეწყინა ეს გარემოება, როგორც ძველს დაღესტნის მმართველს და როგორც ქართველს, რადგანაც ეშინოდა, რომ ლეკი არ გადმოსულიყო კახეთში. ამ შიშით ის სწერდა ნიკო ჭავჭავაძეს, როგორც განჯის გუბერნატორს:

„...ლევან მწერს, რომ დაღისტანში თითქმის პოვესემესტნოე სურთოზნოე ვოზსტანიეა; მოველი ჯარებსა, რომ წავიდეო მთებისაკენ ხალხის დასამშვიდებლად!“ აი როგორმა მოუფიქრებელმა მიზეზმა ჩაშალა ესოდენის წლის შრომა-მეცადინეობა, ხალხის დამორჩილება და ზრუნვა მათის კეთილ-დღეობისათვის! წახდა ყოველივე და ახლა უნდა კიდევ ანბანიდამ დავიწყლთ და როდისღა ჩავალთ ს-მდის. ვინ არის დამნაშავე ესრეთის გაძნელებულის მდგომარეობისა და უბედურებისა, რომელშიაც ჩავარდა ეს ვეება მხარე? საქართველო დაიღუპება, თორემ თათრებსა, ან რუსებსა რა უჭირთ.

„შენ ძალიან სიფრთხილვ გმართებს შენის ლუბერნიისათვის, რომელიცა ესამზღვრება ქარის ხალხსა, თუ ქარი აღსდგა, ძნელს მდგომარეობაში იქნება ნუხსა და ამ მიზეზისა გამო შენ უნდა მოსთხოვო პირდაპირ ველიკის კნიაზსა, ანუ შირსკის, *настоятельно*, რომ რამდენიმე ბატალიონი ეხლავ მოგაშველონ, თორემ მაგისტანა ვაქარი ქალაქი გაოხრდება და მასუკან კორპუსიც ველარ აღადგენს. ნუხა რომ წახდეს, მინგაჩაურის პერეპრავაც შეიკვრის და შედგება ეს ვეება ტრანსპორტებით მოზიდვა ჯარებისათვის პურისა და მასთან ყო-

ველივე ვაჭრობა, ფოშტები და სხვანი. რაც შეეძლოს მინ-
გაჩაუნი გაამაგრე და შეინახე, თორემ დიდად ძნელს მდგომა-
რობაში აღმოჩნდება ეს მხარე და მასთან ეს ვეება ჯარე-
ბიცა!“*).

ზივინისა და ქიზილ-თათის სისხლი ჩვენმა ჯარმა აიღო
სეკდემბრის თვეში ავლიართან და დევე-ბოინუს. რუსის-ჯარმა
ამ ადგილებში სულ მთლად დაამარცხა მუქთარ-ფაშის ჯარი.

„... Трудно представить—სწერს პოეტი ბარბაჟე ორბელიან-
ისას—какая искренняя радость разлилась по всей Христиан-
ской Грузии при известии о уничтожении армии Мухтара-Па-
ши, когда послѣ долгихъ томительныхъ ожиданій, съ ар-
сенальскихъ высотъ раздались пушечные выстрелы, возвѣс-
тившіе Тифлису о блестящей побѣдѣ нашей славной Кав-
казской арміи! Загудѣли колокола въ церквахъ; крыши до-
мовъ покрылись женщинами; амкары со значками, генерали-
тетъ, чины гражданскіе, дамы, народъ, повалили къ Сіон-
скому собору, гдѣ Экзархъ торжественно совершилъ мо-
лебствіе и тяжелое бревно тоскливой неизвѣстности свали-
лись съ груди нашей. Полетѣли телеграммы отъ меня во
всѣ концы Кавказа и вездѣ заликовалъ православный на-
родъ. Богу единому благодареніе! Еще одна такая побѣда
подъ Плевною и миръ желанный предстанетъ съ своимъ
свѣтлымъ, все успокоивающимъ лицомъ“.*)

„ძნელია წარმოსადგენადო,—სწერს პოეტი ბარბაჟე ორბელიანისას,
—მუხთარ-ფაშის მხედრობის დამარცხებისა და გაწყვეტის ამბავმა რა
გულწრფელი სიხარული მოჰკინა მთელს საქრისტიანო საქართველოსა,
როდესაც დიდის ხნის გულგადამლევ ლოდინის შემდგომ ახსენალის სი-
მალღებებიდამ ზარბაზნის ხმა გაისმა და ტფილისის ჩვენის კავკასიის მხე-
დრობის ბრწყინვალე გამარჯვება ეუწყა! საყდრებში ზარებმა მორთეს
გუგუნი; სახლის ბანები დედაკაცებით გაივსო; ამქრები თავისის დრო-
შებით, გენერლობა, სამოქალაქო სამსახურისანი, მანდილოვნები და
ხალხი ყველა სიონის ტაძარისაკენ გაეშურა, სადაც ექსარხოსმა სადღესა-
წაულო პარაკლისი გარდაიხადა და მოვეშვა ყველას გულიდგან მძიმე

*) წერილი 1877. რიცხვი არ არის.

*) წერილი 8 ოკტ. 1877 წ.

ლოდივით ნაწილი რაღაც რამ მოსაწყენი გაურკვეველობა. ვაფრინე კავკასიის ყველა მხარეს დეპეშები და მართლ მაღილებელი ვრი ყველგან სიხარულსა და შვებას მიეცა. მაღლი ღმერთსა მხოლოდ ერთსა. ერთი ასეთი გამარჯვება კიდევ პლენანსთანა და სასაჯრველი მშვიდობიანობა თავისის ნათლით მოსილის, დამამშვიდებელის სახით წინ დაგვიდგება.“

პლენაც დაეცა 28 ნოემბერს. პლენაზე აღრე დაეცა მცირე-აზიის ბურჯი და იმედი ყარსი. მალე დამარცხდა სულეიმან ფაშის ჯარიც ფილოლიპოპოლოთან და ჩვენნი ლაშქარნი დაუახლოვდენ სტამბოლს. მეტი საშველი არ იყო: ან უნდა სტამბოლი აეღო რუსის მხედრობას, ან უნდა ზავი ეთხოვა ოსმალს. ინგლისის გავლენამ საქმე ზავზე მოაგდო. თებერვლის თვეში, 1878-ს, სან-სტეფანოს პირობით ომი შესწყდა და ბერლინის ტრაკტატმა, სხვათა შეძენათა შორის, შემოაღერთა რუსეთს... არდაგანი, ყარსი, ბათუმი, ე. ი. თითქმის ყველა ის ადგილები, საცა ესახლა ოსმალის ქართველობა. ძველი თამარის სამეფო ხელ-ახლა ერთს სკიპტრას ქვეშ შეაერთა გზა-შეუგნებელმა მსოფლიო ისტორიამ!

„ასე, ჩემო სოფიო—სწერდა პოეტი სოფიო ორბელიანი-სას:—უკეთილ-მსახურესის დიდის იმპერატორის ძლიერებამ დაჰსცა საუკუნოდ მაჰმადიანობა, დაუძინებელი მტერი ქრისტიანობისა და ჩვენნი ძმანი, ძველნი ქართველნი, აჭარა, ლივანა, კობულეთი ბათუმით განათავისუფლა ოთხ-ასის წლის ტყვეობიდან და შეაერთა დედა-საქართველოსა, და აღსრულდა იგი სასწაული, რაცა არა გვეგონა! აღსრულდა დიდი საისტორიო საქმე სახსოვრად საუკუნეთათვის, რომლისა შემდეგსა ეხლა ვერ მიხვდება გონება კაცისა და არის ხილული მხოლოდ მისთვის, ვისისა ნებითა ჰბრუნავს სოფელი ესე, და ყოველი მას შინა მსოფლიო მიდის დანიშნულ მისგანვე გზაზე! მილლიონნი ქრისტიანნი განათავისუფლდნენ! გოაცებას შეუპყრივარ და ვამბობ მხოლოდ ეს რა ამბავია? დიდება მაღალთა შინა ღმერთსა, დიდება მართლ-მაღილებელსა, მსახურსა მისსა, ჩვენსა კელმწიფესა“ *).

*) წერილი 24 აგვ. 1878 წ.

ძლეულთა და ჩაგრულთა მოსარჩლე ნემეზიდამ აიღო საქართველოს სისხლი! რაც მაჰმადიანთა უწვალეზიათ. მართლმადიდებელნი, ქართველნი მაგიერი ეხლა ემართებოდათ ცრუწინასწარმეტყველის თაყვანის-მცემელთა. მუქთარ-ფაშის დამარცხების შემდეგ პოეტი სწერდა პრინცესა სალომე მიურატს:

„... ყოვლად მოწყალემან ღმერმან... მისცა ძლევა ჩვენს ჯარსა და შეიმუსრა მტერი ქრისტიანობისა და საკუთრივ ჩვენი, ჩვენის საქართველოსი, რომლისა სისხლი ჯერ კიდევ ბევრი აძევს ოსმალსა და მარტო ამ დამარცხებით ვერ გადაიხდის ჩვენს სისხლის ვალსა! ათასი წელიწადი ებრძოდნენ მაჰმადიანნი პატარას საქართველოს. რათა? რას ვართმევდით? მართალია, ჩვენ გაგვაოხრეს, მაგრამ არცა თუ თვითონ გაიხარეს! ჩვენ ვიყავით მიზეზნი, რომ რუსეთმა წაართვა სპარსეთსა ერევანი, ნახჩევანი, ყარაბაღი, თალიშის სახანო, შაქი-შირვანი, ბაქუ-დერბენდი და ყუბა; ოსმალებსა—ახალ-ქალაქი და ახალციხე და ახლა მესამედ ართმევენ ყარსსა. აქედამ დაინახავთ, რომ ჯერ ოსმალო არის კიდევ მოვალე ჩვენი! აი როგორ ძვირფასია ქართველების წმინდა სისხლი“**)!

როდესაც, ომის შემდეგ, ოსმალოს საქართველოდამ მოვიდა ქალაქს დიდ-მთავართან დეპუტაცია—ხიმშიენი, აბაშიძენი, ბეჟანიშვილები—და ჩვენმა თავად-აზნაურობამ სადილი გაუმართა იმათ, პოეტმა შემდეგის სიტყვებით მიმართა სადილზე მყოფ ქათველ საზოგადოებას:

„ბატონებო!

„რას მოასწავებს დღეს ჩვენი აქ შეყრილობა? რა გვიხარია რიან? რასა ვდღესასწაულობთ? კრება ესე წარმოგვიდგენს სასიხარულოს მას სანახავსა, როდესაც ერთის დედისა შვილნი, შავის ბედისა გამო განუორებულნი, დიდს ხანს ერთმანეთისათვის დაკარგულნი, ანაზდელად, მოულოდნელად შეხვდენ, იცნეს ერთმანეთი და გადაეხვივნენ გულითადის სიყვარულითა.

ჩვენც ვგრეთვე—საქართველოს შვილნი—ვიყავით დაკარგულნი ერთმანეთისათვის საუკუნოების განმავლობაში; ბევ-

**) წერილი 12 ოკტ. 1877 წ.

რი ვიტანჯვით მტერთაგან, ბევრი გაოხრება გამოვიარეთ, მაგრამ მაინც-კი არ დაგვეიწყებია დაშორებულნი ჩვენი ძმები. თვალი, გული გვეჭირა თქვენკენ, ბატონებო, და ვინატრიდით, როდეს აღმოვა ჩვენი მზე შეერთებისა!! (გაცხარებული ტაშისკვრად).

„და გვისმინა ღმერთმაცა და დღეს ჩვენ შორის ვხედავთ დაშორებულთა ძმებთა. მოხარულნი, ვმადლობთ უფალსა და ვვედრებით, რათა შეერთება ესე ჩვენი იყოს უკუნიითი უკუნიამდე შეურყეველად! და დღეის იქით ღმერთმაცა, ქირშიაც უნდა ვიყვნეთ ჩვენ ერთად, ვითარცა შვილნი დედა საქართველოსა!!.“ *)

პოეტს იმედიც დიდი ჰქონდა, რომ რუსეთს ვერავინ წაარმეგდა შეერთებულს საქართველოს, მხოლოდ შიშობდა, რომ ახალი პროვინციის მმართველებს ვერ ეპატრონათ კარგად ხალხისთვის და ამისგამო ხალხი თითონ არ აყრილიყო და არ წასულიყო ოსმალეთს, რაზედაც იმას ჰქონდა უფლება შერღინის ტრაკტატის ძალით.

„დიდად მეშინიან—სწერდა პოეტი თ. ლევან მელიქოვს,—რომ აქარაში არ დააფუძნონ ჩვენი მიროვობის სულები და არ აღჩნდეს ახალს შეუჩვეველს ხალხში მეუფება ჩინოვნიკობისა, როგორც აფხაზეთში, სადაც დაამტკიცეს, რომ მიწა ეკუთვნის გუშინდელს იქ შესულს ხაზინას და არა იმ ხალხსა, რომელიცა იქა მკვიდრობს ნოეს დაბადებიდამ! ნეტავი და დესტინის ჭორომა უპრაველენისა იქ შეიტანონ, თუ უნდათ ხალხის დამშვიდება და კეთილ-დღეობა“ **)

მოხუცი პატრიოტის შიში, საუბედუროდ, მალე განხორციელდა. თითქმის მთელი ყარსის მაზრა წავიდა ოსმალეთს.

„... Въ настоящее время—სწერდა პოეტი დ. ი. შირკის—Карсская область представляет печальную картину опустѣнія. Болѣе 200 т. душъ выселились въ Турцію. Стыдно, отъ насъ, какъ отъ зачумленныхъ, бѣгутъ народы! Зачѣмъ-же

*) „დროება“ № 1878 წ.

**) წერილი 5 სექდ. 1878 წ.

проливаемъ столько крови, покоряя ихъ! Гдѣ-же та прославленная Русско-гуманная цивилизациа и, еще болѣе, русская наука, о которыхъ такъ много глагольствуютъ наши публицисты? Къ пустынь они не примѣнимы а жителей мы изгоняемъ! Въ Аджаріи также сильное броженіе умовъ, и все это приписывается фанатизму. Какое ослѣпленіе. Причина очень видима. Старикъ Эристовъ говаривалъ: „не умѣніе и не желаніе соединена.“ *)

„ამ ეპოქაჲ—სწერდა პოეტი დ. ი. შირსკის,—ყარსის ოლქი წარმოადგენს სამწუხარო სურათს მოახრებინას. 200 ათას სულზედ მეტი ოსმალეთში გადასახლდა. სირცხვილია ჩვენთვის, რომ, ვით ქირიანებს, გავგვირბის ხალხი! მაშ, ამდენს სისხლს რაღასთვისა ვღვრით, რად ვიპოვოთ! სადღაა ის სახელ-განთქმული რუსული ჰუმანიური ცივილიზაცია, ან რუსული მეცნიერება, რომლებს შესახებაც ჩვენი პუბლიცისტები ასე ბევრს ლაპარაკობენ. უდაბნოებს, აბა, რაში გამოადგებათ და ხალხს-კი ველალებით! აჭარაშიაც დიდი უკმაყოფილებაა და ყოველსავე ამას ფანატრიზმს ამიზნებენ. რა სიბეცეა. მიზეზი თვალითა სჩანს კარგათა. მოხუცი ერთსთავი იტყოდა ხოლმე: „არ ცოდნა და უნდობლობაა ერთად შეერთებული“.

ყარსის მაზრას მიჰყვა აჭარაც.

„... Князь Леванъ уѣхалъ—სწერდა გრიგოლი ბარბარე ორბელიანისას—для обозрѣнія батумской области, откуда высылается почти все населеніе. Такъ, отъ нашего управленія бѣгутъ все народы: Крымъ давно опустѣлъ; Абхазія также; опустѣла Карсская область; теперь очередь доходить до Аджаріи, древней коренной Грузіи, въ которой досихъ-поръ остался грузинскій языкъ въ своей чистотѣ, гдѣ досихъ-поръ продолжается не прерываемая связь роцства, сосѣдства, дружбы съ жителями Гуріи и Имеретіи; существуютъ тѣ-же древнія грузинскія фамиліи; существуетъ глубочайшее уваженіе къ древнимъ церквамъ, въ которыхъ походятся многіе изъ нашихъ царей, не взираая на то, что жители давно приняли магометанскую религію. Грустно, но факты на лицо“ **).

*) წერილი 25 ივნ. 1880 წ.

**) წერილი ნოემბრ. 1880 წ.

„... თავადი ლევანი ბათუმის ოლქის დასახედავად წავიდა, საიდგანაც თითქმის მთელი ხალხი აპირებს გადასახლებასაო, —სწერდა გრიგოლი ბარბარე თრეღიანისას. —ასე გაურბიან ჩვენს მართვა-გამგეობას ყველანი: ყირიმი დიდხანია დაცალიერდა; ახახეთიც აგრევე; დაცალიერდა ა გაციელდა ყახსის ოლქი; რიგი ახლა აპარაზე მიდგა, ამ უძველესს საქართველოს ნაწილზე, რომელშიაც დღემდის არის წმინდად ქართული ენა შენახული, სადაც დღემდის არ მოსპობილა ნათესაობრივი, მეზობლური და მეგობრული კავშირი საქართველოსა და იმერეთის მცხოვრებლებთანა; ძველი ქართული გვარები ისევე მოიპოვება, ძველს ეკვლესიებს, სადაც განისვენებენ ჩვენნი მრავალნი მეფენი, მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ხანია მაჰმადის სარწმუნოება მიიღეს, ხალხი ღრმად პატივს სცემს. სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტი-კი უტყუარია“.

პოეტის სამუდამო საჩივარს თავად-აზნაურობის დაცემაზე ამას შემდეგ დაერთო ეს ხალხის აყრაც ახალ შემოერთებულ პროვინციებიდამ. ვერ მოხერხდა სრულად დროებისგან განშორებულთ ძმათა ქართველთა ერთად შეყრა! მაგრამ თამარმთის სამეფო ხომ შეერთდა, ერთი წილი მოსახლობისა ხომ. ედარჩა? ესეც დიდი ნუგეში იყო მისის მოხუცებულობისთვის ამას შემდეგ მხცოვანი პატრიოტიც მზად იყო ეთქვა ქვეყნისთვის თვისი „აწ განმიტევე მონა შენი...“ მაგრამ მხვედრი არ უჩქარიდა პოეტის სიცოცხლეს.

ა. მეუნარგია.

ზინაური მიმოხილვა

ნადელების სავალდებულო გამოსყიდვა — ხალხის განათლება და სახალხო წიგნთსაცავ-სამკითხველოები. — ქართველი, ვითარცა თავის დედა-ენის მოყვარე და ჭირისუფალი.

უკანასკნელ თვეებში ამ ჩვენს თვიურ „მიმოხილვა“-ს ერთი თვალსაჩინო ნაკლი დასჩემდა: მან უფრო გამოკვლევების ხასიათი მიიღო და თანამედროვე მიმდინარე ცხოვრებას და-შორდა. ამ მოვლენას, მართალია, თავისი გასამართლებელი მაზეზი აქვს: ჩვენი ცხოვრება მეტად ღარიბია „მოვლენებით“ და ისეთ საყურადღებო ამბებით, რომლებიც ღირსი იყოს „მიმოხილვა“-ში აღნიშვნის და განმარტებისა. მაგრამ, მეორე მხრით, ეს გარემოება საკმაოდ საბუთი არაა მემდინარე ცხოვრების დასავიწყებლად და უყურადღებოდ დასატოვებლად. რაც უნდა ღარიბი იყოს ჩვენი ცხოვრება, მასში, დროგამო-შვებით მაინც, ადგილი აქვს ისეთ ამბებს და მოვლენათ, რომლებიც კალმოსანმა მეთვალყურემ უეჭველად უნდა შენიშნოს და ერთად აკინძული გააცნოს მკითხველ საზოგადოებას. ამ სახით, ჩვენ გვესმის ჩვენი დანაშაული... და რომ იგი კიდევ უფრო არ გავზარდოთ და დიდად არ გავხადოთ, გვინდა ვხ-ლა მაინც გავიხსენოთ მიმდინარე ცხოვრების მსვლელობა და ზოგიერთ მნიშვნელოვან ფაქტებზე მივაქციოთ მკითხვე-ლის ყურადღება.

წარსულ თვეში მთავარ-მართებლის საბჭოს ერთ ფრიად საყურადღებო საგანზე ჰქონდა მსჯელობა და თათბირი გამარ-

თული. ეს საგანია დროებით ვალდებულ გლახთა სანადგლო მიწების გამოსყიდვის მოწყობა და ძველ ბატონ-ყმურ ურთიერთობის მოსპობა. მთავრობას განუზრახავს, საბოლოოდ მოაწყოს ჩვენში ნადელების გამოსყიდვის საქმე. მთავარ-მართებლის საბჭოში მიწვეულნი იყვნენ მაშინ, გარდა სხვა და სხვა დაწესებულებათა მოხელეებისა, ჩვენი მემამულენიც. ბჭობა, რომელსაც უფრო ადმინისტრაციულ-ფარული ხასიათი ჰქონდა და გარეშე, არა მიწვეულნი, პირნი არ დასწრებიან, ორ კვირამდის გაგრძელდა. აქ შეგროვებული მასალა და ადგილობრივ მთავრობისაგან მიღებული გადაწყვეტილება წარდგენილია პეტერბურგში უმაღლეს მთავრობასთან დასამტკიცებლად. ჩვენ, რასაკვირველია, არ ვიცით, თუ რა გადაწყვეტილება მიიღო კავკასიის მთავარ-მართებლის საბჭომ და არც ის, თუ როგორ შეჭხედავს და როგორ მოაწყობს ამ საგანს უმაღლესი ინსტანცია. ჩვენ გვინდა მხოლოდ აღვნიშნოთ, რომ ამ უმაღლეს მთავრობა ჩვენი გლახობისთვის ერთ მეტად დიდმნიშვნელოვან საკითხს ეხება და რომ ამ საკითხის ასე თუ ისე გადაჭრა და გადაწყვეტა მოკლე ხანში მოხდება.

თუმცა ორმოცი წელიწადია, რაც ჩვენში ბატონ-ყმობა მოიხსოვრება, მაგრამ დღესაც გლახების ნადელები გამოუსყიდველია და ყმობისგან განთავისუფლებულ გლახთა უმრავლესობა თავდაუხსნელია. განსაკუთრებით ტფილისის გუბერნიისაში გლახების სულ მცირე ნაწილს აქვს თავისი ნადელები გამოსყიდული, — უმრავლესობას ისევ ძველებურად „ბატონი“ ჰყავს და მას აძლევს მიწის განსაზღვრულ მოსავალს. ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ „უსტავნი ღრამოტები“ დაურიგდა აქ 14506 კომლ (59626 სულს) გლახს. ნადელად მიეცა მათ 56210 დესეტ. მიწა. აქედან 1865—1890 წლებში გლახებმა გამოისყიდეს, ზოგი თავისი ძალ-ღონით (1304 დესეტ.) და ზოგიც სახელმწიფოსაგან აღებულ სესხის საშუალებით (12266 დესეტ.), სულ 13570 დესეტ. ზოგიერთ შემთხვევაში გლახები მებატონეს მამულს უყოფდნენ და ამ სახით, ნაცვლად ფულისა, ბატონს ნადელის წილს აძლევდნენ. 1890 წელს

ტფილისის გუბერნიის დროებით ვალდებულ გლეხებს 12014 დესეტ. ანუ სულ მთლად სანადელო მიწების 73% ჰქონდათ გამოუსყიდველი (იხ. Сборн. статист. данн. о землевлад. и т. д.). სხვა წყაროში გლეხების ნადელი უფრო მცირე სივრცისად არის ნაჩვენები. სახელდობ ტფილისის კომიტეტი, შემდგარი შარშან სასოფლო მეურნეობის საჭიროებათა გამოსაკვლევად, ამ გუბერნიის გლეხებისათვის ნადელად მიცემულ მიწების სივრცეს 52483 დესეტინით აღნიშნავს და ამბობს, რომ 1901 წლამდის მხოლოდ 3475 კომლმა გლეხმა გამოისყიდა ნადელი სივრცით 15124 დესეტინაო (29%) და გამოუსყიდველი დარჩა 37363 დესეტინაო (71% იხ. Труды мѣстных комитетовъ, Кавказскій край, გვ. 461). როგორც ხედავთ, დროებით ვალდებულ გლეხთა დიდძალი უმრავლესობა თავდაუხსნელია ტფილისის გუბერნიაში.—მართალია, ქუთაისის გუბერნიაში დროებით ვალდებულ გლეხთა უმრავლესობამ უკვე გამოისყიდა საკუთარის ძალ-ღონით, მთავრობის დაუხმარებლად, ნადელები და გახდა მესაკუთრე, მაგრამ აქაცაა დღეს თვალსაჩინო რიცხვი გლეხებისა, რომლებიც ჯერ კიდევ თავდაუხსნელი არიან. 1901 წლის დამდევს ამ გუბერნიაში იყო 22 ათასი კომლი ვალდებული გლეხი, რომლებსაც დაახლოვებით 70 ათასი დესეტინა მიწა ჰქონდათ მებატონეებისაგან გამოსასყიდავი (Труды, გვ. 221).

ამ გვარად, 40 წლის განმავლობაში ქართველმა გლეხობამ ვერ მოახერხა ნადელების შესყიდვა, მებატონეებისაგან თავის დახსნა და ბატონყმურ ურთიერთობისგან განთავისუფლება. ეს გარემოება, რასაკვირველია, დიდად აფერხებს საერთოდ სასოფლო მეურნეობის განვითარებას და კერძოდ გლეხების მდგომარეობის გაუმჯობესებას. ყველამ იცის, რომ მშრომელი მხოლოდ მაშინ მოეკიდება წარმოებას მუყაითად და ეცდება წარმოების განკარგებას, როცა დარწმუნებულია, რომ შრომის გადიდებული ნაყოფი მასვე დარჩება და არა სხვას. დღეს კი გლეხი სანადელო მიწაში მეოთხედს აძლევს მებატონეს და იცის, რომ რამდენადაც მეტად გაანაყოფიერებს იგი მიწას და

მეტ ოფის ჩაღვრის ნიადაგში, იმდენადვე მეტი მოსავალი უნდა ერგოს ბატონს თავის მეოთხედში. ადვილი გასაგებია, რომ ასეთ ვითარებაში იგი არ ეცდება ნიადაგის გაპოხიერებას და კულტურის გაუმჯობესებას. ეს აზრი ნათლად და გარკვევით გამოხატვეს შარშან ტფილის-ქუთაისის კომიტეტებმაც. „ერთ დაბრკოლებად ზოგადი ხასიათისა, — სწერს ტფილისის კომიტეტი, — რომელიც ხელს უშლის სასოფლო მეურნეობის გაუმჯობესებას ტფილისის გუბერნიაში, უნდა ჩაითვალოს დროებით სავალდებულო ურთიერთობა, რომელიც არსებობს მემამულეებსა და გლეხებს შორის“ (Труды, გვ. 461). „ნადელის სიმცირე, — სწერია ქუთაისის კომიტეტის მოხსენებაში (გვ. 231), — სრული დამოკიდებულება მებატონისაგან, რომლის ნება დაურთველად დროებით ვალდებულ გლეხს არ შეუძლია მოსავლის მოგროვება, და ძალიან დიდი გადასახადნი მემამულის სასარგებლოდ ისეთ პირობებში აყენებენ ამ კატეგორიის გლეხთა შრომა-მოქმედებას, რომ მეურნეობაში რაიმე თვალსაჩინო გაუმჯობესების შეტანა არა თუ შეუძლებელია, არამედ საზარალოცაა. იმ ვითარებაში, როგორშიაც იმყოფება ამ ჩვენს გუბერნიაში სანადელო მიწების გამოსყიდვის საქმე, ასეთი გაუმჯობესება, რომელსაც დროებით ვალდებულმა გლეხმა უნდა მოახმაროს თავისი დაზოგვილი ფული და ენერჯია, მემამული-საგან სრულიად მონაწილეობის მიუღებლად, გამოიწვევს შესამჩნევად გამოუსყიდველ სანადელო მიწებზე ფასების აწევას და ამით გააძნელებს ნადელების გამოსყიდვას. იმის გამო, რომ ამ უკანასკნელ წლებში მიწა შესამჩნევად გაძვირდა და მეორე მხრით ნიადაგი გამოიფიტა და ვენახები ფილოქსერისაგან განადგურდა, ნადელების გამოსყიდვა ყოველ წლობით უფრო და უფრო მცირდება. 1897 წლამდის საშუალო რიცხვით ყოველ წელიწადს თავს იხსნიდა 1100 კომლი გლეხი, მას შემდეგ კი თავისუფლდება მხოლოდ 558 კომლი. სულ 30 წლის განმავლობაში ნადელები გამოისყიდა დაახლოვებით გლეხების 50⁰/₀-მა, რომელნიც უფრო შეძლებულთა წრეს ეკუთვნიან, და, უეჭველია, სხვები, თუ მთავრობა არ დაეხმარა მათ, კიდევ

დიდხანს დარჩებიან ნახევრად ყმების მდგომარეობაში, რომელიც აღუნებს და ადამბლავებს ადამიანის საეკონომიკურ-ენერგია-თვითმოქმედებას“. ამიტომ თავიანთ მოხსენებებში ორივე კომიტეტმა ის აზრი გამოსთქვა, რომ მთავრობამ დაადგინოს ნადელების სავალდებულო გამოსყიდვა და მისცეს გლეხებს ამისთვის საჭირო სესხი და დახმარებაო.

და წარსულ თვეში სწორედ ამ საგნის შესახებ ჰქონდა მთავარ-მართებლის საბჭოს მსჯელობა, რომ ეხლა არსებული დამოკიდებულება დროებით ვალდებულ გლეხებისა მებატონეებისაგან მოისპოს და გლეხები გახდნენ მესაკუთრეებად. მთავრობას გადაუწყვეტია მოახდინოს ნადელების სავალდებულო გამოსყიდვა, მისცეს მემამულეებს ნადელის ფასი და გლეხები თვითონ გაიხადოს განსაზღვრულის ხნით მოვალეებად. ეს იქნება სესხი, მიცემული გლეხებისთვის მებატონეების გასასტუმრებლად. მთავრობა ჩააბარებს მემამულეს მიწის ფასს და ამ ფულს გლეხს დააწერს ვალად. გლეხმა, რომელიც ამის შემდეგ „მესაკუთრე“ გახდება, ეს ვალი უნდა იხადოს წლიურად და 49 წლის განმავლობაში თავნიც და სარგებელიც უნდა გაასწოროს მთლად.

ნადელების სავალდებულო გამოსყიდვის დადგენის დროს მთავარ საგანს შეადგენს მამულის დაფასება და ამ დაფასების კვალობაზე „განთავისუფლებულ“ გლეხების დავალიანება. ამ რეფორმის მოწეს-რიგებაში უაღრესი მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, თუ რა ღირებულობისად იქნება დესეტინა მიწა ცნობილი და, მაშასადამე, რა ვალი ექნებათ განთავისუფლებულ და მესაკუთრეებად გამხდარ გლეხებს გადასახდელი. ცხადია, მამულზე დადებული ფასი უნდა შეესაბამებოდეს მიწის ნამდვილ შემოსავლიანობას, რომ გლეხმა შესძლოს ამ შემოსავლით წარმოებაზე გაწეულ ხარჯების დაფარვა და მებატონის გასასტუმრებლად აღებულ სესხის სარგებლის გასწორებაც. წინააღმდეგ შემთხვევაში ნადელების სავალდებულო გამოსყიდვის დაწესება მას არავითარ სარგებლობას არ მოუტანს,—

პირ-იქით, ხაზინიდან აღებული სესხი აუტანელ ტვირთად და-
აწვება და მისი გალატაკების მიზეზად გახდება.

სამწუხაროდ, ბევრი მემამულე ამ გარემოებას ნაკლებ
ყურადღებას აქცევს. მებატონე დაინტერესებულია, მიწაში,
რაც შეიძლება, მეტი ფასი მიიღოს და იმას-კი აღარ დაეძებს,
თუ რა შედეგი მოჰყვება ამ გარემოებას დავალიანებულ გლე-
ხებისათვის. ამ ტენდენციამ იჩინა თავი შარშან როგორც ტფი-
ლისის, ისე ქუთაისის კომიტეტში, სადაც მემამულეებს და
სხვა-და-სხვა დაწესებულებათა წარმომადგენლებს ბჭომა და
მსჯელობა ჰქონდათ გამართული სასოფლო მეურნეობის სა-
ჭიროებათა შესახებ. „მთავრობას,—სწერს ტფილისის კომი-
ტეტი,—ძალიან მცირე სესხი აქვს დანიშნული გამოსასყიდ
მამულზე მისაცემად,—15 მან. ურწყავ დღიურზე და 30 მან —
სარწყავზე. ეს ნორმა, რომელიც დაწესებულია 40 წლის წი-
ნად, არ შეესაბამება მიწის ეხლანდელ ფასებს... ამიტომ სექ-
ცია აუცილებელ საჭიროებად სთვლის, გადიდებულ იქმნას
ნადელების გამოსასყიდად მთავრობისაგან ასაღებ სესხის ნორ-
მა, თანახმად მიწის გადიდებულ ღირებულობისა“ (გვ. 461).
ასეთივე აზრი გამოსთქვს ქუთაისის გუბერნიის მემამულეთა
წარმომადგენლებმა თავის მოხსენებაში, რომელიც მათ ქუთა-
ისის კომიტეტში შეიტანეს. „ნადელების გამოსყიდვის დროს,—
სწერენ ისინი (გვ. 249),—მხედველობაში მიღებულ უნდა
იქმნეს სანადელო მიწებზე არსებული ადგილობრივი ფასები...
მიწების დაფასების დროს უნდა ვიხელმძღვანელოთ არა იმ
სარგებლობით, რომელსაც მიწა დღეს იძლევა, არამედ იმ შე-
ზოსავლით, რომლის მოცემა მას შეუძლია, თუ მხედველობაში
მივიღებთ საზოგადოდ მიწის სიმცირეს და ჰავის პირობებს“ და
სხვა.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მემამულენი თხოულობენ:
სავალდებულო გამოსყიდვა ნადელებისა მოახდინეთ, მხოლოდ
გამოსასყიდი მიწა დღევანდელ საბაზრო ღირებულობის კვა-
ლობაზე შეაფასეთ და ფასიც ამის თანახმად მოგვეცითო.
მკითხველი, იმეღია, მიმხვდარია, რომ ასეთი მოთხოვნა მხო-

ლოდ მემამულეთა ვიწრო ეკონომიურ ინტერესს შეეთანხმება და სრულეზით მხედველობაში არ იღებს გლეხებისას. საქმე ისაა, რომ დღეს ჩვენში, ხალხის გამრავლებისა და მიწის სიმცირის გამო, ძალიან დიდად ფასობს მიწა. ხშირად ერთი ქცევა მიწის ფასი იმარეთში 500 მანეთს აღემატება. ეს ისეთი ფასია, რომელიც სრულეზით არ შეეფერება მიწის მოსავალს და სარგებლიანობას. ცხადია, თუ მემამულეთა ასეთი მოთხოვნა მართლა დაკმაყოფილებულ იქმნა და ნადელი დღევანდელ საბაზრო ღირებულობის კვალობაზე შეფასდა, გლეხები სამუდამო ვალში ჩაცვივიან, აღებულ სესხს ვერ გადაიხდიან და ამიტომ ამგვარ პირობით თავის დახსნას მათი სრული გაპროლეტარება და სოფლიდან აყრა მოჰყვება შედეგად.

ჩვენ არ გვაკვირვებს, რომ იმერეთის მარშლებმა მარტო მემამულეების ინტერესი გაიხსენეს და ქუთაისის კომიტეტში მარტო აზნაურთა სასარგებლოდ ილაპარაკეს. გვაკვირვებს უფრო ის, რომ თავ. ადრია ერისთავიც, რომელიც უფრო დემოკრატიულ იდეების მომხრე გვეგონა, ხსენებულ მარშლებსავით ვიწრო წოდებრივ მოთხოვნილებათა ქომაგი ყოფილა. იმ კერძო მოხსენებაში, რომელიც მას მთავარ-მართველის საბჭოში შეუტანია და ამ დღეებში გაზ. „*НОВ. ОБОЗР.*“-ში (№6747) იყო დაბეჭდილი, იგი ამბობს, სხვათა შორის: ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ დროებით ვალდებულ გლეხებს სასახლ-კარო მიწაში ქცევაზე 3 მანეთის გადახდა დაევალოთ მებატონის სასარგებლოდ. თუ ეხლა ამ მიწებისაც სავალდებულო გამოსყიდვა დაწესდა და მემამულეს მიწის ფასად 3 მანეთის 6%-იან კაპიტალიზაციის კვალობაზე მიეცა ფული, წაგებული იქნება, რადგან 3 მანეთი ქცევა სასახლ-კარო მიწაზე ძალიან ცოტა არისო. 3 მანეთის რენტის მიხედვით დესეტინას უწევს ფასად 122 მან. ეს ფასი თავ. ან. ერისთავს მცირედ მიაჩნია იმ მიწაში, რომელიც გლეხის სამუდამო ნადელს შეადგენს და რომლისთვისაც ეს უკანასკნელი, გარდა რენტის გადახდისა, საუკუნეების განმავლობაში მებატონეს ემსახურებოდა. მეორე ადგილას მოხსენების ავტორი ამბობს,

რომ ნადელების შესაფასებლად ზოგიერთ შემთხვევებში შეიძლება ვინელმძღვანელოთ მიწის ეხლანდელ საიჯარო და საბაზრო ფასები. ეს იმას ნიშნავს, რომ მთავრობამ ისეთ დიდ ფასებში შეაფასოს მიწა, როგორც დაფუძნებული არაა მამულის მოსავლიანობასა და საეკონომიო წარმოების საფუძველზე, მაშასადამე, გლეხებს მებატონეების გასასტუმრებლად დიდი სესხი მასცეს და შეუფერებლად დაავალიანოს...

სამართლიანად შენიშნავს ამის გამო თავ. ან. ერისთავს „Нов. Общ.р.“-ს რედაქცია: „ჩვენ გვგონია, —სწერს იგი, —რომ საგლეხო ნადელების შეფასება ამ წესით არ შეიძლება. ნადელების გამოსყიდვა გადაწყვეტილია 40 წლის წინად, როცა მოხდა გლეხების განთავისუფლება. მაშინვე განსაზღვრულ იქმნა გამოსყიდვის საფუძველნი, წესი შეფასებისა და აგრეთვე თვით ფასი მიწისა. საკუთრების უფლება სანადელო მიზებზე, ასე ვთქვათ, მხოლოდ სახელად შერჩა მემამულეებს. მხოლოდ შემთხვევით, მომრიგებელ შუამავლებისა და საგლეხო ცენტრალურ დაწესებულებათა უნაყოფო მოქმედების წყალობით, ნადელების გამოსყიდვა გაგრძელდა დიდხანს. ამსთან საბაზრო ფასები და საიჯარო გადასახადი ამ 40 წლის განმავლობაში გაიზარდა საარაკო ზომამდის. საჭიროა ისეთი ფასები იქმნას დადგენილი, რომლის გადახდასაც შესძლებენ გლეხები. არა თუ გადიდება, ის მიწებიც კი, რომლებიც შეიძინეს გლეხებმა 20—30 წლის წინად გამოსყიდვის „ნაკაზით“ დადგენილ დაბალ ფასებში, დაყურულია ნედლიმკებით და ძლივს-ძლივობით ახერხებენ გლეხები მათს შენარჩუნებას. საჭიროა, გამოსყიდვის ისეთი ფასი იქმნეს დაწესებული, რომ გლეხისთვის რაიმე სარგებლობას შეადგენდეს გამოსყიდულ მიწის შენარჩუნება. რას მოიგებს მემამულე, რომ გლეხი მიატოვებს თავის მიწას და სოფლიდან გაიქცევა საგარეო სამუშაოზე?“

ერთის სიტყვით, ნადელების ღირებულობის გამოთვლისა და ფასების დადგენის დროს დიდი სიფრთხილეა საჭირო, რათა შეფასება მიწის ნამდვილ სარგებლიანობასთან იყოს შეთანხმებული და აღებული სესხი გლეხებს სამუდამო და უძ-

ლეველ ვალად არ დააწვეს კისერზე. აქ მომხდარი შეცდომა გაუსწორებელი შეცდომა იქნება, — გლეხი ვერ მოახერხებს ვერც მიწის დაბრუნებას მემამულესათვის და ვერც შეუფერებელ ვალისაგან განთავისუფლებას. თუ მიწის მოსავალმა ვერ გაასწორა სესხის სარგებელი, მას თან და თან ნედლომკები და ამ ნედლომკების გაზრდილი სარგებელი დაეწერება. და ბოლოს, ვინ იცის, იქნება მან სულაც ვერ შესძლოს ვალის გადახდა, — „გამოსყიდული“ მამული ხაზინის ხელში გადავიდეს და თვითონ გლეხი გაპროლეტარდეს, — დარჩეს უმამულოდ და თავის ცარიელ მკლავის ანაბარად. ხაზინა კი თავის მიწაზე იმას დაასახლებს, ვინც მას მოესურვება და ვისი დასახლებაც მის მიზანს შეეთანხმება...

თუ რა ცუდი შედეგი მოჰყვება გლეხებისათვის, თუ ნადელი დიდ, მიწის მოსავლიანობასთან შეუთანხმებელ ფასებში იქმნა შეფასებული, ამის მაგალითს გვიჩვენებს რუსეთი, სადაც აგერ ოც წელიწადზე მეტია, რაც ნადელების სავალდებულო გამოსყიდვა არის დაწესებული. რეფორმის შემოდების დროს მთავრობამ მიწას, მემამულეთა სასარგებლოდ, დიდი ფასი დაადვა და გლეხები შეუფერებლად დაავალიანა. გლეხებმა ვეღარ შესძლეს აღებულ სესხის სარგებლის გადახდა და ნედლომკებით დაიტვირთნენ. ამის გამო მთავრობამ რამდენჯერმე შეამცირა სარგებელი და გლეხებს შელავათი მისცა. მიუხედავად ამისა, რუსის გლეხებს დღესაც დიდი ნედლომკები აწევთ და დიდი ვალი აქვთ გადასახდელი. სასოფლო მეურნეობის საჭიროებათა გამოსაკვლევად შემდგარ კომიტეტების უმრავსობა ერთხმად აღნიშნავს, რომ გამოსყიდვის ოპერაციის მოწყობის დროს მიწა დიდ ფასად იქმნა შეფასებული და ამიტომ გლეხები ძალიან ცუდ მდგომარეობაში ჩავარდნენო. მაგალითად, რუზის სამაზრო კომიტეტის წევრები სწერენ: სამართალი მოითხოვს, რომ ნადელების გამოსყიდვის გადასახადი სულ მოსპოს, რადგან რუზის მაზრაში ბატონ-ყმობის გადავარდნის დროს დესეტინა მიწის საშუალო ფასი იყო 8—10 მან., ხოლო გამოსასყიდი ფასი კი დანიშნული იქმ-

ნა 37 მან., ე. ი. ოთხჯერ მეტი იმ ფასზე, რომელიც მაშინ არსებობდა. ამნაირად გლეხებმა 40 წლის განმავლობაში უკვე გადაიხადეს მიწის ფასი სარგებლითურთო (იხ. Труды, Московск. губ. გვ. 507). ამასვე იმეორებენ ტვერის, სემიონოვისა და ბევრი სხვა კომიტეტები. ტვერის გუბერნიაშიც, სწერია პირველის მოხსენებაში, მიწა დააფასეს 27 მან., ე. ი. ბევრად მეტად, ვიდრე ჰღირდა მიწა გლეხების განთავისუფლების დროს. ამიტომ სასურველია, სრულებით მოისპოს გამოსყიდვის ვალი, რომელიც უსამართლო ტვირთად აწევს გლეხობასაო. ამ ვალის მოსპობას დღეს, — დასძენს მოსკოვის კომიტეტი, — როცა ხალხის ეკონომიური ძაღლონე ძლიერ შესუსტებულია, მოითხოვს არა მარტო სიბრალოულის გრძნობა, არამედ ფიქრით სახელმწიფოს ინტერესიცო (Твер., გვ. 225. Моск., გვ. 507). ზოგი კომიტეტი (მაგალ., ნიჟეგოროდის, უფის) ნადელების გამოსასყიდად აღებულ ვალის მოსპობას იმით ასაბუთებს, რომ გლეხებისაგან ამ ვალის აღების იმედი აღარ არისო. (გვ. 200, 38) „განა შეიძლება, ამბობს მოსკოვის კომიტეტი, ხალხს დავაძალოთ, ყაირათი გასწიოს და ვალის გასასწორებლად ფული შემოინახოს, როცა იგი ისეთ შესაბრალის მდგომარეობაში იმყოფება, რომ ხშირად საჭმელი არა აქვს?“ (გვ. 372)

ასე დიდ ტვირთად დააწვა რუსის გლეხობას ნადელების გამოსასყიდად აღებული ვალი. უარესი ბედი მოელის ქართველ-გლეხობას, თუ მიწის ფასი ხელოვნურად იქმნა აწეული და ხაზინიდან მოცემული სესხი არ დარჩა მიწის ნამდვილ ღირებულობასთან შეფარდებული. რუსის გლეხობას ბევრი დამცველი ჰყავს... ჩვენი გლეხების სასარგებლოდ კი, თუ განზრახულმა რეფორმამ ასეთი საზარალო შედეგი მოიტანა, ვერ ილაპარაკებენ ვერც ერობანი და ვერც სხვა-და-სხვა დაწესებულებათა წარმომადგენელნი... ეს გარემოება ვალად სდებს თავად-აზნაურთა შეგნებულ ნაწილს, დაუფიქრდეს ჩვენს ხალხოსნურ მდგომარეობას და, თუ ნადელების დამფასებელი კომისიები დაარსდა, ეცადოს გავლენა მოიპოვოს შემამულეებზე,

რომ გამოსასყიდი მიწები არ იქნეს დიდად და გლეხებისთვის საზარალოდ დაფასებული...

* * *

იმ ეკონომიურ გარემოებაში, რომელშიაც იმყოფება დღეს საერთოდ ჩვენი სოფლის ხალხი, ნადელების გამოსყიდვის საკითხს ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს და ამიტომ ამ საგანს მთელმა ჩვენმა საზოგადოებამ უნდა მიაქციოს ყურადღება. მიწის ძვირად დაუფასებლად და ზედმეტ გადასახადის დაუდებლადაც ქართველი გლეხობა ისეთ გაჭირვებაშია, რომ ძლივს ახერხებს საზრდოს მოპოვებას. რასაკვირველია, ეხლა, როცა ნადელების სავალდებულო გამოსყიდვაზე ლაპარაკი დაიწყეს, ბევრ მემამულეს მადა გაეხსნა და უნდა მიწა, რაც შეიძლება, ძვირად გაჰყიდოს და გლეხებისაგან მეტი ფული აიღოს. სამწუხაროა მხოლოდ, როცა ასეთ მადის გაღვიძებას კვერს უკრავენ და ბანს აძლევენ თავად-აზნაურთა წოდებიდან ისეთნი პირნი, რომელთაც ჩვენი საერთო ეკონომიურ მდგომარეობის ცოდნა და გაგება უეჭველად მოეთხოვებათ. ისინი ივიწყებენ, რომ ჯერ ეხლაც ქართველ გლეხს სასოფლო მეურნეობა ვერ აძლევს ცხოვრებისთვის საკმაო სახსარს და ამიტომ იგი იძულებულია სოფელს თავი დაანებოს და სადმე სხვაგან ეძიოს სამუშაო და თავის რჩენის საშუალება. და აბა რა ხერხს მისცემს „განთავისუფლებულ“ გლეხს გამოსყიდული ნადელი, თუ მას ეხლანდელ „მეოთხედზე“ მეტრ გადასახადი დაედვა და ამ გადასახადის გასწორების სახსარი-კი იმავე მიწამ არ მისცა?

ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში ხშირად იბეჭდება ცნობები, რომლებიც გვიჩვენებს, რომ ჩვენი გლეხობა დიდს გაჭირვებაშია და რომ მას აღარ ძალუძს სასოფლო მეურნეობით თავის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება. მაგალითად, გაზეთის კორესპონდენტი (ბ-ნი სპ. ჭელიძე) შემდეგ ნაირად ასწერს ბათუმში სამუშაოს მძებნელ ხალხის მდგომარეობას: „ამ ნორჩ ქალაქში, — სწერს იგი (ივ. № 176), — რომელსაც სულ ოც-

დახუთი წლის ისტორია აქვს, თავს იყრის ყოველგვარი შრომა-ვაჭრობა-მრეწველობის წარმომადგენელი. გურიიდან კი, ამ მახლობელ ეკონომიურად შევიწროებულ კუთხიდან, აქ მოდის, ქარხნის მომუშავეთა გარდა, დიდძალი ნორჩი ახალგაზღობა, ქალი და ვაჟი, რომელნიც ეძებენ მოსამსახურეთა ადგილებს და სხვა და სხვა სამუშაოს. როცა დაინახავთ ამ სცოდავებს ქუჩაში მოსიარულეთ, ადგილის მაძებართ, შიმშილისაგან ქანც-მოწყვეტილ ფერ-მიხდილთ, მაშინ იგრძნობთ, თუ რა სიღარიბესა და სიღატაკეს უნდა განიცდიდნენ მათი მშობელნი, რომ გულიდან იგლეჯენ ჯერ ისევ ნორჩ, გამოუცდელ არსებათ, — დვიძლ შეიღებს და ჰგზავნიან ბათუმში, სადაც ელით პირველ ხნობით შიმშილ-წყურვილი და ყოველგვარი გაჭირვება, მერე ზნეობრივი დაცემა და ბოლოს ათასგვარ სენით სიცოცხლის მოწამლვა და მოსპობა... ახალგაზდა ბიჭები აქ, ქარხნებს გარდა, დგებიან სასტუმრო-რესტორანებში და დუქნებ-ყავახანებში, სადაც წლიდან წლობამდე შრომით და უძილო ღამეებით ქანცს იწყვეტენ. რაც შეეხება ახალგაზდა, ნორჩ ქალებს, იმათ კიდევ უარესი და უსაზარლესი დღე ადგებათ. ისინი პირველ ხანებში დგებიან ორი-სამი წლით უსასყიდლოდ სახლებში მოსამსახურებად. მთელ ამ ხნის განმავლობაში ეს საბრალონი ფეხ-შიშველნი და ტან-შიშველნი ასრულებენ ყოველგვარ ბრძანებას თავიანთ „ბატონებისას“, ქუჩებიდან ვედრებით წყლის ზიდვიდან დაწყებული ქვაბების ხეხვამდე. ამ ვადის გათავების შემდეგ უნიშნავენ თვეში ორს, ბევრი-ბევრი სამ მანეთს მათის ტანისამოსით. ეს საცოდავი გროშები კი ტან-ფეხის სამოსად არ ჰყოფნიოთ. ამ დროს უკვე შეთქვირებულთ და წამოზრდილთ ან „ხაზენები“ უარშიყდებიან, ან ვიღაც ბიჭები, ან და შეუჩნდებიან მაჭანკალი ქალები, რომლებსაც საცოდავები გადაჰყავთ „უკეთეს ადგილებზე“, ე. ი. თვეში ორი-სამი მანეთის მომატებით უყენებენ უცოლო კაცებს მოსამსახურებად. ამ „უკეთეს ადგილებზე“ ისინი ესალმებიან იმას, რაც უძვირფასესი საუნჯეა ქალისთვის, ე. ი. ქალწულობას და უმანკოებას. აქედან იკ

ერთი ნაბიჯი რჩებათ თავი ამოჰყონ იქ, საცა სამუდამოდ ელით მოწყვეტა „საზოგადოებისაგან“. ამ რიგად, საწყალ ქალებს საექვო სახლებში შესვლის მეტი გზა არ რჩებათ, რადგან ჯერ ერთი „გარყენილ და დაცემულთ“ მოსამსახურედ აღარ იყვანენ „პატიოსანი“ ოჯახები და მერე სოფელშიაც ვერ მიდიან შერცხვენილნი და თავ-ლაფ დასხმულნი მშობლების შიშით და იმ აზრით, რომ არ გახდნენ თავიანთ სოფელ-ქვეყნის კიცხვა-დაცინვის საგნად. ან კი რა უნდათ სოფელში? განა სოფელი არ იყო, რომ გამოსტყორცნა ქალაქად ლუკმის საქებრად?!.. არის ისეთი მაგალითებიც, რომ რომელიმე მაქანკალი და გარყენილი ქალი გამოიყვანს ალაგოდან ნიშანში ამოდებულ ქალებს, ჯამაგირს უმატებს, ჩემთან დადექი მოსამსახურეთო, და შემდეგ კი მიჰყავს, შეპირებულ მსურველებზე ჰყიდის იმათს ქალწულობას კარგ ფასად. ასეთის გათახსირების მსხვერპლი შეიქმნა ამ ერთის კვირის წინად 14—15 წლის ქალი, საოცარის სილამაზისა. საზოგადოდ ასეთია ხვედრი იმ ნორჩ, ცქრიალა და მკვირცხლ გურულ ქალებისა, რომელთაც სიღარიბისა და შეუძლებლობის გამო, იგლეჯენ გულიდან და ისტუმრებენ ბათუმისაკენ მათი მშობლები თავის სარჩენად და ბედის საქებრად. სამწუხაროა, მეტად სამწუხაროა ასეთი მოვლენა. ვინ იცის, სხვა გარემოებაში, როგორი ცოლები და დედები გამხდარიყვნენ ეს ლამაზი, ნიჭიერი, მკვირცხლი და ცოცხალი არსებანი, რომელნიც ლუკმა პურის ძებნაში ჰლუპავენ თავიანთ ახალგაზდობას, სიყმაწვილეს, უმანკობას და სცვივიან გარყენილების მორევში, სადაც სტოვებენ თავიანთ სილამაზეს, ჯან-მრთელობას და სიცოცხლეს!..“

აი, ასეთ მდგომარეობაშია სიღარიბისაგან შევიწროებული სოფლის ხალხი და ასე გამხრწნელად მოქმედობს მის ზნეობაზე ქალაქი. ამ მოვლენას ღრმა ეკონომიური მიზეზები აქვს და, რა თქმა უნდა, მას ვერ მოსპობს და ვერც შეაჩერებს ვინმესი გულისტკივილი ან რაიმე ხელოვნური ღონისძიება. რამდენადაც ძველი კარჩაკეტილი ცხოვრება ირღვევა,

მოთხოვნილებანი მრავლდება და მოქალაქობრივობა ვითარდება, იმდენადვე სოფელს ეკარგება განკერძოებულობა და სოფლის ხალხს უხდება სოფელს გარედ მუშაობა და არსებობისთვის ბრძოლა. ახალი ეკონომიური ვითარება ძალას ატანს სოფელში როგორც მამა-კაცს, ისე ქალსაც განშორდეს მამა-პაპის კერას და შეეკედლოს ქალაქს და შეეთვისოს ქალაქურ ცხოვრებას. ასე ყოფილა ეს სხვაგან და ასეა ჩვენშიაც.

მაგრამ საქმე ისაა, რომ ქართველი ხალხის ცხოვრების სოციალ-პოლიტიკური პირობები და ბევრის სხვა უცხო ერისა ერთნირი არაა და ამიტომ მოქალაქობრივობის განვითარებას ჩვენში თან სდევს ბევრი ისეთი შედეგი, რომელსაც განსაკუთრებული გავლენა და მნიშვნელობა აქვს ჩვენს ცხოვრებაში. ჩვენში, სადაც ათასი ტომისა და ეროვნების ხალხი ირევა და ქართველს (ქალაქებში მაინც) ყველაზე ნაკლები ეკონომიური ძალა აქვს, ღარიბ სოფლელისთვის ადვილი საქმე არაა ქალაქში მკვიდრად ფეხის მოკიდება და თავის ცხოვრების ცოტად თუ ბევრად ნორმალურად მოწყობა. მას არ აქვს ახალ ურთიერთობათა ცოდნა და გამოცდილება. იგი ხშირად ითვლება და ისრისება იმ საერთო კიდილში, რომელსაც ქალაქური ცხოვრება შეიცავს,—ეცემა ზნეობრივად და ადგება გადაგვარების გზას.

ამ გვარს გარემოებაში განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს სოფლელის გონებრივ მომზადებას და საზოგადოდ ხალხში სწავლა-განათლების გავრცელებას. ჯერ ერთი სწავლას და ცოდნას ყოველთვის შედეგად ახლავს ადამიანის შრომის განაყოფიერება ყოველ გვარს წარმოებაში და კერძოდ სასოფლო მეურნეობაშიც. რამდენადაც უფრო გავრცელდება მეურნეებში სწავლა-განათლება, იმდენადვე მეტი წარმატება დაემჩნევა სასოფლო მეურნეობის წარმოებას და იმდენადვე მეტი საზრდოს მოპოება შეეძლება სოფელში სოფლის ხალხს. განათლებულ ქვეყნებში ხშირად მოუხდენიათ იმის გამოკვლევა, თუ რა გავლენა აქვს შრომის ნაყოფიერობაზე მშრომელის გონებრივ განვითარებას, და ყოველთვის

იმ დასკვნამდე მისულან, რომ სწავლა-განათლება აბარაქიანებს ადამიანის შრომას. კერძოდ სასოფლო მეურნეობის შესახებ საკმარისია მოვიყვანოთ შემდეგი აზრი, რომელსაც გამო-სთქვამს ერთი გერმანელი მწერალი. „დანის სასოფლო მე-ურნეობა,—სწერს იგი,—რომელიც თითქმის ყველა ქვეყნები-საზე უფრო განვითარებულია, უმთავრესად იმ გარემოების წყალობით წავიდა წინ, რომ იქ ხალხში, შეძლებულიდან დაწყებული უკანასკნელ ლატაკ გლეხსა და დღიურ მოქირა-ვე მუშამდის, სწავლა-განათლება ძალიან არის გავრცელებუ-ლი. სწავლა-ცოდნის გავრცელებას დადად ხელი შეუწყო ესრედ წოდებულ „სახალხო მაღალ სკოლების“ მრავლად დაარსებამ. თუ რამოდენად დიდი გონებრივი ძალა მოიპოვე-ბა დანიის სოფლის ხალხში, ამას ის სისწრაფეც გვიჩვენებს, როგორაც იქაური მეურნეობა ეწყობა და ეგუება შეცვ-ლილ ახალ ეკონომიურ ვითარებას. როცა ამ ოციოდე წლის წინად პურის ფასი დაეცა და პურის გარედ გატანა გასაყი-დად ხელსაყრელი აღარ იყო, დანიის სოფლის ხალხმა ხელად რძის წარმოებას მიჰყო ხელი და ეს დარგი ისე გააუმჯობესა, რომ პირველი ხარისხის კარაქის წარმოება იწყო. მეოთხმო-ცე წლების დამლევს დანიას 18,5 მილიონი გირვანქა კარაქი გაჰქონდა საზღვარს-გარედ; ათ წელიწადში ეს წარმოება ისე გაიზარდა, რომ გატანილ კარაქის რაოდენობამ 70 მილიონ გირვანქას გადააჭარბა“. (იხ. აგრეთვე წარსული თვის „მოამ-ბე“-ში ქ-ნ ნინო ზურაბიშვილის წერილი დანიაზე, გვ. 59).

მეორე მხრით სწავლა-განათლება და გონების განვითა-რება დიდად საჭირო და სასარგებლო იარაღია სოფლელის-თვის თვით ქალაქში, როცა იგი იქ ალავს ეძებს და მოთაე-სებას უძლილობს. ელემენტარული მომზადება ის საფუძველია, ურომლოდაც იგი ვერ მოიპოვებს ვერავითარ ცოდნას და თვით-ცნობიერებას. ამიტომ დიდად მისაჩნევი და დასაფასე-ბელია მოღვაწეობა ყველა იმ პირთა ჩვენში, რომელნიც უძლიობენ ხელი შეუწყონ ქართველ ხალხში ცოდნისა და საზოგადოდ სწავლა-განათლების გავრცელებას.

სწავლა-განათლებისა და თვით-ცნობიერების გავრცელებისათვის ერთი თვალ-საჩინო საშუალებაა სახალხო სამკითხველო და ბიბლიოთეკა. ჩვენში, სადაც დაბიო ხალხი ძალიან ღარიბია და ამასთან შედარებით მცირე გონებრივ მოთხოვნილებების პატრონია, წიგნები და გაზეთები ძალიან ცოტა იყიდება. სამკითხველო სწორედ ისეთი დაწესებულებაა, რომელიც წიგნის მოთხოვნილებას ხალხში აღიღებს და თვით-ცნობიერებას ავითარებს. ქართულ გაზეთებში ხშირად იბეჭდება სოფლებიდან სასიამოვნო კორესპონდენციები, რომლებიდანაც სჩანს, რომ ქართველ ხალხში თან-და-თან იზრდება წიგნისა და გაზეთის მოთხოვნილება და სახალხო სამკითხველოებს მუდამ ემატება მკითხველი საზოგადოება. მაგალითად ხონიდან იწერებიან, რომ „სამკითხველო კარგად მუშაობს... ახლა სულ ზედ ეტანებიან ჟურნალ-გაზეთებს. არც კი ჰყოფნით კითხვის მსურველთ, რაც გაზეთებია სამკითხველოშიო“ („ივ.“ № 176). „დიდიც და პატარაც, ერიც და ბერიც მოუთმენლად ელოდება ფოსტის მოსვლას,—იწერება კორესპონდენტი გურიიდან. ყველას ჰსურს დროიანად გაიგოს ახალი ამბებიო“ და სხვ. („ცნ. ფურც.“ № 2570). ეს ისეთი ს ნუგეშო მოვლენაა, რომ საჭიროა მას ყურადღება მივაქციოთ და ვეცადოთ, რაც შეიძლება, ხელი შევეწყოთ მის განვითარებას. განსაკუთრებით პროვინციაში მცხოვრები ინტელიგენცია ფხიზლად უნდა მოეკიდოს ხალხის გაღვიძებულ მოთხოვნილებას და იმეცადინოს, რომ დაბა-სოფლებში გამრავლდეს რიცხვი სამკითხველოებისა.

ზოგიერთებს, ვგონებ, სისწორით ვერ გაუგიათ ტფილისის ადმინისტრაციის განკარგულება, რომელიც ქართულ სამკითხველოებს შეეხება, და ამიტომ, რახან ამავე საგანზე გვაქვს ლაპარაკი, საჭიროა მოვიხსენიოთ. წერა-კითხვის გავრცელებელ საზოგადოებას ტფილისში აქვს გახსნილი სამი სამკითხველო, რომელიც იაფფასიანია და ხალხს მცირე სასყიდლით აძლევს წიგნებსა და გაზეთებს წასაკითხად. ამ უკანასკნელ ხანებში „საზოგადოების“ განგეგმვას გუბერატორი-

საგან მოწერილობა მოუვიდა, რომელშიაც ნათქვამია, რომ ეს სამკითხველოები ადმინისტრაციამ უფასო წიგნთსაცავ-სამკითხველოების წესდებას დაუქვემდებარა და რომ გამგეობა ამის შემდეგ ვალდებულია ხსენებულ წესდების თანახმად მოიქცესო. ეს „დაქვემდებარება“ იმას ნიშნავს, რომ ხსენებულ სამკითხველოებში უნდა იყოს მხოლოდ ის წიგნაკები, რომლებიც სამინისტროსაგან არის განსაკუთრებით ნებადართული და ცალკე კატალოგში აღნიშნული. საზოგადოდ რუსეთში უფასო სახალხო სამკითხველოებს, წიგნების მხრით, ასპარეზი ძალიან შეზღუდული აქვთ. აქ მხოლოდ ის წვრილი ბროშურები შეიძლება იქონიონ, რომლების კითხვა ხალხისთვის თვითონ მთავრობას სასარგებლოდ მიაჩნია. ფასიან სამკითხველოებში ასეთი სასტიკი განსაღვრა არ არსებობს და ცენზურისაგან ნებადართული წიგნები იქ აკრძალული არაა. უფასო სამკითხველოებში დასაწყობად ნება-დართულ წიგნებში დიდი ადგილი უჭირავს ისეთ ნაწერებს, რომლებიც საღვთოწერილის ამბებსა და წმინდანების ცხოვრების აღწერას შეიცავს. ამნაირად, სახალხო სამკითხველო, ხსენებულ წესდების თანახმად, უფრო სარწმუნოებისა და რელიგიურ ზნეობის განმტკიცების დაწესებულებაა... მაგრამ, ამ დანიშნულებასაც რომ თავი დავანებოთ; მთავარი პრაქტიკული საგანი ამ შემთხვევაში ის არის, რომ იმ კატალოგში, რომელიც გამოცემულია რუსეთის უფასო სახალხო სამკითხველოებისათვის, არც ერთი ქართული წიგნი არაა ნაჩვენები და ამ რიგად ქართულ ფასიან სამკითხველოს უფასოდ გადაქცევა და იმ წესზე დაყენება, რა წესზედაც არსებობენ რუსეთში უფასო სახალხო სამკითხველოები, ნიშნავს ფაქტიურად ქართულ წიგნების გამოდევნას და მარტო რუსულის დატოვებას...

ადმინისტრაციის ეს განკარგულება შეეხება ჯერ-ჯერობით მარტო ტფილისის სამკითხველოებს და ამიტომ პროვინციაში მცხოვრებმა ინტელიგენციამ არ უნდა იფიქროს, რომ ვითომ იქაც ეხლავე ასეთი წესი აყოს შემოღებული... არ

ვიცი, მერმისში როგორ იქნება, ხოლო დღეს-დღეობით-კი არ არის...

*
* *

რასაკერძეელია, ყველამ ვიცი, რომ თანამედროვე წყობილებაში ბევრი დაბრკოლება ხვდება წინ ქართულ წიგნს და ქართულ ენას.

მაგრამ, მეორე მხრით, ჩვენ ხშირად გვავიწყდება, რომ ქართული ენის არ დამფარებელი და აბუჩად ამგდები არა იშვიათად თვითონ ჩვენ, ქართველები, ვართ; გვავიწყდება, რომ იმ განძს, რომელსაც პატრონი არ უვლის და არ ექომაგება, უცხო და გარეშე არ დაუწყებს პატრონის სასარგებლოდ და სახეიროდ ქომაგობას და მფარველობას... ჩვენ გვინდა სხვამ გაგვიკეთოს ის, რასაც თვითონ ჩვენ არ ვაკეთებთ თავისთვის, როცა კი შეგვიძლია და ხელი მიგვიწვდება. ადვილია ყველაფრის სხვის თავზე გადატანა და სხვისთვის დაბრალება; ამ შემთხვევაში ამ გადაბრალებას ბევრი სიმართლე ახლავს. მხოლოდ არ არის სიმართლე, როცა ჩვენ ჩვენი თავი მუდამ უდანაშაულოდ გამოგვყავს და ჩვენს შეუღებლობას და თვით-ცნობიერების ნაკლებობას „გარეშე მიზეზებით“ ვაფუჩჩებთ და ვფარავთ.

ამის დამამტკიცებელ ცხად და ნათელ საბუთს შეიცავს ეხლა ხან დაბეჭდილი „ანგარიში“ კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველისა, რომელიც წარსულ წელს შეეხება და არსებულ სასწავლებელთა ყოველმხრივს მდგომარეობას ჰხატავს. როგორც მკითხველმა იცის, სახელმწიფო სასწავლებლებში ქართული, სომხური და თათრული ენები სავალდებულო სასწავლო საგნებად არ ითვლება, ე. ი. შევირდებს არ ევალება მთავრობისაგან, უეჭველად ისწავლონ თავიანთი დედა-ენა. ამასთან ადგილობრივ ენებს ასწავლიან მსურველთ მხოლოდ დაბალ კლასებში. ცხადია, დედა-ენის სწავლება სახელმწიფო სკოლებში ძალიან შეზღუდული და შემცირებულია. მაგრამ ყოველ შემთხვევაში ეს სწავლება, ავადაა თუ კარგად,

მინც არსებობს და ქართველ მოწაფეს შეუძლია, თუ ისურვებს, გიმნაზიაშიაც ისწავლოს ქართული წერა-კითხვა. საინტერესოა ვიცოდეთ, რამდენი მოწაფე სარგებლობს ამ უფლებით და ცდილობს შეისწავლოს თავისი დედა-ენა? ამ კითხვაზე ხსენებული „ანგარიში“ ძალიან გარკვეულ პასუხს იძლევა.

წარსულ წელს ტფილისის სამივე ვაჟთა გიმნაზიის დაბალ კლასებში, რომლებშიაც ასწავლიან ქართულ ენას, იყო სულ 369 ქართველი მოსწავლე. ყველა ამათ შეეძლოთ ესწავლათ თავისი დედა-ენა. ნამდვილად-კი ამ 369 მოწაფიდან სწავლობდა მხოლოდ 233 ან 63,10%, ე. ი. ერთ მესამედზე მეტს უარი უთქვამს და „არა სავალდებულო“ ქართული ენის სწავლა არ უსურვებია.

როგორც ქართველებისთვის ქართული, ისე სომხებისთვისაც სომხური ენა არ არის მთავრობისაგან სავალდებულო საგნად დანიშნული. ამ მხრით ქართველები და სომხები ერთნაირ მდგომარეობაში არიან. დახედეთ ეხლა, თუ სომეხ მოწაფეთაგან რამდენი სწავლობდა თავის დედა-ენას. ტფილისის სამსავე გიმნაზიაში 602 სომეხი მოწაფე იყო იმ კლასებში, რომლებშიაც ასწავლიან სომხურს. ამათგან სომხურს სწავლობდა 512 ანუ 85%, ე. ი. შედარებით ქართველებზე 220%-ით მეტი.

ქუთაისის გიმნაზიაში, სადაც თითქმის სულ ქართველები სწავლობენ და, გარდა ქართულისა, არც ერთ სხვა ადგილობრივ ენას არ ასწავლიან, 334 ქართველ მოწაფეთაგან მხოლოდ 185 ანუ 55,3% სწავლობდა ქართულ ენას.

ამავე დროს სომხურს სწავლობდნენ: ელისავეტპოლის გიმნაზიაში 144-იდან 142 ანუ 98,6%, ერევნისაში ყველა 75 ანუ 100%, ბაქოსაში 386-დან 377 ანუ 97,7%.

კავკასიის ყველა გიმნაზიების დაბალ კლასებში იყო სულ მოწაფე: ქართველი 703, ამათგან ქართულის მოსწავლე 418 ანუ 59,4%; სომეხი 1318, ამათგან სომხურის მოსწავლე

1135 ანუ 86,1⁰/₀; თათარი 156, ამათგან თათრულის მოსწავლე 138 ანუ 88,4⁰/₀.

ცხადად ვხედავთ, რომ ქართველები შედარებით ყველაზე ნაკლებ ეტანებოდნენ და სწავლობდნენ თავის დედა-ენას. არა თუ სომხებს, თათრებსაც-კი ვერ უტოლდებიან ისინი თავისი პროცენტით.

დავხედოთ რეალურ სასწავლებლებს. ტფილის-ქუთაისის ორსავე რეალურ სასწავლებელში 411 ქართველ მოწაფეთაგან ქართულს სწავლობდა 394 ანუ 94,7⁰/₀, ხოლო სომხებში-კი სომხურს სწავლობდა 165-დან 162 ანუ 97,6⁰/₀. კავკასიის ყველა რეალურ სასწავლებლებში დაბალ კლასების სომეხ მოწაფეთა 99,3⁰/₀ სწავლობდა სომხურს და თათარ მოწაფეთა 98,1⁰/₀—თათრულს.

აქაც ქართველები შედარებით ყველაზე უკან დგანან და სხვებზე უფრო არიან დედა-ენას დაშორებულნი.

იმავე „ანგარიში“ არის ცნობები ქალთა სასწავლებლებების შესახებაც. ტფილისის ოთხსავე გიმნაზიაში 465 ქართველ ქალთაგან ქართულს სწავლობდა 112 ანუ 24,1⁰/₀, ე. ი. ერთი მეოთხედი, ხოლო სომხებში სომხურის მოსწავლენი 40⁰/₀-ს შეადგენდნენ (1050-დან 416). კავკასიის ყველა გიმნაზიებსა და პროგიმნაზიებში 1393 ქართველ ქალთაგან ქართულის მოსწავლე იყო 973 ანუ 69,5⁰/₀, მაშასადამე, ერთი მესამედი სრულიად არ სწავლობდა ქართულს. ღრული გადაგვარება ემჩნევა იმ მშობლებს, რომელთა ქალები ტფილისის გიმნაზიებში სწავლობდნენ. ამ სასწავლებლებში განსაკუთრებით განირჩევა მეორე გიმნაზია, სადაც ქართველ მოწაფეთა ერთ მეხუთედზე ნაკლები (19,5⁰/₀) სწავლობს ქართულ ენას.

ეს არის თავის თავად მჭევრმეტყველი ციფრები, რომლებსაც განმარტება აღარ ეჭირვება. ისინი ნათლად გვიჩვენებენ, თუ როგორ სუსტად არის ჩვენში ფეხადგმული ეროვნული თვით-ცნობიერება. ნეტა რას ჰფიქრობენ ის მშობლები, რომლებიც თავის შვილებს სასწავლებელში დედა-ენის სწავლას არ ავალდებნო, იკითხავს ვინმე. არაფერს, მკითხველო

არაფერს არ ჰფიქრობენ, ანუ უკეთ, ჰფიქრობენ ისე, როგორც ჰფიქრობენ „გარეშე მიზეზების“ წარმომადგენელი,— რომ ქართული ენა მეტი ბარგია და მისი შესწავლა საჭირო არ არისო. და ამავე დროს თქვენ შეხედებით ამ მშობლებში ისეთებს, რომლებიც უზომოდ „პატრიოტობენ“ და კერძო ლაპარაკში ვითომ გულ ამოსკვნითაც სტირიან, რომ სახელმწიფო სასწავლებლებში ქართულ ენას არ აქვს შესაფერი ადგილი დათმობილი...

ერთი წინანდელი წერილი ჩვენ შემდეგი სიტყვებით დავასრულეთ, და, სამწუხაროდ, აქ აღნიშნულ ფაქტის გამო, იმავე სიტყვების განმეორებით უნდა გავათავოთ ეს წერილიც: „ჩვენში არ არის საკუთარის ღირსებისა და ადამიანობის შეგნება და პატივისცემა. ხშირად ჩვენვე უარვპყოფთ ჩვენს თავს და შემდეგ კვიკვირს, რომ სხვები—უცხონი—უარგვყოფენ და არ გვდებენ არავითარ ფასს. ყოველი სულდგმული, რომელსაც უნდა ცხოვრება, უნდა იცავდეს თავის არსებობას, და ამ შემთხვევაში სხვის წინ წუწუნი და ბრალისა და ბრალის ძებნა გინდ მოწყალების თხოვნა ნიშნავს მხოლოდ საკუთარს სისუსტეს და უსუსურობას“...

ფ. გაგიჩაშვილი

უცხოეთის მიმოხილვა

1. საფრანგეთი და პაპი.—2. ვალდეკ რუსო.—3. „ყვითელი საფრთხე“.

საფრანგეთის პოლიტიკური ცხოვრება აჩქარებულის ტემპით მიდის წინ და ვითარდება. ისტორიული მოვლენა მოვლენას მოსდევს და არსად ხალხის ცხოვრების მაჯა ისეთის სიძლიერით არ სცემს, როგორც საფრანგეთში. მართალია, შორეულ აღმოსავლეთის დიდი ომი მთელი ქვეყნის ყურადღებას იპყრობს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, საფრანგეთის ეხლანდელი პოლიტიკური ცხოვრება იმდენად ინტენსიური და მნიშვნელოვანია, რომ მთელი განათლებული კაცობრიობა გაფაციცებით ადევნებს მას თვალ-ყურს.

მთავარი ძარღვი, შინაარსი ამ პოლიტიკურ ცხოვრებისა არის საფრანგეთისა და პაპის ურთიერთი დამოკიდებულება. როგორც ვიცით, საფრანგეთის პრეზიდენტის მოგზაურობის გამო რომში პაპმა პროტესტი განაცხადა ისეთის ფორმით, რომ რესპუბლიკის მთავრობამ თავისი წარმომადგენელი გაიწვია ვატიკანიდან. ელჩის გაწვევა არ ნიშნავს დიპლომატიურ ურთიერთ დამოკიდებულების სრულ მოსპობას: ვატიკანში დარჩა საელჩოს სხვა წევრნი, რომელნიც უძლოდნენ მიმდინარე საქმეებს. რესპუბლიკის ზომიერ ელემენტებს იმედი ჰქონდათ, რომ რამდენიმე ხნის შემდეგ ისევ განახლდებოდა წესიერი დიპლომატიური დამოკიდებულება რომის პაპთან. მართალია, ასეთ დამოკიდებულების აღდგენას ეწინააღმდეგებიან

საფრანგეთის ყველა მოწინავე ელემენტები, მაგრამ საფრანგეთისა და ვატიკანის დამოკიდებულება იმდენად რთულია, იმდენი ინტერესია აქ გადახლართული ერთმანერთში, რომ მთავრობას, სანამ საქმეს საბოლოოდ გადაწყვეტდეს, ასჯერ და ათასჯერ გაზომვა დასჭირდება. და სწორედ საქმის ეს სიძნელე იყო, რომ ზომიერებსა და კონსერვატორებს სასოებას არ უკარგავდა. ვინ იცის, ამათი მოლოდინი შეიძლება კიდევ გამართლებულიყოს; მაგრამ ამ დროს თოფი სწორედ იქიდან გავარდა, საიდანაც არ მოელოდნენ, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ახალ პაპის და მის მდივნის უადგილო პროტესტი ლუბეს რომში მოგზაურობის გამო მეგობრებმაც კი მეტად დაიწუნეს.

საფრანგეთის სამღვდელოება ერთგვარი არ არის როგორც თავის შემადგენელ ნაწილებით, ისე პოლიტიკურ მიმართულებითაც. როგორც ვიცით, ამ სხვა-და-სხვა გვარობამ ძლიერად იჩინა თავი საფრანგეთის (და მთელ კაცობრიობის) ისტორიის უძლიერეს მომენტის დროს: დიდმა რევოლუციამ ნათელ ჰყო ეს სხვა-და-სხვა გვარობა და ერთ მხარეზე მაღალი, წარჩინებული სამღვდელოება დააყენა და მეორე მხარეზე დაბალი, დაჩაგრული. ეს სხვა-და-სხვაობა ეხლაც არსებობს: თუ ეპისკოპოსები და მდიდარ ეკკლესიების და მონასტრების წინამძღვრები გატაცებით ეწევიან პოლიტიკას, რასაკვირველია, დემოკრატიის წინააღმდეგ, უბრალო მღვდლებს დიდად არ შესტკივათ თავი ამ პოლიტიკისათვის, და თუ მაინც აქა-იქ იღებენ მონაწილეობას პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ეს უფროსების შიშით მოხდით. არის სხვა ტენდენციებიც საფრანგეთის სასულიერო წოდებაში. არა თუ დაბალ სამღვდელოებაში, აქა-იქ დიდხარისხოვან სასულიერო პირებშიაც შეხვდებით ისეთებს, რომელნიც წინააღმდეგი არიან ვატიკანის ბატონობისა და მოწადინებული არიან დაარსდეს დამოუკიდებელი ეროვნული, ეგრედ წოდებული გალიკანური ეკკლესია. გარდა ამისა საფრანგეთში ათი-ათასობით არიან ეგრედწოდებული „ძველი კათოლიკენი“, რომელნიც სრულიად

არ სცნობენ რომის პაპს და რომელთაც რამდენიმე თავისუფლი ეკლესია აქვთ, სრულიად დამოუკიდებელი როგორც ვატიკანისაგან, ისე საფრანგეთის საერო მთავრობისაგან—ამათ უკვე გადაწყვიტეს სახელმწიფოსა და ეკლესიის დამოკიდებულება და სწორედ ისე, როგორც ამას დაწინაურებული დემოკრატია თხოულობს: სახელმწიფო თავისთვისაა და ეკლესია თავისთვის. სარწმუნოება სახელმწიფოს საქმე არ არის.

როგორც გალიკანები, ისე „ძველი კათოლიკენიც“, რასაკვირველია, ვერ ურიგდებიან პაპის შეუზღუდველ ბატონობას და ამიტომაც მათ შორის ბევრი გულწრფელი მომხრეა რესპუბლიკისა, რომელიც მუდამ ებრძვის ხოლმე ვატიკანის პრეტენზიებს. ასეთი მოვლენა მეტად უსიამოვნო რამ არის პაპისათვის და ესეც სცდილობს ბოლო მოუღოს მას. ეხლა საფრანგეთში რამდენიმე ეპისკოპოსია, რომ რესპუბლიკის მთავრობის მხარეზეა. როცა პარიზის არხი-ეპისკოპოსმა პროტესტი განაცხადა ეხლანდელ სამინისტროს პოლიტიკის წინააღმდეგ, ზოგმა ეპისკოპოსმა უარი სთქვა პროტესტის მიმხრობაზე. ვატიკანი კარგა ხანია სცდილობს თავიდან მოიშოროს ისინი, მაგრამ რა გზით?

საფრანგეთსა და ვატიკანს შუა ჯერ კიდევ ნაპოლეონ პირველის დროს დადებულია ხელშეკრულება, ეგრედ წოდებული კონკორდატი. ეს კონკორდატი ცხადათ აწმობს, თურომელ მხარეს რა უფლება აქვს შესახებ სასულიერო წოდებისა საფრანგეთში. მაგალითად, ეპისკოპოსებს ირჩევს საფრანგეთის საერო მთავრობა და რომის პაპი ამტკიცებს თანამდებობაზე ლოცვა-კურთხევის გამოგზავნით. ცხადია, რომ, რაკი ეპისკოპოსი ორის მთავრობის დანიშნულია, საეროსი და სასულიეროსი, მისი გადაყენებაც იმავე მთავრობათა საქმეა და თუ ერთი მათგანი მოინდომებს ასეთ საქმის ჩადენას, იგი კონკორდატს არღვევს.

ამავე კონკორდატის ძალით, პარიზში იმყოფება პაპის წარმომადგენელი, ნუნციუსი, და ვატიკანში საფრანგეთის ელჩი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ვატიკანი ვერას. გზით ვერ ჩაე-

რევა-პირდაპირ საფრანგეთის ეკლესიის საქმეებში: მხოლოდ ნუნციუსის პირით შეუძლია გადასცეს საფრანგეთის მთავრობას თავისი განკარგულება თუ სურვილი, და თუ საერო მთავრობა წინააღმდეგი არ იქნება, გამოეცხადება საფრანგეთის სასულიერო პირებსაც. ეს არის კონკორდატის აზრი და შინაარსი; იგი სავალდებულოა ორივე მხრისათვის და თუ ერთი მხარე მას დაარღვევს, მეორესაც უფლება აქვს ისე მოიქცეს, როგორც ამას მისი ინტერესი მოითხოვს.

ახალმა პაპმა პირდაპირ დაარღვია კონკორდატი: ლავალის ეპისკოპოსს ვატიკანიდან წერილი მოუვიდა; შიგ ეწერა, რომ კარგი იქნება თუ ეპისკოპოსი „ეკლესიის ინტერესებისათვის“ თანამდებობიდან გადადგებაო. ამ გვარივე წერილი მოსვლია დიჟონის ეპისკოპოსსაც. საფრანგეთის სხვა პრელატებსაც მოელის თურმე მზგავსი „რჩევა“ თუ ბრძანება ვატიკანისაგან. ეს ის ექვსი თუ რვა არხიეპისკოპოსია, რომელთა დანაშაული ის არის, რომ უარის სთქვენს ხელი მოეწერათ პარიზის არხიეპისკოპოსის პროტესტზე მთავრობის ანტიკლერიკალურ პოლიტიკის წინააღმდეგ. ჯერ-ჯერობით ამათ რომში მიწვევას ბარათი მისვლიათ (ეგრედ წოდებული *veniat'*); ეს მიწვევა კი იმას ნიშნავს, რომ სამსახურიდან გადაყენება მოელისთ ხსენებულ პრელატებს.

იმ ორ ეპისკოპოსს რომ ზემოთ მოყვანილი რჩევა მოუვიდათ, მაშინვე მთავრობას შეატყობინეს და კომბის სამინისტრომ ფიცხელი ნოტა გაუგზავნა ვატიკანს: კონკორდატის ძალით, უფლება არა გაქვთ ჩვენ დაუკითხავად რაიმე დამოკიდებულება იქონიოთ საფრანგეთის სამღვდლოებთანაო და უკანვე წაიღეთ თქვენი „რჩევები“-ო. ვატიკანმა პასუხად მთელი ტრაქტატი გამოგზავნა; აზრი ამ ტრაქტატისა შემდეგია: მართალია, უფლება არა გვაქვს ოფიციალურად ჩავერიოთ საფრანგეთის სასულიერო წოდების საქმეშიო, მაგრამ ასეთ ფაქტს არც ჰქონია ადგილიო: ჩვენ ბრძანება ხომ არ მიგვიცია, მხოლოდ მეგობრულად ვურჩიეთ ეპისკოპოსებს თანამდებობიდან გადადგარიყვნენო.

ასეთი პასუხი, პასუხი კი არ არის, ადვოკატური მიკიბ-მოკიბვაა, მით უფრო რომ გარდა კონკორდატისა, რომელსაც ცხადათ ეწინააღმდეგება ვატიკანის ეხლანდელი ქცევა, არსებობს რესპუბლიკის მეათე წლის 18 აქტის (8 აპრილის) კანონი, ვატიკანისაგან ცნობილი და მიღებული. პირველი მუხლი ამ კანონისა შემდეგია: „ვერც ერთ ბულლას, წერილს, მოწერილობას, ბრძანებას, ვერც სხვა რამ ამის მზგავსს მთავრობის ნება დაურთველად ვერც მიიღებენ, ვერც დაბეჭდავენ და ვერც აღასრულებენ.“

რაც შეეხება იმ პრელატებს, რომელთაც *veniat* ი მოუვიდათ, იმათი მდგომარეობაც უზრუნველყოფილია, თუ, რასაკვირველია, თვითონვე არ მოისურვებენ ნებით პაპის დამორჩილებას: კანონის ძალით; „ეპისკოპოსები უნდა იყვნენ თავიანთ სამწყსოში და მთავრობის ნებადაურთველად ვერსად ვერ წავლენ საეპისკოპოსოს საზღვრებ გარედ“.

რა კი რესპუბლიკის მთავრობამ დაკმაყოფილება ვერ მიიღო ვატიკანისაგან, მაშინვე საელჩოს მთელი პერსონალი გაიწვია და ამ გვარად შესწყდა ყოველი დიპლომატიური კავშირი და დამოკიდებულება საფრანგეთისა რომის პაპთან. ზომიერებისა და კონსერვატორების იმედები სრულიად გაქარწყლდა და სწორედ პაპისა და მის შეურიგებელ პოლოტიკის მიზეზით. თვით უზომიერესი რესპუბლიკელებიც კი გამოტყუებით ამბობენ, რომ საფრანგეთის მთავრობას არ შეეძლო სხვა გვარად მოქცეულიყო.

დემოკრატია ძალიან გახარებულია საქმის ასეთ მიმდინარეობით, რადგან სრული იმედი აქვს, რომ საბოლოოთ მოისპობა ყოველივე დამოკიდებულება რომის პაპთან. ასეთ ფაქტს კი, როგორც ნათქვამი გვქონდა, უდიდესი მნიშვნელობა ექნება როგორც საფრანგეთის შინაურ ცხოვრებაში, ისე მის საერთაშორისო მდგომარეობისათვის.

საფრანგეთში, მიუხედავად რესპუბლიკურ წესწყობილებისა და საზოგადოთ დემოკრატიულ ხასიათისა, ეკლესია აქამდე მჭიდროდ არის დაკავშირებული სახელმწიფოსთან. მთე-

ლი სამღვდლოება საფრანგეთისა სახელმწიფოს მოხელეებია და კარგა დიდ ჯამაგირსაც იღებენ ხაზინიდან. ასეთი მოვლენა თავისუფალ საფრანგეთში მუდამ სამართლიან პროტესტს იწვევდა. მართლაც, იქ არ არსებობს ეგრედ წოდებული სახელმწიფო სარწმუნოება, ე. ი. ისეთი სარწმუნოება რომლის გამოცვლა რაიმე სასჯელს იწვევს: ვისაც როგორი სარწმუნოება უნდა, იმას ირჩევს; ფრანგს შეუძლია არც ერთ ეკლესიას არ ეკუთვნოდეს, თავის თავი ურწმუნოდ ან თავისუფალ მოაზრეთ გამოაცხადოს. ერთის სიტყვით საფრანგეთში არსებიანად და პრინციპიალურად სარწმუნოება კერძო პირადი საქმეა და აქ სახელმწიფოსა და მთავრობას ხელი არა აქვს სრულიად. თუ კაცი თავისუფალია სარწმუნოების მხრივ, თუ სარწმუნოება კერძო კაცის სინიდიის საქმეა, არც ხარჯი უნდა იყოს საერთო სასულიერო პირების შესანახად. საფრანგეთი კი ყოველ წელს 23 მილიონ ფრანკზე მეტს ხარჯავს ამ საქმეზე. ეს აშკარა წინააღმდეგობაა და ამიტომაც იყო, რომ დემოკრატია ყოველთვის თხოულობდა ეგრედ წოდებულ კულტის (სარწმუნოების) ბიუდეტის სრულ გაუქმებას. ვისაც როგორ სურს, ისე მოაწყოს თავის ეკლესიის საქმე და ხარჯსაც თვითონ გაუძღვესო; მე თუ არ მინდა რომელიმე ეკლესიას ვეკუთვნოდე, არც ის მინდა, რომ სახელმწიფო ხაზინა ამოდენა ფულს იღებდეს კერძო საქმისათვისო. გარდა ამისა რესპუბლიკა ფულს აძლევს ისეთ წოდებას, რომელიც სულით და გულით მოწადინებულია ძირი გაუთხაროს ამ წესწყობილებასო.

ღრმად მორწმუნე კათოლიკენიც არიან, რომ ამასვე თხოულობენ: ეკლესია თავისუფალი და დამოუკიდებელი უნდა იყო სახელმწიფოსაგან, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ვერ აასრულებს თავის დანიშნულებასაო; სახელმწიფო ჯამაგირიანი სასულიერო პირი მოხელეა და მოხელე მღვდელი კი ვერასოდეს ვერ შესძლებს პირნათლად, დამოუკიდებლად აასრულოს თავისი მოვალეობა მრევლის წინაშეო.

ის კათოლიკენი კი (დიდი უმრავლესობა), რომელნიც ასე უფროსიან თავისუფალ ეკლესიას და იმ თავითვე თავგამოდებით ეწინააღმდეგებიან სახელმწიფოსა და ეკლესიის განცალკევებას ერთი ერთმანეთისაგან, სულ სხვა გვარად მსჯელობენ. ამათის აზრით, თავისუფლება და დამოუკიდებლობა ეკლესიას მოსპობს. მართლაც, რა მოელის კათოლიკე ეკლესიას, როცა მას სახელმწიფო მოიშორებს? ვინ უნდა შეინახოს ის რიცხვმრავალი სამღვდლოება, რომელიც ეხლა ხაზინიდან იღებს ჯამაგირს?

იყო დრო, როცა ეკლესია დიდძალ შეწირულებას იღებდა მორწმუნეთაგან, მაგრამ ეს დრო, როგორც ვიცით, კარგა ხანია განჰქრა და აღარც დაბრუნდება. ხალხმა დიდიხანია დაჰკარგა „გულუბრყვილო კეთილმორწმუნეობა“, ბერებისა და მღვდლების საუბედუროთ. გლეხი აღარ დადის წირვა-ლოცვაზე. მღვდლის კლიენტელა დღეს საფრანგეთის სოფელში თითქმის მხოლოდ ქალებისა და ბავშვებისაგან შედგება. დღეს გლეხი ნებაყოფლობით ერთ გროშსაც არ გაიღებს ეკლესიისათვის. ქალაქის მუშა ხომ კიდევ უფრო ადრე განთავისუფლდა სამღვდლოების მზრუნველობისაგან; ეხლა მას სულ სხვა სათაყვანო საგანი გაუჩნდა. დარჩა მდიდარი ბურჟუაზია და გადაგვარებულ არისტოკრატის უმნიშვნელო ნაშთი. თუ ბურჟუაზიის ერთი ნაწილი არისტოკრატებთან ერთად თავს იღებს დღეს კლერიკალისმისათვის, ამისი მიზეზი ერთის მხრივ პოლიტიკაა, მეორე მხრივ მოდა და მიმბაძველობა: დემოკრატიის გაძლიერება ძალიან აფიქრებს მსხვილ ბურჟუაზიას და, რაკი კლერიკალები ბუნებით მტრები არიან დემოკრატიულ მოძრაობისა, ამათთან ერთად სცდილობს მომავალ განსაცდელის თავიდან აშორებას. ამ მხრივ არის, რომ ეგრედ წოდებული „სარწმუნოების დაცემა“ ხალხში სატირალი საგანი გამხდარა მდიდართა და მძღართათვის. ვარდა ამისა გამდიდრებული ბურჟუა ყოველთვის იმის ცდაში ყოფილა, რომ ჩამომავლობით არისტოკრატის არასფერში ჩამეჩენილა: თუ არისტოკრატი ე აწინსუფალი მოაზრება, ბურ-

ჟუაც იგივეა; არისტოკრატი მორწმუნე გახდა, პაპის სახელს ფიკულობს, ეკლესიებში და მონასტრებში დადის, ბურჟუაც ფეხის ხმას ჰყვება და დიდათ სასახელოდ მიაჩნია, თუ მის შვილებს რომელიმე მონასტერი ზრდის არისტოკრატის შვილებთან ერთად.

აი ეს ელემენტებია, რომ სამღვდელოებას და ვატიკანს მატერიალურ დახმარებას აღმოუჩენს ამ კრიზისის დროს. პირველ ხანებში მაინც სადემონსტრაციოდ, ალბად, დიდ ფულსაც მოაგროვებენ. მაგრამ როდემდის? სასულიერო წოდების შენახვას, როგორც ვსთქვით, დიდძალი ფული უნდა ყოველს წელს და წარმოუდგენელია, რომ ფულის მოყვარე ბურჟუაზიამა და გაკატრებულმა არისტოკრატამ შეინახონ იგი დიდხანს. ერთის სიტყვით, ეკლესიის განთავისუფლება სახელმწიფოსაგან, მისი „დამოუკიდებლობა“, მეტად სასარგებლო და ხელსაყრელი ხალხისათვის, დიდათ და დიდათ საზარალო იქნება თვით ეკლესიისათვის. და თუ ახლა ბევრი კლერიკალი გაბედულად გაიძახის — მოხარული ვართ მთავრობის პოლიტიკის გამო, მოშორდეს ეკლესია სახელმწიფოს, ჩვენ შევიწინააღმდეგებთ და გავუძღვებით მასო, ეს ან სიბრმავეა ან პოლიტიკური ხრიკი; სიბრმავეა, თუ ამის მთქმელი მართლა ჰფაქრობს, რასაც ამბობს, და პოლიტიკური ხრიკია, თუ გულში სხვას ჰფიქრობს და ასეთ გაბედულ სიტყვებით სცდილობს მთავრობისა და მის მომხრეთა შეშინებას.

მაგრამ ამ საქმეს აქვს მეორე მხარეც, რომელიც არა კლერიკალებსაც დიდ ზრუნვაში აგდებს.

საფრანგეთი ისტორიულად წმინდა ეკლესიის „უფროს ქალად“ ითვლება; საფრანგეთი იყო მთავარი ფაქტორი ჯვაროსანთა ომებისა; აღმოსავლეთელი დღესაც ფრანგის სახელით ნათლავს ყოველს ევროპიელს, იმდენად დიდი იყო საფრანგეთის მონაწილეობა აღმოსავლეთის ხალხთა ცხოვრებაში; ფრანგთა ძლიერი სამეფო იყო, რომ დიდძალ მისიონერებს გზავნიდა ყოველ მხარეს. ყველა ამის მიზეზით საფრანგეთმა თან და თან შეიძინა განსხვავებული უპირატესო-

ზიანი მდგომარეობა მთელ აღმოსავლეთში: იგი ოფიციალურად იცნეს ყველა კათოლიკეთა მფარველად მიუხედავად იმისა, თუ რომელ ეროვნებას და სახელმწიფოს ეკუთვნოდა იგი.

ფრანგი მისიონერები დიდის ენერგიით მუშაობდნენ და მუშაობენ დღეს აღმოსავლეთში, განსაკუთრებით მცირეა ზიაზი, დიდძალი სკოლები და საავადმყოფოები აქეთ გამართული. რა გავლენა ექნება ყველა ამაზე ეკლესიის განთავისუფლებას?

საფრანგეთის საერთაშორისო სახელი და მნიშვნელობა საბოლოოდ დაეცემა და აღმოსავლეთში არავითარი გავლენა აღარ ექნებაო, გაიძახიან ერთნი, რადგან პაპი ჩამოართმევს საფრანგეთს უფლებას ყველა კათოლიკეთა მფარველობისას და რომელსამე სხვა სახელმწიფოს გადასცემსო. სხვა ნაირად მსჯელობენ სახელმწიფოსა და ეკლესიის დაშორების მომხრენი: დღეს თუ ხვალ ეს უპირატესობა ისედაც ჩამოერთმევოდა საფრანგეთს, რადგან ყოველი სახელმწიფო დღეს თვითონ უწევს მფარველობას ყველა თავის ქვეშევრდომებს. იტალია, გერმანია, ავსტრია ფაქტიურად აღარ სცნობენ საფრანგეთის სახელმწიფოს ამ განსხვავებულ მდგომარეობას; კათოლიკე გერმანელი ან იტალიელი იშვიათად, დიდის გაჭივრების დროს თუ მიჰმართავს საფრანგეთის ელჩს თავის ინტერესების დასაცველად. ან რამდენად სასარგებლოა საფრანგეთის ინტერესებისათვის ეს უპირატესობა? ვითომ მეტი გავლენა აქვს მას მისის მიზეზით? სრულიადაც არა! საფრანგეთის წარმომადგენელი იძულებულია მფარველობა გაუწიოს ყოველ კათოლიკე მისიონერს აღმოსავლეთში. მისიონერები კი თითქმის ყველგან მკვიდრის მძულვარების საგანია; ამის დასამტკიცებლად ჩინეთის მაგალითიც კმარა. საფრანგეთის რესპუბლიკა მფარველობს და ქომაგობს ასეთ მისიონერს, მის გულისათვის აწუხებს და ავიწროვებს მკვიდრს და, რასაკვირველია, თვითონაც მძულვარების ობიექტი ხდება. მისიონერები თავის მოღვაწეობით საზელს უტეხენ საფრანგეთის რესპუბლიკას და, თუ ეს საგანგებო უფლება მათის მფარველობისა მოისპობა, საფრანგეთი უფრო მოგვებულიც დარჩებაო.

გარდა ამ უპირატესობის ჩამორთმევისა, ვატიკანი სხვა ღონისძიების მოხმარებასაც ჰფიქრობს საფრანგეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგ: განზრახვა აქვს საკუთარი საელჩო დააარსოს კონსტანტინეპოლში. დღემდე ოსმალეთის ქვეშევრდომ კათოლიკეთა მფარველობა საფრანგეთის წარმომადგენელის ხელშია, ისე როგორც ჩინეთსა და სხვა არა ქრისტიან სახელმწიფოებში. თუ პაპს საკუთარი წარმომადგენელი ეყოლება, იგი დაიჭერს საფრანგეთის წარმომადგენელის ადგილს და ამ გვარად რესპუბლიკას ჩამოეცლება ისეთი კლიენტლა, რომელიც მის გავლენას დიდ ძალას აძლევს. მაგრამ ჯერ პაპის საელჩო არ არსებობს და საფრანგეთის რესპუბლიკას შეუძლია ხელი შეუშალოს ვატიკანს: ოსმალეთის სულთანის თანხმობაა საჭირო საელჩოს დაარსებისათვის და რესპუბლიკის დიპლომატიას შეეძლება მოახერხოს, რომ ეს თანხმობა არ იქნეს. თვითონ ადგილობრივი კათოლიკენიც არ იქნებიან კმაყოფილი ასეთ ცვლილებისა. რა მფარველობა და ქომავობა უნდა გაუწიოს ვატიკანმა ოსმალელ კათოლიკებს? ვთქვათ, ქურთებმა დააწიოკეს რომელიმე სოფელი, კათოლიკეებით დასახლებული; პაპის წარმომადგენელი მივა, ვეზირს პროტესტს გამოუცხადებს და დამნაშავეთა დასჯას მოითხოვს. მერე? ყურადღება არ მიაქცია ოსმალეთის მთავრობამ ნუნციუსის სიტყვებს. რა უნდა ჰქნას ვატიკანმა? რა ღონისძიებას უნდა მიჰმართოს, რომ პროტესტი ცალიერ პროტესტად არ დარჩეს? ვატიკანს არავითარი ასეთი ღონისძიება არ მოეპოვება და ამიტომაც მისი მფარველობაც ცალიერი სიტყვა იქნება და მეტი არაფერი.

ერთის სიტყვით, რა მხრივაც არ უნდა შევხედოთ ეკლესიის დაშორებას სახელმწიფოსაგან, იგი დიდათ სასარგებლო იქნება რესპუბლიკისათვის და მავნებელი ვატიკანისათვის. ეს კარგად ესმის არა მარტო ახლანდელ პარლამენტის უმრავლესობას, არამედ მთელის ერის უდიდეს ნაწილსაც. ამიტომაც არის სრული იმედი, რომ ეს დიდმნიშვნელოვანი კითხვა ამ მოკლე ხანში გადაწყდება.

გაზეთი „ივერია“ ვატიკანს ექომაგება და კომბის სამინისტროს ტუქსავს! ბევრი რამ უცნაური წაგვიკითხავს ამ გაზეთის ფურცლებზე, მაგრამ პაპისმის, კლერიკალიზმის ასეთ მხურვალე დაცვას თუ დაიწყებდა უხუცესი ქართული გაზეთი, სწორედ არ გვეგონა.

„ცნ. ფურცლის“ პარიზელი კორესპონდენტი, სხვათა შორის, შეეხო პაპისა და რესპუბლიკის ეხლანდელ სამინისტროს ურთიერთ დამოკიდებულებას და, რასაკვირველია, კომბის პოლიტიკის სიმართლესა და სისწორეს ამტკიცებდა. „ივერიის“ კორესპონდენტი ძალიან გაუჯავრებია ამას და ორი დიდი წერილი უძღვნა იმავ საგანს. ამ წერილის დასახასიათებლად მოვიყვანთ ერთ ნიმუშს:

„საფრანგეთი თუ როდისმე ყოფილა სხვა ქვეყნების წინამძღვრად და გზის მაჩვენებლად, იმიტომ კი არ ყოფილა, რომ მას თავი გამოეხსნას კლერიკალიზმის ბასრის კლანჭებისაგან. სრულებითაც არა! **საფრანგეთმა პირველი ადგილი დააჭიწა იმიტომ, რომ იგი თითქმის მუდამ ერთგული იყო ეკლესიასა, და, ქრისტიანებრივის პრინციპების ხელ-მძღვანელობით თვით ნათლდებოდა.** გარდა ცოტა შემთხვევისა საფრანგეთს თითქმის დაუმსახურებია სახელ-წოდება ეკლესიის პირმშო ასულისა. ამას ათასნაირი ფაქტი მოწმობს და **ცხადათ დადადებს მისი ისტორია, მეტადრე ის, რომლის ტიტულაა: Gesta Dei per Francos — დეოს მუქმედებანი ფრანგეთს მიერ**“... კმარა, არა, მკითხველო?

საფრანგეთი მაშინ ყოფილა სხვების გზის მაჩვენებელი, როცა კათოლიკე ეკლესიის მონა-მორჩილი იყო, და ამას ამტკიცებს თურმე „გესტა დეი პერ ფრანკოს“!

ნუ თუ „ივერიის“ რედაქციამ ამ „სამეცნიერო“ წიგნის გარდა (მართო სათაური რად ღირს!) სხვა ისტორიული გამოკვლევანი არ იცის და არ გაუგონია? *audiatur et altera pars!* კარგი და პატიოსანია, მაგრამ როცა გაზეთი ერთ შენიშვნასაც არ უკეთებს პრინციპიალურ ხასიათის წერილს, ეს

იმის ნიშანია, რომ თვითონაც სავსებით თანახმაა წერილის დედა-აზრისა.

დიდი, ძალიან დიდი ნაბიჯი გადადგა წინ საფრანგეთის დემოკრატიამ მოკლე დროის განმავლობაში. ვინ მოიფიქრებდა ამ რამდენიმე წლის წინად, რომ რეაქცია ასე დამარცხდებოდა და შერცხვებოდა? პარლამენტი, ქუჩა, მაღალი აფიცრობა, მაღალი სამხედრო სკოლები რეაქციის ხელში იყო. დემოკრატიის წარმომადგენლებს შეურაცხყოფას აყენებდნენ და ავიწროვებდნენ, რესპუბლიკის პრეზიდენტს ჯოხით სცემეს. ერთის სიტყვით, გალაღებული რეაქცია ისე იქცეოდა, როგორც თავის საბრძანებელში და დღეს არა ხვალ რესპუბლიკის დამხობას მოელოდა. შეთქმულება არსებულ წესწყობილების წინააღმდეგ აშკარად, საჯაროდ ხდებოდა, ისე დარწმუნებული იყვნენ თავის ძალ-ღონესა და სრულ გამარჯვებაში. „ყველაფერი აირ-დაირია: „ნაციონალისტები“, მომავალ ბრწყინვალე გამარჯვების მოლოდინში, მუდამ დღე ომს მართავდა პოლიციასთან... ორი სამინისტრო. ორ-სამ თვეში დაეცა; უფრო საშიში პერსპექტივა გაიშალა თვალ წინ“..... მაგრამ ამ დროს პირველი მინისტრობა ჩააბარეს ვალდეკ-რუსოს და სამის წლის განმავლობაში სურათი სრულიად გამოიცვალა: „სისტემატიურ აგიტაციას ბოლო მოეღო. გაჩემდნენ მიტინგები, სადაც ხვალინდელ დღის უწესოებანი მზადდებოდა. ქუჩა ისევ ცოცხალი და მშვიდობიანია, დემონსტრაციების ხმაურობა აღარ აშფოთებს მას*)“; ჯარის-კაცები დისციპლინას დაუმორჩილეს; ურჩები სასტიკად დასაჯეს; რესპუბლიკა ისევ პატივცემული შეიქნა; რეაქცია სასტიკად დამარცხდა.

ვინ იყო ვალდეკ-რუსოს? ვალდეკ-რუსოს დაიბადა 1846 წელს. იგი იყო შვილი ძველ, რომანტიულ სკოლის რესპუბლიკელისა, ასე რომ რესპუბლიკის სიყვარული და პატივის-

*) ვალდეკ-რუსოს სიტყვეზიდანაა.

ცემა ვალდეკს ბავშვობიდან ჰქონდა გულში ჩანერგილი. იურიდიულ ფაკულტეტის გათავების შემდეგ, იგი ადვოკატობას შეუდგა და მალე დაიმსახურა სახელი მკოდნე იურისტისა და ორატორისა. ვალდეკი ახალგაზდობიდანვე მეტად თავ-დაჭერილი, ეგრე ვთქვათ ცივ-სისხლიანი და შორს გამჭვრეტი პიროვნება იყო. ენტუსიასმი, გატაცება თავდავიწყებამდე მისთვის სრულიად უცხო მოვლენა იყო; გონება მისი მუდამ ფხიზელი და დარაჯად მდგომი იყო, რაც აშკარად ეტყობა მის ორატორულ ნიჭს: ვალდეკი ეკუთვნოდა იმ ვეჟილების ჯგუფს, რომელთაც გააქვთ საქმე არა გრძნობიერ მჭერმეტყველებით და პათოსით, არამედ ლოღიკით და ანალიზით; მას სძულდა ეგრედ წოდებული „მაღალი სტილი“; იგი ყოველთვის უბრალოდ, მარტივად ლაპარაკობდა. ერთი თვისება ჰქონდა კიდევ ვალდეკის ლაპარაკს—ირონია. ვალდეკი უეჭველად, შესანიშნავი ირონისტი არისო, სწერს ერთი ბიოგრაფი*) და სხვათა შორის მოჰყავს ერთი ნიმუში მისის ირონიისა. 1884-ში, როცა ვალდეკ-რუსო შინაგან საქმეთა მინისტრი იყო, რეაქციონერებმა მოსთხოვეს მას დაეხურა ტულუზის „ისტორიული მუზეუმი“, სადაც ხალხს ინკვიზიციის საშინელებათ უჩვენებდნენ. მინისტრი მიუბრუნდა კონსერვატორ დეპუტატებს და ჩვეულებრივის ფლეგმატიურის, მაგრამ თან მტკიცე ხმით რამდენიმე სიტყვა უთხრა, მწარე ირონიით აღსავსე:

„ყოველ დღე, განსაკუთრებით თეორეტიულ მსჯელობის დროს, თქვენ გამოდინხართ თავისუფლების მხურვალე მომხრეებად; პრაქტიკაშიაც მოიხმარეთ ეს დოკტრინა. ბალაგანის პატრონი უჩვენებს ხალხს წამების იარაღს, რომელიც მოწმობს ინკვიზიციის შეურიგებელ რწმენას და ბოროტ-მოქმედებას; თქვენ ვინღა გიშლისთ გვიჩვენოთ მისი კეთილი მოქმედება (დიდი სიცილი და ტაშის ცემა მემარცხნეთა და ცენტრისა). სრულის გულწრფელობით უნდა დავეუმატო, რომ არ

*) კულრინ, „რუსსკოე ბოგატსტვოში“.

შემიძლია ვუბრძანო მუზეუმის პატრონს გამოსცვალოს თავის კოლექციის ნამდვილი საგნები, რომელიც საშუალო საუკუნოების წამებას ეკუთვნის, და მის მაგიერ დააწყოს ისეთი ემბლემები, რომელიც ჩვენ სულ სხვას გვასწავლიდეს; მაგალითად, არ შემიძლია ისე შორს წავიდე, რომ ვაიძულო ის კაცი და ვათქმევინო საჯაროდ—ინკვიზიციამ შემოიღო თავისუფალ კრიტიკის დოკტრინა, და გალილეი იყო, რომ აწამა თავისი მსაჯულები საპატიმროში (საერთო სიცილი და ხანგრძლივი ტაშის ცემა)“.

პოლიტიკურ ასპარეზზე ვალდეკ-რუსო პირველად 1879 წელს გამოვიდა; იგი აირჩიეს რენის დეპუტატად. გამბეტამ მაშინვე დააფასა ახალგაზდა დეპუტატის ღირსებანი და, როცა 1881 წელს მიანდეს სამინისტროს შედგენა, შინაგან საქმეთა მინისტრად ვალდეკი მიიწვია. სამინისტრომ მხოლოდ ორთვე ნახევარი გასტანა. მაგრამ მალე ისევ მინისტრად ვხედავთ ჟიულ ფერის კაბინეტში. ამ სამინისტროში იყო, რომ მან დაიმსახურა სახელი „პროფესიონალურ სინდიკატების მამისა“. ვალდეკი დიდის ენერგიით და მოხერხებით იცავდა პროფესიონალურ ორგანიზაციებს მუშებისას და საფრანგეთის დემოკრატები მისი მადლიერი უნდა იყვნენ, რომ გაიმარჯვეს რეაქციონერებზე და მუშათა კავშირების არსებობა დაკანონდა.

1885 წლიდან ვალდეკი ნაკლებ მონაწილეობას იღებს საფრანგეთის საპარლამენტო ცხოვრებაში; 1889-იდან დეპუტატობასაც თავს ანებებს და მთელის თავის ენერგიით საადვოკატო მოღვაწეობას ეწევა.

1893 წლის არჩევნებზე დიდათ გაიმარჯვეს სოციალისტებმა. საფრანგეთის ბურჟუაზია შეშინდა და შეუდგა ძალთა მოკრებას საშიშ მტრის წინააღმდეგ. ვალდეკი მეგობრების თხოვნით, ისევ გამოდის პოლიტიკურ ასპარეზზე. 1894 წელს იგი სენატორად აირჩიეს. ზომიერებს სრული იმედი აქვთ იმისი, დარწმუნებული არიან, რომ ვალდეკი მთელის თავის ძალღონით შეებრძოლება ბურჟუაზიის მტერს; და საბუთიც

ჰქონდათ ასეთ იმედისა: ვალდეკი ზომიერი რესპუბლიკელი იყო თავის საზოგადო მიმართულებით, სოციალისმთან მას საერთო არ ჰქონდა. მაგრამ მისი ზომიერება და სოციალისმის მტრობა სხვა ზომიერ რესპუბლიკელებისას არ ჰგავდა.

მაშინ, როდესაც სოციალისმით შეშინებული მსხვილი ბურჟუაზია მზად იყო ელაღატნა ყველა თავის იდეალებისათვის, კავშირით შეეკვროდა რესპუბლიკის შეურთებელ მტრებს—არისტოკრატისა და კლირს, ვალდეკი ნამდვილი რესპუბლიკელი იყო და როგორც ვგეთი, თავის დღეში ვერ მოურიგდებოდა რეაქციონერებს. ერთ თავის სიტყვაში (ნაწყვეტი ამ სიტყვისა ზევით გვქონდა მოყვანილი) ვალდეკმა სთქვა: „არის მომენტები, როცა კაცი პარტიის წევრობამდე რესპუბლიკელი უნდა იყოს“-ო. დიახ, ვალდეკი ზომიერების პარტიას ეკუთვნოდა, მაგრამ პირველად ყოვლისა ის რესპუბლიკელი იყო. და როცა რესპუბლიკა საფრთხეში ჩავარდა, როცა გალაღებული რეაქცია გამარჯვებას ლამობდა, ვალდეკმა პირდაპირ გაწყვიტა კავშირი თავის პოლიტიკურ თანამოაზრებთან, ზომიერებთან, ხელი მისცა დაწინაურებულ დემოკრატიის წარმომადგენლებს და შეერთებულის ძალით ეერიში მიიტანა რესპუბლიკის მტრებზე. დრეიფუსის საქმე, რომელმაც ჩირქი მოსცხო საფრანგეთს, განაახლა, მიუხედავად რეაქციონერების საშინელ წინააღმდეგობისა, და სასახლოდ დაამთავრა; ბერების და მონაზვნების კონგრეგაციები, ეს მთავარი ბუდე და ძალა მთელის რეაქციისა, მოსპო და განახლებული და გაძლიერებული რესპუბლიკა საფრანგეთის პატივცემული გახდა მოყვრებისა და მტრებისაგან.

ვალდეკ რუსო ბურჟუა იყო თავის სოციალისტურ პროგრამით, მაგრამ ბურჟუა პრინციპების აღმსარებელი და პატივცემელი, ბურჟუა, რომელმაც დაუვიწყარი სამსახური გაუწია საფრანგეთის დემოკრატის.

ბიოგრაფი ასე ახასიათებს ვალდეკ რუსოს: „მიუხედავად ვალდეკის ყველა ნაკლულევანებისა (სოციალ-ეკონომიურ პროგრამის მხრივ), იმათ, ვისთვისაც ძვირფასია საერთო

დემოკრატიული პროგრესი, არ შეუძლიანთ სიმპატია არ იგრძნონ ამ მაღალ სკოლის სახელმწიფო მოღვაწისადმი. „რესპუბლიკის დაცვის“ სამინისტროს დროიდან (1899—1902) ვალდეკის სახელი განთქმული იყო ხალხში, და როცა ეხლახან გავრცელდა ხმა, რომ მას სერიოზული ოპერაცია უნდა გაუკეთონო, ყოველი შეგნებული ფრანგი ინტერესით კითხულობდა იმის ამბავს, რომელსაც „ბურჟუაზიის არისტოკრატს“ ეძახდნენ და რომელმაც ასეთი სამსახური გაუწია რესპუბლიკის დემოკრატის და ამ გზით მთელ საკაცობრიო პროგრესსაც. ეს ამაყი და გულჩახვეული კაცი კრიტიკულ მომენტების დროს იყო რესპუბლიკის ის შორს გამსჭვრეტი და ენერგიული მრჩეველი, რომლის ტიპს რომაელები ასე ახასიათებდნენ—*homo multi consilii et optimi.*“

ასეთ კაცის უდროო სიკვდილი დიდი დასაკლისია საფრანგეთისათვის.

რაც დრო მიდის, იაპონიის ძალ-ღონე უფრო და უფრო თვალსაჩინო ხდება ყველასათვის, მეტი და მეტი წერილები და წიგნები იბეჭდება იაპონელების შესახებ. რუსები, რომელნიც დარწმუნდნენ, რომ სრულიად არ იცნობდნენ „ამომავალ მზის ქვეყანას“, ეხლა დიდ ყურადღებას აქცევენ მტრის ცხოვრების ყოველ მხარეს და ჟურნალ-გაზეთებში მეტად საინტერესო წერილები იბეჭდება. სხვათა შორის, „რუსკია ვედომოსტი“-ს 210 ნომერში დაბეჭდილია დ. ანუჩინის წერილი „იაპონელების დასახსიათებლად“. ამ წერილში ავტორს მოჰყავს თვით იაპონელ მწერლების აზრი და შეხედულება თავიანთ ქვეყნის მდგომარეობისა და მომავალის შესახებ.

„იაპონია თან-და-თან ითვისებდა ევროპის კულტურას და მთავრობაცა და ინტელიგენციაც ამტკიცებდა, რომ მათი ქვეყანა განათლებულია და რომ, როგორც აგეთს, უფლება აქვს მოსთხოვოს სხვა განათლებულ სახელმწიფოებს შესაფერად მოეპყრან მას. 1898 წელს გამოიცა ახალი დებულება, შემუშავებული ევროპის დებულებათა მიხედვით; ამას მოჰყვა

ახალი სავაჭრო ხელშეკრულებანი ევროპის სახელმწიფოებთან და საკონსულო იურისდიქციის მოსპობა (იაპონიაში მცხოვრები უცხოელები დაექვემდებარენ იაპონიის მთავრობასა და სასამართლოს). მაგრამ იაპონიის ინტელიგენცია არ დაკმაყოფილდა მარტო იმის დამტკიცებით, რომ იაპონია პოლიტიკურად არ ჩამოუვარდება ევროპის სახელმწიფოებს; გარდა ამისა იგი ამბობდა და ამბობს, რომ, როგორც აზიის მოწინავე სახელმწიფოს, მას შეუძლია დაიწყოს აზიის განვითარების ახალი ხანა და რომ იაპონიის ერს აქვს ისეთი სულიერი ძალები, რომელთა საშუალებით მას შეუძლია წინ გაუსწროს დასავლეთელ მოწინავე ერებს და შექმნას კაცობრიობის ისტორიაში ახალი ერა.

ჟურნალ „კოკუმინ-ნო-ტომო“-ს ერთ ნომერში, 1897 წელს, შემდეგი აზრები იყო გამოთქმული: „ცივილიზაცია, რომელიც გაჩნდა მდ. ნილოსის და ეფრატის ნაპირებზე და განვითარდა ხმელთა შუა ზღვის და ატლანტიკის ოკეანეს ნაპირებზე, ეხლა წყნარ ოკეანეს ხალხებზე ვრცელდება. ეგრედ წოდებული დასავლეთელი ცივილიზაცია აქ შეხვდა სხვა რასას და სხვა კულტურას, სრულიად განსხვავებულს ბუნებითა და ჩამომავლობით... განა არის სადმე ქვეყანაზე ისეთი მრეწველი და ამტანი რასა, როგორც ჩინელებისა ან ისეთი პროგრესიული და სულით ძლიერი, როგორც იაპონელებისა? ჩინელებს ეხლა შეხვდებით წყნარ ოკეანეს ყველა ნავსადგურში და ყველგან მნიშვნელოვან ელემენტს შეადგენენ მოსულებ შორის. ჩინელს შეუძლია იცხოვროს სულ მცირე საკვებით, რომელიც არც ერთ სხვა ერის წარმომადგენელს არ ეყოფა; მას შეუძლია იმუშავოს სულ მცირე საფასურში და ვერც ერთი სხვა ერის წარმომადგენელი ვერ გაუწევს მას კონკურენციას ამ მხრივ. ამერიკამ რომ საგანგებო კანონები გამოსცა აზიელების წინააღმდეგ, ცხადათ გვიჩვენებს, რამდენად ეშინიათ დასავლეთელებს ჩინელის შრომისა. ჩვენ, იაპონელებს, არ შეგვიძლია ჩინელებსავით ღარიბად ცხოვრება, არც მათსავით ბეჯითი მუშაობა, მაგრამ ჩვენ გვაქვს მიღრე-

კილება უკეთესისადმი. თუ სადმე ვნახეთ რამე კარგი და დაწინაურებული, ჩვენსას ვტოვებთ და ამ კარგს ვითვისებთ. საკვირველი განვითარება ახალ იაპონიისა ცხადათ ამტკიცებს ჩვენს ამ ნიქს. ჩვენ არა თუ დავაფასეთ ღირსებისამებრ დასავლეთელი ცივილიზაცია, შევცვალებთ კიდევ ან, უფრო სწორედ რომ ვთქვათ, ზოგიერთის მხრივ გავაუმჯობესეთ თანახმად აღმოსავლეთელ იდეებისა. ვაჭრობასა, მრეწველობასა, ხელოვნებასა და მეცნიერებაში, ერთის სიტყვით ყოველგვარ ასპარეზზე ჩვენ დავამტკიცეთ, რომ დასავლეთელ მეგობრებზე ნაკლები ნიჭი არა გვაქვს. გარდა ამისა იაპონელები სხვაზე უფრო მრავლდებიან. ამიტომ საკვირველი არ არის, რომ ეხლა ანგარიშს გვიწვევენ, როგორც წყნარ ოკეანეს ძლიერ სახელმწიფოს. განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ჩინეთთან ომის დროს გამოვიჩინეთ საკვირველი სამხედრო ინსტინქტი, მთელი ქვეყანა დარწმუნდა, რომ იმ ხელებს, რომელნიც ასე შეუდარებელი არიან ხელოვნებაში, ზარბაზნების მოხმარებაც შესძლებიათ შესანიშნავად. განცვიფრების ადგილი ეხლა შიშმა დაიკავა... ზოგი ჩვენ შეირაღებას უფრთხის, ზოგს ჩვენი ვაჭრობა-მრეწველობა აშინებს, ზოგიც უიმედოდ შურის თვალით გვიყურებეს. ანტიიაპონური მიმართულება ხან ერთის მხრიდან იჩენს თავს, ხან მეორე მხრიდან, ხან ერთის მიზეზის გამო, ხან მეორეს. მაგრამ ყოველ ექვს გარეშეა, რომ მსოფლიო მარტო თეთრკანიან აქტიორების საასპარეზო არ არის. შემოქმედს,—თუ იგი არსებობდა,—სხვა რასები მხოლოდ იმიტომ კი არ შეუქნია, რომ მუდამ თეთრკანიანების მონა-მოსამსახურე ყოფილიყვნენ. მთავარი მისია „ამომავალ მზის ქვეყნის“ შეიღებისა არის—დაამტკიცონ, რომ მსოფლიო ყველასათვისაა შექმნილი, და არა მხოლოდ რამდენიმე ხალხისათვის“.

პროფესორი უკიტა იმავ ჟურნალში უჩვენებს ევროპიელ ისტორიკოსების აზრის ცალმხრივობას—მარტო არიელი ხალხები ჩაითვლება ისტორიულ ხალხებადო და კაცობრიობის ისტორია არის თეთრკანიანების ისტორიაო. ისტორიის

საგანო, ამბობს იაპონელი პროფესორი, არის მთელი კაცობრიობა; არ არის არც ერთი ხალხი, რომლის ისტორია საინტერესო არ იყოს მეცნიერ ისტორიკოსისათვის; დაპირისპირება დასავლეთისა და აღმოსავლეთისა, ქრისტიანობისა და წარმართობისა, ცივილიზაციისა და ბარბაროსობისა თეოლოგიური და არა-მეცნიერული მანერაა; ტერმინი „რასა“ ვერაფერს ვერ ახსნის ისტორიაში. თუ აზიელებმა პირველად წასწიეს წინ ცივილიზაცია და გადასცეს იგი ევროპას, თავის რასის უპირატესობით როდი მოსვლიათ; თუ ევროპელებმა დიდათ განავითარეს აღმოსავლეთიდან გადმოტანილი ცივილიზაცია, ეს იმიტომ კი არ მომხდარა, რომ ღვთის განგებობის წინადაც გადაწყვეტილებამ არგუნა მათ რასას ასეთი ბედი. ყველა ეს მოხდა გარემოებათა და ბუნების საკეთილო პირობათა ზედ-გავლენით...

ეკვს გარეშეა, რომ ევროპელები და ამერიკელები, ისე როგორც ძველად ბერძნები და რომაელები, დღეს ყველაზე უკეთ მოწყობილი ხალხებია. მაგრამ ახალ ევროპის ხსნა არ მოსულა არც პალესტინიდან, არც საბერძნეთიდან და რომიდან; იგი მოვიდა მათ ცივილიზაციათა ნანგრევებიდან; ამის მზგავსად კაცობრიობის ხსნა იმ ევროპიდან და ამერიკიდან არ მოვა, როგორც ეხლა არიან... ისტორიკოსები დასცინიან ძველ ბერძნების წვრილმან კინკლაობას და უნიჭობას ბერძნულ ერის შექმნის საქმეში; თანამედროე ევროპელები ამაყობენ იმითი, რომ შექმნეს ეროვნული სახელმწიფონი. მაგრამ უსამართლობა იქმნება ვიფიქროთ, რომ ძველი ბერძნები მოკლებულნი იყვნენ იმ პოლიტიკურ ნიჭს, რომელიც ეხლანდელ ევროპელებისთვის უფადგენს. დანიშნულება ძველის საბერძნეთისა და ახალ ევროპისა სხვადა-სხვა იყო, როგორც სხვა-და-სხვა იყო პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრების პირობები. ძველი ბერძნების დანიშნულება იყო თემ-რესპუბლიკებისა და ყველა ამ თემების კავშირის შექმნა. პირველი შეასრულეს, მეორე ვერა. ახალ ევროპელებს უნდა შეექმნათ ეროვნული სახელმწიფო და სა-

ერთო ევროპიული კავშირი. ევროპამ მართლა შექმნა ეროვნული სახელმწიფო, როგორც საბერძნეთმა თემი-რესპუბლიკა, და ამ მხრივ ვერ ვხედავთ განსხვავებას ახალ ევროპისა და ძველ საბერძნეთის პოლიტიკურ გენიოსობას შუა. ის კია, რომ საბერძნეთის მოქმედების ასპარეზი პატარაა, ევროპიელების კი ბევით უფრო ვრცელი. დღეს ეროვნული ინდივიდუალისმი ნამდვილი ფაქტია. მაგრამ ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ იგი არ არის კაცობრიობის უკანასკნელი საფეხური. თუ ახალი ევროპა ვერ შესძლებს საერთო ევროპიულ კავშირის შექმნას, ისტორია მასაც ისეთსავე მსჯავრს დასდებს, როგორც ძველ საბერძნეთს,—იგი განიცდის დიდ ფიასკოს იმ დიად დანიშნულებაში, რომელიც განგებამ არგუნა მას...

ამ მხრივ იაპონია, უეჭველად, სწორია ევროპის უგანათლებულეს ერებისა. ინდოეთმა, იდეალისტურმა და პესიმისტურმა, დაჰკარგა პოლიტიკური არსებობა; ეროვნობის მხრივ იგი ნაღვანაში ჩაეფლა. ჩინეთი, რეალისტური და ოპტიმისტური, მაინცა და მაინც არ ზრუნავს კაცობრიობის მალალ ინტერესებზე. იაპონია ამ ორ უკიდურესობის შუა სდგას. იგი ყოველთვის მზად იყო ესესხნა სხვა ერებისაგან და შეეთვისა ყოველი კარგი მხარე. მან შესძლო საუკეთესო დამოუკიდებელ ეროვნულ სახელმწიფოს შექმნა. ევროპასავით მან გაიარა ფეოდალისმი; ევროპასავით ეხლა კონსტიტუცია აქვს... ექვს გარეშეა, რომ დღეს იაპონია ეროვნულ და საკონსტიტუციო მთავრობის განვითარების საფეხურზეა. გაივლის რამდენიმე ხანი და იაპონია წინ გაუსწრობს ევროპას მრეწველობაში. ინგლისი, ეხლა რომ გარეშე ვაჭრობითა და მანუფაქტურით ცხოვრობს, მეცხრამეტე საუკუნემდე მეურნეობის ქვეყანა იყო და ჰურს სხვა სახელმწიფოებში ეზიდებოდა.

როგორც მზე აღმოსავლეთით ამოდის და დასავლეთით ჩადის, ისე ცივილიზაციის სინათლე უბრუნდება თავის გაჩე-

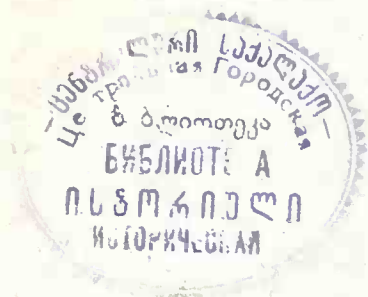
ნის მხარეს. დასავლეთი, რომელიც მემკვიდრე შეიქნა აღმოსავლეთისა 3000 წლის წინად და მეორეთ საშუალო საუკუნოებში, ეხლა იხდის ამ ვალს დიდის პროცენტით: იმ სამი აღმოჩენის მაგიერ, რომელიც ჩინელებს ეკუთვნის (კომპასი, თოფის წამალი, წიგნის ბეჭდვა), დასავლეთი გვიგზავნის ორთქლმავალს, რკინის გზას, ტელეგრაფს. ფინიკიელების ანბანს, ინდოელების ციფირს, არაბების მეცნიერებას, აბრეშუმს, ქაღალდს და მრეწველობისა და ხელოვნების სხვა დასაწყისს, რომელიც აღმოსავლეთიდან არის წასული, დღეს ევროპა იხდის ეხლანდელ ცოდნისა და ხელოვნების დაუფასებელ პროდუქტებით. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ მომავალში აღმოსავლეთი ისევ მოიპოვებს გავლენას დასავლეთზე და ამით მოამზადებს ახალ ხანას კულტურულ განვითარებისას, რომელიც უფრო სრული მდიდარი და კეთილშობილი იქნება, ვიდრე აქამდე უნახავს კაცობრიობას. ახალი ისტორია ბოლო კი არა, დასაწყისია ახალი ხანისა; კაცობრიობის ამ ხანაში ყოველი ადამიანი ერთი რასის წევრად ჩაითვლება და მასთან შედარებით მთელი ძველი, საშუალო და ახალი ისტორია ნაკლებ მნიშვნელოვანი გამოჩნდება“.

ამ ახალ ხანის მომზადებისა და შექმნის პროცესში პირველი როლი, რასაკვირველია, იაპონელის იქნება: მან უნდა გააღვიძოს აქამდე მძინარე აღმოსავლეთელი და განათავისუფლოს თეთრკანიანის ბატონობისაგან. „აზია აზიელებისათვის“ არის დევიზი და შინაარსი ამ მისწრაფებისა, რადგან განგებას მსოფლიო მარტო თეთრკანიან ევროპიელებისათვის არ გაუჩენიაო.

რუსეთთან ომი პირველი ეტაპია ამ დიად აზრის განხორციელებისაკენო, ამბობს დ. ანუჩინი. ამ ომის მიზანია მოაშოროს რუსეთი წყნარ ოკეანეს (კორეაზე გავლენის მოსპობა, პორტ-არტურის წართმევა, მანჯურიიდან განდევნა). „თუ რითი გათავდება ეს ომი, დიდი მნიშვნელობა ექნება აღ-

მოსავლეთ აზიის სახელმწიფოებისა, ხალხებისა და ყველაზედ უწინ, რასაკვირველია, ევროპის კოლონიებისათვის.“

იპონელები უკვე შეუდგნენ თურმე მუშაობას საფრანგეთის ვრცელ კოლონიებში...

რედაქტორი
ხდ. ჭყონია.

გამომცემელი
ხდ. ჯანაძარი

მ ლ ა მ ბ ე

წელიწადი-მეთერთმეტე

გამოდის ყოველ თვე

ფასია ჟურნალ „მომამბისა“ კაცზაგნით:

რუსეთის და კავკასიის ქალაქებში:

საზღვარ-გარედ:

ერთის წლით	10 მან.
ექვსი თვით	6 მან.
სამი თვით	4 მან.

ერთის წლით	13 მან-
ექვსის თვილ	7 მან.
სამი თვით	5 მან.

ვინც „მოამბისა“ გამოიწვას, „ცნობის ფურცელი“ კვირაში ორის სურათებიანის დამატებით უფასოდ დაეთმოება

ფასის განაწილება შეიძლება ასე: ჰირველად 5 მან. 1-ლ მარტამდე — 3 მან, და 1-ლ აგვისტომდე — 2 მან.

ხელის-მოწერა მიიღება ტფილისში, ჟურნალ „მომამბისა“ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ვანქის დიდ ქუჩაზე, № 27.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერმა ქართი მანეთი უნდა წარმოადგინოს **დამატებითა** გასაგზავნად.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთათვის ადრესი: **Тифлисъ, Редакція „Моамბе“.**

ჟურნალში დასაბეჭდად მიღებულ წერელებს, თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია შეასწორებს და შეამოკლებს. ხელნაწერები, რომლებიც არ დაიბეჭდება, პატრონებმა რედაქციაში უნდა მოიკითხონ ერთის თვის განმავლობაში, — მერმე ვეღარ მოსთხოვენ რედაქციას; არავითარ მიწერ-მოწერას დაუბეჭდავ ხელნაწერების შესახებ რედაქცია არა კისრულობს.

დასაბეჭდად წარმოგზავნილ თარგმანზე აღნიშნული უნდა იყოს უეჭველად ყველა ის წყაროები, საიდანაც არის თარგმნილი ხელ-ნაწერი.

რომელ ავტორსაც ან გამომცემელს ჰსურს, რომ ახალი წიგნის შესახებ ჟურნალმა თავისი ახრი წარმოსთქვას, ორ-ორი ეგზემპლიარი უნდა გამოუგზავნოს რედაქციას.

პირისპირ მოლაპარაკება რედაქციასთან შეიძლება ყოველ დღე, კვირაუქმეებს გარდა, შუადღიდან ნაშუადღევს ორ საათამდინ.

რედაქცია უმორჩილესადა სთხოვს ყველა ხელის-მომწერთ, რომელთაც კი ჟურნალის ნომერი არ მიუვათ, განცხადებასთან ერთად რედაქციას წარმოუგზავნონ ავტორზე მოწმობა იმ ფოსტის კანტარისა, რომლიდანაც იღებენ ნომრებს, რედაქციის კანტორას ესა და ეს ნომერი არ მიუღია. წინააღმდეგ შემთხვევაში რედაქცია ნომერი არავის გაეგზავნება.

რედაქტორი ა. ჯ. ჯეოგიაძე.	გამომცემელი ა. ჯ. ჯაბაძე.
-------------------------------------	-------------------------------------